

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

Detta program är en sammanställning av flera "bevaringsprogram" som tidigare tagits fram av Stadsbyggnadskontoret, Fastighetskontoret och Göteborgs Museer. Sammanställningen har gjorts av Stadsbyggnadskontoret och Kulturförvaltningen/Stadsmuseet.

Redaktör

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret

Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret

Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet

Övrigt, Gudrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret

Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

För grafisk form och produktion svarade Joe Brig Art AB, Göteborg, som också producerade textoriginalen med typsnitten Caslon 540 och ITC Garamond. Tryckningen gjordes på det svanmärkta pappret Silverblade Matt av Graphium Västra Aros, Västerås 1999.

ISBN 91-89088-04-2

Innehåll

DEL I

7	Förord	126	Johanneberg 7	322	Nya Varvet 26
8	Inledning	142	Krokslätt 8	330	Rödjan 27
11	Programmets omfattning – värderingar och urval	150	Landala 9		Färjestaden 28
14	Läsanvisningar	158	Pustervik 11	336	Bräcke 29
15	Epoker i Göteborgs bebyggelsehistoria	162	Masthugget 12	342	Biskopsgården 30
20	Typiskt göteborgskt	174	Stigberget 13	348	Tolered 31
22	Inom Vallgraven 1 Nordstaden 2	184	Olivedal 14	354	Kyrkbyn 32
46	Gullbergsvass 3	196	Haga 15	366	Rambergstaden 33
56	Stampen 4	216	Kommendantsängen 16	372	Sannegården 34
68	Heden 5	226	Annedal 17	380	Lindholmen 35
92	Vasastaden 6 Lorensberg 10	234	Änggården 18	390	Lundbyvassen 36
		252	Slottsskogen 19		Tingstadsvassen 39
		262	Majorna 20–23	400	Brämaregården 37
		304	Kungsladugård 24		Kvillebäcken 38
		316	Sandarna 25		

DEL II

6	Gamlestaden 40	174	Älvsborg 55	268	Bergum 71
24	Kviberg 41	194	Fiskebäck 56		Olofstorp 74
34	Bagaregården 42		Rud 60	284	Björlanda 77
46	Olskroken 43		Tynnered 61		Sörred 82
54	Gårda 44	202	Högsbo 57		Lilleby 83
64	Lunden 45		Järnbrott 58	296	Torslanda 78
70	Kålltorp 46	212	Näset 59	314	Kärra 79
80	Sävenäs 47		Önnered 62		Säve 80
94	Delsjön 48	220	Kortedala 63		Skogome 84
100	Torp 49	230	Arendal 64	336	Tuve 81
110	Bö 50		Syrhåla 65	350	Rödbo 85
132	Skår 51	236	Backa 66	362	Askim 86
140	Kallebäck 52	252	Bergsjön 67	390	Styrsö 87
146	Utby 53	254	Hjällbo 68	402	Alfabetiskt stadsdelsregister
158	Guldheden 54		Angered 69 Gårdsten 70	403	Bilagor

Förord

Målen för kulturmiljövården kan sammanfattas på följande sätt:

- Bevara och levandegöra kulturarvet
- Syfta till kontinuitet i utvecklingen av den yttre miljön
- Främja den lokala kulturella identiteten
- Möta hoten mot kulturmiljön
- Bidra till att öka medvetenheten om estetiska värden och historiska sammanhang

I kulturminneslagen från 1988 kan man läsa att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Där står även att ansvaret för detta delas av alla.

Ett sätt för Göteborgs stad att ta sitt ansvar är att tillhandahålla ett underlag som både är lättillgängligt och tydligt.

Göteborg har genom åren tagit fram ett antal rapporter, program och andra handlingar som beskrivit eller på annat sätt berört den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i Göteborg. Flertalet har behandlats av kommunfullmäktige.

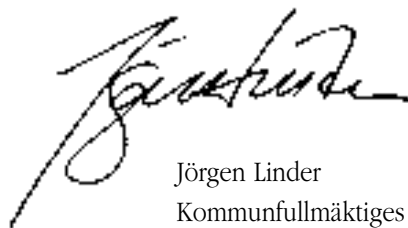
Behovet har under en längre tid varit stort att samla skrifterna, att sammanställa dem på ett enhetligt sätt och att publicera dem på nytt. Nu är det gjort.

Stadsbyggnadskontoret, Stadsmuseet och Fastighetskontoret i Göteborg har initierat arbetet med denna publikation men den huvudsakliga redaktionella bearbetningen har gjorts av museets 1:e antikvarie Gudrun Lönnroth.

Uppdraget har inte varit att ta fram en ny kommunal handling för kommunfullmäktige att ta ställning till. Syftet har i stället varit att bearbeta befintligt material och lyfta fram redan fattade beslut för att på det sättet underlätta det löpande arbetet med granskning, lovgivning, detaljplaner och program.

Resultatet har blivit något därutöver. Vi har fått ett verk om Göteborg för alla göteborgare som är intresserade av stadens miljö, dess byggnader och deras historia. Här hittar alla, politiker, tjänstemän, fastighetsägare, konsulter, hyresgäster och flanörer intressant läsning och värdefull kunskap om staden och dess bebyggelsemiljöer.

Varje generation måste återupptäcka sitt kulturarv. Denna bok om Göteborgs byggnader och miljöer ger många göteborgare – och andra intresserade – möjlighet att lära känna mycket av det som vi brukar beteckna som genuint "göteborgskt" i stadsmiljön.

Jörgen Linder
Kommunfullmäktiges ordförande

Inledning

I Göteborg pågår sedan 1960-talet ett arbete med att välja ut bebyggelse som bör bevaras. Flera "bevaringsprogram" har upprättats och antagits i olika former. Målsättningen för programmen är att skydda och vårda bebyggelse som speglar kommunens utveckling – i staden och på landsbygden. En viktig utgångspunkt har också varit att värna det som är typiskt göteborgskt.

Flera program slås samman

Detta program är en sammanslagning av flera tidigare antagna program och några tillägg har inte gjorts. Följande program och handlingar utgör underlag.

- Bevaringsprogram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg, 1975. GKH 1976:371, 1976-09-23
- Natur- och kulturvårdsprogram för Göteborg, Rapport 4 (Kulturlandskap och bebyggelse), 1979. GKH 1980:85, 1980-03-27
- Vättlefjäll – områdesplan, 1984. GKH 1984:338, 1984-12-13
- Värdefulla miljöer i Göteborg, 1985. GKH 1986:194, 1986-05-15
- Komplettering av bevaringsprogram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg, 1987. GKH 1987:307, 1987-06-11
- Norra Älvstranden – Kulturmiljön, 1989. GKH 1990:56, 1990-03-01

Årtal och datum anger när kommunfullmäktige har beslutat om antagande. Programmen och handlingarna har därefter behandlats i samband med översiktsplan för kommunen.

I sammanställningen ingår också områden av riksintresse för kulturmiljövården. Beslut om dessa togs av riksantikvarieämbetet 1987 och de har senare behandlats inom ramen för arbetet med kommunens översiktsplan. (ÖP 89 GKH 1990:186, 1990-06-07 och ÖP 93 GKH 1995:14, 1995-02-02.)

Det främsta motivet till sammanslagningen är att ge en sammanfattande och lättillgänglig presentation av den bebyggelse som ingår i de olika programmen. Ett annat skäl är att ett par av de program som antogs före Plan- och bygglagen 1987 utgick från den då gällande § 38 i byggnadsstadgan och innehöll en uppdelning mellan "bevaringsområden" och "värdefulla miljöer". En sådan uppdelning är inte motiverad med nuvarande lagstiftning.

I fortsättningen kommer beteckningen "Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande" att vara det samlade namnet för de ovan nämnda programmen. I denna publikation framgår det dock tydligt från vilka program och handlingar områdena eller objekten ursprungligen kommer.

Planeringsunderlag och kunskapskälla

Bevaringsprogrammet fungerar som kunskapsunderlag för planering i kommunen bl a vid programarbete, detaljplanearbete och bygglovgivning. Att en byggnad är upptagen i programmet talar om att den har kulturhistoriskt värde och här beskrivs också vad som är särskilt värdefullt eller karaktäristiskt. Exakt vad som är tillåtet att förändra eller vilka åtgärder som är lämpliga för

de enskilda miljöerna eller byggnaderna går däremot inte att utläsa i programmet. Ofta får man söka mer information i skrifter om varsamhet, miljöprogram som utarbetats för vissa områden (se bilaga 7) och genom direktkontakt med representanter för Stadsbyggnadskontoret, Stadsmuseet eller andra specialister inom ämnesområdet. Programmet är också en kunskapskälla för alla som är intresserade av sin hembygd. Kunskap om vår gemensamma kulturmiljö ökar möjligheterna att på ett hänsynsfullt sätt ta hand om denna.

I programmet har ett urval av de mest värdefulla miljöerna och enstaka objekten i kommunen gjorts men självklart finns det också annan bebyggelse som är värd att bevara. Att ett urval gjorts innebär inte att resten kan åsidosättas. Istället bör behandlingen av de utvalda områdena och byggnaderna kunna tjäna som förebilder för hanteringen av all befintlig bebyggelse.

Vidare syn på den byggda miljön

Synen på vad som är kulturhistoria och gränserna för

bevarandebegreppet har successivt vidgats. Att som på 1960-talet totalsanera hela stadsdelar är idag inte gångbart. Det har också skett en förskjutning från ren objektvård till omsorg om hela bebyggelseområden. Detta speglas klart i de lagförändringar som gjorts i Plan- och bygglagen, Naturresurslagen (från 1999 Miljöbalken) och Kulturminneslagen. Kännetecknande för modern kulturmiljövård är att kulturvärdena ses som en viktig resurs för människors välbefinnande.

Begreppet "varsamhet" – Lagskydd för särskilt värdefull bebyggelse

När Plan- och bygglagen (PBL) trädde i kraft 1987 blev begreppet "varsamhet" lagstadgat. I lagen anges att "ändringar av en byggnad skall utföras så att byggnaders särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara." PBL 3:10. Detta krav på varsamt omhändertagande gäller all bebyggelse.

För särskilt värdefulla byggnader, t ex bebyggelse som

Residenset uppfördes som bostad för generalguvenören och fältmarskalken Lennart Torstensson 1648. Det är ett viktigt byggnadshistoriskt dokument och har stort traditions- och symbolvärde. (Statligt byggnadsminne.)

ingår i det nu sammanställda programmet, gäller dessutom förbud mot förvanskning. "Byggnader som är särskilt värdefulla ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får inte förvanskas." PBL 3:12.

Vidare finns krav på att byggnader skall underhållas med hänsyn till sitt kulturhistoriska värde. "Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras." PBL 3:13.

Byggnader som är synnerligen märkliga genom sitt kulturhistoriska värde kan också få ett speciellt skydd som byggnadsminnen enligt Kulturminneslagen (KML) kap 3. Kyrkobyggnader och kyrkotomter tillkomna före 1940 samt ett urval av de yngre är skyddade enligt KML kap 4. Värdefulla byggnader i statens ägo kan skyddas genom förordning (1998:1229) om statliga byggnadsminnen (FSBM). Ärenden som gäller fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkor handläggs av länsstyrelsen och riksantikvarieämbetet har tillsyn över de statliga byggnadsminnena.

Ett antal särskilt utpekade områden är av riksintresse för kulturmiljövården. Enligt Naturresurslagen 2 kap skall

dessa skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturvärdet. (Från 1999 ingår bestämmelserna i Miljöbalken.)

Bevaringsprogrammet – en del av översiktsplanen

Arbetet med kommunens översiktsplan (ÖP) är en ständigt pågående process som tillfälligt stannar upp genom att fullmäktige en gång per mandatperiod antar översiktsplanen. Antingen genom att aktualisera tidigare beslut eller genom att byta ut den äldre planen med nya handlingar. Vid varje sådant tillfälle kompletteras eller ersätts det underlag som ÖP grundas på. På det viset påverkas ÖP av förändringar i omvärlden men även av ändrade uppfattningar.

Flertalet av de program som utgör underlag för den nu genomförda sammanställningen är äldre än nuvarande ÖP och har inte upprättats som integrerade delar av densamma. De har emellertid behandlats i samband med efterföljande översiktlig planering och gäller som riktlinjer för detaljplanering och lovgivning. Föreliggande sammanställning utgör ett enhetligt underlag att inarbetas i kommande översiktsplaner. Först när den processen genomförts ersätts tidigare fullmäktigebeslut.

Kommunfullmäktige har, genom sina tidigare beslut att anta de program som ingår i denna sammanställning, visat en vilja att bevara den aktuella bebyggelsemiljön och gjort tydligt med vilka motiv. Genom att anta programmen har dock fullmäktige inte tagit ett definitivt bevarandebeslut om varje ingående område, än mindre om varje enskild byggnad. Beslut sker vid detaljplanering och bygglov.

Översiktligt planmaterial enligt PBL är inte mer bindande för den enskilde än de generella kraven i PBL 3:10 och 3:12. Det visar ändå vilka värden eller intressen som samhället/kommunen vill slå vakt om vid den avvägning mellan allmänna och enskilda intressen som görs när områdesbestämmelser införs, en detaljplan upprättas eller bygglov provas.

Ågarna till värdefulla byggnader får dock genom denna publikation i ett tidigt skede tillgång till information. Detta kan ha stor betydelse eftersom dessa fastighetsägare kan få tåla större intrång i sin rätt att förändra sin byggnad än andra fastighetsägare.

Programmets omfattning – värderingar och urval

Den nu genomförda sammanställningen utgår från flera program som utarbetats under en period som omfattar cirka 20 år. De olika programmen har haft en varierande inriktning ämnesmässigt men motiv, målsättning och principer för urval är likartade.

Motiv

”Varje typ av samhälle sätter sin prägel på den fysiska omgivningen. Bebyggelsen speglar samhällets kultur. I den kan man avläsa ekonomiska, sociala och tekniska förhållanden, estetiska värderingar, synen på det egna samhället i förhållande till tidigare epoker osv. Vår bevarade äldre bebyggelse visar alltså hur samhället vuxit fram och fungerat under olika perioder. Den ger oss ett historiskt perspektiv och en samhörighet med det förgångna. Den är ett mått för bedömning av vår nuvarande bebyggelse och en kunskapskälla när det gäller att bygga vidare på samhället.”

Denna motivering som inleder Göteborgs bevaringsprogram 1975 har varit vägledande för arbetet med alla programmen och gäller fortfarande. Sedan 1980-talet har också en allmän hushållning med resurser alltmer framhållits som ett viktigt skäl till bevarande.

Målsättning, värdering och urval

Den kulturhistoriska målsättningen är att bibehålla bebyggelse som på ett så allsidigt sätt som möjligt speglar viktiga historiska skeden och levnadsbetingelser för olika samhällsgrupper.

Tanken är att man i den bevarade bebyggelsen ska kunna följa utvecklingen inom Göteborgs stads- och landsbygdsdelar. De miljöer och enstaka objekt som

ingår i programmet skall visa olika tiders sätt att lösa bebyggelseproblem, skilda grupperns boendeförhållanden, näringslivets förändringar samt utvecklingen inom teknik, arkitektur och stadsbyggande. En viktig målsättning är också att ta tillvara bebyggelse som speglar den lokala historien inom varje stadsdelsområde.

Vid bedömningar av bebyggelsen har både det historiska värdet/dokumentvärdet och upplevelsevärdet beaktats.

Dokumentvärdet kan omfatta: byggnadshistoriskt värde, byggnadsteknikhistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde samt teknik- och industrihistoriskt värde.

Upplevelsevärdet kan omfatta: arkitektoniskt värde, konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde.

Vid värdering och urval används också de förstärkande begreppen: äkthet/autenticitet, kvalitet, tydlighet/pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet.

(Begreppssystemet ingår i Riksantikvarieämbetets inventeringshandbok för bebyggelseregister 1998.)

Museernas kulturhistoriska utredningar – underlag för urval i bevaringsprogrammet

Sedan 1965 har en rad kulturhistoriska utredningar utarbetats inom Göteborgs museer.

1965–67 genomförde Göteborgs museer/Göteborgs historiska museum den första större inventeringen av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Inventeringen omfattade främst centrala och halvcentrala delar av dåvarande Göteborg och var begränsad till bebyggelse uppförd före 1930. I bevaringsförslaget ingick framför allt enstaka byggnader eller mindre bebyggelsegrupper men vissa större miljöer togs också upp.

Efter 1967 då Angered, Bergum, Torslanda, Björlanda,

Wernerska villan (Wijkska villan) byggdes 1885. Den är välbevarad med en autentisk, exklusiv interiör typisk för tidens mest påkostade bostadsbus. Villan har bl a byggnadshistoriskt, personhistoriskt och arkitekturbistoriskt värde. (Byggnadsminne enligt KML.)

Haga Nygata 3 uppfördes 1885. Det är ett för tiden representativt landsbövdingebus som visar bostadsförhållandena i arbetarstadsdelar från tiden före 1910. Landsbövdingebuset har bl a byggnadshistoriskt och socialhistoriskt värde. (Ingår i byggnadsminnesprogram för Haga.)

Säve och Tuve införlivats med Göteborg inventerade museet dessa delar och bevaringsförslag presenterades i anslutning till generalplanerna för Angered-Bergum 1968 respektive Hisingen 1969. Inom Styrso och Askim genomförde museet inventeringar före inkorporeringen 1974 och bevaringsförslag upprättades 1969 respektive 1970.

Bevaringsförslagen för dessa landsbygdsområden var till stor del inriktade på bibehållande av hela miljöer och denna princip gällde även för de följande årens inventeringar och förslag.

1970–90 gjordes kompletterande kulturhistoriska utredningar som omfattade byggnader uppförda 1930–1955/1965, industribyggelse, värdefulla kulturlandskapsavsnitt och fördjupade inventeringar inom särskilt intressanta miljöer t ex Haga, Vasastaden och Lindholmen.

För Vättlefjäll och Norra Älvstranden utfördes speciella inventeringar på 1980-talet. De sammanfattades i skrifterna Vättlefjäll, Natur- och kulturminnen 1983 och Norra Älvstranden – Bevarandefrågor 1987.

Övriga kulturhistoriska utredningar och inventeringar

1992 påbörjades ett projekt som omfattar inventering och kulturhistorisk bedömning av Göteborgs kyrko-

gårdsmiljöer. Det utförs av Kyrkogårdsförvaltningen i samarbete med Stadsmuseet och en serie rapporter har lagts fram. Hänvisningar till rapporterna görs i det nu sammanställda programmet.

1997–98 genomfördes också en inventering av bostadsbebyggelsen från perioden 1955–75. Det var ett samarbetsprojekt där Stadsmuseet, Stadsbyggnadskontoret och Chalmers Tekniska Högskola deltog. Arbetet med värderingar och bedömningar är inte klart. Resultatet av inventeringen ingår inte i denna sammanställning.

Kommunala program – sammanvägning av olika intressen

1973 tillsattes en arbetsgrupp med uppdraget att utforma ett kommunalt bevaringsprogram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. I gruppen ingick representanter för Stadsbyggnadskontoret, Fastighetskontoret och Göteborgs museer. Inom gruppen utarbetades "Bevaringsprogram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg" del 1–2 samt "Värdefulla miljöer i Göteborg."

Utgångspunkten för arbetet var museernas olika bevaringsförslag som byggde på renodlade kulturhistoriska bedömningar. De reviderades bl a med hänsyn till tekniska, ekonomiska och stadsbyggnadsmässiga synpunkter

och delar av den föreslagna bebyggelsen utgick då. Programmen omfattade både områden och "enstaka objekt".

1974–79 utarbetades "Natur- och kulturvårdsprogram för Göteborg" av en grupp som omfattade representanter för Stadsbyggnadskontoret, Fastighetskontoret, Fritidsförvaltningen och Göteborgs museer. I programmet upptogs bl a värdefulla kulturlandskapsavsnitt och mindre natur- eller parkområden i anslutning till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Resultatet från inventeringarna i Vättlefjäll och på Norra Älvstranden har också inarbetats i kommunala planer 1983 respektive 1987.

Vid sidan av dessa stora program finns några mindre kommunala planer eller utredningar som också behandlar kulturhistoriskt värdefulla miljöer bl a "Plan för värden av odlingsmark" (Fastighetskontoret 1976) och "Underlag till Energisparplanen" (Stadsbyggnadskontoret 1980).

Riksintressen, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och fornlämningar

1987 upprättade Riksantikvarieämbetet en förteckning över bebyggelseområden som är av riksintresse för kulturmiljövården och skyddas enligt Naturresurslagen, 2 kap (från 1999 Miljöbalken). Den upptar cirka 25 områden inom Göteborgs kommun. (Se bilaga 2.) Dessa ingår även i de kommunala programmen och har i huvudsak samma avgränsningar.

Undantag där riksintresset omfattar större miljöer är bl a följande: Södra Skärgården (hela f d Styrso kommun), Slottsskogen, Botaniska Trädgården, nordöstra delen av stadskärnan innanför vallgraven, Fattighusån, Bagaregården samt Majorna.

Cirka 50 byggnader inom Göteborgs kommun är skyddade som byggnadsminnen enligt KML 3 kap och cirka 40 ingår i länsstyrelsens program för byggnadsminnen i Haga. (Se bilaga 4:A.) Dessutom är ett flertal byggnader registrerade hos länsstyrelsen som förslag till byggnadsminnen.

I Göteborg finns också 17 byggnader eller anläggningar som skyddas enligt förordningen om statliga byggnadsminnen. (Se bilaga 4:B.)

Cirka 35 kyrkor byggda före 1940 samt sex yngre kyrkobyggnader (Bergsjöns kyrka, Brunnsbo kyrka,

Götaverken/Cityvarvet etablerades på Hisingen 1867 och var i början av 1900-talet det största av älvstrandens tre varv. Det är värdefullt från industribeskrivningssynpunkt och har ett högt traditions- och symbolvärde. (Ingår i Norra Älvstranden – Kulturmiljön 1989.)

Guldhedens kyrka, Hjällbo kyrka, Härlanda kyrka, Johannebergskyrkan) skyddas enligt KML 4 kap. En utredning om skydd för fler kyrkor från tiden efter 1939 görs under 1999.

Fornlämningar som skyddas enligt KML 2 kap finns bl a i stadskärnan.

Bevarat och rivet

Under de år som de olika "bevaringsprogrammen" använts har många positiva resultat uppnåtts. Kunskapen om kulturmiljövården har generellt ökat och flera viktiga "bevaringsprojekt" som rör hela områden eller "enstaka objekt" har genomförts. I stort sett all bebyggelse som har tagits upp i programmen finns kvar.

Några få byggnader har försvunnit efter brand eller rivning. Det är t ex Blå Hangaren i Torslanda, gården Gunnestorp 2:9 i Tuve, ett torp inom Billdalsområdet och en liten butiksbyggnad i Gamlestaden som alla skadades genom brand. Byggnader som rivits är bl a Götaverkens byggnadsförenings bostadshus i Rambergstaden, delar av Fiskhamnen i Majorna samt enstaka jordbruksbyggnader i Backa, Gamlestaden, Tuve-Grimbo, Björlanda och Askim.

Inom de stadsmässigt bebyggda "bevaringsområdena" har också vissa byggnader rivits och ersatts med nya. Det gäller t ex området innanför vallgraven.

Läsanvisningar

Programmet omfattar tiden från 1000-talets början fram till åren 1955–65 och behandlar såväl stadsbebyggelse som landsbygd och skärgårdsmiljöer.

Sammanställningens omfattning

I programmet ingår de "bevaringsområden" och enstaka objekt som upptas i de tidigare beskrivna kommunala programmen eller handlingarna samt områden av riksintresse för kulturmiljövården. Lagskyddade objekt som byggnadsminnen, kyrkobyggnader, kyrkogårdar och fornlämningar från historisk tid redovisas också.

Sammanställningen innehåller inga tillägg men av praktiska skäl har vissa "enstaka objekt" sammanförts inom områden eller miljöer.

I 1987 års program ingår tio utredningsområden. För alla områden utom ett har utredningar genomförts (Se bilaga 1.) Utredningsresultaten har inarbetats i sammanställningens beskrivningar.

Läsanvisningar

Materialet är i huvudsak disponerat stadsdelsvis och varje stadsdel har ett nummer t ex 50. I några fall är två eller tre stadsdelar sammanslagna.

Stadsdelsavsnitten inleds med en allmän historisk beskrivning. Därefter presenteras de kulturhistoriskt värdefulla miljöerna och objekten med kartor, bilder, beskrivningar och motiveringar. För samtliga anges också i vilket eller vilka av de tidigare programmen de är upptagna.

Områden eller större miljöer har bokstavsbezeichnung, t ex 50:A. Enstaka objekt eller miljöer av mindre omfattning har nummerbezeichnung, t ex 50:1 och för dessa är

beskrivningen vanligen enklare och mer kortfattad.

I vissa stadsdelsavsnitt förekommer rubriken "Övrigt – utanför programmet." Här redovisas fornlämningar från historisk tid och kyrkomiljöer som inte ligger inom något av de avgränsade "bevaringsområdena". Under denna rubrik presenteras också viss kulturhistoriskt intressant bebyggelse som inte ingår i de ovan angivna huvudprogrammen men har uppmärksamats i andra sammanhang t ex "Plan för vården av odlingsmark" och "Underlag till Energisparplan."

Skalan på de kartor som hör till områdes- eller objektsbeskrivningarna är i allmänhet 1:4000 men ibland har andra skalor använts. Kartorna saknar gatunummer och vid redovisning av enskilda byggnader har därför de fastighetsbeteckningar som finns på kartorna utnyttjats.

Områdena eller objekten som ingår i programmet redovisas med streckad eller heldragen röd linje. I de fall då ett riksintresse är större än det kommunala bevaringsområdet anges detta med en prickad röd linje på karta.

Byggnadsår är vanligen det årtal som finns på byggnadslovshandlingen. Arkitekterna anges med efternamnen och förnamnens initialer. En förteckning över arkitekter som nämns i texten finns i bilaga 5.

De flesta av fotografierna är tagna efter 1985. När äldre bilder förekommer anges fotoår.

Under rubriken "Program – skydd" anges att området av riksintresse skyddas enligt Naturresurslagen 2 kap. Från 1999 ingår dessa bestämmelser i Miljöbalken.

Den sammanställda texten utgår från de tidigare programmets texter men dessa har utökats. Beskrivningarna har i så stor utsträckning som möjligt aktualiserats fram till december 1998. Förändringar som påbörjats eller genomförts under 1999 redovisas inte.

Epoker i Göteborgs bebyggelsehistoria

Göteborgs kommun omfattar ett stort område där både stadsbygd och landsbygd ingår som viktiga delar. Den rikt varierade bebyggelsen har vuxit fram successivt under lång tid men det går att urskilja följande epoker eller perioder som på olika sätt är representerade i bevaringsprogrammets urval.

Perioden 1000–1620

Den första epoken sträcker sig från tidig medeltid till tiden för det nuvarande Göteborgs tillkomst. Under denna period expanderade jordbruksbygden kraftigt. Sockenbildningar och kyrkobyggen genomfördes. Försvarsanläggningar byggdes i strategiska gränslägen och de första städerna grundades.

Från denna period finns mycket få byggnader kvar. De flesta av de bevarade byggnaderna och lämningarna

1000–1620. Öxnäs bykulle med anslutande kulturlandskap visar jordbrukets utveckling från järnåldern till laga skifte. Området utgör en miljö av riksintresse.

efter bebyggelsen är upptagna i bevaringsprogrammet och har också skydd genom kulturminneslagens bestämmelser om kyrkor och fornlämningar.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: medeltida och äldre byplatser eller gårdar inom välbevarade kulturlandskapsavsnitt bl a Öxnäs, Björlanda och Hakered på Hisingen, Årekärr-Tråkärrsslätt i Askim, Bergums byar och delar av Vättlefjällsgårdarna; de medeltida sockenkyrkorna i Björlanda, Säve, Tuve, Lundby, Örgryte, Angered och Bergum; fästningsruinerna Gamla Älvsborg och Ragnhildsholmen; lämningarna efter städerna Nya Lödöse och Karl IX:s Göteborg.

Perioden 1620–1700

Denna epok omfattar grundläggningstiden. Göteborg byggdes ut med rutnätsplan och kanaler. Runt staden uppfördes kraftiga försvarsanläggningar. Bebyggelsen dominerades av trähus. Ett centrum för handel och för-

1000–1620. Tuve kyrka som byggdes på 1200-talet ligger intill ett gravfält från järnåldern. Gravfältet och kyrkan är skyddade genom KML 2 kap respektive 4 kap.

1620–1700. Skansen Kronan byggdes 1687 när Göteborgs försvarsanläggningar moderniserades. Det är ett statligt byggnadsminne och ingår i stadsdelen Haga som är upptaget i bevaringsprogrammet och utgör en miljö av riksintresse.

1700–1800. F d Fattighuset på Stampen fick i huvudsak sitt nuvarande utseende 1767. Det är en typisk representant för 1700-talets träarkitektur. F d Fattighuset är skyddat som byggnadsminne enligt KML 3 kap och ingår i en miljö av riksintresse.

valtning växte fram mitt i staden vid Stora Hamnen och Stora Torget. Förstaden Haga anlades och landerier etablerades på stadens ägor.

Bebyggelsen från denna tid är också i huvudsak borta och endast enstaka byggnader eller bebyggelserester finns kvar. De flesta är upptagna i bevaringsprogrammet och skyddas dessutom genom kulturminneslagens bestämmelser om byggnadsminnen och fornlämningar.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: de yttre försvarsanläggningarna som omfattar Skansen Kronan, Skansen Lejonet och Nya Älvsborg; vallgraven och rester av murar och vallar; stadsplanen innanför vallgraven med Stora Hamnkanalen och den anslutande Fattighuset; enstaka stenhus i det ursprungliga stadsområdet bl a Kronhuset, Residenset, Aschebergsska gravkoret och Rådhusets äldsta del; Hagas stadsplan söder om Haga Nygata.

Perioden 1700–1800

På 1700-talet utvecklades Göteborg till en blomstrande handelsstad där Ostindiska Kompaniet var det ledande företaget. Trähusbebyggelsen innanför stadsmuren återuppfördes efter flera bränder men enstaka påkostade stenhus byggdes också. Bebyggelsen i förstadsområdena förtätades och landerier med herrgårdsliknande anläggningar utvecklades.

Den bevarade bebyggelsen från denna epok omfattar ett par mindre miljöer och flera enstaka byggnader. Större delen är upptagen i bevaringsprogrammet och ett 10-tal byggnader är inregistrerade som byggnadsminnen.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: byggnader av sten bl a Ostindiska Kompaniets hus, Sahlgrenska huset, Christine kyrkas torn, Stadshusets norra del, Kronhuslängorna, f d Tukt- och Spinnhuset på Stampen och f d Sahlgrenska sockerbruket i Gamlestaden; trähus i områdena utanför vallgraven bl a Gathenhielska huset med anslutande bostadsbebyggelse vid Allmänna Vägen och Pölgatan, Kustens Vårdshus, Ostindiska Kompaniets hus i Klippan, enstaka bostadshus i Haga och f d Fattighuset på Stampen; f d landerierna Liseberg och Stora Katrinelund; militära byggnader inom Nya Varvet och Nya Älvsborg.

Perioden 1800–1865

Under denna epok förvandlades den befästa trästaden till en öppen stenstad och de första industrierna startade sin verksamhet. Stadsmuren revs. Förbud mot trähus infördes innanför vallgravarna och staden byggdes om i sten. Nya kvarter och platser tillkom längs det avrivna befästningsstråket innanför vallgraven. Nya Allén och parkområden anlades utanför. Mot älven byggdes en ny hamn. Förstadsbebyggelsen utökades i Haga och Majorna.

1800–1865. Stora Nygatan byggdes inom det forna befästingsstråket cirka 1850–60. Den bestod ursprungligen av tät bostadsbebyggelse och en friliggande allmän byggnad, Synagogan. Området ingår i en miljö av riksintresse. Vallgraven skyddas enligt KML kap 2.

Några miljöer och ett flertal enskilda byggnader finns kvar från denna period. Större delen av bebyggelsen är upptagen i bevaringsprogrammet och drygt 20 enskilda byggnader är inregistrerade som byggnadsminnen.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: stenhus från åren 1800–40 i stadskärnans centrala del bl a Domkyrkan, Chalmerska huset, Frimurarlogen, Södra Hamngatan 25, Lilla Torget 3–4, "Biskopshuset" och Artilleristallet; stadsmiljön inom det forna befästingsstråket som omfattar Centralstationen, Stora Nygatans bostadskvarter, Kungstorget, Sociala Huset, Gamla Latin, Engelska Kyrkan, Fiskhallen, en rest av Rosenlunds textilfabrik samt hamnanläggningar med Tull- och Packhuset; parkbältet utanför vallgraven inklusive Nya Allén och Trädgårdsföreningen; bostadsbebyggelse i Haga; Carnegiebrukets industrianläggning och bostadsområde i Klippan; byggnader inom Nya Varvet.

Perioden 1865–1905

Under 1800-talets senare del utökades stadens ägor med Majorna-Kungsladugård, Annedal och Landala. Nya bostadsområden med rutnätsplaner byggdes utanför vallgraven och den ursprungliga staden innanför vallgraven började utvecklas till ett cityområde. Stenhus uppfördes närmast city och landshövdingehusen dominerade arbetarstadsdelarna i stadens utkant. Stora

1865–1905. Norra delen av Vasastaden-Lorensberg bebyggdes 1867–1905. Den omfattar rektangulära slutna bostadskvarter, några friliggande allmänna byggnader, alléer och parkanläggningar. Hela området utgör en miljö av riksintresse.

indistriområden växte fram längs vattenlederna. Kommunala tekniska anläggningar för vatten och avlopp byggdes ut. Ett stort antal påkostade byggnader för skolor, vård, bildning m m uppfördes och flera tillkom med hjälp av donationer.

Från denna epok finns fortfarande flera sammanhållna miljöer och ett stort antal enskilda byggnader. Ett urval av dessa är upptagna i bevaringsprogrammet och cirka 25 enskilda byggnader är inregistrerade som byggnadsminnen.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: stenhusmiljön i Vasastaden-Lorensberg; mindre områden med landshövdingehus i Haga och Majorna; tidig villabebyggelse bl a Föreningsgatans villor och Södra Vägen 50; Lindholmens bostadsområde med anslutande äldre varvsanläggningar; delar av industrimiljöer bl a Gårda, Gamlestaden, Götaverken/Cityvarvet, f d Eriksbergs varv och Lyckholms bryggeri; ett 10-tal monumentala byggnader för banker m m innanför vallgraven; ett stort antal mycket omsorgsfullt utformade allmänna byggnader bl a småbarnsskolor, folkskolor, flickskolor, läroverk, bibliotek, badhus och vårdinrättningar av olika slag; Delsjöns och Alelyckans vattenverk med tillhörande vattentorn och pumpstationer; Kvibergs Kaserner och Härlanda Fängelse; Slottsskogsparken och Palmhuset i Trädgårdsföreningen.

1905–1945. Kungsladugårds landshövdingehusområde tillkom i huvudsak 1915–30. Det omfattar oregelbundna eller rektangulära storgårdskvarter samt planteringar på gårdarna och längs gatorna. Hela området utgör en miljö av riksintresse.

Perioden 1905–1945

Efter sekelskiftet fortsatte industrialiseringen och Göteborg inkorporerade Lundby socken, östra delen av Örgryte socken samt Utby. Nya stadsbyggnadsprinciper som omfattade storgårdskvarter och fritt placerade huslängor introducerades. Bostadsområden med stenhus byggdes i närheten av city. Landshövdingehus och stora områden med villor och radhus uppfördes längre ut. Industriområdena förtätades och stora nya hamnar tillkom.

Bebyggelsen från 1900-talets första hälft finns i stor utsträckning kvar. Ett urval av de mest intressanta delarna är upptagna i bevaringsprogrammet. Fyra byggnader är inregistrerade som byggnadsminnen.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: påkostade stenhusmiljöer inom Lorensberg, Nedre Johanneberg, Heden och delar av Linnégatsområdet; enklare stenhusmiljöer bl a i Sandarna; stora områden med landshövdingehus i Bagaregården, Gamlestaden, Majorna, Kungsladugård och Källtorp; bostadshus uppförda av stiftelser bl a Dicksonska stiftelsens hus i Majorna, Lundgrenska och Lindströmska stiftelsen i Kungsladugård och Emily Dicksons små bostadshus i Gamlestaden; sammanhållna miljöer med småhus (villor och radhus) i Utby, Landala egnahem, Änggården, Kungsladugård, Bö och Skår; ett stort antal omsorgsfullt utformade institutionsbyggnader som skolor, museer, teatrar och

sjukvårdsinrättningar; industrimiljöer bl a SKF i Gamlestaden samt delar av bebyggelsen inom Götaverken/Cityvarvet och f d Carnegiebruket; Sannegårdshamnen, Frihamnen och Fiskhamnen; Botaniska Trädgården med tillhörande byggnader.

Perioden 1945–1965

Under denna period växte industrin och hamnverksamheten ytterligare. Stadens tredje stora utvidgning gjordes på 1940-talet då Västra Frölunda och Backa införlivades med Göteborg. Nya statliga lån för bostadsbyggnad infördes, flera kommunala bostadsföretag bildades och bostadsbebyggelse i "Folkhemmets" anda uppfördes. Utbyggnaden omfattade förstäder utformade som grannskapsenheter med centrumanläggningar och bostadshus av varierande slag. Den första storskaliga bostadsbebyggelsen tillkom och experimenthus uppfördes. Industriområdena på norra älvstranden utvidgades kraftigt.

Bebyggelsen som tillkom under denna epok finns i huvudsak kvar. Ett urval av de mest intressanta och välbevarade delarna från åren 1945–55 är upptagna i bevaringsprogrammet. Från perioden 1955–65 är urvalet mycket begränsat och flera intressanta områden och enskilda byggnader saknas i programmet.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: bostadsområden utformade som grannskapsenheter bl a Norra Guldheden, Västra Torpa, Södra Guldheden, Slätta Damm, Kyrkbyn och Björkekärr; småhusområden bl a radhus i Biskopsgården, Utby, Brunnsbo, Åkered och Björkekärr samt atriumhus i Kortedala; centrumanläggningar som tillhör grannskapsenheter bl a Guldhedstorget, Dr Fries Torg, Bjurslättis Torg, Axel Dahlströms Torg och Citytorget i Kortedala; ett 20-tal skolor t ex Torpa-skolan, Kärralundsskolan, Mossebergsskolan, Guldhedsskolan och Jättestensskolan i anslutning till bostadsområden samt f d Vasa Kommunala Flickskola och Katrinelundsskolan i centrala Göteborg; Allhelgonakyrkan, Härlandakyrkan och Björkekärrs kyrka; byggnader för högre utbildning bl a Universitetsbiblioteket, Handelshögskolan samt bibliotek, hörsalar, kårhus m m inom Chalmers; Alelyckans yngre delar och Guldhedens vattentorn.

Exempel på andra karaktäristiska och tidstypiska byggnader från denna period är: Kviberghusen, de s k

1945–1965. Södra Guldheden byggdes 1949–53 som en grannskapsenhet med Dr Fries Torg i centrum och en blandning av höga och låga hus. Stadsplanen utformades med en helt genomförd "trafikdifferentiering" och sammanhängande grönstråk.

Kommandobryggorna i bostadsområdet Västra Järnbrott, Sahlgrenska sjukhusets huvudbyggnad, medicinska fakultetens bibliotek, Valhallabadet och Nya Ullevi. (Dessa ingår inte i programmet. Arbete med inventering och urval pågår.)

Perioden 1965–80

Den fjärde och största utvidgningen av stadsområdet genomfördes 1967 och 1974 då Angered, Bergum, Torslanda, Björlanda, Säve, Tuve, Rödbo, Askim och Styrsö inkorporerades med Göteborg. Bostadsområden och industriområden byggdes ut inom delar av den införlivade landsbygden och hamnverksamheten flyttades västerut. Storskalig bostadsbebyggelse tillkom inom ramen för "Miljonprogrammet". De centrala stadsdelarna förnyades genom rivning/nybyggnad och samtidigt utarbetades de första bevaringsprogrammen för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Bebyggelsen som tillkom under denna period står i huvudsak kvar men är redan delvis ombyggd. Någon kulturhistorisk helhetsbedömning av epoken har inte gjorts ännu och bebyggelsen är inte upptagen i bevaringsprogrammet. Undantag är några enstaka byggnader som ligger inom bevaringsområdena t ex Stadsbiblioteket, Konstmuseets tillbyggnad, "Volrat Tham" och Trefaldighetskyrkan i Pustervik. Guldhedens kyrka, Brunnsbo kyr-

ka, Hjällbo kyrka och Bergsjöns kyrka har skydd genom kulturminneslagen.

Exempel på karaktäristiska och tidstypiska områden och byggnader från denna period är: bostadsbebyggelse i förortsområden som Skolspåret i Hjällbo, Västra Gårdsten, Rannebergen och Blå Staden i Backa; bostadsbebyggelse i mer centrala delar bl a Masthuggsterrassen (Stigberget), Otterhällan, Glasmästaregatan, Olofshöjds studentbostäder, Prästgårdsängens atriumhus och terrasshusen i Lunden; Scandinavium; förvaltningsbyggnaden i kvarteret Traktören; bank- och butiksbyggnader i Östra Nordstaden. (Dessa ingår inte i programmet. Arbete med inventering och urval pågår.)

Landsbygden efter 1620

Den göteborgska landsbygden har delvis påverkats av närheten till staden men i övrigt haft samma utveckling som anslutande jordbrukssocknar och skärgårdsområden. Jordbruksområdenas bebyggelsestruktur förändrades i samband med laga skifte cirka 1825–50 då de flesta av byarna splittrades eller glesades ut. Längs kusten anlades salterier och trankokerier under 1700-talets rika sillfiskeperiod. Några små fiskelägen växte fram och utvidgades sedan i slutet av 1800-talet. På landsbygden runt staden tillkom flera stora påkostade gårdsanläggningar ägda av göteborgare och från 1800-talets mitt byggdes badorter och sommarvillor i kust- och skärgårdsområdet.

Inom Göteborgs gränser finns fortfarande stora områden med välbevarade jordbruksområden och skärgårdsmiljöer. Hela f d Styrsö socken samt ett 20-tal landsbygdsområden av varierande storlek är upptagna i bevaringsprogrammet. Gårdarna Lärjeholm och Bäckebo samt Vinga Fyr och Känsö karantänanstalt inom f d Styrsö socken är byggnadsminnen.

Exempel på bebyggelse som ingår i programmet: några relativt tätt bebyggda byar bl a Öxnäs, Kvislungeby, Björlanda, Skändla och Bergum; ett 30-tal enstaka gårdar t ex Åseby och Röset på Hisingen; större herrgårdsliknande anläggningar bl a Stora Holm, Ellesbo, Clareberg och Billdals gård i ytterområdena samt Bö, Skår och Sävenäs i mer centrala lägen; de ursprungliga tätt bebyggda områdena inom f d Styrsö socken; rester av sillsalterier och andra anläggningar för fiskhantering.

Typiskt göteborgskt

I Göteborgs bebyggelse framträder flera tydliga karaktärsdrag som sätter en speciell prägel på staden och är särskilt viktiga att bevara för framtiden. Några av dem förekommer i liknande former på andra platser medan andra är unika och typiska just för Göteborg.

Den vandrande handelsstaden vid älven

Göteborg har haft flera föregångare längs Göta Älv och 1473–1620 anlades städer på fyra olika platser inom mynningsområdet. Den nuvarande stadskärnan och lämningsarna efter de tidigare städerna i närheten av älven är viktiga minnesmärken som berättar om denna utveckling.

Fästningen Göteborg

Det nuvarande Göteborg byggdes som en fästning och i slutet av 1600-talet var Göteborg en av de starkast befästa städerna i Europa. Vallgraven, rester av muren runt staden, Skansen Kronan och Skansen Lejonet finns kvar. Vallgravslinjen är fortfarande ett av de mest markanta inslagen i Göteborgs stadsplan och skansarna utgör än idag mäktiga blickfång i staden.

Göteborgs ”finrum”

Göteborg är sedan 1600-talet centrum för handel och förvaltning i regionen. Verksamheten var ursprungligen koncentrerad till kvarteren kring Gustaf Adofs Torg och Stora Hamnkanalen som fortfarande är en exklusiv och särpräglad miljö i hjärtat av Göteborg.

Den Carlbergiska stenstaden

Efter sex stora bränder 1792–1813 ersattes större delen av trähusbebyggelsen innanför vallgraven med stenhus

i 2–3 våningar. Återuppbyggnaden genomfördes under ledning av stadsarkitekten Carl Wilhelm Carlberg och byggnaderna utformades i en ovanligt enhetlig nyklassicistisk stil. Delar av den Carlbergiska stenstaden är ännu bevarad och nyklassicistisk bebyggelse präglar vissa gatupartier i stadskärnans centrala områden.

Vallgravsstråket

När befästningarna raserades i början av 1800-talet frilades ett brett stråk längs vallgraven. Marken innanför vallgraven planerades för torg och glest placerade allmänna byggnader. Utanför anlades Nya Allén och stora parker. Stråket är ett unikt exempel på tidens stadsplanekonst och omfattar byggnader med egenartad arkitektur t ex Fiskhallen.

Landshövdingehuset, en göteborgsk uppfinning

Liksom i många andra städer ökade befolkningen i Göteborg starkt från 1800-talets mitt och en stor bostadsbrist uppstod, särskilt bland stadens arbetarfamiljer. Bostadsbrist av samma art förekom i många andra orter men i Göteborg gav den upphov till en unik hustyp, landshövdingehuset. En rad områden med landshövdingehus i varierande stilar tillkom under åren 1875–1945. Detta är det mest säregna inslaget i hela Göteborgs bebyggelse.

Ett högborgeligt 1800-talsområde

Stadsplanen för Vasastaden-Lorensberg tillkom 1866 efter Sveriges första stadsplanetävling och stadsdelarna blev ett bostadsområde med mycket påkostade hus. Liknande stenhusområden från samma period finns i andra städer men Vasastaden-Lorensberg med sin omsorgsfullt utarbetade stadsplan och sina välbevarade byggnader intar en särställning.

Lilienbergska stadsplaner

1907–27 var Albert Lilienberg verksam som stadsingenjör i Göteborg. Under hans tid tillkom stadsplaner som fortfarande ger stora områden en speciell karaktär. I de fall då de Lilienbergska planerna kombinerades med de göteborgska landshövdingehusen skapades unika bostadsområden t ex Bagaregården och Kungsladugård.

Trästaden Göteborg

Från 1600-talets mitt till 1800-talets början var i stort sett alla hus uppförda i trä och klädda med panel. Även under den följande perioden 1800–1935 dominerade panelklädda trähus samt landshövdingehus, som också i huvudsak är trähus. Denna bebyggelse är fortfarande ett typiskt inslag i Göteborg.

Gult fasadtegel

De få stenhusen som tillkom på 1700-talet hade ofta fasader av gult tegel. Detta har senare återkommit i varierande former under olika perioder t ex 1850–70 då gult tegel användes till många offentliga byggnader och på 1940-talet under "Folkhemmets" byggnadsepok när flerbostadshus med gula tegelfasader var vanliga.

Donationsandans byggnadsverk

Från 1700-talets slut till 1900-talets mitt var donationsandan en viktig del i det göteborgska samhället. Många av de mer välbeställda göteborgarna donerade pengar till bostäder, kulturinstitutioner eller andra "samhällsnyttiga" verksamheter. Byggnaderna ritades av stadens mest etablerade arkitekter och de utgör idag markanta arkitektoniska inslag i Göteborgs stadsbild. Typiska exempel är Dicksonska Stiftelsens bostadshus, Renströmska Baden och Carlanderska Sjukhemmet.

Små stadsdelar i en uppdelad stad

Från 1870-talet när den första stora utbyggnaden utanför vallgraven påbörjades delades staden upp i klart avgränsade områden av två slag, stadsdelar med landshövdingehus och områden med mer eller mindre påkostade stenhus. Denna tradition fördes vidare till 1940-talet och Göteborg var då en stad med ovanligt tydliga gränser som delade upp staden i många mindre

Vallgravsstråket, älven och Kungssportsavenyn är tre starkt framträdande inslag i Göteborgs stadsbild.

områden med varierande karaktär. Denna uppdelning finns delvis kvar i de äldre stadspartierna.

Göta Älv – ett centralt hamn- och industristråk

Vid mitten av 1900-talet upptogs större delen av strandområdena på älvens båda sidor av hamnar och industrier bl a tre storvarv. Verksamheterna har senare delvis avvecklats men detta tidigare intensivt utnyttjade hamn- och industristråk är fortfarande en central del i Göteborgs stadslandskap.

Från Kungssportsplatsen till Götaplatsen

I Göteborgs stora utbyggnadsplan från 1866 var Kungssportsavenyn en bred huvudgata som förmedlade kontakten mellan stadskärnans centrala delar och de nya eleganta bostadskvarteren och när Götaplatsen tillkom på 1920-talet förstärktes den monumentala karaktären. Många av de ursprungliga byggnaderna har ersatts med nya men stråket "Avenyn"-Götaplatsen är fortfarande stadens mest framträdande och välkända paradgata.

Göteborgarnas landerier

Redan på 1600-talet började stadens mark utanför vallgraven att arrenderas ut till enskilda för jordbruk och på de största lotterna utvecklades landerier. Det var herrgårdslignande anläggningar med stora trädgårdar. Delar av landerierna finns kvar och utgör idag värdefulla inslag inom Göteborgs ursprungliga stadsområde.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydvall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

INOM VALLGRAVEN 1

NORDSTADEN 2

STADSDELARNAS HISTORIA

1620-1800

Stadsdelarna Inom Vallgraven och Nordstaden är Göteborgs ursprungliga stadsområde. Från grundläggningen på 1620-talet fram till 1800-talets början var Göteborg en befäst stad. Den skyddades av en bred försvarsgördel och det bebyggda området var begränsat till kvarteren innanför nuvarande Larmgatorna, Badhusgatan, Götaleden o s v. Staden dominerades av trähus.

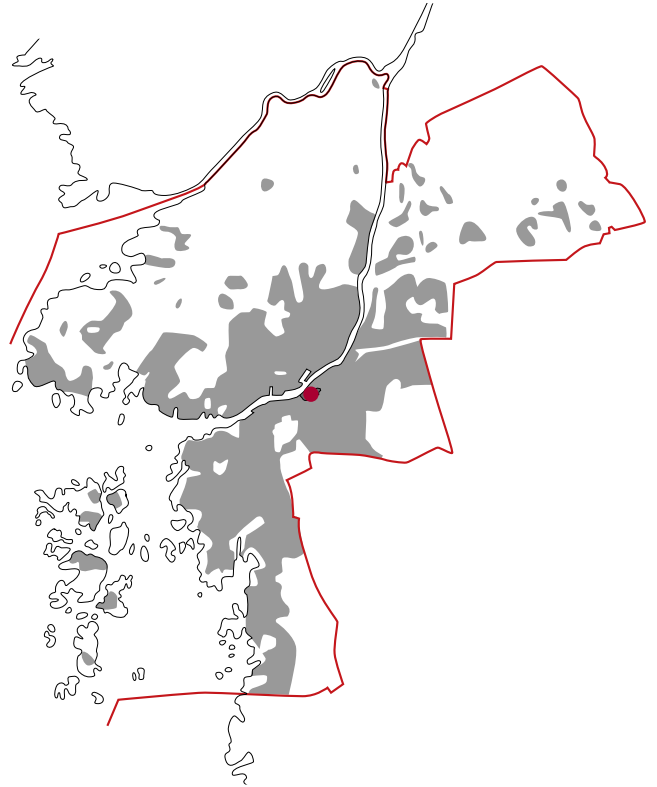
1800-1870

Åren 1792–1813 utplånades större delen av staden innanför vallgraven genom bränder och hela området bebyggdes sedan med stenhus. 1806 upphörde Göteborg att vara en befäst stad och försvarsanläggningarna började nu rivas.

Cirka 1850–70 bebyggdes det forna befästningsstråket. Då togs den utfyllda älvstranden i anspråk för kajer och byggnadskvarter. Längs Stora Nygatan uppfördes bostadshus och övriga delar användes för torg eller allmänna byggnader.

1870-1950

Efter 1870 då helt nya bostadsområden började byggas utanför vallgraven förvandlades

den "gamla staden" till ett cityområde. För ledande företag i staden uppfördes här påkostade byggnader och många av bostadshusen togs över av butiker eller kontor. Några nya bostadskvarter tillkom samtidigt.

1950-1990

På 1950- och 1960-talet var Göteborg en snabbt växande stad. Stora planer gjordes då upp för att omdana Göteborgs city till ett modernt storstadscentrum.

De mest omfattande förändringarna genomfördes i Östra Nordstaden, inre delarna av Västra Nordstaden och på Otterhällan där i stort sett all bebyggelse revs och ersattes med ny. En annan viktig förändring var att hamnverksamheten flyttades ut och att Götaleden drogs fram längs älven.

Göteborg sett från älven omkring 1700. I bildens mitt Stora Bommen. Till vänster Tyska kyrkan.

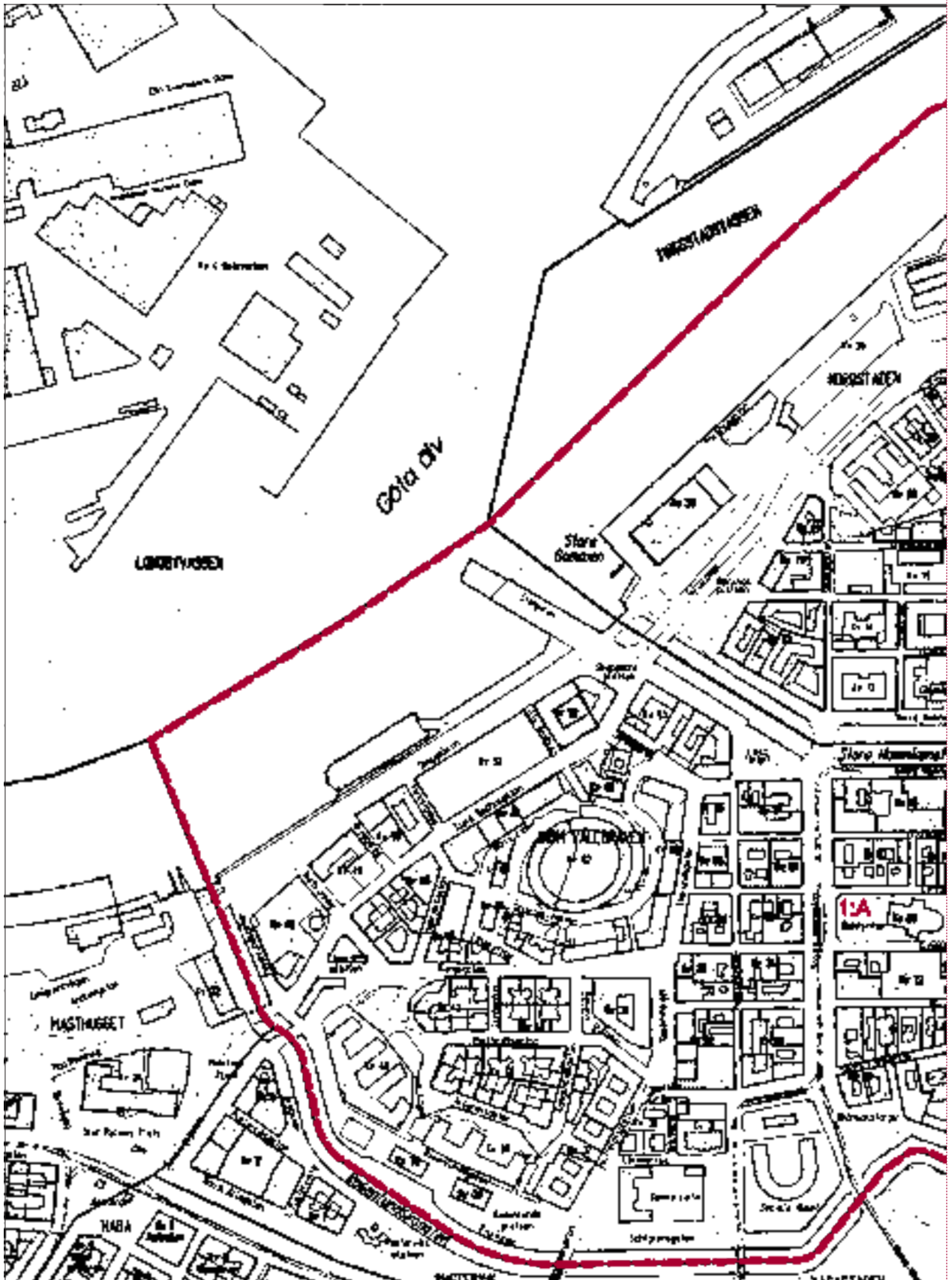

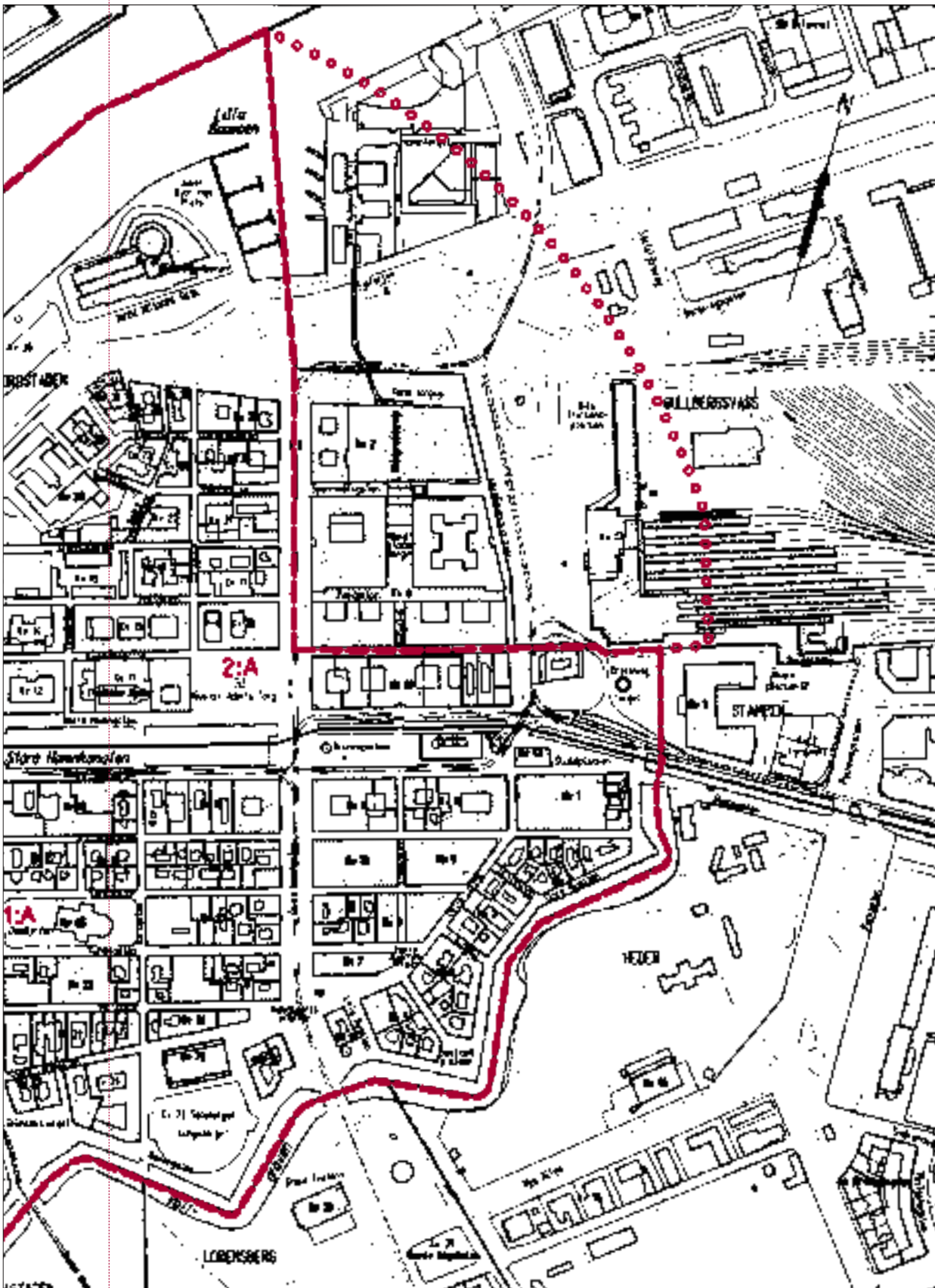
Den prickade linjen visar nordöstra gränsen för riksintresseområdet "Göteborgs innerstad".

Förändrat - bevarat

Trots att många bränder härjade i staden före 1800-talets början och trots att stora delar av bebyggelsen revs 1955–90 finns mycket kvar av den äldre karaktären i Göteborgs stadskärna. Hela området är en miljö av kulturhistoriskt värde.

GÖTEBORGS STADSKÄRNA 1:A, 2:A

Göteborgs stadskärna

Inom Vallgraven 1:A, Nordstaden 2:A

Miljön omfattar stadskärnan inklusive vallgraven och Rosenlundskanalen.

Historik

1620–1700

Grundläggning – utbyggnad

Göteborg byggdes som en starkt befäst handelsstad. Den placerades inom ett sankt strandområde mellan två bergspartier.

En plan för staden upprättades 1619–21 och den fullföljdes efter vissa justeringar. Planen formades efter holländska förebilder och holländare medverkade både i planeringen och den första utbyggnaden av staden.

Staden avgränsades utåt med vallar, vallgrav och pålverk. Dessa fungerade dels som försvarsverk, dels som tullgräns. Från landsidan kunde man nå staden genom tre stadsportar: Kungsporten, Drottningporten eller Österport samt Karlsporten eller Västerporten. Mot älven fanns passager vid Stora och Lilla Bommen.

I området innanför "vallarna" anlades kanaler som stod i förbindelse med vallgraven och älven. Den största var Stora Hamnen vilken sträckte sig tvärs igenom staden i öst–västlig riktning (nuvarande Stora Hamnkanalen). I rät vinkel mot denna anlades Östra Hamnkanalen (nuvarande Östra Hamngatan) och Västra Hamnkanalen (nuvarande Västra Hamngatan).

Kanalerna delade in staden i fem områden som kallades "kvarter" och denna delning har präglat området till vår tid. "Kvarteren" 1–3 motsvarar nuvarande stadsdelen Inom Vallgraven och "kvarteren" 4–5 utgör idag stadsdelen Nordstaden.

Centrum för stadens handel blev Stora Hamnen, mellan Stora Bommen och nuvarande Brunnsparken. Längs kajerna etablerades efter hand flera stora handelshus. Varorna transporterades in i hamnen med småbåtar och förvarades i byggnadernas bottenvåning eller källare.

1649 byggdes en hamnbassäng i rät vinkel mot Stora Hamnen ungefär där Packhusplatsen nu ligger. Den kallades Masthamnen och var avsedd för Kronans behov.

Göteborg 1644. Mot älven ligger två obebyggda bergspartier, nuvarande Kvarnberget och Otterbällan-Kungshöjd. Ute på Stora Torget står det första rådhuset. I södra delen är Svenska kyrkan (Domkyrkan) inritad.

Befästningarna

De första försvarsanläggningarna som byggdes ut 1624–43 var ganska enkla och omfattade en relativt grund vallgrav, vallar och bastioner med raka flanker. Nästa etapp genomfördes från 1640-talet. Då befästes staden mot älven med pålverk och raveliner anlades i vallgraven.

År 1684 upprättades en plan för modernisering av hela Göteborgs försvarsanläggningar och den genomfördes i huvudsak. Planen utarbetades av E Dahlbergh, välkänd fästningsingenjör och arkitekt i 1600-talets Sverige.

För befästningarna närmast staden innebar moderniseringen att nya stenmurar och bastioner med insvängda flanker byggdes längs vallgraven från nuvarande Drottningtorget till nuvarande Rosenlund. Tätt intill nuvarande Kungshöjd tillkom nya bastioner bl a Carolus XI Rex. En ny port, Kungsporten, byggdes mot söder.

De cirka sju meter höga murarna var mycket kraftiga och vilade på en grundläggning som bestod av 6–8 meter långa tätt stående träpålar.

Den förnämsta stadsporten var Kungsporten. Det var ett imponerande byggnadsverk med rikt dekorerad sandstensfasad och ett brant tak krönt med två skulpterade lejon. Drottningporten och Karlsporten hade ett enklare utförande.

Stadsplan och byggnadsbestämmelser

Stadsplanen utformades som en "rutnätsplan" med rätlinjiga gator och rektangulära kvarter. Vissa anpassningar fick göras längs vallgraven och de oregelbundna bergspartierna.

Planen omfattade två torg, Stora Torget, nuvarande Gustaf Adolfs Torg och Fisketorget, nuvarande Lilla Torget. En särskild kyrkotomt som i huvudsak motsvarar det nuvarande Domkyrkokvarteret lades ut vid Kungsgatan och en relativt stor tomt vid Stora Hamnen uppläts till Tyska församlingen.

Två områden reserverades också för Kronan. Det var nuvarande Kronhuskvarteret med Artilleriets och Fortifikationens två "gårdar" samt nuvarande kvarteret 55 Neptunus som användes till spannmålsmagasin.

Övriga kvarter innehöll långsmala tomter som delades ut bland stadens borgare. Storleken varierade och de största var placerade i de mest attraktiva lägena längs kanalerna, framför allt vid Stora Hamnen och Stora Torget. Till de stora tomterna knöts också en speciell bestämmelse om att dessa skulle bebyggas med stenhus. Tomterna längre bort från kanalerna var mindre och fick bebyggas med trähus eller korsvirkeshus.

Planen innebar att staden redan från början fick ett centrum med särskilt påkostad bebyggelse kring Stora Torget och Stora Hamnen. Här bosatte sig de mest framgångsrika köpmännen. I övriga delar hade de borgare som drev hantverk eller handel i mindre skala enklare hus.

Den första bebyggelsen

Trots att det fanns bestämmelser om att vissa tomter skulle bebyggas med stenhus uppfördes nästan bara trähus de första 100 åren.

Undantag var några offentliga byggnader. Stadens två kyrkor, Gustavi kyrka eller Svenska kyrkan (Domkyrkan) och Christine kyrka eller Tyska kyrkan uppfördes i sten på 1620- och 1630-talet. Kronans spannmålsmagasin (kvarteret Neptunus) och Artilleriets stora magasin (Kronhuset) som byggdes 1642 respektive 1642–55 var också gedigna stenhus. Stadens första rådhus som låg ute på Stora Torget var däremot av trä liksom de flesta andra allmänna byggnader.

Teckning av Erik Dahlbergh cirka 1700. I bildens centrum Rådhuset, Tyska kyrkan och Residenset.

Endast några få privatpersoner hade råd att bygga stenhus. En av dem var generalguvernören Lennart Torstensson som 1648 lät uppföra ett påkostat stenhus, nuvarande Residenset. Övriga tomter bebyggdes med trähus eller ibland korsvirkeshus.

År 1669 härjades staden av två stora bränder och mer än hälften av bebyggelsen förstördes. Myndigheterna försökte nu förmå borgarna att bygga upp sina hus i sten och lockade med särskilda bidrag men bara ett 10-tal privata stenhus tillkom.

För rådhuset hade en nybyggnad av sten planerats på den nuvarande tomten redan före branden och ett nytt ståtligt rådhus uppfördes där 1669–72.

Enstaka större arbetsplatser

De flesta av stadens arbetsplatser var små och låg i direkt anslutning till ägarens bostad. På de enskilda tomterna fanns i allmänhet dels bostad för ägaren med familj, dels utrymmen för handel eller hantverk och bostadsrum för de anställda.

Enstaka större arbetsplatser förekom också tidigt inne i själva staden. Stadens järnvåg som var en viktig inrättning låg först i Rådhuset men flyttade till nuvarande Brunnsparken cirka 1670. Ett repslageri anlades 1646 längs nuvarande Södra Larmgatan.

Göteborg 1795. I nordost bastioner av äldre typ med raka flankar. Mot söder yngre bastioner med insvängda flankar. De på kartan redovisade stenbussen är bl a Kronhuset med omgivande byggnader, Ostindiska Kompaniets bus, Sablgrenska buset, Tyska kyrkan, byggnaderna runt Stora Torget, Jacobssonska socker bruket och stadens järnväg i Stora Hamnkanelns östra del samt Svenska kyrkan (Domkyrkan) och anslutande skolbus i stadens södra del.

1700–1800

Befästningarna repareras

Omkring 1710 avslutades utbyggnaden och moderniseringen av försvarsanläggningarna runt staden. Under 1700-talets första hälft när befästningarna fortfarande hade stor betydelse för gränsförsvaret hölls de i relativt gott skick. Sedan eftersattes underhållet och vid århundradets slut var murar och vallar förfallna.

Nya bränder – återuppbyggnad

Den täta trähusbebyggelse som vuxit fram under 1600-talet var mycket brandfarlig och staden drabbades även under 1700-talet av två stora eldsvådor. År 1721 brann hela det "andra kvarteret" som motsvarar området mellan Västra och Östra Hamngatorna. Bl a skadades Sven-

ska kyrkan (Domkyrkan) svårt. 25 år senare eldhärjades större delen av "femte kvarteret", nuvarande Västra Nordstaden. Här räddades Kronhuset, Rådhuset och delar av Tyska kyrkan.

Återuppbyggnaden leddes av stadsingenjörerna J E Carlberg och B W Carlberg som var verksamma 1717–27 respektive 1727–75.

Trähusbebyggelsen förnyas

Efter bränderna skärpte myndigheterna byggnadsbestämmelserna och krävde mer brandhårdiga hus av sten, men de flesta av husen återuppbyggdes ändå i trä. De blev nu större och mer påkostade, särskilt längs Stora Hamnen. Här hade byggnaderna 2 våningar, höga branta tak och ofta lagerkällare av sten.

Mindre trähus uppfördes i övriga delar. På och intill bergspartierna Otterhällan och Kvarnberget tillkom nu också en mycket enkel bostadsbebyggelse med stugor och kojor.

Enstaka nya stenbus

Efter bränderna återställdes stadens två kyrkor. Tyska kyrkan förskönades också med ett nytt torn.

Stadens myndigheter och Kronan föregick med gott exempel och uppförde vid 1700-talets mitt flera hus av sten. Det var bl a ett nytt stadshus och kommandantens hus vid Stora Torget. Inom Kronhuskvarteret ersattes fortifikationens och artilleriets nerbrunna kontor och verkstäder med stenbyggnader. Det första Sahlgrenska sjukhuset som tillkom 1782 byggdes också i sten.

Det största stenhusprojektet var Ostindiska Kompaniets byggnad som uppfördes cirka 1750–62. Den upptog ett helt kvarter och blev med sin monumentala fasad ett dominerande inslag vid Stora Hamnen.

Bland de privatpersoner som byggde stenhus märks några av de mest förmögna köpmännen bl a Niclas och Jacob Sahlgren samt John Hall. Det förnämsta var Jacob Sahlgrens hus öster om Ostindiska Kompaniets hus.

Stenhusen uppfördes vanligen i 2–3 våningar med branta tegeltäckta tak. Fasaderna utfördes av gult importerat tegel eller putsades och hade ofta en stram utformning.

Handelsbus och "industrier"

Den viktigaste byggnaden som uppfördes för stadens omfattande handelsverksamhet under 1700-talet var Ostindiska Kompaniets kontors- och magasinsbyggnad. Ett nytt Tull- och Packhus inrättades väster om Ostindiska Kompaniets byggnad och järnvågen kompletterades med nya byggnader.

Några nya större arbetsplatser eller "industrier" etablerades också under 1700-talet innanför vallarna. Den största var Niclas Jacobssons sockerbruk (nuvarande "Palacehuset") som byggdes 1749–51.

Liksom tidigare var de flesta av arbetsplatserna små och knutna till de enskilda borgarnas handels- eller hantverksgårdar.

Norra Hamngatan på 1790-talet. Från vänster: Tull- och Packhuset, Ostindiska Kompaniets hus, Jacob Sahlgrens hus och Tyska kyrkans torn.

Köpmansbus av trä vid Södra Hamngatan på 1790-talet. Andra buset från höger tillhörde William Chalmers, direktör i Ostindiska Kompaniet. (Se även sid 31.)

Stora Hamnkanalen i början av 1800-talet. Till höger Lilla Torget och Södra Hamngatan med enbetligt utformade köpmanshus av sten. Till vänster det påbyggda Tull- och Packhuset och Ostindiska Kompaniets hus. Broarna från 1700-talet finns fortfarande kvar.

1800–1840

Befästningarna rivs

År 1806 beslutade Kungl Maj:t att befästningsanläggningar som omgav staden fick rivas. Ett raseringskontrakt skrevs och en plan för befästningsstråket längs vallgraven upprättades av stadsarkitekten C W Carlberg 1808. De innebar att staden skulle överta marken från staten och sedan riva murar och vallar ner till marknivå. Vallgraven skulle behållas men rätas ut i västra delen.

Rivningen pågick många år och marken togs inte i anspråk för utbyggnad i stor skala förrän på 1840-talet. (Se avsnittet 1840–70.) Mindre partier av befästningarna lämnades också kvar t ex bastionen Carolus XI Rex vid Kungsgatan/Esperantoplatsen och nedre delen av bastionen Carolus Dux under nuvarande Sociala huset.

Befästningarna längs älven skulle enligt Carlbergs förslag behållas men 1812 gjordes en plan för rivning och hamnutbyggnad i västra delen vid nuvarande Skeppsbron. I den östra delen som motsvarar nuvarande Packhuskajen m m fanns befästningsrester kvar till cirka 1840.

Storbränder och ny byggnadsordning

Åren 1792–1813 drabbades staden av sex förödande bränder som utplånade större delen av bebyggelsen. Endast delar av "femte kvarteret", nuvarande Västra Nordstaden och enstaka stenhus klarade sig.

Redan på 1790-talet beslutade stadens styrande att inga nya trähus fick byggas inom vallarna men först 1803 utfärdades en byggnadsordning där allt trähusbyggande inne i staden förbjöds.

Byggnadsordningen innehöll också bestämmelser om att husen vid Hamngatorna måste ha minst 2 hela våningar mot gatan och att hus som hade 3 eller flera våningar inte fick byggas med höga eller brutna tak.

Stadsarkitekten C W Carlberg som var verksam 1775–1814 formulerade byggnadsordningens bestämmelser och vid stadens återuppbyggnad fick han ett stort inflytande både genom sitt granskningsarbete som stadsarkitekt och som praktiserande arkitekt. Redan 1792 gjorde han en typhusritning för ett litet stenhus i 2 våningar. Han ritade också den nya Domkyrkan och flera av husen vid Södra Hamngatan.

Återuppbyggnaden längs Hamngatorna

Södra Hamngatan och Lilla Torget som redan på 1700-talet hade en påkostad bebyggelse eldhärjades 1802 och 1804. De följande 10 åren uppfördes här en rad nya gedigna köpmanshus i den för tiden typiska empirestilen eller nyklassicistiska stilen.

Utformningen var enhetlig och Carlberg hade själv ritat ett 10-tal hus. Byggnaderna var alla i 3 våningar och hade låga sadeltak. Fasaderna var putsade med en sparsam klassicistisk dekor begränsad till exempelvis taklisten, entrépartiet och enstaka fönsteromfattningar.

Den största och mest påkostade byggnaden i raden tillhörde William Chalmers och ritades av C W Carlberg 1805. (Se sid 29 och 41.) I raden av köpmanshus låg också Frimurarlogens byggnad.

Norra Hamngatans östra del brandhärjades 1813 och de följande 10–15 åren tillkom en enhetlig rad med trevåningshus längs detta stråk. Hus i 3 våningar förekom även vid de övriga Hamngatorna och några enstaka byggdes vid andra gator t ex Kungsgatan.

Tvåvåningshus vid tvärgatorna

Hantverkare och handelsmän som hade relativt små tomter vid stadens mindre gator uppförde sina nya stenhus i 2 våningar. Byggnaderna hade branta, brutna tak som på 1700-talet eller raka låga sadeltak som blev moderna i början av 1800-talet.

Fasaderna var av gult tegel eller putsade och ofta stramt utformade med mycket återhållsam utsmyckning t ex bara en profilerad taklist och en enkel omfattning kring entrédörren.

Nya offentliga byggnader och anläggningar

Åren 1800–1840 tillkom flera nya allmänna byggnader och några av de äldre byggdes om.

Rådhuset och Stadshuset påbyggdes 1814 respektive 1821. Den nya Domkyrkan stod helt klar 1825 och ett år senare invigdes ett nytt gymnasium. För militären började en stor kasern att byggas 1793 och två "Artilleristall" uppfördes i närheten. Sahlgrenska sjukhuset flyttade till nya lokaler vid Östra Hamngatan 1823. För stadens fattigvård öppnades en arbets- och försörjningsanstalt vid Smedjegatan 1806.

Domkyrkan 1837. Till höger Kungsgatan med stenbus i 2–3 våningar uppförda efter branden 1804. I förgrunden Västra Hamnkanalens kaj. Vid mitten av 1800-talet anläggs en park runt kyrkan.

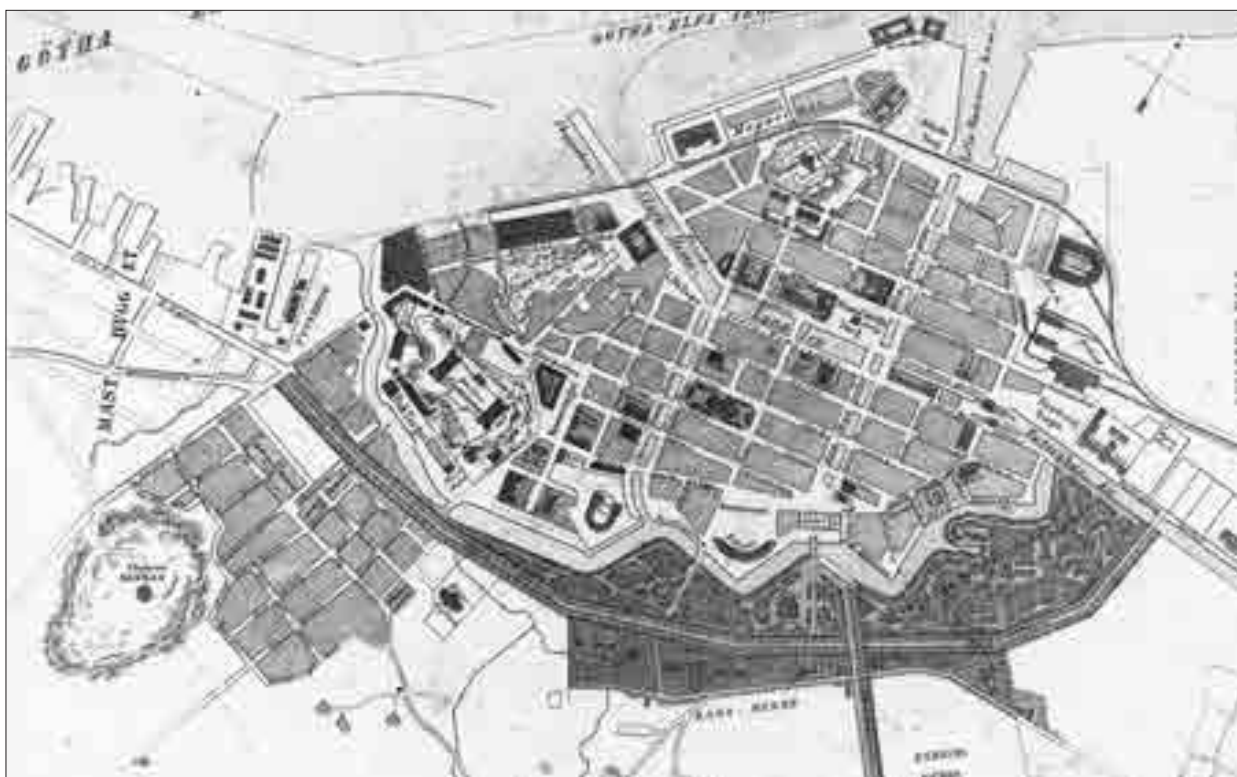
Några enstaka allmänna byggnader placerades inom f d befästningsområdet som i huvudsak ännu var obebyggt. Det var bl a hotellet Göta Källare (1810), Mindre Teatern (1816) och Manegen (1824) som byggdes i närheten av nuvarande Stora Nygatan–Södra Larmgatan. Chalmerska Slöjdskolan (1823) och nya "Kurhuset" (1835) uppfördes i östra delen av nuvarande Östra Nordstaden.

På f d järnvägens tomt anläggs en park 1822 och här etablerades en "brunnsinrättning" 1834.

Vattenförsörjningen i staden hade förbättrats redan 1787 när en vattenledning från Kallebäckens källa öppnades. En stor vattenreservoar vid nuvarande Kungssportsplatsen togs i bruk 1797 och på 1810-talet byggdes tappställen med brunns hus av sten intill Stora Torget och framför Domkyrkan.

"Industriella" företag

Kring sekelskiftet 1800 försvann det gamla repslageriet vid Larmgatan och järnvägen flyttades till hamnområdet utanför vallgraven, intill nuvarande Järntorget. Inne i staden fanns Jacobssonska sockerbruket kvar till 1820 och det nya sockerbruket "Idogheten" etablerades 1808, norr om nuvarande Kungstorget.

Göteborg 1862 med nybyggda delar längs vallgravens insida och älven samt nyanlagda parker och ett villaområde utanför vallgraven. Haga är nästan helt utbyggt och på kartan redovisas fem nybyggda kvarter med "arbetarebostäder".

1840–1870

Utbyggnad och modernisering

Omkring 1840 var hela det ursprungliga stadsområdets kvarter återuppbyggda efter de stora bränderna. Vid denna tidpunkt började Göteborg att omvandlas till en handels- och industristad med delvis nya verksamheter. Befolkningen ökade starkt och ny tomtmark behövdes för bostadshus, allmänna byggnader, fabriker m m.

Nu togs f d befästningsstråket längs vallgraven och älvstranden i anspråk för byggnader och anläggningar och omkring 1870 var hela området utbyggt.

Under samma period förändrades också stadens centrala partier delvis. Torghandeln på Stora Torget flyttades till Kungstorget 1848 och den gamla torgplatsen förvandlades till det mer eleganta Gustaf Adolfs Torg. En påkostad Börs- och Festivitetsbyggnad uppfördes vid torget 1844–49 och 1854 restes en staty över stadens grundare Gustaf II Adolf.

I Brunsparken utvidgades brunnsinrättningen med badhus och här gjordes också nya planteringar. Runt

Domkyrkan anlades en liten park. Stora Hamnkanalen moderniserades med välbyggda stenkajer och nya järnbroar.

Bostadshus vid Stora Nygatan

Cirka 1845–60 bebyggdes området vid Stora Nygatan med bostadskvarter av ungefär samma slag som de äldre. De enskilda tomterna omfattade stenhus med 2–3 våningar och relativt små kringbyggda gårdar.

Byggnaderna hade fasader av gult tegel eller puts och var utformade i nyklassicistisk stil med nyromanska inslag. Mot Stora Nygatan låg de mest påkostade byggnaderna som hade stora lägenheter med utsikt över den nyanlagda Trädgårdsföreningen. Gatans enda allmänna byggnad var Synagogan.

Torg och allmänna byggnader

Området innanför vallgravens sydvästra del, från Kungportsplatsen till Rosenlund, fick en gles bebyggelse som omfattade allmänna byggnader och en rad torg eller

andra öppna platser. I detta stråk tillkom Kungstorget 1847, Grönsakstorget 1875, Sahlgrenska sjukhusets nya byggnad 1849–55, Spruthuset 1851, Elementarläroverket vid Hvitfeldtsplatsen 1862, Engelska kyrkan 1855–57, Småbarnsskolan 1847, Fisktorget 1849 och Fiskhallen 1874. På bergspartiet ovanför Fisktorget byggdes Artillerietablisementet 1853–59.

I nordöstra delen mellan Fattighusån/Slussen och Lilla Bommen utfylldes vallgraven och här anlades Drottningtorget. Det relativt stora torget begränsades i öster av stadens nya fattigvårdsinrättning som stod klar 1855 och centralstationen uppförd 1855–57. (Se stadsdelarna Stampen respektive Gullbergsvass.)

De flesta av byggnaderna inom dessa delar var friliggande. De hade ofta fasader av gult tegel och arkitekturen präglades till stor del av nyromansk eller nygotisk stil.

Hamnanläggningar och industrier

Området längs älvstranden utnyttjades för nya hamnar och industriella verksamheter. Hamnanläggningarna utfördes enligt en utbyggnadsplan som upprättades 1843 och även omfattade stora delar av den motsatta älvsidan på Hisingen.

Den första nya hamndelen var en träbrygga och en stenbrygga som byggdes vid Stora Bommen utanför nuvarande Skeppsbron cirka 1845–50. Innanför hade Göteborgs Mekaniska Verkstad (Keillers) etablerats redan 1841.

Hamnutbyggnaden fortsatte österut längs nuvarande Packhuskajen mot Lilla Bommen 1854–56. Den västra delen från Stora Bommen till Rosenlund byggdes 1864–67. Då flyttades det varv som drevs av Göteborgs Mekaniska Verkstad till ett nytt område på andra sidan älven. (Se även stadsdelen Lundbyvassen.)

Längs de nya kajerna drogs järnvägsspår fram och på kajerna byggdes enstaka magasinsbyggnader och skjul.

Den s k Masthamnen var redan i början av 1800-talet uppgrundad. 1837 gjordes ett misslyckat försök att återställa den och 1861 utfylldes den helt. Här anlades sedan Packhusplatsen och i anslutning till den byggdes Tull- och Packhuset 1864.

Längst ut i väster vid Rosenlund placerades ett par

Vallgraven och Stora Nygatans bostadskvarter vintern 1866. I bildens mitt Synagogan.

Elementarläroverket, nuvarande Gamla Latin. Sett från parken söder om vallgraven 1862.

viktiga industriella verksamheter. Det var Gasverket som etablerades vid älvstranden 1842 och Rosenlunds spinneri anlagt 1847 intill Rosenlundskanalens kaj. (Se även stadsdelen Gamlestaden.)

Stora Hamnkanalen vid sekelskiftet 1900. Längs Södra Hamngatan/Lilla Torget ligger fyra nya bankbyggnader. Till höger skymtar Västra Hamnkanalen och Göteborgs Enskilda Bank. I förgrunden Kämpebron som byggdes i mitten av 1800-talet och ersattes på 1920-talet. I bakgrunden Brunnsparkens träd.

1870–1950

Göteborgs city växer fram

År 1866 fastställdes en utvidgningsplan för den snabbt växande handels- och industristaden Göteborg. (Se sid 95.) Planen innebar att stora nya bostadsområden av olika slag skulle byggas utanför vallgraven.

Den gamla staden innanför vallgraven med tätt integrerade bostäder och arbetsplatser började nu att förvandlas till ett "storstadscity" dominerat av butiker, kontor och andra verksamheter.

Bebyggelsen förnyades successivt genom enstaka relativt små nybyggnader som omfattade en eller ett par tomter. Flera byggnader blev mycket omsorgsfullt utformade men det uppfördes också enklare hus för lager, industri m m. Nybyggen för bostäder genomfördes på Kvarnberget och Otterhällan–Kungshöjd. Arkitekturen varierade och flera intressanta byggnader i nyrenässans, jugend, 1920-talsklassicism och "funkis" tillkom.

För att förbättra kommunikationerna mellan stadens nya delar började spårvägslinjer att anläggas 1879 och de drogs tvärs igenom den gamla stadskärnan. När trafiken krävde mer utrymme slopades Västra och Östra

Hamnkanalerna 1903 respektive 1898 och 1936.

Några nya broar byggdes också. Östra Hamngatan avslutades 1901 med den monumentala Kungsportsbron som ledde över vallgraven till den nya stenstadens huvudstråk Kungsportsavenyn. En något enklare bro, Vasabron, anlades i Västra Hamngatans förlängning mot söder. Kämpebron över Stora Hamnkanalens västra del ersattes med en bredare på 1920-talet.

Bankpalats och monumentala kontorsbyggnader

Vid Södra Hamngatan som tidigare var centrum för de göteborgska handelshusen etablerades flera stora banker. Här och längs den anslutande Västra Hamngatan uppfördes under perioden 1880–1920 ett tiotal nya byggnader för banker och försäkringsbolag. Det var bl a Skandinaviska Bankens tre hus 1882, 1910 och 1920, Göteborgs Enskilda Bank 1888, Brand och Livförsäkringsbolaget Svea och Riksbanken 1889, Göteborgs Köpmansbank 1891, Göteborgs Handelsbanks två byggnader 1904 och 1921, Skånes Enskilda Bank 1905 samt Försäkrings AB Skandia 1909–11.

För de stora rederierna och skeppsmäklarna växte

ett särskilt centrum fram i hamnen och vid Packhusplatsen uppfördes en rad byggnader med magnifika huvudfasader ut mot älven. I väster tillkom Broströmskoncernens hus 1926–28, i öster byggdes ”Hertziahuset” 1901 och mellan dem uppfördes ”Transatlantic” 1942.

Den gamla fattigvårdsinrättningen vid Drottningtorget ersattes 1914 med Centralpostens stora tegelkomplex (se stadsdelen Stampen) och 1912 uppfördes Telegrafverkets nya byggnad med rikt utformade detaljer.

Alla dessa stora påkostade byggnader hade en monumental arkitektur och flera av dem utfördes med naturen i fasaden.

En annan välkänd byggnad från denna period är Rådhusets annex som stod klart 1937. Det var också mycket omsorgsfullt utformat men hade inte samma monumentala prägel som de övriga.

Butiker och varuhus

De flesta av de nya butikerna inreddes i äldre bostadshus. Under de första åren hade de relativt små skyltfönster men vid slutet av 1800-talet ökade storleken och de mer exklusiva butikerna fick uppglasade fasader med dekorativt utformade gjutjärnspelare.

Några av de stora varuhusen var också inrymda i f d bostadshus men för ett fåtal firmor byggdes nya rymliga lokaler. Det var bl a Hasselblads och Abrahamssons affärspalats i nyrenässans som båda uppfördes 1875 samt Meeths varuhus från 1910.

Vid eller i närheten av Kungstorget etablerades flera saluhallar. På torget uppfördes Stora Saluhallen 1888 och intill öppnades Bazar Alliance 1885, Viktoriahallen 1894 och Torghallen i kvarteret Idogheten år 1900.

Byggnader för bildning, utbildning och nöjesliv

Före 1870-talet fanns skolor både för lägre och högre undervisning innanför vallgraven och i slutet av 1800-talet byggdes nya folkskolor på Otterhällan och Kvarnberget där det fortfarande fanns många bostäder.

För ”Handelsinstitutet” uppfördes en rikt dekorerad byggnad inom vallgravsstråket 1881 och Navigationsskolan på Kvarnberget om- och tillbyggdes 1914–16.

Ostindiska Kompaniets byggnad som delvis togs i bruk av Göteborgs museum 1861 utvecklades till ett

Korsningen Västra Hamngatan/Södra Hamngatan 1909. Till höger ligger Göteborgs Enskilda Bank, ”Svea” och ”Skånska” Banken. Till vänster pågår nybyggnad för ”Skandia”. Västra Hamnkanalen har fyllts igen.

viktigt kulturellt centrum och åren 1889–96 byggdes hela kvarteret om till museum.

Andra viktiga byggnader som tillhörde den nya citymiljön var de hotell, restauranger och caféer som växte fram. De mest fashionabla var Hotell Eggers, Grand Hotel Haglund, Göta Källare och Palace Hotel som låg kring Drottningtorget. De var alla inrymda i äldre byggnader som byggdes om med eleganta fasader.

Ett nytt inslag i city var biograferna. De första inhystes i små enkla lokaler men från cirka 1910 byggdes större salonger i befintliga hus t ex Cosmorama och Palladium. Några helt nya biografbyggnader uppfördes också bl a Victoria 1914 och Plaza 1921.

Nya och gamla bostäder

På nuvarande Kungshöjd revs de militära anläggningarna och 1900–20 bebyggdes platån med bostadskvarter som dominerades av tegelhus. Längs Stora Otterhällans södra och västra sida tillkom nya bostadskvarter på 1930-talet och på Kvarnbergets topp utvidgades bebyggelsen med ett par stora bostadskvarter av tegel 1903–05.

I de äldre bostadshusen togs lägenheterna successivt över av olika företag men fram till 1930-talet bodde många familjer kvar.

Generalplan för Göteborgs city upprättad 1964–68. Längs älven ligger Stamleden, nuvarande Götaleden. I det inre är föreslagna stadsbanestationer redovisade.

1950–1990

Stadskärnan förnyas

Från 1950-talet upprättades planer som innebar att Göteborgs stadskärna innanför vallgraven skulle utvecklas till ett mer renodlat cityområde för hela Göteborgsregionen.

I planerna ingick förbättrade kommunikationer, större utrymme för kommersiell verksamhet och nya lokaler för stadens förvaltning. Samtidigt fanns önskemål om att "sanera" områden som dominerades av äldre bostadshus, hantverkslokaler, lager och liknande t ex Östra Nordstaden och delar av Västra Nordstaden. För dessa gjordes särskilda saneringsplaner som började genomföras cirka 1960.

En viktig del i stadskärnans förnyelse var också utflyttningen av hamnverksamheten.

Ett differentierat trafiksystem

Den nya trafikplanen för stadskärnan omfattade en stamled och en ringled. Från dem skulle man kunna söka sig in i city via parkeringszoner. Planen genomfördes delvis.

Götaleden som var en del av stamleden drogs fram längs hamnen där det tidigare fanns järnvägsspår. Ett stort parkeringshus byggdes i Östra Nordstadens utkant samt i kv Perukmakaren men flera av de planerade parkeringsanläggningarna utfördes aldrig.

I de inre delarna föreslogs servicegator och gågator. De sk servicegatorna skulle ha arkader o v s gångbanor indragna i husens bottenvåningar. Systemet byggdes ut vid vissa gatusträckor och arkader tillkom både i befintliga och nya byggnader t ex vid Drottninggatan. Gåga-

Stadskärnan inom vallgraven sedd från nordost. I förgrunden Östra Nordstaden. I bildens centrum ligger Stora Hamngatan, Gustaf Adolfs Torg och förvaltningskvarteret Traktören. Längst upp till höger Otterhällans bostadskomplex.

tor infördes bl a längs Kungsgatan, Korsgatan och Fredsgatan där de traditionella trottoarerna togs bort.

Förnyelse med storskalig bebyggelse

Fram till 1950-talets slut hade stadskärnan förnyats relativt långsamt genom sk punktsaneringar. De följande åren tillämpades istället sk totalsanering av större stadspartier och under perioden 1960–90 genomfördes flera stora förnyelseprojekt i denna anda.

Det största "saneringsprojektet" var Östra Nordstaden som förnyades 1965–75. Där revs cirka 100 hus för att ge plats åt sju byggnader som sammanfogades genom överglasningar m m. Till den nya centrumanläggningen

flyttade flera av de stora banker som tidigare låg vid Södra och Västra Hamngatorna.

I Västra Nordstadens inre delar avröjdes ungefär hälften av den småskaliga, blandade bebyggelsen. Kvarteret Traktören togs i anspråk för en stor förvaltningsbyggnad och längs Torggatan som tidigare var ett livligt butiksstråk tillkom enhetligt utformade kvarter eller kvartersdelar med bostäder och kontor.

Andra viktiga förnyelseprojekt var bostadsområdet på Otterhällan, området kring Rosenlund–Hvitfeldtsplatsen som bebyggdes med stora kontorskomplex, varuhuset NK, kvarteret Arkaden, Hotel Sheraton och "Bazar Alliance".

Motivering

Cityområdet som helhet inklusive vallgraven har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Det speglar Göteborgs ursprungliga roll som "Sveriges port mot väster" och även stadens senare utveckling. Miljön innehåller också unika exempel på stadsplanering och arkitektur från olika epoker.

1620–1800

Den strategiskt väl valda placeringen vid älven och mellan två bergspartier kan fortfarande upplevas i stadsbilden.

Det ursprungliga, holländskt påverkade stadsplanemönstret är till stor del bibehållet. Rester av befästningsanläggningarna med vallgraven som huvudmotiv finns också kvar och utgör ett värdefullt exempel på 1600-talets befästningskonst.

Från tiden före sekelskiftet 1800 är ett 20-tal hus bevarade t ex Kronhuset, Ostindiska Kompaniets hus, Sahlgrenska huset samt delar av Rådhuset och Stadshuset.

1800–1840

Perioden speglas genom de eleganta "empirehus" som ännu står kvar längs Södra Hamngatan. Domkyrkan och de omgivande gatornas småskaliga bebyggelse i enkel nyklassicistisk stil tillhör också denna epok.

1840–1870

Vallgravsstråket med sin serie av torg och friliggande allmänna byggnader från åren 1845–70 är en intressant tillämpning av den tidens stadsplaneideal. Här finns också många för denna period typiska byggnader i gult tegel samt exempel på den blandning av nyklassicism och andra "nystilar" som var vanlig i Göteborg under denna epok. Tidstypiska anläggningar är också de stenklädda kajerna längs älven och Stora Hamnkanalen.

1870–1950

Tiden 1870–1950 representeras av ett flertal enskilda mycket påkostade byggnader som uppförts för stadens ledande företag främst vid de stora stråken samt ett par grupper med enklare bostadshus från sekelskiftet 1900.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: området kring Stora Hamnkanalen–Gustaf Adolfs Torg, Västra Hamngatan–Domkyrkan med omgivning, Kronhuskvarteret, Stora Nygatan, området kring Sociala huset samt sju enstaka byggnader.

Bevaringsprogram 1987: övriga delar av området utom den nya bebyggelsen i Östra Nordstaden och västra delen av kvarteret Kronobageriet.

Värdefulla miljöer 1985: hela området utom den nya bebyggelsen i Östra Nordstaden.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: hela området.

Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: hela området.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

Inom Vallgraven

Södra Hamngatan 25, kv 15:1

Frimurarelogen, kv 15:4

Chalmerska huset, kv 16:14

Engelska kyrkan, kv 30:2

Gegerfelttska villan, kv 30:3

Lilla Torget 4, kv 54:9

Lilla Torget 3, kv 54:10

Domkyrkobrunnen

Sjöräddningens hus, kv 68:5

Stora Saluhallen, kv 72

Nordstaden

Sahlgrenska huset, kv 11:1

Rådhuset, två delar, kv 11:7

Ostindiska Kompaniets hus, kv 12

Norra Hamngatan 4, kv 13:7

Wengrenska huset, kv 16:1

Stadshuset, kv 16:3

Börshuset, kv 16:4

Kronhuskvarteret, kv 19

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Domkyrkan och Christine kyrka (Tyska kyrkan).

Skydd enl FSBM. Statliga byggnadsminnen: Residenset och Landstatshuset kv 53:16, Televerkets hus kv 36:2.

1700-talsbebyggelse vid Stora Hamnkanalens norra sida. Från vänster Ostindiska Kompaniets hus, Sahlgrenska huset och Christine kyrka (Tyska kyrkan).

Beskrivning – karaktär

Det ursprungliga stadsområdet är fortfarande en enhet som kan uppfattas mycket tydligt. Göta Älv och vallgraven tillsammans med Rosenlundskanalen avgränsar området i väster, söder och sydost. I nordost utgör Centralstationen med anslutande bangård en gräns som inte är lika markant.

Inom denna helhetsmiljö finns flera delområden som vuxit fram under olika förutsättningar och har en varierande karaktär. Följande stadspartier kan urskiljas: centrala delen med Stora Hamnkanalen, vallgravsstråket, hamnstråket och Otterhällan–Kungshöjd.

Centrala delen

Den centrala delen omfattar i huvudsak det område som begränsas av Larmgatorna, Kaserntorget–Ekelundsgatan, Götaleden och Östra Nordstaden.

Karaktäristiskt för denna miljö är att 1600-talets stadsplan med sitt typiska rutnätsmönster och klart markerade större stråk längs Stora Hamnkanalen samt f d Östra och Västra Hamnkanalerna finns kvar.

En stor del av bebyggelsen är fortfarande relativt småskalig med hushöjder mellan 2 och 5 våningar och

fasadlängder begränsade till cirka åtta fönsteraxlar, men undantag finns. Södra Hamngatan 9 och Östra Hamngatan 15 från perioden 1905–10 är t ex två ”höghus” med intressant arkitektonisk utformning och det finns några långsträckta byggnadskomplex som tillkommit de senaste 30 åren.

Områdets centrum är liksom på 1600-talet Stora Hamnkanalen med det anslutande Gustaf Adolfs Torg. (Se bild sid 37.) Kring detta viktiga stadsrum finns en koncentration av omsorgsfullt utformade allmänna byggnader från olika epoker. Stora Hamnkanalen med sin strama form och finhuggna stenkajer bidrar till det lite högtidliga och officiella intrycket.

Norra Hamngatans mittparti domineras av en grupp byggnader från 1700-talet och 1600-talets slut. Här ligger Ostindiska Kompaniets hus med sin storslagna fasad som speglar företagets makt och rikedom. Granne är Sahlgrenska huset, familjen Sahlgrens palatsliknande byggnad som har en rikt utsmyckad entré och en dubbel fritrappa.

På den planterade terrassen mellan Sahlgrenska huset och Rådhuset ligger Christine kyrka (Tyska kyrkan) med

Gustaf Adolfs Torg, västra sidan med Rådhuset. I bakgrunden Christine kyrka.

sin kopparklädda tornhuv som sträcker sig högt över den omgivande bebyggelsen. Den trånga platsen mellan kyrkan och Rådhusets baksida upptas av Aschebergiska gravkoret vars vackra kupol och laternin utgör ett värdefullt blickfång från Tyska bron och Korsgatan.

Ostindiska Kompaniets hus, Sahlgrenska huset och kyrkans torn bildar med sina gula tegelfasader en sammanhållen miljö, typisk för Göteborg.

Gustaf Adolfs Torg omges av byggnader för förvaltning, rättsskipning och representation. Där ligger Rådhuset med sin 1820-talsfasad, rådhusets tillbyggnad från 1937, Wenngrenska huset som fick sitt nuvarande utseende på 1880-talet, Stadshuset ombyggt 1823 och Börsen som stod klar 1849. De är alla relativt låga med 2–3½ våningar och har ljusa putsfasader utformade i olika former av klassicistisk stil.

Särskilt framträdande är Rådhusets huvudbyggnad och Börsen som båda pryds med kolonner. Det viktigaste dekorativa inslaget på Rådhuset är en triangelformad fronton med reliefer och ett förgyllt ur. Börsens mittparti betonas genom flera rikt utsmyckade portar och sex statyer som kröner de övre kolonnerna.

Rådhusets gård som omges av arkader öppnar sig ut

Börsens huvudfasad.

mot torget genom tre portaler medan stadshuset har en helt sluten gård med en unik 1700-talsmiljö.

Torgrummets östra sida upptas av Östra Hamngatans träd och "Thulehusets" 1930-talsfasad utförd i gult tegel. Den södra utgörs av Stora Hamnkanalen och Södra Hamngatans husrad med bl a Frimurarlogens eleganta empirefasad.

Chalmerska huset, Södra Hamngatan 11.

F d Göteborgs Handelsbank, Södra Hamngatan 19–21.

Stråket Södra Hamngatan – Lilla Torget präglas fortfarande av alla de handelshus, banker och andra finansföretag som haft sitt säte här fram till 1970-talet. Dominerande inslag är det sena 1800-talets bankpalats med tunga monumentala fasader i puts och natursten. I stråket ingår också några f d köpmanshus byggda i början av 1800-talet och utförda med putsfasader i empire, t ex Chalmerska huset.

Brunnsparken med sina träd och Palacehusets överdådigt utsmyckade gavelfasad avslutar Stora Hamnkanalen mot öster.

Stora Bommen som öppnar sig ut mot älven och "Götaverkens" gamla industriområde på "Norra Älvstranden" utgör kanalens gräns i väster.

Kungsgatan och smågatorna i södra delen domineras av småskalig bebyggelse. Den tillkom i början av 1800-talet och har senare om- och tillbyggs för butiker, kontor m.m.

Vid Kungsgatan som är huvudstråket ligger ett par större "varuhuskomplex" medan t ex Korsgatan, Kyrkogatan och Vallgatan har flera hus i 2–4 våningar med fasader i klassicistisk stil och små kringbyggda gårdar.

Vallgatan 25–21, uppförda 1806, 1878 och 1815.

Bland de större affärsbyggnaderna märks f d "Meeths varuhus", Viktoriahallen med sin smala basargata mellan Vallgatan och Södra Larmgatan, Kungsgatan 48 med "Kungspassagen" mellan Kyrkogatan och Kungsgatan samt f d varuhuset Grand.

Kronhuset och f d Artilleriets verkstäder.

Fiskballen. I förgrunden Rosenlundskanalen.

Domkyrkan sedd från Västra Hamngatan.

Kronbuskvarteret är den mest säregna miljön i Västra Nordstadens inre delar. Här utgör Kronhuset med sin unika 1600-talskonstruktion och kraftfulla röda tegel-fasader medelpunkten. Det omges av lägre putsade 1700-talsbyggnader och en parkanläggning med traditioner från 1700-talet.

Domkyrkan med omgivande planteringar är ett markant inslag i södra delen. Kyrkan som invigdes 1815 är byggd i den för tiden typiska nyklassicistiska stilen och utförd med fasader av gult tegel, detaljer av sandsten och kopparklädd tornhuv. Den anslutande bebyggelsen runt kyrkotomten består till stor del av låga hus som förstärker det monumentala intrycket kyrkan ger.

Vallgravsstråket

Vallgravsstråket sträcker sig från Drottningtorget till Rosenlund och begränsas inåt staden av Östra och Södra Larmgatan, Kungshöjd samt Esperantoplatsen.

Karaktäristiskt för detta område är att det ligger på den forna befästningsmarken och omfattar betydande rester efter försvarsanläggningarna. Från Slussbron fram till Vasabron är vallgravens sträckning välbevarad och har ursprungliga murar bl a kring bastionshörnen.

Bebyggelsen är i huvudsak från perioden 1850–80 och domineras av små hus med upp till 3 våningar. Undantag är tre nya byggnadskomplex: Sheraton mot Slussplatsen, Bazar Alliance väster om Kungstorget samt kontorskvarteren vid Rosenlund.

I nordost ligger de två oregelbundet formade platserna Drottningtorget och Slussplatsen på var sin sida av Stora Hamnkanalens förlängning. De har sedan länge

varit centrum för olika former av kommunikation och omges av byggnader med rikt varierad arkitektur. Det är bl a Centralstationen byggd i medeltidsinspirerad stil, Centralposten i 1920-tals klassicism (se stadsdelarna Gullbergsvass respektive Stampen), Hotell Eggers som har en rikt utsmyckad putsfasad i nyrenässans och f d Hotell Göta Källare utformad i stram klassicism.

Stråket mellan Slussplatsen och Kungsportsplatsen upptas av tätt bebyggda kvarter som domineras av f d bostadshus i 3 våningar. De flesta har fasader av gult tegel men det förekommer också putsfasader och kombinationer med puts och tegel.

Mot Stora Nygatan är byggnaderna särskilt omsorgsfullt utformade och den centrala punkten i stråket är Synagogan med två anslutande f d bostadshus som ingick i en ursprunglig arkitektonisk komposition. (Se sid 33.) Närmast Drottningtorget finns tre f d bostadshus med en liknande symmetrisk utformning.

I området mellan Stora Nygatan och Östra Larmgatan ligger också enstaka yngre hus med avvikande utseende t ex "Abrahamssonska affärspalatset" med putsad nyrenässansfasad och Kontoristföreningen som har en jugendfasad av gulbrunt tegel.

Vallgravsstråket mellan Kungsportsplatsen och Rosenlund är ett ovanligt gles bebyggt stadsparti med 6–7 platser eller torg och ett tiotal låga, fritt placerade byggnader. I stråket ingår f d Sahlgrenska sjukhuset (Sociala huset), Gamla Latin, Engelska kyrkan och Fiskhallen. De är uppförda 1850–75 som påkostade allmänna byggnader och har gula tegelfasader präglade av nyromansk eller nygotisk stil. F d Handelsinstitutet (kv 31) som stod klart 1881 är också en friliggande låg byggnad men fasaden har en kombination av rött tegel och ljus putsdekor i nyrenässans.

Saluhallen med sitt höga välvda plåttak utgör ett dominerande inslag på Kungstorget, Fiskhallens spetsiga gavelpartier sätter sin prägel på Fisktorget och Rosenlundsfabrikens låga vinklade byggnad ger Esperantoplatsen dess speciella karaktär.

Ett särskilt viktigt inslag i vallgravsstråket är miljön kring Sociala huset och Gamla Latin där de fritt liggande byggnaderna omges av trädgårdar, trädtrader och andra planteringar.

Stora Nygatan 11. I förgrunden vallgraven och en del av den ursprungliga stadsmuren.

F d Sahlgrenska Sjukhuset, nuvarande Sociala huset. Byggnaden är uppförd på resterna av bastionen Carolus Dux som omfattar underjordiska gångar.

Packhusplatsen. Från höger "Broströmia" (nuvarande Hovrätten), "Transatlantic" och "Hertzia buset".

Hamnstråket

Hamnstråket sträcker sig från Rosenlund via Stora Bommen till Lilla Bommens hamnbassäng. Områdets gräns in mot stadskärnan är Stora Badhusgatan, Packhusplatsens husrad i öster och S:t Eriksgatan längs Kvarnbergets kant. Stråket domineras idag av Götaleden.

Kajerna är till stor del från 1800-talet och delvis klädda med natursten. Där Stora Hamnkanalen möter Stora Bommen finns en äldre "vridbar" järnbro på ett cirkelformat fundament av sten.

Stråkets historiska tyngdpunkt ligger i området kring Stora Bommen–Packhusplatsen–Skeppsbroplatsen som ursprungligen var huvudentré till staden från älvsidan. Trots den genomkorsande trafikleden har området en relativt sammanhållen miljö som omfattar flera byggnader med anknytning till sjöfarten.

Ute på Packhuskajen ligger Tull- och Packhuset som utgör ett viktigt blickfång både från älven och från landsidan. Det är ett fritt placerat byggnadskomplex uppfört 1864 i tidstypisk stil med "nyromanska" fasader av gult tegel. Intill ligger ett träskjul, Hamnskjul 8, som bidrar till upplevelsen av hamnmiljön.

Kvartersraden längs Packhusplatsens östra sida till-

Tull- och Packhuset, fasaden mot älven.

hör stadskärnans centrala del, men de tre huvudbyggnadernas monumentala fasader som vänder sig mot älven är ett mycket karaktäristiskt inslag i hamnstråket. Detsamma gäller f.d. Navigationskolans byggnad på Kvarnberget ovanför och Residenset vid Södra Hamngatan på Stora Hamnkanalens motsatta sida.

Mellan Skeppsbrokajen och Stora Badhusgatan ligger fyra kvarter. De upptas delvis av byggnader som har inrymt verksamheter inom sjöfartsnäringen bl a det stora Merkurhuset med sin storslagna tornprydda fasad mot kajen.

Hamnstråket avslutas i söder och norr med två stora byggnadskomplex, kraftvärmeverket som har sitt ursprung i 1840-talets gasverk och Göteborgsoperan byggd i början av 1990-talet.

Kungshöjd–Otterhällan

Området Kungshöjd–Otterhällan omfattar stadskärnans höjdparter i sydväst. Det avslutas mot väster och söder av branta bergssidor och in mot centrala stadskärnan utgör Kaserntorget och Ekelundsgatan en gräns. Tvärs igenom området går Kungsgatan som har sin ursprungliga sträckning ut mot den plats där Carlsporten låg fram till 1800-talets början.

Både Kungshöjd och Otterhällan var länge glest bebyggda. De präglas nu av bebyggelse som tillkommit på 1900-talet men det finns rester av äldre byggnader och anläggningar.

Längs Kungshöjd är delar av stadsmuren bevarad. Närmast Kungsgatan reser sig bastionen Carolus XI Rex med sin mäktiga mur ut mot väster och den innehåller också stora salar. I söder skjuter ett par bastionsspetsar ut från bergssidan.

På Otterhällan ligger "Drottning Kristinas jaktstolt" som är ett litet f d bostadshus från tiden före 1800-talet.

Bebyggelsen uppe på Kungshöjd består främst av bostadskvarter från 1900-talets början. De omfattar tegelhus i 5–7 våningar. Byggnaderna på platåns yttre kant är ett väl synligt blickfång mot söder. De är utformade som en befästningsmur och liknar "Artilleri-etablisementet" som tidigare låg här uppe.

Otterhällans krön domineras av ett stort modernt bostadshus uppfört kring en rund gård. Ett markant inslag i denna del är också husraden längs Stora Badhusgatan som bildar en hög skärm. Här utgör "Höghuset Otterhall" med sina förgyllda takdetaljer en värdefull accent.

En mycket karaktäristisk byggnad i området är också "Televerkets" komplex med sina massiva murar av tegel och natursten.

Bastionen Carolus XI Rex sedd från Esperantoplatsen.

"Televerkets" byggnad vid Kaserntorget.

Mer att läsa

Västra Nordstaden i Göteborg. Bebyggelsehistoriska undersökningar i Västsverige 1973.

Hus för hus i Göteborgs stadskärna. Koncept Stadsbyggnadskontoret/Stadsmuseet 1995.

M Kjellins kvarters- och byggnadsbeskrivning bl a: Kvarteren Alströmer, Bokhällaren, Frimuraren och Kommerserådet.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

GULLBERGSSVASS 3

STADSDELENS HISTORIA

Före 1840

Större delen av stadsdelen var ett sankt vassområde till 1800-talets mitt. I östra delen vid Gullbergsängen låg Gullbergsklippan där Skansen Lejonet uppfördes 1687. Området avgränsades i väster av stadens befästningar.

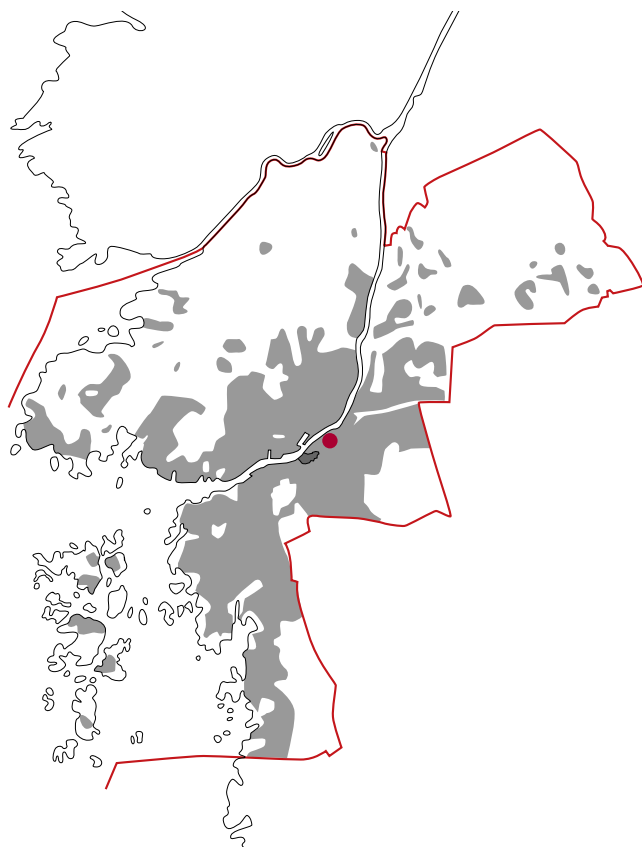
I närheten av Skansen Lejonet anlades vid 1700-talets slut en militär och en mosaisk begravningsplats.

1840-1940

1842–44 började vassen att pålas in och fyllas ut. Omkring 1855 hade fast mark skapats i sydväst och här anlades den statliga järnvägslinjen mot Stockholm.

I 1866 års utbyggnadsplan redovisades Gullbergsvass som hamnområde med kajer längs älven och ett inre system med kanaler. (Se sid 95.) Planen genomfördes vid älven, bl a byggdes Gullbergskajen som stod klar 1899.

Innanför kajen placerades en rad regelbundet formade kvarter som togs i anspråk för både verksamheter och landshövdingehus med bostäder. Här byggdes gasverket, en station för renhållningsverket, Tobaksmonopolens stora anläggning samt lager och kontor för småföretag.

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet tillkom fem nya järnvägslinjer. Det var Bergslagsbanan 1877, Västkustbanan 1888, Boråsbanan 1894, Bohusbanan 1909 samt den smalspåriga Västgötabanen år 1900.

På 1930-talet bebyggdes Friggagatans nordvästra sida. (Se stadsdelen Stampen.)

Förändrat - bevarat

Cirka 1970–90 revs byggnaderna i områdets västra del mellan Gullbergskajen och Mårten Krakowsgatan. De ersattes med nybebyggelse som innehåller kontor m m och vanlig hamnverksamhet bedrivs inte längre i området.

Inom stadsdelen Gullbergsvass finns ett 10-tal enskilda byggnader av stort kulturhistoriskt värde bl a flera som har anknytning till kommunikationsväsendet.

En liten del av västra Gullbergssvass ingår i riksintresseområdet "Göteborgs innerstad". Se översiktskartan Inom Vallgraven–Nordstaden 1–2:A.

FRIGGAGATAN (SE STAMPEN 4:A), 3:A

SKANSEN LEJONET, 3:1

MOSAISKA BEGRAVNINGSPLATSEN, 3:2

CENTRALSTATIONEN, 3:3

F D VÄSTGÖTABANANS STATION, 3:4

F D BERGSLAGSBANANS STATION, 3:5

HAMNSKJULEN 205 OCH 207, 3:6

F D TOBAKSMONOPOLET, 3:7

F D GASVERKET, 3:8

Skansen Lejonet

Gullbergsvass 3:1

Platsen som tidigare kallades Gullbergsklippan har varit befäst sedan början av 1300-talet men först 1687–89 då Skansen Lejonet byggdes fick den en permanent försvarsanläggning. Den ritades av Erik Dahlbergh och var en del av hans stora befästningsprojekt runt Göteborg. Skansen restaurerades efter en brand 1893 och interiören byggdes om för bl a samlingslokal 1974.

Skansen Lejonet (703:47) ligger på ett relativt lågt bergsparti och har kraftiga gråstensmurar. Den består av ett sk stjärnverk med fyra kassematter i bottenvåningen och ett runt torn. På takkrönet står ett lejon som är en kopia av det ursprungliga.

Skansen Lejonet är en välbevarad och unik försvarsanläggning från 1600-talet. Den är också ett mycket viktigt blickfång i stadsbilden.

Program – skydd

Skydd enl FSBM. Statligt byggnadsminne.

Mer att läsa

Skansen Kronan och Skansen Lejonet, vårdplan. Statens Fastighetsverk 1993.

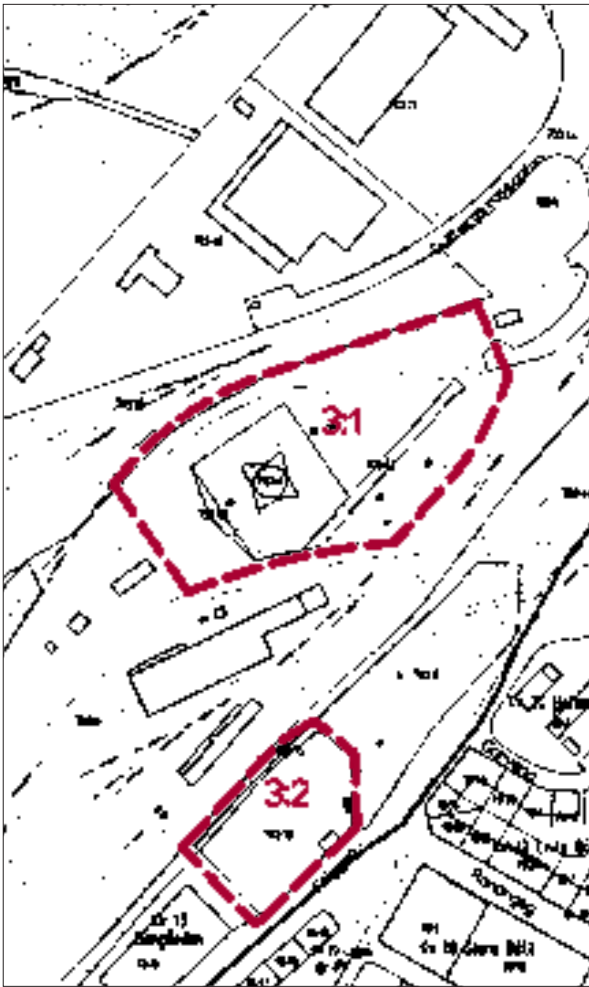

Skansen Lejonet sedd från öster.

Skansen Lejonet och vassområdet som sträcker sig in mot staden. Teckning av Erik Dahlbergh, cirka 1700.

Mosaiska begravningsplatsen

Gullbergssvass 3:2

År 1782 gavs tillåtelse för judar att bosätta sig i Göteborg och på 1790-talet anlades en liten mosaisk begravningsplats här ute. Den utvidgades 1814 och fick då ungefär sin nuvarande storlek. 1864 uppfördes ett begravningskapell.

Kapellet har fasader av gult tegel och plåtklädd kupol. Arkitekturen har moriska stildrag som bl a återfinns i entréns och fönstrens bågförm. Begravningsplatsen omges av dekorativt utformat järnstaket.

Exteriören samt interiören med kakelugnar och panelklädda väggar är välbevarade. Begravningsplatsen tillsammans med kapellet utgör en unik miljö. Flera framstående personer är begravda här t ex Pontus Fürstenberg som skapade det Fürstenbergska konstgalleriet och Aron Jonasson, känd fotograf och journalist.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: kapellet.

Mosaiska begravningskapellet, fasad mot Friggagatan.

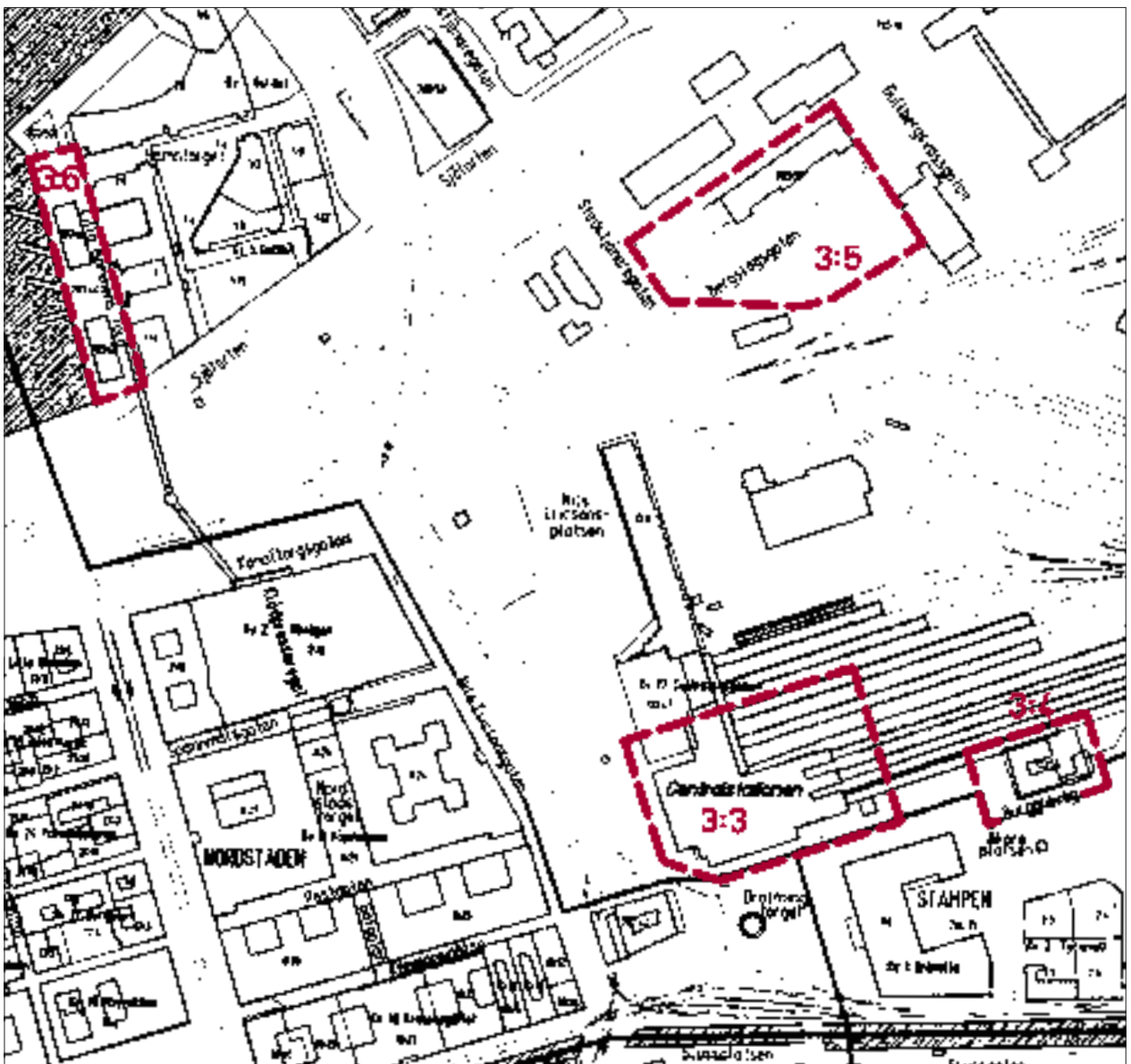

Mosaiska begravningsplatsen.

Centralstationen 1859. Sedd från sydväst.

Centralstationen

Gullbergssvass 3:3

Centralstationens huvudbyggnad (703:47) uppfördes 1856–58 enligt ritningar av A W Edelsvärd. Den hade ursprungligen en medeltidsinspirerad arkitektur med små torn och spiror. Planen var disponerad så att tågen kunde köra rakt igenom den stora hallen.

Delar av utsmyckningen togs bort på 1870-talet när huvudbyggnadens tak byggdes om till en brantare form. En större ombyggnad gjordes 1923 då den stora banhallen inreddes som väntsal. 1928–30 sammanfördes all persontrafik, utom den på Västgötabanan, till Göteborgs Centralstation. En ny avgångshall uppfördes och den utsmyckades med stora väggmålningar som visar de fem järnvägslinjerna som utgick från stationen. Arkitekt var F Zettervall och väggmålningarna skapades av konstnären Filip Månsson.

Efter 1930 har flera mindre förändringar gjorts och 1993 genomfördes ombyggnad som bl a omfattade ett återställande av gavelpartierna och väntsalens interiör. För avgångshallen planeras en genomgripande förändring 1998–99.

Centralstationen är ett av landets äldsta stationshus och ett viktigt exempel på arkitekten A W Edelsvärd's arbete. Av särskilt värde är huvudfasaden, de två breda

Centralstationens västra gavel.

öppningarna i gavelfasaderna som påminner om den stora hallens ursprungliga användning, den restaurerade väntsalen och avgångshallens interiör. Byggnaden är en väsentlig del av Drottningtorgets miljö.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975 och 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl FSBM. Statligt byggnadsminne: äldre delen.

Centralstationens huvudfasad mot Drottningtorget.

F d Västgötabanans station

Gullbergsvass 3:4

Stationshuset (703:55) uppfördes 1931 för den smalspåriga Västgötabanan och ersatte då den tidigare stationen vid Lilla Bommen. Arkitekt var E Torulf som några år tidigare ritade den angränsande Centralposten (se stadsdelen Stampen).

Fasaderna är av gult tegel med detaljer av granit. Exteriören som främst präglas av 1920-talsklassicism har en sparsam dekor bl a kring entrépartierna.

Byggnaden ingår i "kommunikationsmiljön" kring Drottningtorget och påminner om de separata järnvägs-linjer och olika järnvägsföretag som fanns här tidigare.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987. (Utredningsområde.)

F d Västgötabanans station, entréfasad och fasaddetalj.

F d Bergslagsbanans station

Gullbergsvass 3:5

Stationsbyggnaden (703:56) uppfördes 1881 enligt ritningar av arkitekterna A och Hj Kumlien. Den användes ursprungligen för Bergslagsbanan och senare även för Västkustbanan och linjen Göteborg–Borås. Från 1930 när persontrafiken flyttade till Centralstationen har stationshuset innehållit administrationslokaler.

Byggnaden har rikt utsmyckade putsfasader i nyrenässans. Till "stationsmiljön" hör också en liten park.

Stationsbyggnaden med sin monumentala huvudfasad visar järnvägens viktiga roll vid 1800-talets slut. Den utgör ett dominerande blickfång i detta trafikområde.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

F d Bergslagsbanans station, entréfasad och fasaddetalj.

Hamnskjulen 205 och 207

Gullbergsvass 3:6

Hamnskjulen (703:44–45) uppfördes 1924 enligt ritningar av K Pettersson. 1973 inreddes hamnskjul 205 till fartygs-muséum. 1990 togs delar av skjulen i bruk för den ny-öppnade färjetrafiken och nr 205 används bl a som café.

Byggnaderna är utformade i 1920-talets klassicistiska stil. De är av trä och har överljusbelysning genom smårutsindelade fönsterband i de förhöjda takpartierna.

De två skjulen är ett par av de få bevarade äldre hamnbyggnaderna och har stor betydelse för miljön kring Lilla Bommen.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

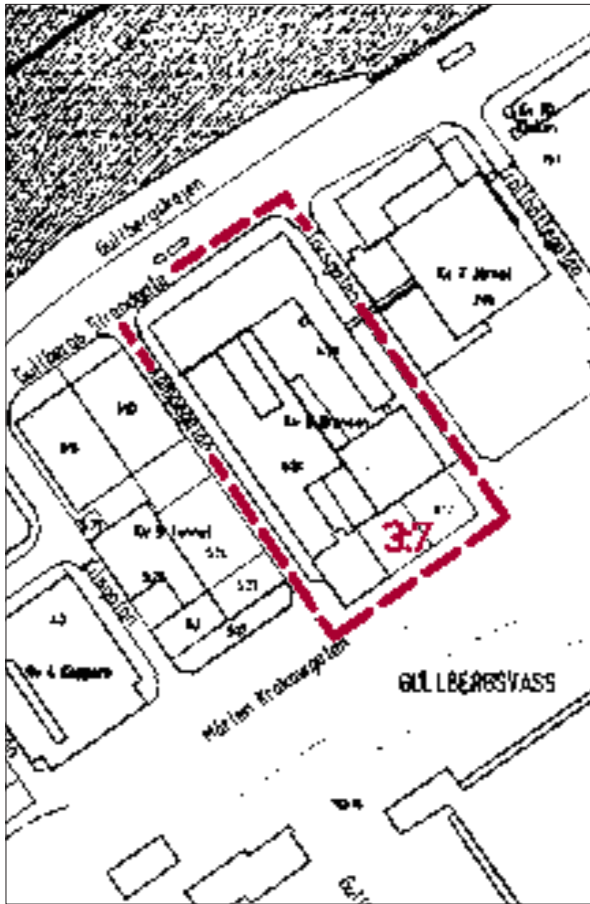
Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Hamnskjul 207.

Lilla Bommens hamn med hamnskjul 205.

F d Tobaksmonopolet

Gullbergssvass 3:7

Tobaksmonopolets komplex (kv 6:23–24) började byggas 1917. Huvudbyggnaden mot Gullbergskajen uppfördes 1928 enligt ritningar av arkitekten Cyrillus Johansson. En del av sydöstra hörnet revs 1996.

Hela komplexet är i 4–5 våningar. Norra och västra delen har fasader av rött tegel och den östra är putsad. Huvudbyggnaden har en ovanlig utformning med kraftigt, valmat och utsvängt koppartak samt fasader och fönster med en svag lutning. Fönstren är smårutsindelade. Sidobyggnaden mot Kämpegatan har naturstensdetaljer bl a kring två portar som leder in till en kringbyggd gård.

Anläggningen är värdefull från såväl arkitekturhistorisk som industrihistorisk synpunkt och utgör en mycket viktig del av miljön längs Gullbergskajen

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

F d Tobaksmonopolet sett från nordost.

F d Gasverket

Gullbergsvass 3:8

”Nya gasverket” (kv 11:8–9) uppfördes 1888 enligt ritningar av G Krüger och utvidgades sedan i flera etapper. Stora delar av anläggningen har rivits men ett kyltorn från 1889, en gasklocka från 1933 samt ett par små tegelbyggnader från 1800-talet står kvar.

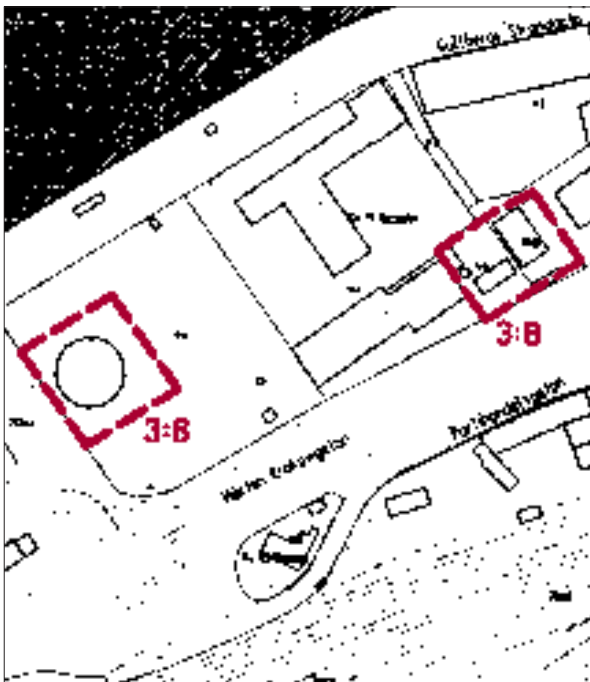
Kyltornet är uppfört av gjutjärnsdelar med dekorativa detaljer. Ursprungligen hade det en utvändig vindeltrappa med smäckert räcke men den är nu till stor del riven. På en av gjutjärnsplattorna finns texten ”C&W Walkers patent 1889”. Gasklockan är cirka 80 meter hög och innehåller ett stort cylinderformat rum som får sitt dagsljus genom en rad fönster uppe vid taket.

Resterna från gasverket har industrihistoriskt värde och utgör också ett viktigt inslag i stadsbilden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: kyltornet.

Bevaringsprogram 1987: gasklockan.

Vy mot gasklockan från Mårten Krakowsgatan.

Kyltornet och en del av tegelbyggnaden sedda från gården.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

STAMPEN 4

STADSDELENS HISTORIA

Före 1800

Nuvarande Stampgatan var redan på 1600-talet infartsvägen till Göteborg från nordost. Fattighusån som är en grävd kanal anlades 1640–41 och ny väg ordnades samtidigt vid kanalen.

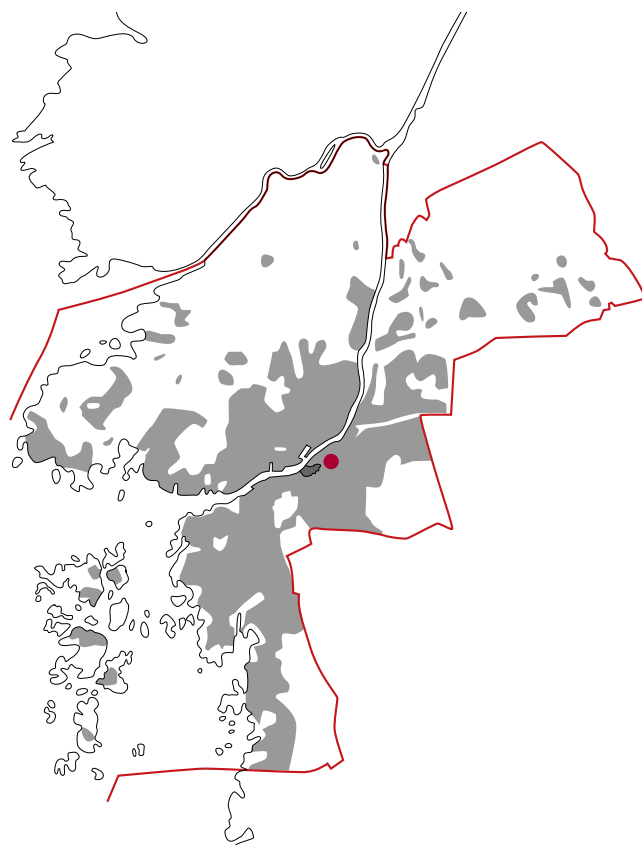
Längs vägen och kanalen växte en förstadsbebyggelse fram som i slutet av 1700-talet var relativt tät. Här fanns bostadshus med trädgårdar och olika verksamheter (garverier, bryggerier m.m). Flera sociala inrättningar låg också på Stampen, bl.a. stadens barnhus, Willinska fattigfriskolan, Fattighuset och Tukt- och spinnhuset.

1800–1900

År 1802–04 anlades en ny stor kyrkogård norr om Fattighuset.

J A Pripp övertog 1828 ett äldre bryggeri vid Fattighusån. Det utvecklades snabbt och var på 1870-talet det största i branschen inom Göteborg. Ytterligare två bryggerier fanns på Stampen under 1800-talet.

1866 års utbyggnadsplan innebar för stadsdelen Stampen att området fick en ny genomfartsled (Odinsgatan–Friggagatan) och att nya mer stadsmässiga kvarter lades ut. (Se sid 95.) Nybyggnad enligt planen började i liten skala

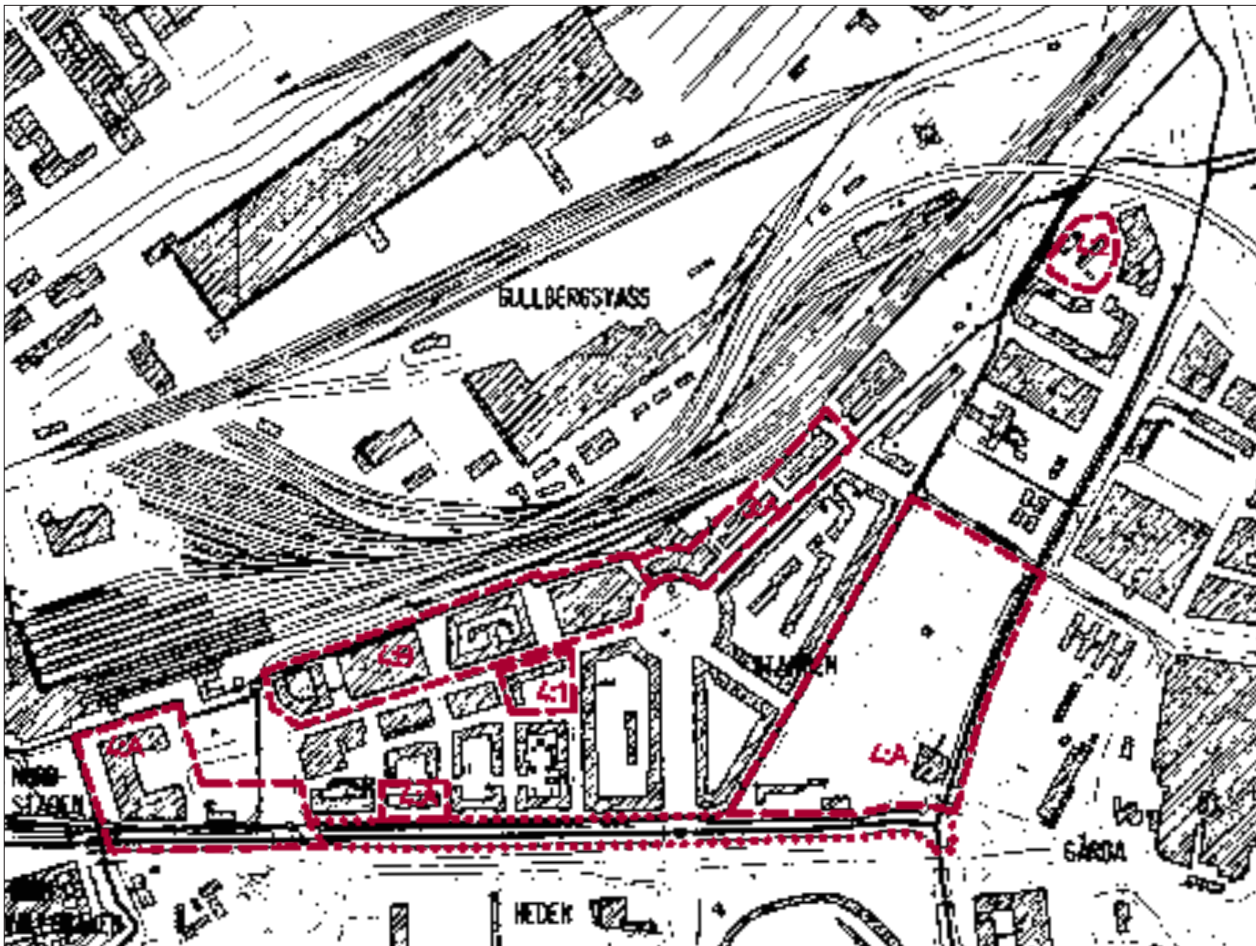
först kring sekelskiftet och planen genomfördes aldrig helt. 1881 drogs spårvägen fram på Stampgatan.

1900–1940

Under 1900-talet byggdes Prippts bryggeri ut ytterligare och vid Odinsgatan uppfördes år 1900 ett stort stenhus med bostäder för bryggeriarbetare. Två skolor öppnades också: Östra Real 1903 och Odinsskolan 1917. I norr byggdes 1901–1902 hallar, verkstäder och kontor för spårvägen. Längs Odinsgatan och Friggagatan tillkom under 1930-talet låga längor med butiker och verksamheter.

F d Fattighuset och Fattighusån. Foto 1917.

Prickad linje visar del av gränsen för riksintresseområdet "Göteborgs innerstad".

Förändrat - bevarat

Från 1960-talet har stora delar av bebyggelsen rivits och ersatts med ny.

Den viktigaste miljön av kulturhistoriskt värde är området vid Fattighusån. Dessutom finns några enstaka värdefulla byggnader.

FATTIGHUSÅN - STAMPKYRKOGRÄDEN, 4:A

ODINGSGATAN - FRIGGAGATAN, 3:A, 4:B

ODINSSKOLAN, 4:1

"GULLBERGSBROHEMMET", 4:2

Fattighusån – Stampkyrkogården

Stampen 4:A

Miljön omfattar Fattighusån med anslutande äldre byggnader och anläggningar bl a Stampkyrkogården, f d Fattighuset, Dämnet, f d Stadens Barnhus, Stampgatan 8 (kv 2:1) och Centralposten.

Historik

Nuvarande Fattighusån är en kanal byggd 1640–41 för att skapa en vattenled mellan Mölndalsån och stadens kanaler. Den invigdes av greve Per Brahe. På norra sidan av kanalen där vägen in till östra stadsporten passerade gjordes en gedigen stenskonung och 1772 planterades också en rad lindar längs kanalkanten.

Den första tiden hade området en gles och blandad bebyggelse med hantverkslokaler av olika slag, bostadshus, sociala anstalter och även större trädgårdar.

Relativt nära stadsporten placerades stadens barnhus 1759. Det var från början inrymt i en träbyggnad men den ersattes på 1850-talet med ett stenhus. (Se beskrivning.)

Norr om kanalens östra del nära förbindelsen till Mölndalsån byggdes cirka 1705 en klädesfabrik eller klädesstamp. 1726 när verksamheten lagts ner blev byggnaden fattighus för 100 personer. Till anläggningen hörde också kyrka och kyrkogård. Institutionen drevs till 1800-talets slut. (Se beskrivning.)

Norr om Fattighuset på en del av "Fattighusängarna" öppnades "Nya begravningsplatsen" 1804. (Se beskrivning.) Vid kyrkogårdens sydöstra hörn intill Mölndalsån byggdes ett slakthus cirka 1800. (Brann 1995.)

I väster närmast nuvarande Drottningtorget tillkom en stor anläggning för fattigvården 1852 och intill uppfördes något senare bostadshus av sten (kv 2 Fyrisvall). Fattigvårdens byggnad ersattes på 1920-talet med Centralpostens stora komplex. (Se beskrivning.)

Motivering

Fattighusån med anslutande äldre byggnader och anläggningar utgör en mycket värdefull miljö. Bland

byggnaderna finns flera som är unika från socialhistorisk och byggnadshistorisk synpunkt.

Fattighusån med kajmuren som till stor del är från 1600-talet är en mycket värdefull del av stadens ursprungliga vattenvägar. Kanalen och raden med gamla lindar längs kajen visar en 1700-talsmiljö som tidigare var vanlig inne i stadskärnan.

Stampkyrkogården med mur, kapell, lindalléer och flera märkliga gravmonument från 1800-talet är en av Göteborgs mest intressanta kyrkogårdsmiljöer.

F d Fattighuset med sina två våningar är ett av de få bevarade exemplen på den typ av stora trähus som var vanlig innanför vallgraven på 1700-talet. Det utgör också tillsammans med den lilla Mariakyrkan (Fattighuskyrkan) en från socialhistorisk synpunkt värdefull enhet.

Kyrkan, f d Fattighuset och även kyrkogården har dessutom stort arkitekturhistoriskt värde eftersom de utgör goda exempel på arkitekterna B W och C W Carlbergs verk.

F d barnhuset är ett värdefullt arkitekturhistoriskt och socialhistoriskt monument. Byggnadens välbevarade gatufasad tillsammans med förträdgården visar tidens ambition att ge de sociala institutionerna en värdig, stram form. Barnhuset är en av de intressanta allmänna byggnader som arkitekten A W Edelsvärd skapade i Göteborg cirka 1850–60.

Centralposten var vid tillkomsten en av Göteborgs största och mest påkostade byggnader. Den ursprungliga karaktären med en monumental och omsorgsfullt utformad huvudfasad i klassicistisk anda är ännu helt bevarad med alla sina detaljer. Byggnaden som helhet har ett högt kulturhistoriskt värde och påverkar starkt stadsbilden vid Drottningtorget.

Stampgatan 8 (kv 2:1) är ett värdefullt inslag i miljön längs Fattighusån.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: östra delen.

Bevaringsprogram 1987: västra delen (kv 2 Fyrisvall ingår som utredningsområde).

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: Hela området utom Stampkyrkogården.

F d Barnhuset, kv 26:1. I förgrunden Fattighuset.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

F d Fattighuset (kv 11:14) och Centralposten (kv 1:1).

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

F d Barnhuset (kv 26:1).

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen:

Mariakyrkan, Stampkyrkogården.

Beskrivning – karaktär

Fattighuset

Fattighuset är en helt rak anlagd kanal som följer Stampgatan. Kanalens norra sidan har en murad gråstenskaj med några små trappor och längs kajen en rad knotiga lindar från 1700-talet. Den södra sidan har ett mer modernt utförande.

Kajkanten uppfördes ursprungligen som kallmur med otuktad gråsten. Den har genomgått flera reparationer då ny sten satts in på vissa delar. 1991–92 reparerades muren med modernt bruk men det tidigare utseendet är i huvudsak bevarat och väster om Folkungsbron har muren tydlig 1700-talskaraktär.

I öster är anslutningen mellan Fattighuset och Mölnålsån reglerad genom "Dämnet".

F d Fattighuset, kv 11:14

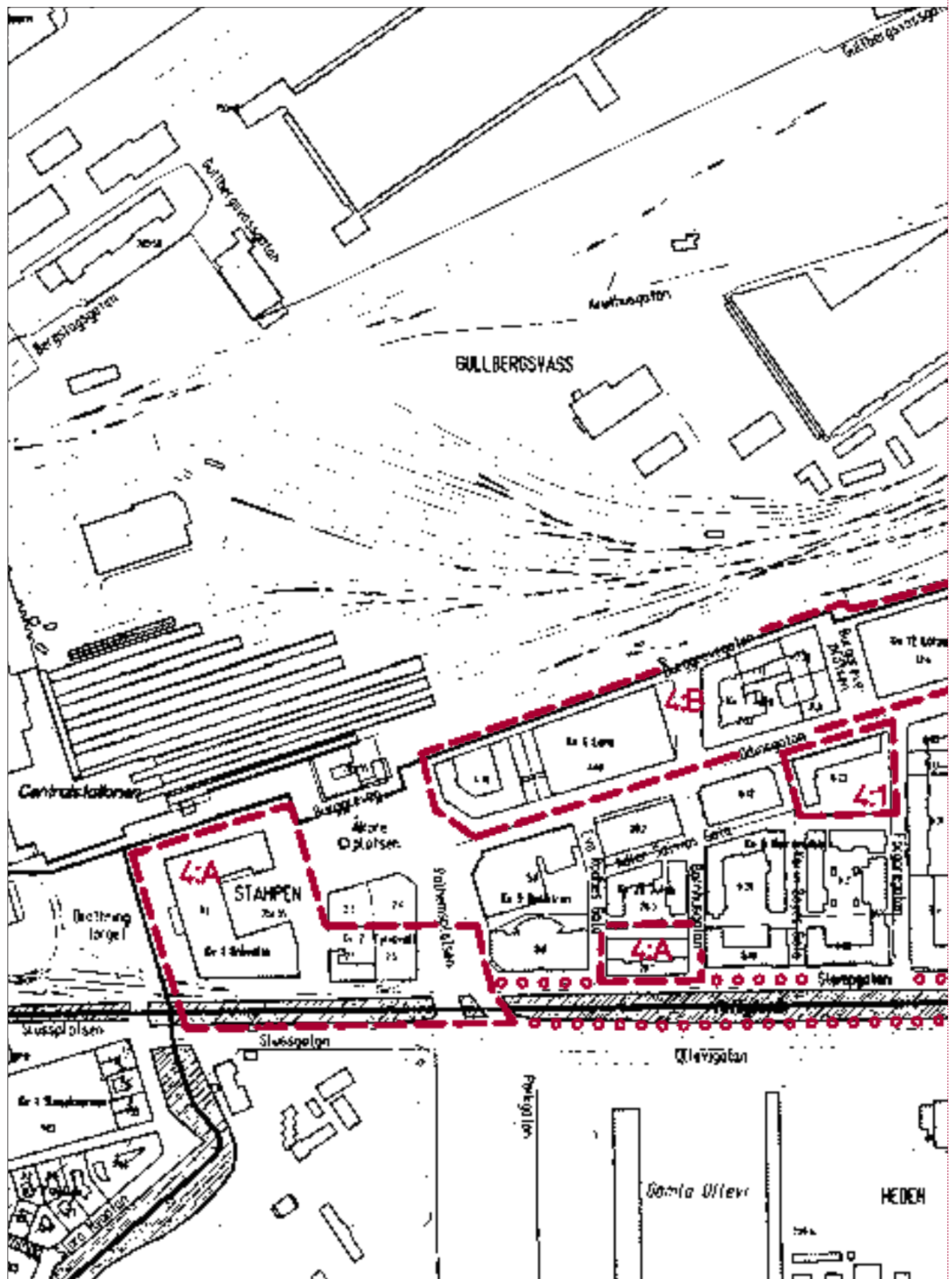
Fattighuset öppnades 1726. År 1767 genomfördes en genomgripande ombyggnad och nybyggnad efter ritningar av B W Carlberg. Samtidigt uppfördes en träkyrka för fattighuset och en liten kyrkogård anlades. Vid kanalkanten byggdes några mindre trähus. 1815 ersattes träkyrkan med en stenkyrka (Mariakyrkan) ritad av C W Carlberg.

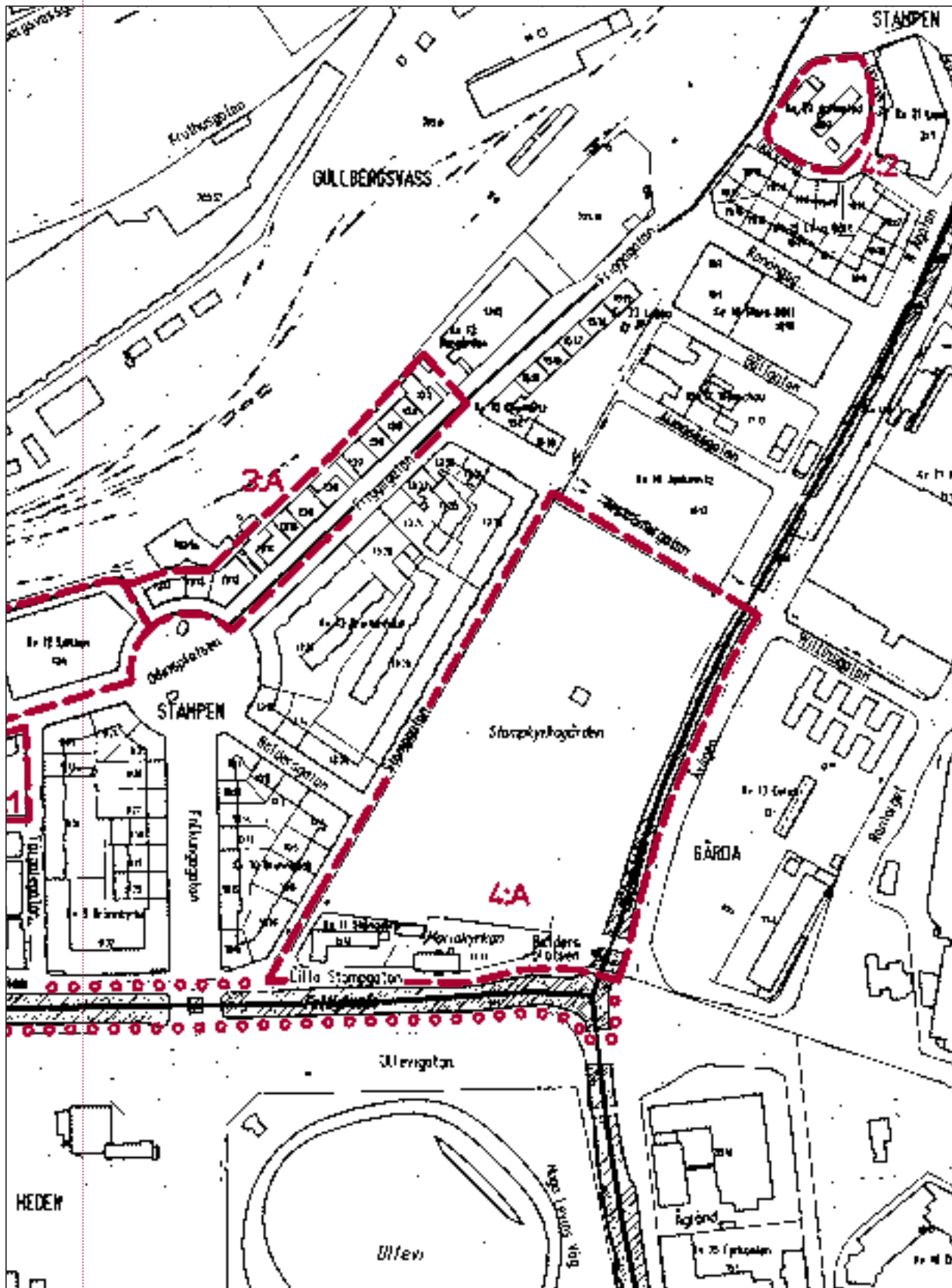
Huvudbyggnaden var i bruk som fattighus till 1818 då det ändrades till "ett hem huvudsakligen för fattiga ur borgarklassen". Efter 1896 har den använts som sjukhem/dispensär m m och flera invändiga ombyggnader har gjorts. I dag är den församlingshem.

Fattighuset är vinkelbyggt och uppfört i timmer med utknutar. Det har ett högt valmat sadeltak täckt med enkupigt tegel, smårutsindelade fönster, fasad indelad med väggpelare och klädd med stående panel (på östra gaveln bred originalpanel och i övrigt yngre locklistpanel).

Till anläggningen hörde tidigare flera mindre uthus och ett plank. Dessa revs cirka 1910 och idag finns bara en del av ett uthus kvar. Huvudbyggnaden omges av plantering samt några höga träd.

Fd Fattighuset, kv 11:14.

Mariakyrkan, kv 11:13.

Stampkyrkogårdens huvudentré med inskriptionen "Tänk på döden". Innanför grinden skymtar kapellet.

Mariakyrkan, kv 11:13

Kyrkan byggdes 1815 som "Fattighuskyrka" och arkitekten C W Carlberg gav den en mycket enkel nyklassicistisk form nästan helt utan dekor.

Kyrkan har sadeltak och smårutsindelade fönster. Västpartiet betonas genom en triangelformad gavel och ett klocktorn. Gatufasaden är av gult tegel medan övriga är putsade. Taket och tornet är klätt med kopparplåt. (Taket var tidigare täckt med tegel.)

Stampkyrkogården

Kyrkogården hette ursprungligen Nya Begravningsplatsen. Den ritades av C W Carlberg men hans plan förenklades vid utförandet. Begravningsplatsen öppnades 1804, en mur uppfördes 1814 och ett bisättningskapell tillkom 1818–20. Muren mot Stampgatan byggdes delvis av material från den raserade muren runt Domkyrkan och grindarna satt tidigare i Domkyrkans mur.

Idag avgränsas kyrkogården med murar i väster och norr. Längs Stampgatan är det en kraftig mur, mot gatan klädd med gult tegel och på insidan putsad. I muren finns tre järngrindar omgivna av kraftiga naturstenspelare. Huvudingången markeras med ett dekorerat gavelfält. Begravningsområdet är indelat i "kvarter" som omges av alléer med höga träd.

Det lilla kapellet har putsade fasader med enkel dekor i "nygotisk" stil. På kyrkogården finns flera gravmonument över kända göteborgare t ex William Chalmers, William Gibson och Olof Wijk som hörde till stadens mest framgångsrika köpmän och företagare i början av 1800-talet.

Den södra delen av begravningsplatsen var tidigare Fattighusets kyrkogård. Den har en modernare mur och saknar tydlig "kvartersindelning".

Fd Barnhuset, kv 26:4

Göteborgs stad lät redan på 1700-talet uppföra ett barnhus på Stampen. Syftet var att försörja och undervisa barn från olika samhällsklasser. År 1857 uppfördes en ny byggnad av sten som ersättning för ett äldre trähus. Den ritades av arkitekten A W Edelsvärd och fick en för tiden typisk arkitektur med tegelfasader i nyromansk stil. Till barnhuset hörde också trädgårdsanläggningar.

Centralposten, sydvästra hörnet. I förgrunden slussen mot Fattigbusån.

År 1892 utökades barnhuset genom en tillbyggnad som utformades i samma stil som den äldre delen.

Byggnaden användes som barnhus till 1922. Anstalten flyttade då till Bö Herrgård och Pripps Bryggerier tog över det gamla huset som delvis byggdes om för kontor och omgärdades med ett nytt järnstaket.

När Pripps bryggeri lagts ner 1975 stod byggnaden tom några år. Rivningsansökan inlämnades 1983 men 1986 byggdes huset istället om för kontor och fick då nya entréer mot norr.

Fd Barnhuset är idag en friliggande byggnad som omges av nya byggnader från 1980-talet.

Huset består av en ursprunglig del och en tillbyggd del mot väster. Det är i 2 våningar med tegeltäckt sadeltak och fasader av gult tegel. Gatufasaden är utformad i nyromansk stil med rundbågade fönster och rundbågsfris som ansluter till takfoten. Mot den smala bakgården är fasaden delvis höjd till 3 våningar och har enklare utförande. Längs gatan finns en förträdgård och ett järnstaket med växtdekor (humle) från Pripps tid som ägare. En minnesplatta som berättar om husets historia fram till 1920-talet är uppsatt på huvudfasaden.

Centralposten, kv 1:1

År 1913 beslutades att ett nytt posthus skulle byggas vid Drottningtorget på den tomt där fd fattigvårdens anläggning låg.

Arkitekten E Torulf fick uppdraget att rita byggnaden. Hans första förslag från 1914 var i nationalromantisk stil. Det ändrades sedan så att byggnaden fick en "mer modern" klassicistisk karaktär.

Byggnaden började uppföras 1917 och stod klar 1925. Postens egna lokaler låg framför allt i de två bottenvåningarna och omfattade en stor kassahall med påkostad inredning. En stor del av huset hyrdes också ut till statliga verksamheter, olika firmor, konsulat, matserveringar o s v. Även bostäder fanns i huset. Invändiga förändringar har genomförts bl a i samband med en upprustning på 1980-talet.

Anläggningen omfattar en U-formad byggnad i 4–5 våningar och en "posthusgård" som avgränsas med ett järnstaket mellan kraftiga granitstolpar.

Huset vilar på en hög sockelvåning klädd med granit. Samma material återkommer i terrassen framför huvudfasaden och kolonnerna som ramar in entréparti-

erna. Fasaderna är av gult tegel och har enkel utsmyckning i form av hörnkedjor och taklist med tandsnitt. Det skiffertäckta taket är brutet med utsvängt nedre fall och omsorgsfullt utformade takkupor.

Karaktäristiska yttre detaljer är de mäktiga kolonnerna som kröns med stora urnor, terrassens "lyktstolpar" och fritrappornas reliefer med motiv från postens historia. Byggnadens mest intressanta lokal är "kassahallen" som framhävs genom en rad stora rundbågade fönster på huvudfasaden. Den rymliga hallen präglas av 20-tals klassicism. Den har kassetak av "dekorerad betong" som bärs upp av 6 meter höga panelklädda pelare. Det mönsterlagda golvet är av slipad kalksten. Även trapphusen och delar av andra lokaler har väl bevarad ursprunglig inredning.

Stampgatan 8, kv 2:1.

Byggnaden uppfördes 1866 efter ritningar av A Krüger. Den är i 3 våningar med flackt plåtklätt sadeltak och putsfasad i återhållsam nyrenässans.

Mer att läsa

Stampens kyrkogård. Göteborgs Kyrkogårdsförvaltning, Göteborgs Stadsmuseum 1996.

Göteborgs-Posten, kv 4:39.

Odinsgatan – Friggagatan

Stampen 4:B, Gullbergsvass 3:A

Miljön omfattar bebyggelse med kontor, butiker m m längs gatornas norra sida. Den östra delen längs Friggagatan (3:A) tillhör stadsdelen Gullbergsvass.

Historik

Odinsgatan–Friggagatan tillkom genom 1866 års utbyggnadsplan och den cirkelformade Odinsplatsen är en del av denna. (Se sid 95.) 1936 upprättade U Åhrén en ny stadsplan för kvarteren norr om detta stråk. Utbyggnaden genomfördes i två etapper dels kring sekelskiftet, dels på 1930-talet.

Bostadshuset Odinsgatan 20–24 byggdes 1898 enligt ritningar av arkitekten L Enders. Det innehöll bostäder för arbetare och tjänstemän vid Pripps bryggeri.

1934–40 uppfördes relativt låga byggnader för kontor och butiker längs övriga delar av gatustråket. Arkitekter var bl a G Hoving och R Hall. Byggnaderna utformades alla i typisk funktionalistisk stil och många användes för en vid den tiden ny modern verksamhet: bilförsäljning, reparationer m m. En av de större var Bil & Truck:s fastighet, Odinsplatsen 9, kv 12:4.

Göteborgs-Postens hus vid Polhemsplatsen 5, som tillkom 1934 ritades av arkitekten R O Swensson.

Mindre förändringar har gjorts i flera av husen efter 1970. GP-huset genomgick en större ombyggnad 1990.

Motivering

Gatustråket med den cirkelformade Odinsplatsen omfattar typiska exempel på byggnader präglade av funktionalismens ideal. Intressant är också att miljön fortfarande präglas av firmor i motorbranschen. GP-huset som är ett tidigt "funkishus" utgör också ett viktigt inslag i stadsbilden.

Bostadshuset Odinsgatan 20–24 är en tidstypisk sekelskiftesbyggnad och har också socialhistoriskt värde.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987: kv 39–40.

Friggagatan, vy mot Odinsplatsen.

Beskrivning – karaktär

Odinsgatan 6–8 och 28, Odinsplatsen, Friggagatan
Ljusa, låga längor dominerar gatustråkets norra sida. Den centralt placerade platsbildningen, Odinsplatsen, har böjda huskroppar.

Husen är i 3 våningar eller 2 våningar med indragen takvåning och har slätputsade fasader utan dekor. Utformningen präglas helt av funktionalismens ideal, exempelvis plana tak och tätt placerade fönster i band som sträcker sig över hela fasaden. Bottenvåningarna och entrépartierna är till största delen glasade. Hörnet Odinsplatsen–Odinsgatan är avrundat och har fönsterglas som följer den runda formen.

Odinsgatan 20–26, kv 7:31–33

F d Pripps bostadshus (kv 7:33) är av sten i sex våningar med rikt dekorerad exteriör. Fasaderna är av gulrött

tegel och bottenvåningen är putsad med fält av natursten. Entrépartierna och fönstren har omsorgsfullt utformade omfattningar. Dessutom finns dekorativa uppmurade gavelpartier i takfallet.

I öster (7:31–32) ligger yngre sjuvånings bostadshus med glasad bottenvåning och gula tegelfasader utan dekor.

Göteborgs-Postens hus, kv 4:39

Byggnaden är ett hörnhus av sten i 6 våningar. Det har fasader av gult tegel samt indragen takvåning klädd med kopparplåt. Fasadutformningen präglas av funktionalismens ideal med rundade hörn och genomgående fönsterband. Västsidans hörn framhävs genom en burpråksliknande utbyggnad med torn.

Vid ombyggnaden 1990 tillkom en överglasad gård och en ny monumental fasad mot Burggrevegatan.

Odinsskolan

Stampen 4:1

Odinsskolan (kv 6:23) byggdes som folkskola 1917 enligt ritningar av G A Falk. Den uppfördes med en fyravånings huvudbyggnad som hade inredd takvåning och en mindre flygel i 3 våningar.

Skolan var modern för sin tid och utformades i nationalromantisk stil. Den har mörkt bruna tegelfasader på en grov gråstenssockel, smårutsindelade fönster, kraftiga entrédörrar av trä, branta valmade tak täckta med enkupigt tegel och ett torn som markerar mötet mellan de två byggnadsdelarna. Andra tidstypiska detaljer är burspråket och mönstermurning på gatufasaden samt entréhallens kryssvalv. Gården avgränsades med en låg gråstensmur och trädtrader.

Mot gården har flera fönster bytts ut mot nya utan spröjs och skolgården är nu parkeringsplats.

Byggnaden är i övrigt väl bevarad och utgör ett värdefullt exempel på tidens påkostade allmänna byggnader. Skolan är dessutom en av de få äldre byggnaderna i den nyuppförda bostadsmiljön.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Odinsskolan.

”Gullbergsbrohemmet”

Stampen 4:2

Gullbergsbrohemmet (kv 20:2) består av två byggnader. Anläggningen uppfördes 1741–42 som ”spinnhus” dvs ett kvinnofängelse där bl a ”lösdriverskor” togs in för att arbeta. Den första tiden levererades material till Coopmanska yllefabriken och en tid var ”spinnhuset” utarrenderat till ett garveri.

Den som ritade byggnaderna var B W Carlberg, stadsingenjör och stadens främste arkitekt och bygget genomfördes av murmästare J S Rancke. Husen fick ett gediget utförande i sten med putsade fasader.

Huvudbyggnaden uppfördes i två våningar med högt valmat sadeltak. Fasaderna utformades i tidstypisk stil med bred profilerad taklist och jämnt fördelade fönster. Ursprungligen innehöll huset kök, magasin, tjänstebostäder m m i bottenvåningen. I övervåningen fanns fyra arbetssalar som samtidigt var sovrum för de intagna och en matsal som också var predikolokal.

Parallellt med huvudbyggnaden uppfördes ett mindre gårdshus i en våning. Det påbyggdes 1833 och förlängdes mot öster 1896.

År 1867 ändrades anstaltens karaktär något och den blev ”straff- och arbetsfängelse” för kvinnliga fångar. Fängelset lades ner i början av 1900-talet. Göteborgs Stad övertog då fastigheten och öppnade 1909 ett hem för mödrar med späda barn, ”Gullbergsbrohemmet”.

En inre ombyggnad genomfördes 1916 efter ritning av arkitekterna Bjerke och Swensson. Planen ändrades delvis och flera rum inreddes med träpanel. På södra gaveln gjordes en tillbyggnad av trä med veranda i övre planet. Samtidigt togs en del av trädgården mot gatan bort för gatubreddning och nya plank sattes upp.

Barnhemmet stängdes 1969 och byggnaderna har sedan dess använts för fritids- och föreningsverksamhet (Gårda-bo och KFUM/KFUK). Planken kring tomten har rivits och mindre invändiga ombyggnader har gjorts för de nya verksamheterna.

Huvudbyggnadens fasader putsades om 1981. De är nu kalkputsade i gult med ljusa detaljer. Sockeln är av grov gråsten och taket är belagt med skiffer. Gårdshuset

"Gullbergsbrohemmet", fasad mot gatan.

har samma material men enklare utformning. Byggnaderna omges av planteringar och några höga träd.

Anläggningen som helhet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Huvudbyggnaden är särskilt värdefull från arkitekthistorisk synpunkt eftersom den är en av de få bevarade 1700-talsbyggnaderna i Göteborg och ett intressant exempel på arkitekten B W Carlbergs verk. Som f d "spinnhus", "kvinnofängelse" och "spädbarnshem" har miljön också ett stort socialhistoriskt värde.

Speciellt värdefulla delar i huvudbyggnaden är entrén med stengolv, några rum med ursprunglig storlek och äldre snickerier samt yngre paneler från barnhemstiden. Dörrar från fängelsetiden finns bl a i huvudbyggnaden och i en passage genom gårdshusets källarvåning.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen.

Övrigt – utanför programmet

Stampen 4

F d Östra Realskolan, kv 17:13

Byggnaden uppfördes 1903–05 som realskola för cirka 500 elever, främst från de östra stadsdelarna. Den ritades av arkitekten Y Rasmussen och byggmästare var R Hansson. Skolan utformades i återhållsam jugendstil med fasader av rött tegel och dekorativa inslag av natursten (stadens vapen m m). I entrén utfördes väggmålningar signerade L Nyblom 1912.

Huvudentrén är idag förbyggd och även andra förändringar har gjorts. Trots det är fasaderna, entrén, trapphusen m m väl bevarade. Byggnaden utgör ett viktigt inslag i gatubilden. Den upptas som värdefull i utredningen "Natursten i byggnader", Riksantikvarieämbetet 1995.

Kv 19 Lilla Bält, Garverigatan m m

Kvarteret är ett "storgårdskvarter" uppfört i huvudsak 1910–20. Byggnaderna är av sten med fasader av rött tegel. Kvarteret är relativt välbevarat och har betydelse för miljön vid "Gullbergsbrohemmet". Det är upptaget som värdefullt i "Underlag för Energisparplanen" 1980.

Ritning till Tukt- och Spinnhuset utförd av B W Carlberg, 1740. Fasad mot gården.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

HEDEN 5

STADSDELENS HISTORIA

Före 1870

På 1600-talet anlades och bebyggdes landerierna Burgården och Stora Katrinelund längs Mölndalsån. Ett tegelbruk låg då i områdets nordöstra del. Något senare tillkom landeriet Liseberg.

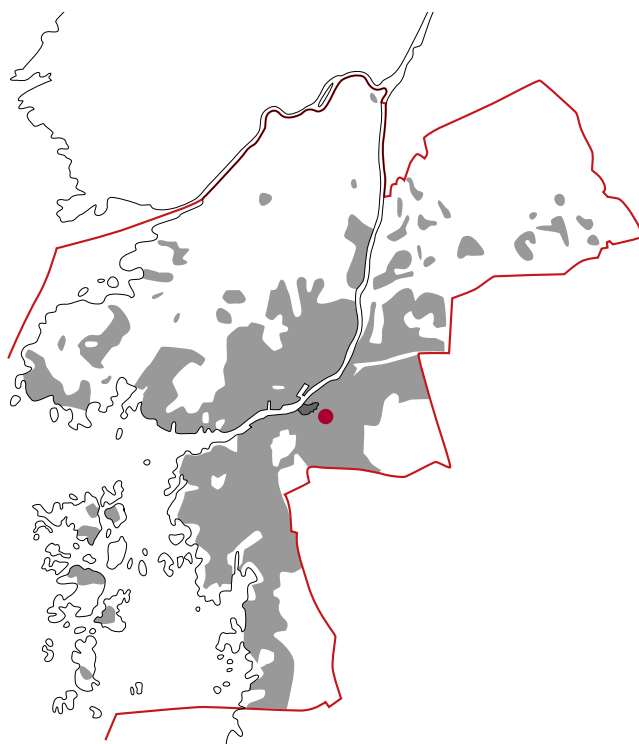
Det som idag kallas Exercisheden eller Heden användes tidigt som exercisplats och från 1860 ordnades idrottstävlingar här. I väster längs nuvarande Södra Vägen planterades en allé 1788, "Gamla Allén".

Områdets nordvästra del gränsade direkt till stadens befästningar. När vallarna rivits i början av 1800-talet anlades Nya Allén och marken mellan allén och vallgraven togs på 1840-talet i anspråk för en stor park, Trädgårdsföreningen. Samtidigt började Göteborgs första villaområde att byggas söder om allén.

Fram till 1800-talets mitt tillkom ytterligare några små grupper med hus bl a där landsvägen delade sig vid nuvarande Korsvägen, men större delen av det område som idag är stadsdelen Heden var i huvudsak obebyggt till 1870-talet.

1870-1950

I 1866 års utbyggnadsplan (se sid 95) bibe-

hölls Exercisheden som en öppen plats och stora delar av landerierna fick ligga kvar obebyggda. Söderut föreslogs ett stort villaområde och villor eller villalikhande landshövdingehus byggdes vid Södra Vägen och Sten Sturegatan. I norr längs Fattighusån planerades för större stenhuskvarter men dessa byggdes inte.

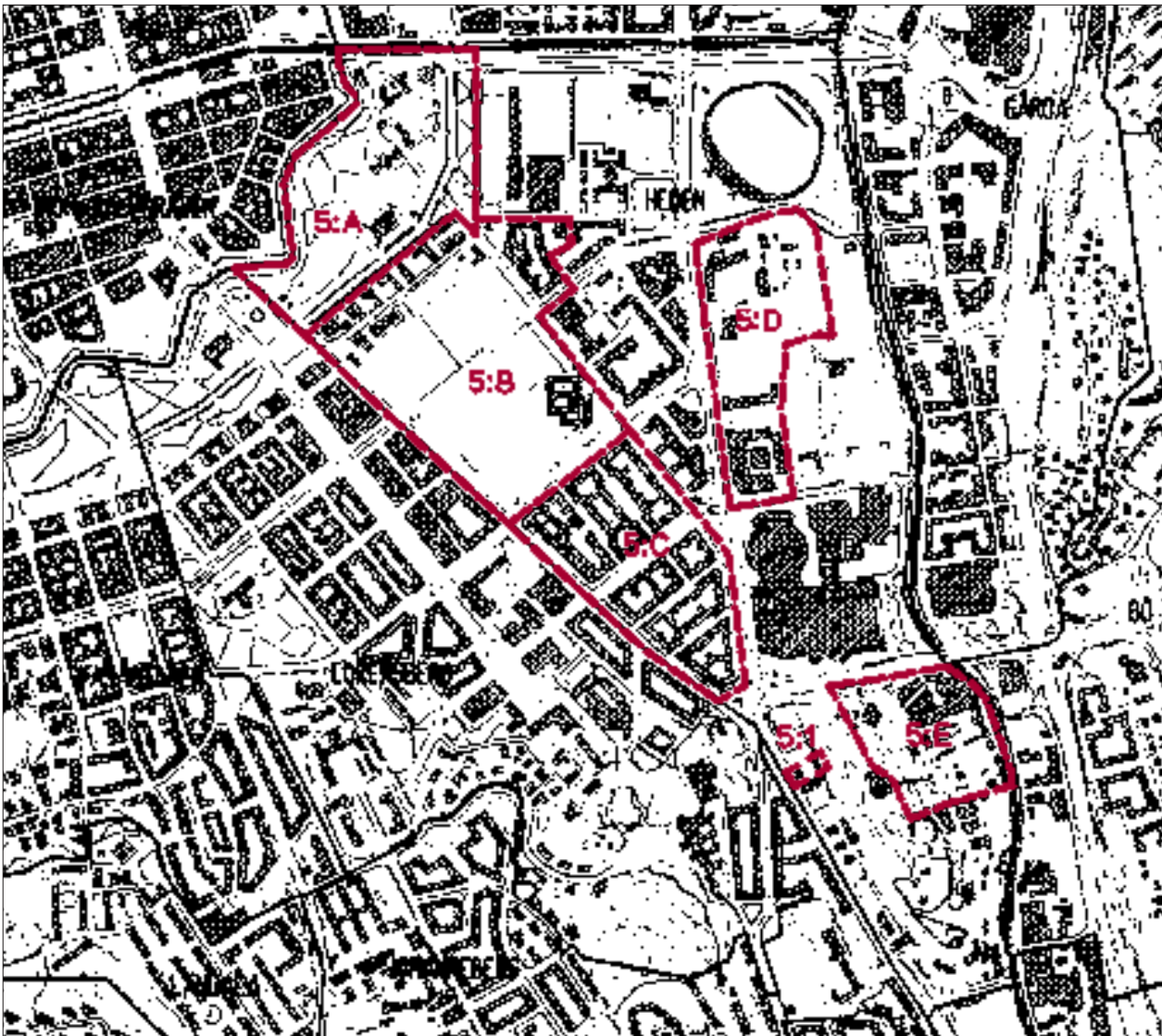
För området söder om Exercisheden upprättades på 1880-talet en ny plan med tätare bostadsbebyggelse av sten och utbyggnaden genomfördes cirka 1890–1930.

I samband med Göteborgsutställningen 1923 utnyttjades stora delar av stadsdelen för olika arrangemang. Exercisheden användes för utställningar, vid Korsvägen byggdes hallar för bl a exportutställningen och landeriet Liseberg ställdes i ordning som nöjespark.

Redan vid sekelskiftet 1900 fanns en idrottsplats vid nuvarande Gamla Ullevi. Den utvid-

Exercishuset och Parkgatans villor 1868.

TRÄDGÅRDSFÖRENINGEN, 5:A

STORA KATRINELUND – SKÅNEGATAN, 5:D

EXERCISHEDEN – ALLÉSTRÅKET M M, 5:B

LISEBERG, 5:E

ENGLBREKTSGATAN – KORSVÄGEN, 5:C

VILLAN SÖDRA VÄGEN 50, 5:1

gades med flera byggnader fram till 1930-talet och på 1950-talet tillkom de två stora sportanläggningarna Nya Ullevi och Valhallabadet.

Andra viktiga byggnader som uppfördes perioden 1930–50 var tre skolor vid Skånegatan samt Svenska Mässan som fick en egen byggnad 1939.

Förändrat - bevarat

Efter 1960 har den glesa bebyggelsen vid Sten

Sturegatan rivits och ersatts med modern storskalig bebyggelse. Sportanläggningarna och Svenska Mässan har byggts ut i flera etapper. Inom Södra Vägens villaområde har flera hus rivits och en av skolorna vid Skånegatan har utvidgats genom nybyggnad.

Hela nordvästra delen av stadsdelen är ett område av kulturhistoriskt värde och i övriga delar ligger flera unika miljöer och värdefulla enstaka byggnader.

Vy över Trädgårdsföreningen, Nya Allén och Parkgatan. I förgrunden Fattigbusån och Gamla Ullevi.

Trädgårdsföreningen

Heden 5:A

Miljön omfattar hela Trädgårdsföreningens park och den anslutande Nya Allén.

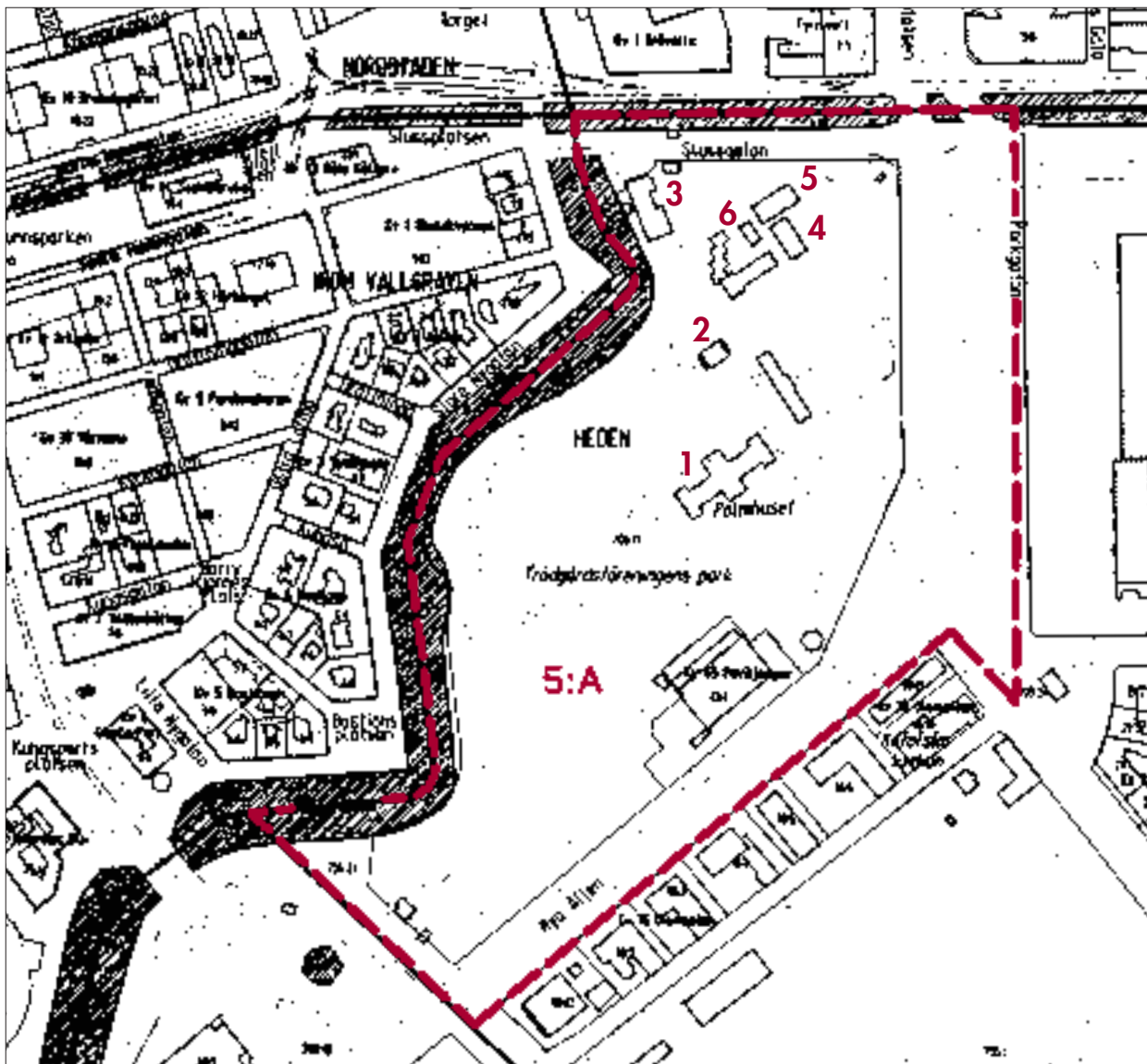
Historik

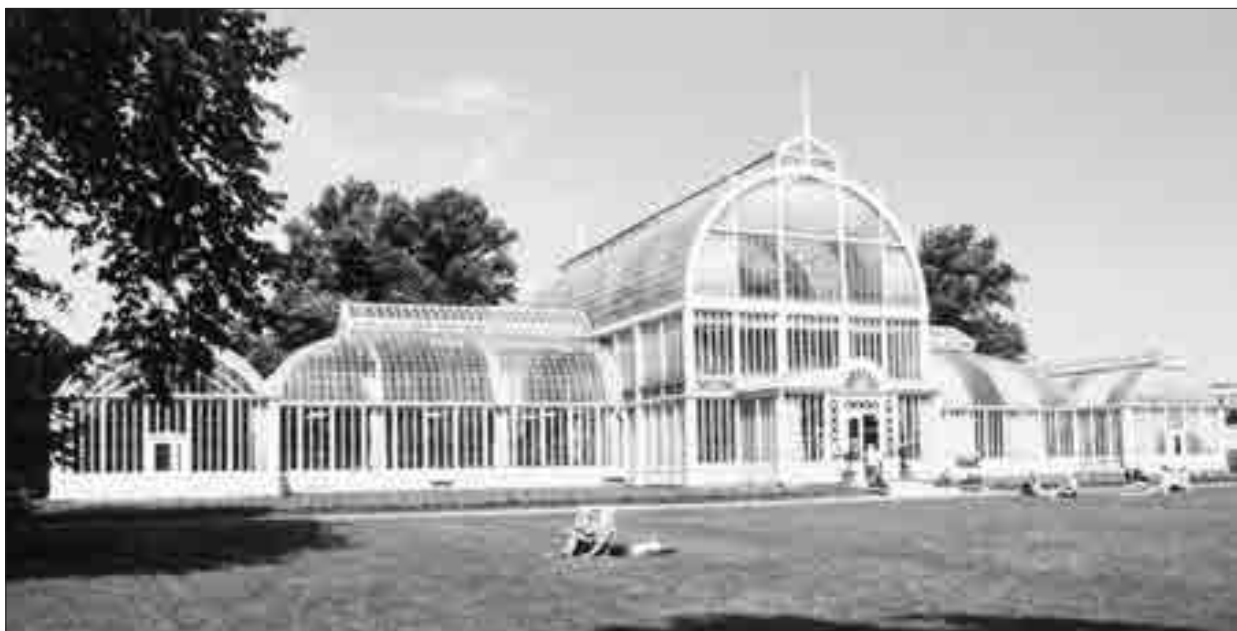
Inom det område som nu upptas av Trädgårdsföreningens parkanläggning låg tidigare delar av Göteborgs yttre befästningar med vallar, vallgrav och den vattenomflutna ravelinen Prins Gustav. När befästningarna

raserades fr o m 1807 gjordes utfyllnader vid ravelinen och 1823–27 anlades Nya Allén som fick en bred körbana och omgavs med "promenadalléer" på båda sidor.

Enligt stadsarkitekten C W Carlbergs stadsplan från 1808 skulle området mellan vallgraven och Nya Allén uppdelas i kvarter och användas för stadens utbyggnad men det blev istället ett parkområde. Trädgårdsföreningen som bildades 1842 med kapten H E von Norman som initiativtagare fick disponera området. Här anlades nu planteringar och cirka 1845–50 byggdes växthus, trädgårdsmästarebostad, café och musikpaviljong.

Omkring 1870 tillkom en ekonomibyggnad, en elev-

Palmhuset, södra fasaden med entrén.

bostad och en byggnad för fröhandel. 1878 stod Palmhuset klart och en stor, ny restaurang uppfördes 1886. Några år senare byggdes också ett stort magasin, Lagerhuset, vaktstugor vid entréerna och en grupp växthus.

Trädgårdsföreningen var mycket välbesökt under många år men förlorade en del av sin popularitet omkring 1950. Då föreslogs att en ny lyrisk teater skulle byggas i parkens norra del men projektet stoppades efter protester.

1975 övertogs Trädgårdsföreningen av kommunen och anläggningen har sedan dess rustats upp. Palmhuset genomgick en total restaurering 1981–85 och övriga hus har byggts om eller renoverats.

1965 brann den gamla restaurangen och ersattes då med en ny. Denna eldhärjades 1994 och en nybyggnad påbörjades hösten 1997.

Motivering

Hela Trädgårdsföreningen är en unik miljö utan motsvarighet i landet. Ett särskilt värde har Palmhuset som är ett av de få bevarade äldre växthusen i denna storlek som finns kvar i Europa. Mycket intressanta är också den välbevarade f d trädgårdsmästarebostaden samt f d fröhandeln som är ett värdefullt exempel på arkitekten V von Gegerfelts arbete.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Palmhuset, trädgårdsmästarebostaden.

Värdefulla miljöer 1985: Hela området.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: Hela området.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminne: Hela området.

Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: Lämningar efter befästningsanläggningarna.

Beskrivning – karaktär

Trädgårdsföreningen begränsas av vallgraven i nordväst och Nya Allén i sydost. Parken är anlagd med mjukt slingrande vägar och sluttar ner mot vallgraven. Entrén mot Södra Vägen omfattar sirliga järngrindar mellan tegelstolpar samt ett f d vaktthus som nu används för caféservering. Mot Drottningtorget finns liknande grindar mellan granitstolpar och en något mindre vaktstuga.

Parkens centrala punkt är den öppna promenadplatsen som anlades framför den första stora restaurangen på 1880-talet. Bebyggelsen är koncentrerad till områdets norra del. Den omfattar Palmhuset, ett modernt växthus ("Fjärilshuset") samt ett 10-tal trähus.

Parkens största byggnad är Palmhuset (1), uppfört med en stomme som i huvudsak består av gjutjärn. Den beställdes av firman Alexander Shanks o Son i Skott-

land, levererades hit monteringsfärdigt och sattes upp av firmans folk. Vid restaureringen 1981–85 demonterades och återuppsattes hela byggnaden. Gjutjärnsdelarna återanvändes men glaset ersattes delvis med plast.

Byggnaden omfattar fem delar. I mitten ligger själva Palmhuset som är högre än de övriga. I väster ansluter Medelhavshuset och Kameliahuset och den östra delen innehåller Tropiska huset och Vattenhuset. Palmhusets olika byggnadsdelar har alla välvda takformer med laterniner längsnocken. Det något framdragna entrépartiet i anläggningens mittaxel betonas genom ett stort fönster med solfjädersformad spröjsning och övriga delar har enstaka dekorativa detaljer av gjutjärn bl a takryttare. Ursprungligen hade exteriören en rikare utsmyckning som omfattade fler takryttare, mönstergjutna räcken längs laterniner m m. Interiören omfattar också många dekorativa gjutjärnsdetaljer bl a takkonsoler och balkongräcken.

Trädgårdsmästarebostaden (2) som senare kallades Direktörsbostaden byggdes 1846–47 och är i huvudsak bevarad med sin ursprungliga karaktär. Huset är av trä i 2 våningar med tegeltäckt sadeltak. Fasaden är klädd med locklistpanel och utformad i klassicistisk anda med profilerade lister och rader av kolonner som omger de inbyggda "verandorna" på husets kortsidor.

I anslutning till norra entrén ligger en grupp trähus som har sadeltak täckta med grön plåt och fasader som är klädda med någon form av liggande panel.

Fröhandeln (3) som ligger intill norra entrén på kanten till vallgraven uppfördes 1874 efter ritningar av V von Gegerfelt. Den hade ursprungligen en rik dekor som framför allt var koncentrerad till en långsträckt veranda mot vallgraven. 1920 genomfördes en ombyggnad och då togs verandan bort men den ursprungliga dekoren på gavelspetsarna är i huvudsak bevarad.

Lagerhuset (4) uppfördes 1893 för vinterförvaring av lagerträd. Det demonterades och återuppfördes med ursprungligt utseende 1985. Byggnaden är utformad som en hög hall och har ovanligt stora fönster. De två murade spisarna är original.

Intill Lagerhuset ligger f d magasinet (5) som har två hela våningar och f d elevbostaden (6) som är en liten envåningsbyggnad. De tillkom 1902 resp 1868. Magasinet byggdes om till kontor 1985.

Trädgårdsmästarebostaden.

Norra entrén. Till höger Fröhandeln.

Mer att läsa

Palmhuset, kulturhistorisk dokumentation. T Hermod, Länsstyrelsen 1980.

Palmhuset i Göteborgs Trädgårdsförening. E-M Hermansson och M Lundgren 1986.

Trädgårdsföreningen i Göteborg. I Holmberg, Länsstyrelsen 1992.

Exercisheden – Alléstråket m m

Heden 5:B

Miljön omfattar hela "Exercisheden" samt anslutande bebyggelse i norr och nordost.

Historik

Nuvarande Exercisheden var under 1600-talet stadens "mulbete". Från 1700-talet eller tidigare användes det öppna fältet både för bete och som exercisplats för bl a Göta artilleriregemente som övade här till 1891.

Under 1800-talets senare hälft var Heden också platsen för utställningar, olika idrottsarrangemang m m. Här hölls hästtävlingar från 1810-talet och kapplöpningar för ungdom arrangerades redan på 1860-talet. 1867 byggdes också ett exercis- och gymnastikhus i områdets norra del.

I väster, nära Södra Vägen, uppfördes 1904 en provisorisk konserthall av trä. Den revs efter en brand 1928.

Vid Göteborgsutställningen 1923 användes Exercisheden för lantbruksmötet och en "småbrukargård" uppfördes i områdets norra hörn. Den fick stå kvar efter utställningen och är nu i bruk som idrottsgård.

I det långsträckta kvarteret norr om Exercisheden byggdes en rad villor från 1800-talets mitt. "Dicksonska villan" som stod klar 1859 är bevarad medan övriga ersatts av större friliggande byggnader bl a bostadshus och två kyrkor.

Utanför Exercisheden i nordost byggdes bostadskvarteret Smaragden 1886–87 och öster om kvarteret lät Göteborgs stad uppföra en stor och påkostad elstation 1907 samt en brandstation 1930.

Efter cirka 1950 har Hotell Heden byggts ut i etapper på Exercishedens sydöstra del och de flesta av bostadshusen i kvarteret Smaragden har moderniserats de senaste 20 åren.

Motivering

Exercisheden med sin stora öppna yta har en unik miljö och utgör ett mycket karaktäristiskt inslag i det centrala Göteborg. Den har lång tradition som idrottsområde, utställningsområde och plats för andra stora arrangemang.

Exercishusets västra fasad.

I norr och nordost ligger välbevarade byggnader från olika epoker som tillsammans bildar ett värdefullt stråk.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: Dicksonska Palatset, kv 16:1.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: Exercishuset, Elverket kv 39 och Katolska kyrkan.

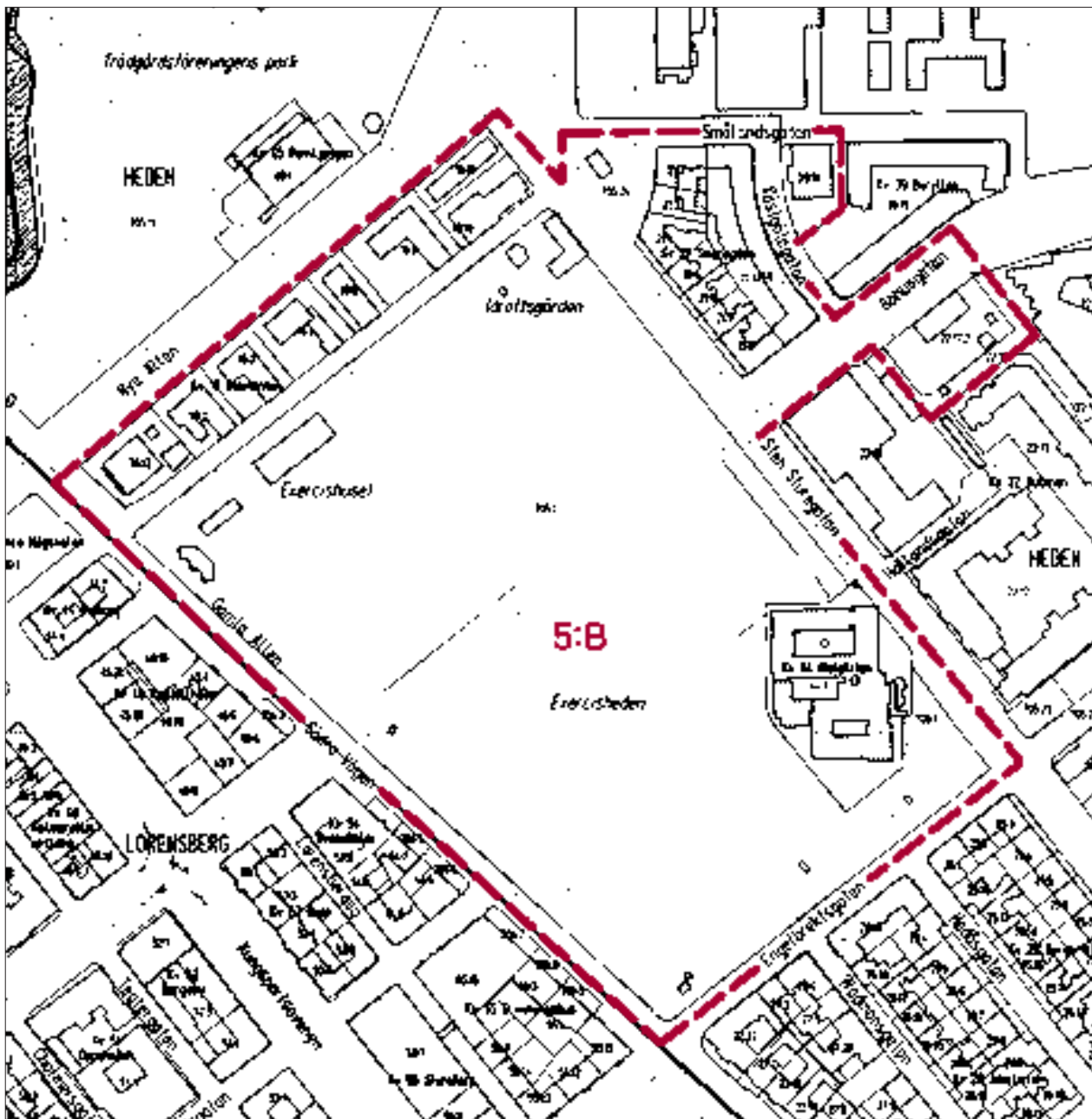
Beskrivning – karaktär

Området domineras av den stora nästan helt obebyggda Exercisheden som avgränsas genom Gamla Allén i väster. Mot norr ligger ett långsträckt kvarter med friliggande byggnader som alla har någon form av trädgård omgiven av mur, järnstaket eller liknande. I nordost finns en tätare stenhusbebyggelse. De enskilda byggnaderna har ett mycket varierande utseende.

Exercishuset

Byggnaden uppfördes 1867 som "gymnastik- och exercishus för folkskoleungdomen och skarpskyttekåren" och bekostades genom en donation av grosshand-

laren Julius Lindström. Arkitekt var A Heilborn som utformade exteriören i nyromansk stil.

Exercishuset har i huvudsak kvar sitt ursprungliga utseende. Det är i en våning med plåttäckt sadeltak och har förhöjda gavelpartier med krenelerade torn. Fasaderna är av rött tegel och rikt artikulerade genom murade friser och tätt placerade lisener. Rundbågemotiv förekommer i fönster, portaler och nischer.

Byggnaden är värdefull från arkitekturhistorisk och

idrottshistorisk synpunkt. I början av 1900-talet användes lokalen som nödbostad och huset har därför också ett socialhistoriskt intresse.

Idrottsgården

Nuvarande Idrottsgården uppfördes som mönstergård på jordbruksutställningen 1923. Den omfattar ett bostadshus i 1 ½ våning och en vinkelformad ekonomibyggnad, båda av trä. Fasaderna är klädda med

stående panel och taken är täckta med enkupigt tegel. Till miljön hör också en trädgård omgiven av en häck.

Gården är en av de få bevarade utställningsbyggnaderna och utgör ett intressant exempel på tidens "småbrukargårdar".

Dicksonska palatset, kv 16:1

Dicksonska palatset uppfördes 1859 som åretruntvilla för den kända köpmannafamiljen Oscar Dickson och var vid tillkomsten ett av de första stora stenhusen utanför vallgraven. Den ritades av den engelske arkitekten V Boulnois som ett par år senare utformade en liknande villa för brodern J J Dickson på Överås.

Arkitektarbetet utfördes i London och "palatset" fick en mycket modern utformning som delvis påverkades av engelsk stil. Från England importerades också viktiga delar av inredningen bl a den stora huvudtrappan i hallen, kolonner, keramikgolv, fönster och dörrar. Huset utrustades med "water-closets", gasbelysning och värmör i vissa rum. På båda sidor av huvudentrén byggdes orangerier eller växthus utförda med monteringsfärdig järnstomme från England.

"Palatset" hade ett strategiskt läge vid korsningen av Gamla och Nya Allén och från stadens sida ställdes kravet att det skulle se prydligt ut från alla håll. Det omfattade en huvudbyggnad samt ett stall med kuskbostad och en vagnbod som var belägna kring en liten ekonomigård. Tomten omgavs med planteringar mot gatorna. Både huvudbyggnaden och de två ekonomibyggnaderna uppfördes av sten med omsorgsfullt utformade fasader i "engelsk nyrenässans".

Huvudbyggnadens sällskapsrum placerades i de två nedre planen i anslutning till den stora hallen. Översta våningen innehöll enklare sovrum och köksavdelningen låg i bottenvåningen mot ekonomigården.

1924 när hushållsskolan Margareta tog över byggdes bostadshuset delvis om och stallet ändrades till butik. Från 1970 står Göteborgs stad som ägare. Huvudbyggnaden har sedan dess restaurerats och används nu för representation. F d stallet är utställningslokal för "Fotohuset".

Huvudbyggnaden är ett putsat trevåningshus med flackt valmat tak, rusticerad bottenvåning och en rad

Dicksonska palatset, huvudentrén och f d orangeriet.

Ritning till Oscar Dicksons villa 1859, entréplanet. I främre delen: morningroom, diningroom, library, billiardroom, wc, smokingroom.

rikt utformade fönsteromfattningar som betonar paradvåningen en trappa upp. Interiören omfattar flera välbevarade rum med en mycket påkostad inredning i nyrenässans bl a den centralt placerade trapphallen som sträcker sig genom tre våningsplan.

Runt tomten fanns ursprungligen ett rikt utsmyckat staket av gjutjärn. Idag omges huset endast av en gräs-

matta. På tomten finns även en liten inre gård begränsad av f d stallet samt f d vagnboden som har en murad vägg med rundbågade nischer ut mot gatan.

Dicksonska palatset med sina ovanligt välbevarade interiörer är ett mycket värdefullt exempel på 1800-talets eleganta köpmannabostäder och ett intressant minne från den tid då familjen Dickson hade en viktig roll i staden.

Parkgatan 4, S:t Jakobs kyrka, kv 16:2

På tomten uppfördes en trävilla vid 1800-talets mitt. 1906 tillbyggdes den med en ny del efter ritningar av O Westerberg. Fastigheten inköptes sedan av metodistförsamlingen som ersatte den äldsta byggnaden med en kyrka 1927. Arkitekt för denna del var K M Bengtsson. Byggnaderna är i huvudsak bibehållna sedan 1920-talet.

Villan är i en våning med högt brutet och valmat tak. Fasaderna är spritputsade och har smårutsindelade fönster. I nedre takfallet sitter stora kupor och i det övre små låga i jugendstil.

”Kyrkan” är byggd i vinkel. Fasaderna är putsade och taket klätt med plåt. Entrén omfattar en hög fritrappa som leder upp till en rikt dekorerad pardörr. Karaktäristiska detaljer är den kraftiga profilerade taklisten av trä och de höga ”kyrkfönstren” mot Nya Allén.

Kyrkan är ett värdefullt inslag i miljön vid Parkgatan och ett intressant exempel på frikyrkobyggnader i Göteborg. ”Villan” påminner om stråkets tidigare roll som villaområde.

Parkgatan 6, kv 16:3

Byggnaden uppfördes 1938 efter ritningar av G Gillermo. Det är ett vinkelbyggt bostadshus i fyra våningar med valmat skiffertäckt sadeltak, slätputsade fasader och utanpåliggande balkonger. Kopparplåt har använts till taklisten, burspråk, skorstenar och en rundad takuppbyggnad. En ovanlig detalj är fönsteromfattningarna av natursten. Till huset hör en trädgård.

Parkgatan 6 är ett välbevarat exempel på ett 1930-tals-hus med påkostade och exklusiva material och detaljer.

Parkgatan 8, kv 16: 4

Byggnaden uppfördes 1950 för ”Douglas och Caroline Kennedys minne”. Arkitekt var G Åhlander. Det är ett

Dicksonska palatset, f d stall och vagnbod.

Parkgatan 4, villan och en del av kyrkan.

vinkelbyggt bostadshus i 3–4 våningar med burspråk, balkonger och franska fönster. Fasaderna är av rött tegel med vissa dekorativa inslag bl a mönstermurad taklist, valvmurning mot Nya Allén och husets namn på hörnet mot Parkgatan. Taket är valmat och täckt med enkupigt tegel.

Husets trädgård avgränsas mot Parkgatan med järnstaket på en naturstensmur. Längs gårdsfasaden finns en loggia och framför den är en liten springbrunn anlagd.

Byggnaden är ett av de yngsta exemplen på de omsorgsfullt utformade bostadshus som tillkom genom donationer.

Katolska kyrkan och idrottsgården.

F d S:s bostadshus sett från "Elyseums" port.

Parkgatan 12, kv 16: 6

Bostadshuset Parkgatan 12 uppfördes 1945 efter ritningar av N Olsson. Det är vinkelbyggt med fyra våningar och valmat tegeltäckt sadeltak. Fasaderna är av rött tegel, uppåt avslutade med enkel takfris. Gårdsfasaden har en karaktäristisk arkitektur med rader av burspråk kopplade till balkonger. Trädgården avgränsas mot Parkgatan genom järnstaket, häckar och en trädrad.

Katolska kyrkan, kv 16:10

Katolska kyrkan (Kristus konungens kyrka) uppfördes 1936–38 efter ritning av arkitekten C E Rosell. Den är uppförd som en treskeppig basilika med ett högt klocktorn. Fasadmaterialet är rött tegel och taket är täckt med kopparplåt. Sockeln, den breda entrétrappan och taklisten är av natursten. Entréfasaden domineras av tre höga smala tegelbågar och den indragna entrédörren har en naturstensomfattning med reliefskulptur.

Kvarteret 21 Smaragden

Kvarteret omfattar bostadshus av sten i 4 våningar. De uppfördes i huvudsak 1886–89 efter ritningar av J A Westerberg.

Den östra hälften av kvarteret byggdes för anställda vid SJ och ägdes av Sveriges statsbanors pensionärsinrättning. Denna del fick en monumental utformning med rikt utsmyckade gavelpartier ovanför takfoten. Fasaderna utfördes i rött tegel med inslag av gult tegel och puts.

De flesta av de övriga byggnaderna är putsade och har en tidstypisk dekor i nyrenässans. Särskilt välbevarat är hörnhuset i nordväst (kv 21:2).

Hörnhuset i sydväst (kv 21:8) byggdes först 1892 och ritades av arkitekten K Johansson. Det har ett markant hörntorn och fasader i rött tegel med band av gröna glaserade stenar.

På hörnen mot Sten Sturegatan är förträdgårdarna delvis bevarade.

Byggnaderna utgör värdefulla exempel på arkitekten J A Westerbergs arbeten och SJ-huset är också intressant från socialhistorisk synpunkt.

F d Göteborgs Elektricitetsverk, "Elyseum", kv 39:14

Elverket uppfördes 1907 efter ritningar av H Hedlund och fick ett ovanligt påkostat utförande i jugendstil. Sedan elverket lagts ner har byggnaden rustats upp och används nu bl a som museum.

F d elverket är av sten i 1–3 våningar. Planen är nästan kvadratisk men exteriören har ovanligt oregelbunden utformning med tak eller terrasser på olika nivåer och ett markant torn. Fasadmaterialet är rödbrunt specialtegel i varierande storlekar samt granit. På gatufasaderna är graniten till stor del slipad och kring entrén

*F d Göteborgs
Elektricitetsverk,
"Elyseum".*

förekommer huggen dekor, bl a el-symboler i relief. Interiören är delvis bevarad.

F d elverket är ett mycket intressant exempel på sekelskiftets monumentalt utformade "tekniska inrättningar" och ett viktigt verk av arkitekten H Hedlund.

F d Hedens brandstation, kv 22:17 och 2

Brandstationen uppfördes 1930 enligt ritningar av arkitekten O Sellman. Anläggningen bestod ursprungligen av en huvudbyggnad mot gatan och ett övningstorn på gården. Tornet revs 1989.

Huvudbyggnaden är av sten och består av en mittdel i 3 våningar med valmat sadeltak och två mindre delar i 2 våningar. Fasaderna är av gult tegel med enstaka klassicistiska detaljer. Mittdelens bottenvåning har tre breda genomgående portar som visar den ursprungliga funktionen.

F d Hedens brandstation är i allt väsentligt bevarad sedan tillkomsten. Den utgör ett typiskt exempel på

F d Hedens brandstation.

tidens gedigna allmänna byggnader och är ett värdefullt inslag i stadsbilden.

Engelbrektskatan – Korsvägen

Heden 5:C

Miljön omfattar sju kvarter som i huvudsak innehåller bostadshus.

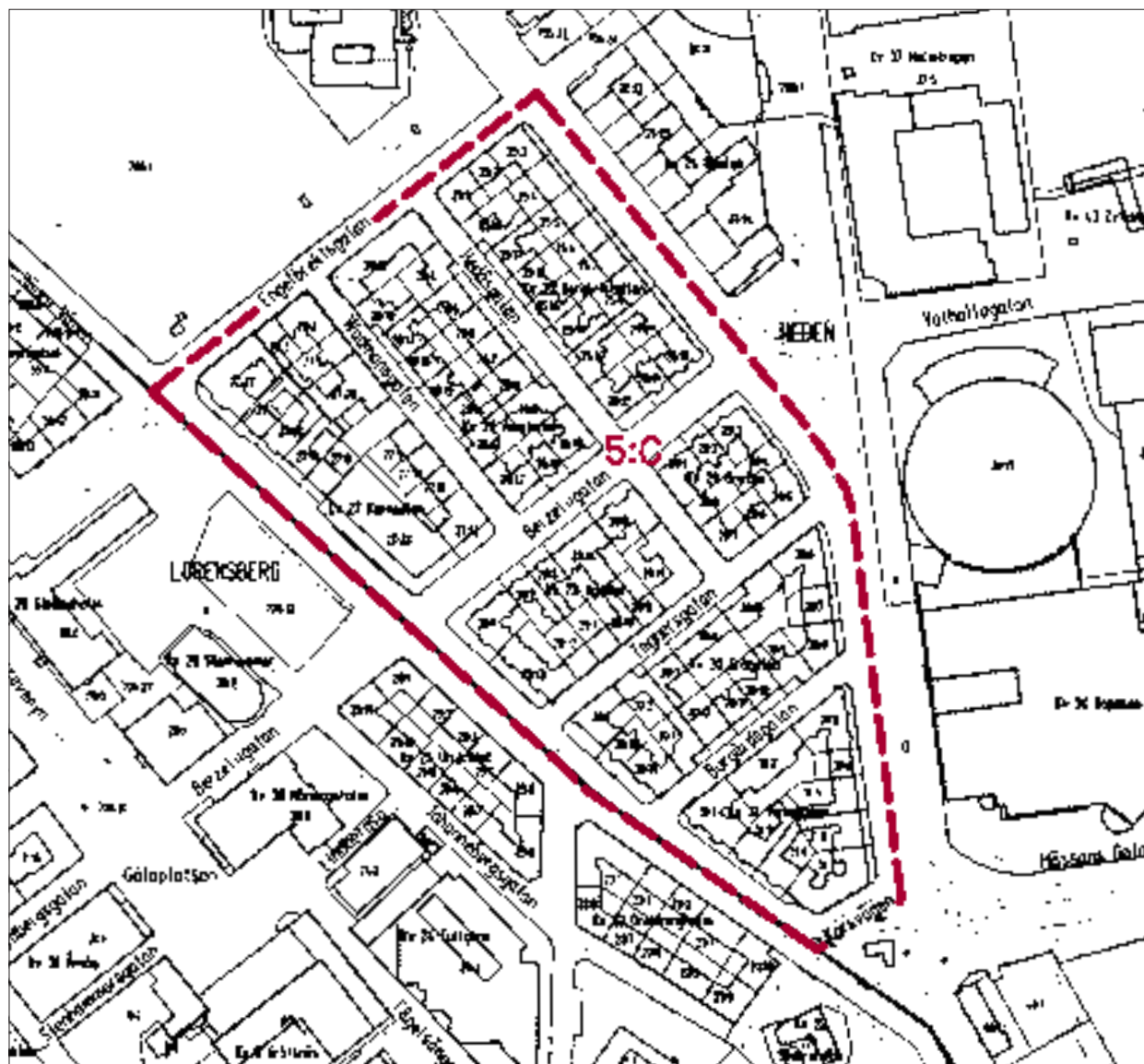
Historik

Området söder om Exercisheden var fram till 1800-talets slut landermark med gles bebyggelse. Landeriet Hedås bebyggdes på 1700-talet och från 1800-talets mitt

fanns här också Lilla Hedås och två grupper med mindre bostadshus vid Södra Vägen och Berzeliigatan–Sten Sturegatan.

I 1866 års utbyggnadsplan reserverades hela området för villor (se sid 95) men på 1880-talet upprättades en ny plan för tät bostadsbebyggelse i slutna ”stenstads-kvarter”. Utbyggnaden genomfördes under en relativt lång tid cirka 1890–1930 och husens karaktär varierar. Bland arkitekterna fanns bl a Hj Cornilsen, Olof M Holmen och Zetterström & Jonsson.

På 1890-talet bebyggdes tomterna längs Engelbrektskatan och Södra Vägens norra del. Cirka

1900–1910 tillkom bostadshus i jugendstil framför allt längs Berzeliigatan. De inre tomterna vid Vadmansgatan och Hedåsgatan samt södra delen av Skånegatan bebyggdes med tegelhus i nationalromantisk anda. Exempel på hus i 1920-talsklassicism finns bl a i kvarteret Bergkristallen mot Sten Sturegatan.

På 1950-talet revs bostadshusen i sydvästra hörnet av kvarteret Karneolen och ersattes med ett kontorshus och på 1980-talet har nya bostadshus uppförts vid Engelbrektsgatan, kv 26:19. Större delen av de bevarade bostadshusen har byggts om efter 1975.

Motivering

Området innehåller intressanta exempel på bostadshus präglade av olika arkitekturstilar. Delar av byggnaderna är väl synliga och ingår i viktiga gatustråk. Av speciellt värde är bl a Berzeliigatans östra del som är det enda området inom Göteborg med samlad bebyggelse i utpräglad jugendstil, hörnhuset (kv 31:7) mot Korsvägen som är ett mycket väsentligt inslag i denna miljö samt hörnhusen Engelbrektsgatan/Södra Vägen och Södra Vägen/Berzeliigatan (kv 29:3) med sina förträdgårdar.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Beskrivning – karaktär

Området omfattar sju slutna kvarter med stenhus i 5–6 våningar. Ursprungligen fanns förträdgårdar framför husen längs Södra Vägen och Berzeliigatan. Några är bevarade med originalstaket. Välbevarade förträdgårdar finns också vid Hedåsgatan och Burgårdsgatan.

1890-tal

Enstaka hus från 1890-talet finns bl a vid Engelbrektsgatan 49–55 (kv 27:3–4, 22) och vid Södra Vägen 20–24 (kv 28:8). Typiska karaktärsdrag är mönstermurade fasader i gula och rödbruna nyanser, dekor i fasadlivet komponerad med olika material och färger samt branta tak täckta med plåt eller skiffer.

Byggnader i 1890-tals stil. Södra Vägen 24–26.

Byggnader i jugendstil. Södra Vägen 32–36.

Jugend

Hus utformade i utpräglad jugendstil finns bl a vid östra delen av Berzeliigatan och vid Södra Vägens södra del. Typiska karaktärsdrag är fasader klädda med ljus slätputs eller tegel i ljus nyans, mjukt avrundade former, dekor i svag relief samt tak täckta med glaserat tegel, skiffer eller plåt.

Nationalromantik

Hedåsgatan, Wadmansgatan östra sidan samt Skånegatan 31–39 (kv 31:3–7) utgör stråk med bebyggelse i national-

Byggnader i nationalromantisk stil. Hedåsgatan.

Byggnad i 1920-talsklassicism. Vadmansgatan 11.

romantisk stil. Typiska karaktärsdrag är fasader av röd-brunt tegel, sparsam dekor t ex mönstermurningar samt brutna tak täckta med enkupigt tegel.

1920-talsklassicism

1920-talsklassicismen är representerad vid Wadmansgatan 11–15 (kv 27:9–11), Tegnérsгатans södra sida och vid Sten Sturegatan 3–11 (kv 26:4–8). Viktiga karaktärsdrag är fasader av rött tegel eller puts med klassicerande dekor, sadeltak täckta med rött tegel, fönster indelade i sex rutor eller med mittpost utan spröjsar.

Stora Katrinelund – Skånegatan

Heden 5:D

Miljön omfattar landeriet Stora Katrinelund med anslutande park samt skolbyggnader längs Skånegatan.

Historik

Landeriets första kände brukare var Michel Geritsson som arrenderade marken 1638–54. Om eller hur det var bebyggt då är oklart. På 1680-talet övertog rådmann Volrath Tham landeriet. Under hans tid som ägare hade gården "ett välbyggt hus med trädgård" samt en äng som användes för blekning.

Vid 1700-talets mitt kom landeriet i familjen Cahmans ägo. Bostadshuset var då troligen i två våningar med 6–7 fönsteraxlar.

1799 köptes Stora Katrinelund av köpmannen L G Levgren och landeriet stannade sedan i familjens ägo till 1890-talet. När Levgren tog över var landeriet bebyggt med ett bostadshus, en parallellt placerad ekonomibyggning och en mindre uthusbyggnad. Till gården ledde en allé och mot Mölndalsån låg en trädgård som var symmetriskt indelad i kvadratiska kvarter.

Bostadshuset byggdes om kring sekelskiftet 1800. Tillbyggnader med två fönsteraxlar gjordes då vid båda gavlarna och infarten förskönades med två alléer.

Den gamla ekonomibygnaden revs på 1820-talet och ersattes med två mindre flygelbyggnader. I anslutning till den nya gårdsplanen arrangerades terrasser. De förde upp till en nyanlagd park i engelsk stil med slingrande stigar, små trappor, bersåer o s v. I väster uppfördes nytt stall och ladugård. Till landeriet hörde nu också växthus, lusthus, magasin och en liten båthamn vid Mölndalsåns strand.

Kring 1800-talets mitt ändrades bostadshusets 1700-talstak till det nuvarande enkla sadeltaket och inre moderniseringar genomfördes.

Åren 1898–1904 övertog Göteborgs stad Stora Katrinelund. På 1940-talet användes bostadshuset som militärförläggning och 1946 gjordes en mindre ombyggnad för att det skulle kunna användas som ung-

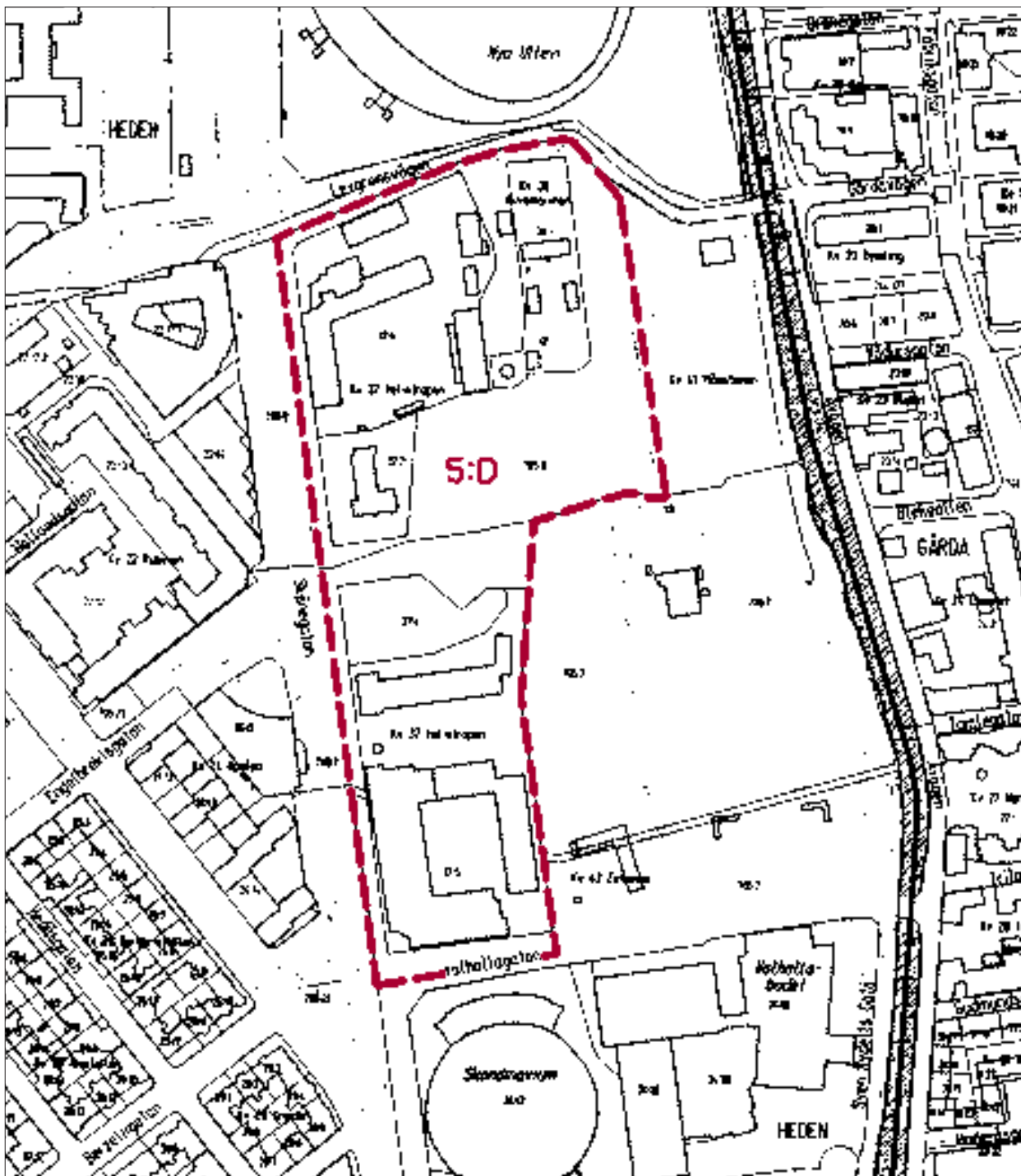

domsgård. Ladugården revs några år tidigare.

1935–50 togs stråket längs Skånegatan i anspråk för tre skolor: Göteborgs kommunala mellanskola (Burgårdens samrealskola), Vasa kommunala flickskola och Göteborgs praktiska mellanskolor. Miljön vid Burgår-

dens skola förändrades 1993 när gymnastiksalen revs och ersattes med en större nybyggnad för Hotell- och Restaurangskolan.

Inom området uppfördes också ”Den Norske Sjømanskirke” på 1950-talet.

Stora Katrinelund, gården sedd från terrassen.

Motivering

Stora Katrinelund har en välbevarad herrgårdsliknande miljö och är ett av de bäst bevarade landerierna. Särskilt intressant är huvudbyggnaden som tillkommit genom flera om- och tillbyggnader. Den har en inre kärna som troligen är från 1600-talet och interiörer med detaljer från 1700-talet bl a kakelugnar, dörrar, paneler och väggdekorationer. Parken som sträcker sig söderut är en mycket värdefull del av miljön.

Skolorna är ritade av välkända arkitekter. De utgör intressanta exempel på skolarkitektur från perioden 1930–50.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Stora Katrinelund.

Bevaringsprogram 1987: f d Göteborgs kommunala mellanskola, f d Vasa kommunala flickskola och f d Göteborgs praktiska mellanskola.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: Stora Katrinelund med trädgård och del av parken.

Beskrivning – karaktär

Stora Katrinelund består av ett stort f d bostadshus, två

flygelbyggnader, f d spannmålsmagasin, f d vattenreservoar samt alléer, trädgård och en relativt stor park.

Stråket längs Skånegatan omfattar skolor m m i utkanten av Stora Katrinelunds park. De är alla mer eller mindre friliggande byggnader med tegelfasader.

Stora Katrinelund, kv 38:1

Huvudbyggnaden är av trä i 2 våningar med sadeltak. Fasaden är klädd med locklistpanel och indelas med kraftiga pilastrar. Byggnadens plan är i huvudsak symmetriskt disponerad och har en centralt planerad hall med trappa. Köket i bottenvåningen har ett stort spis-komplex. I rummen finns flera kakelugnar från 1700-talet och tidigt 1800-tal. Salen som är byggnadens största rum pryds med väggmålningar från 1700-talet.

Framför huvudbyggnaden ligger två flyglar av trä i en våning som ramar in gårdsplanen. Från den leder trappor upp till parken med delvis bevarade anläggningar från 1800-talets början. I parkens västra del ligger ett f d spannmålsmagasin som står på stolpar och en rund korsvirkesbyggnad som tidigare var vattenreservoar.

Entrén till gården omfattar två alléer. Mot gatan och kring gårdsplanen är järnstaket uppsatta.

*F d Göteborgs kommunala mellanskola
Burgårdens gymnasium, kv 37:5 östra delen*

Kommunala mellanskolan (Burgårdens samrealskola) uppfördes 1935 efter ritningar av arkitekten S Ericson. 1993 revs en friliggande gymnastiksal och ersattes med en ny stor byggnad för Hotell- och Restaurangskolan.

Den ursprungliga skolbyggnaden omfattar en huvudbyggnad i 4 våningar med inredd sockelvåning och en envåningsflygel som innehåller en stor samlingshall. Fasaderna är av gult tegel och sockelvåningen samt huvudentréns omfattning är klädda med natursten. De flacka sadeltaken har skiffertäckning. Klassrumsfönstren är utförda med korsposter och på huvudbyggnadens gavelspetsar är stora halvcirkelformade fönster insatta.

Samlingssalen har stora fönster på långsidorna och är utsmyckad med en målning av konstnären Albin Amelin.

*F d Vasa kommunala flickskola
"Infoteket", kv 37:5 norra delen*

Skolan uppfördes 1949 efter ritningar av E Ragndahl. Den utformades som en intim och "småskalig" skolbyggnad och hade bl a separata gårdsentréer till alla klassrum som låg i marknivå. 1993 byggdes den om och då förändrades entréerna och gårdsnivån.

Byggnaden har endast 2 våningar och består av två delar, en entrébyggnad och en lång klassrumslänga. Entrébyggnaden har en traditionell utformning med valmat tegeltäckt sadeltak och ett entréparti som omfattar en bred trappa med en skulptur av Britta Nerman.

Klassrumslängan har ett koppartäckt, delvis förhöjt tak med takfönster. Fasaderna är av rött tegel och är sparsamt dekorerade ovanför f d klassrumsentréerna. Typiskt för interiören är den centrala luftiga korridoren som delvis sträcker sig genom båda våningsplanen.

*F d Göteborgs praktiska mellanskolor
Katrinelundsgymnasiet, kv 37:6*

"Praktiska mellanskolan" uppfördes 1947 efter ritningar av A Forssén. Den planerades för en mindre utbyggnad mot norr och 1996 gjordes en tillbyggnad i detta läge.

Byggnaden är uppförd i 4 våningar och har fasader av gult tegel. Taket är täckt med skiffer och kring entréerna mot gatan finns dekorativa naturstensomfattningar.

F d Vasa kommunala flickskola, huvudentrén mot gatan.

F d Göteborgs praktiska mellanskolor. Gårdsfasaden.

Trapphuset har en stor målning av Knut Irwe. Den var ursprungligen placerad i matsalen.

Norska Sjömanskyrkan, kv 37:2

"Den Norske Sjömanskirke" ligger i området men är inte upptagen i bevaringsprogrammet. Kyrkan uppfördes 1958 efter ritningar av arkitekterna Blakstad och Munthe-Kaas.

Arkitekturen har tydlig norsk anknytning. Kyrkans entréer, taklisten och klocktornet är utförda av tjärat trä och entréerna har enkla dekorativa detaljer. Klocktornet är täckt med spån medan övriga tak har belagts med stora oregelbundna stenplattor.

Liseberg

Heden 5:E

Miljön omfattar ett tiotal äldre byggnader och anläggningar inom Lisebergsområdet.

Historik

Landeriet Liseberg började bebyggas vid 1700-talets mitt. Under 1700-talet omfattade det ett bostadshus, ekonomibygnader, en trädgård längs Mölndalsån och en park på Getebergets sluttning. Här fanns också tobaksplanteringar samt ett sockerbruk som brann ner 1808. Ägare på 1700-talet var J A Lamberg.

Cirka 1790 uppfördes ett nytt bostadshus (nuvarande "Värdshuset") och det äldre bostadshuset byggdes om (nuvarande kontoret). 1845 överläts Liseberg till köpmannen J Nonnens fyra döttrar. En av dem var Emily Nonnen, känd som författarinna och konstnär. 1908 togs Liseberg över av Göteborgs stad.

Vid Jubileumsutställningen 1923 iordningställdes landeriet som nöjespark under ledning av A Bjerke. De båda f d bostadshusen, ett lusthus och parken bevarades och ett tiotal nya byggnader uppfördes bl a en stor restaurang med utsikt över en spegeldamm, berg- och dalbana, konserthall, teater och konditorier.

Områdets centrum blev "Stora gården" med spegeldammen. Den byggdes framför landeriets bostadshus och utformades nästan symmetriskt med den gamla byggnadens huvudfasad som fond i öster, huvudrestaurangen i norr och konserthallen med anslutande lägre flyglar i söder. Anläggningens hörn betonades genom fyra tornbyggnader.

Väster om huvudentrén sattes ett par gamla hus upp bl a en väderkvarn och här placerades också ett för tiden modernt bostadshus "Forssjöhuset" som tillhörde exportutställningen.

De följande 10–20 åren gjordes flera tillägg. Entrén kompletterades med två torn, Lisebergsrotundan och ett planetarium nybyggdes och Kindgillet's ryggåsstuga från 1700-talet sattes upp 1929.

Kongresshallen brann 1973, berg- och dalbanan revs 1987 och även andra delar av Liseberg har förändrats

Hörntorn vid spegeldammen.

men entrén, området kring spegeldammen och parken utgör ännu en välbevarad miljö.

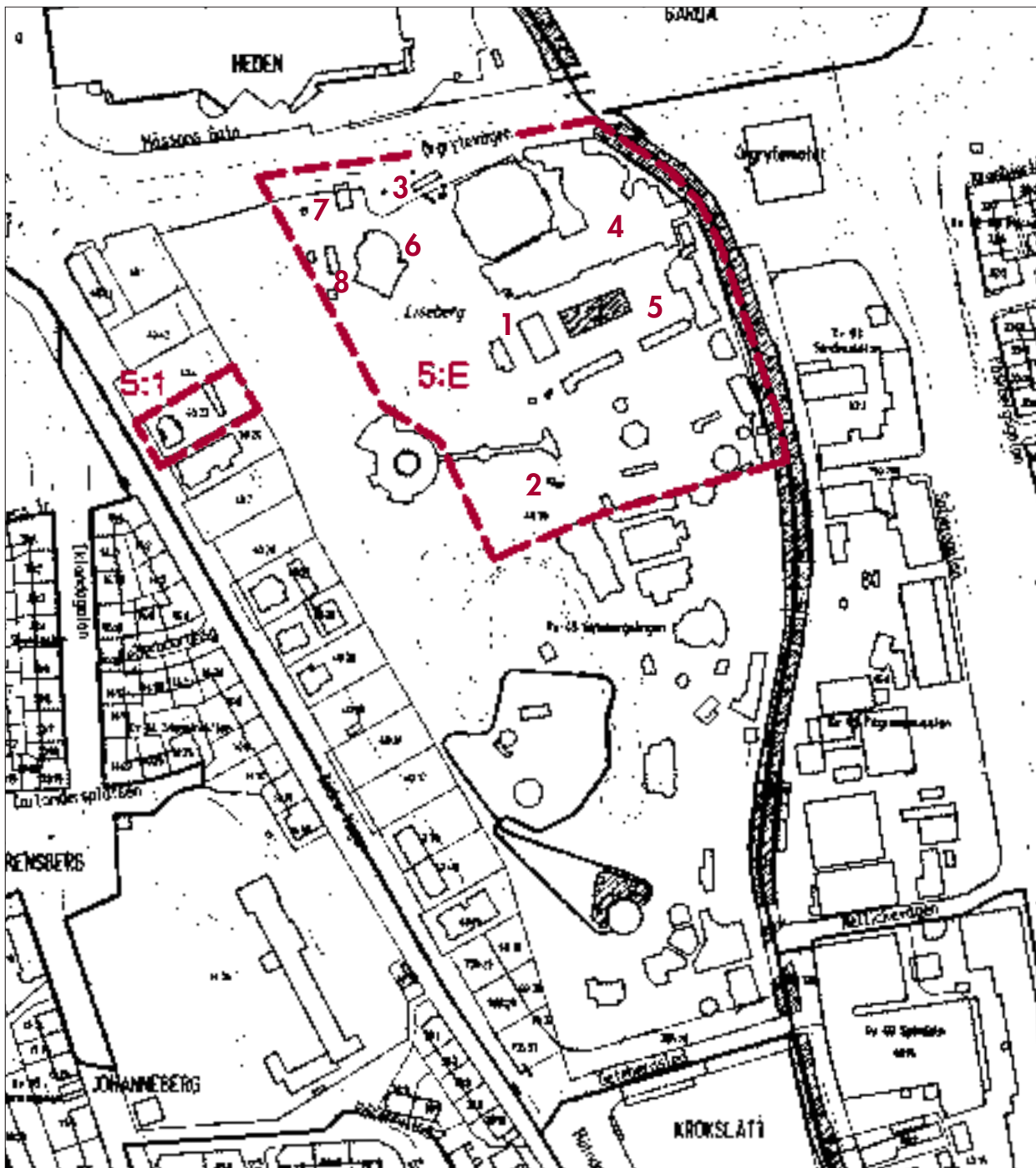
Motivering

Liseberg är en unik och för Göteborg mycket karaktäristisk anläggning. Helhetsmiljön med inslag både från landeritiden och utställningen på 1920-talet har stort kulturhistoriskt värde. Särskilt värdefulla är f d landeriets två bostadshus, lusthuset och resterna av parkanläggningen, spegeldammen med anslutande byggnader i klassicistisk stil samt entrétornen. Värdefulla är också f d planetariet, de äldre hitflyttade byggnaderna m m.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975 och 1987: ett 10-tal byggnader. (Se karta.)

1 LANDERIET, TVÅ F D BOSTADSHUS

2 LANDERIET, F D LUSTHUS

3 LISEBERGS HUVUDENTRÉ

4 HUVUDRESTAURANGEN M M

5 SPEGELDAMMEN, TORN M M

6 F D PLANETARIET

7 FORSSJÖGÅRDEN

8 KINDGILLET'S STUGA OCH KVARN

F d landeriebyggnaden, "Värdsbuset".

Beskrivning – karaktär

Lisebergs nöjesfält omfattar f d landeriet Lisebergs mark inklusive parkområdet på "Geteberget". Området är relativt glest bebyggt med i huvudsak träbyggnader.

De två f d bostadshusen från landeritiden präglas av nyklassicistisk stil. De yngre delarna från 1920-talet är också utformade i klassicistisk anda men har en mer fantasifull karaktär.

En mycket väsentlig del av miljön är de bevarade delarna av parken som fortfarande ger Liseberg en alldeles speciell prägel.

Landeriet

Från huvudentrén leder vägen fram till de två trähus som var landeriet Lisebergs bostadshus. De är båda tvåvånings timmerhus med valmade tegeltäckta tak. Entréerna omges av klassicistiska kolonner och på östfasaderna betonas mittaxeln genom triangelformade frontespiser med tandsnittslister och halvcirkelformade fönster. Husens kortsidor har "verandor" som tillbyggdes 1929.

F d lustbuset.

Huvudrestaurangens mittparti. Fasad mot dammen.

Spegeldammen, huvudrestaurangen m m

Spegeldammen med omgivande byggnader var från början nöjesfältets förnämsta del och den karaktären har platsen fortfarande.

Den stora rektangulära dammen avgränsas på norra långsidan av "Huvudrestaurangen" som är i 1–2 våningar och har ett mittparti prytt med kolonner. Den södra sidan som ursprungligen upptogs av Konserthallen är bebyggd med en envåningslänga. Anläggningens fyra hörn markeras med pagodliknande torn. Byggnaderna är klädda med slät stående panel och dekoren är utförd i den lätta eleganta 1920-talsklassicism som var typisk för hela utställningens arkitektur.

Kortsidan mot väster avslutas med en balustrad och innanför den ligger landeriets huvudbyggnad.

Huvudentrén

Huvudentrén är utformad som en bred portal i klassicistisk stil med parvis placerade kolonner. Den kröns med två torn som är ett viktigt blickfång i stadsbilden.

Huvudentrén.

Villan Södra Vägen 50

Heden 5:1

Villan byggdes ursprungligen på egendomen Wilhelmsberg som bl a har ägts av biskopen C F Wingård (se stadsdelen Bö). Den äldsta delen uppfördes 1815 eller kring 1800-talets mitt och huset om- och tillbyggdes cirka 1865 enligt ritningar av V von Gegerfelt.

År 1870 upprättades en stadsplan för villor längs Södra Vägen. Bostadshuset på Wilhelmsberg flyttades då till tomten Södra Vägen 50 (kv 40:5) och blev en i raden av nya villor. Det återuppfördes med vissa ändringar enligt ritningar av byggmästare A Heres. Ritningen visar en villa i 2 våningar med omkring tio rum och kök. Eventuellt inreddes ytterligare ett kök.

A Heres stod som ägare de första åren och villan delades mellan två familjer. År 1896 köptes den av bildhuggeri- och stuckatörbolaget C Junghänel o Richter och användes sedan både som ateljé och bostad för anställda. Troligen gjorde firman vissa tillägg i rummens dekor under sin tid som ägare.

På 1920- och 1930-talet genomfördes inre förändringar bl a i övre våningen där också viss ny dekor-

målning tillkom. Exteriören samt interiören i bottenvåningen är i huvudsak bibehållen.

Villan är av trä i 2 våningar och har en oregelbunden utformning med ett utskjutande gavelparti i söder, ett åttakantigt torn i norr och flera balkonger eller verandor.

Fasaden är klädd med liggande panel och har en ovanligt elegant dekor. Tornets höga takfot har en rik utsmyckning som bl a består av tätt sittande konsoler. Balkong- och verandaräckena är utförda med järnskivor och den stora verandan mot gatan har ett tak som bärs upp av vridna träpelare. Fönstrens omfattningar är enkla men det största har poster utformade som miniatyrpelare vridna på samma sätt som verandans pelare. De breda insvängda taksprången är också en mycket karaktäristisk detalj.

Södra Vägen 50 är Göteborgs äldsta trävilla. Byggnaden är mycket välbevarad och har en delvis unik exteriör. Interiören omfattar värdefulla detaljer bl a paneler, fönsterluckor, kakelugnar och originaldörrar.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Förslag till skydd enl. KML 3 kap. Byggnadsminnen.

Södra Vägen 50–54 vid sekelskiftet.

Övrigt – utanför programmet

Valhallabadet, Gamla Ullevi m m

Flera sportanläggningar från 1900-talet finns inom stadsdelen Heden. Särskilt intressanta från kulturhistorisk synpunkt är Valhallabadet och Gamla Ullevi.

Valhallabadet uppfördes 1956 efter ritningar uppräntade av N Olsson 1949 och reviderade av G Samuelsson på 1950-talet. Byggnaden är välbevarad och tidstypisk. Simhallens gavelväggar har utsmyckning med glasmosaik av konstnären Nils Wedel.

Idrottsplatsen Gamla Ullevi började byggas på 1890-talet och utvidgades på 1910-talet och 1930-talet. Den speglar en viktig del av Göteborgs idrottshistoria.

Nya Ullevi som ritades av Jaenecke och Samuelsson och stod klart 1958 samt Scandinavium som uppfördes 1971 efter ritningar av P Hultberg är två yngre monumentala anläggningar med mycket karaktäristisk arkitektur.

Friliggande bostadshus Södra Vägen

1870–1920 uppfördes cirka 15 villor och friliggande landshövdingehus längs Södra Vägen som var stadens gamla infartsväg från söder. Området är ett exempel på

Södra Vägen 50.

Valhallabadet, simballen.

tidig villabebyggelse tillkommen i samband med 1866 års stora utbyggnadsplan.

Villan Södra Vägen 50 (kv 40:23) ingår i bevaringsprogrammet. Landshövdingehuset Södra Vägen 70 (kv 40:16) och Södra Vägen 52 (kv 40:24) är föreslagna som byggnadsminnen. Södra Vägen 70 uppfördes 1909 enligt ritningar av O M Holmén och Södra Vägen 52 byggdes 1912 efter ritningar av Bjerke och Swensson.

Södra vägen 50 och Södra vägen 52 behandlas i rapporter från Institutionen för kulturvård, 1991 respektive 1993.

Planering för en omfattande förnyelse i området påbörjades 1997.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

LORENSBERG 6

VASASTADEN 10

STADSDELARNAS HISTORIA

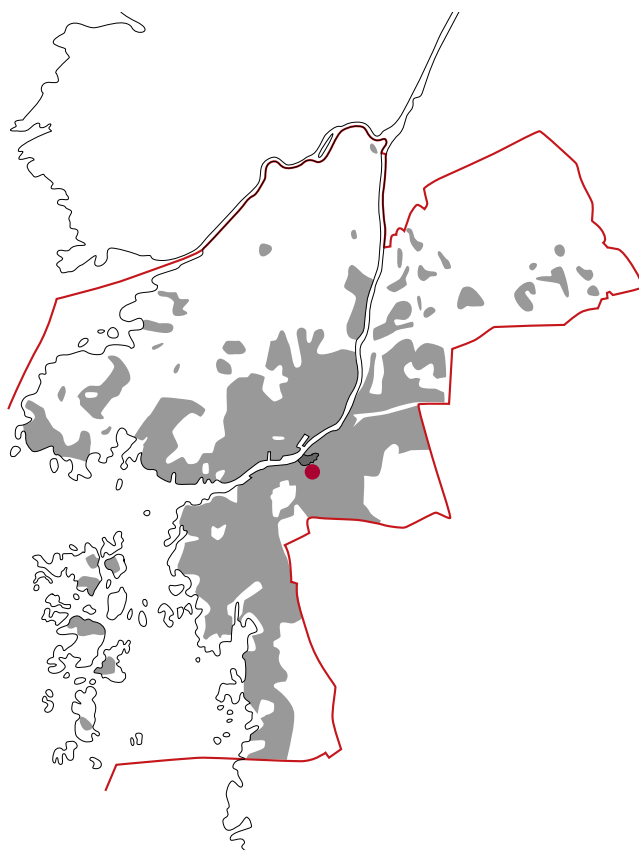
Före 1866

Den mark som idag är stadsdelarna Lorensberg och Vasastaden ingick i Göteborgs stads ägor från grundläggningen. De första 200 åren utnyttjades den som betesmark eller arrenderades ut som landerier till enskilda borgare som drev jordbruk.

En landsväg, nuvarande Södra Vägen, ledde in till staden. Längs den planterades redan 1788 en allé, Gamla Allén. I samband med att befästningarna runt själva staden revs anlades Nya Allén 1823–27. Mellan denna och vallgraven skapades ett ”grönstråk” som omfattade Kungsparken m m.

Inom östra delen som i huvudsak motsvarar nuvarande stadsdelen Lorensberg låg i början av 1800-talet flera landerier med herrgårdslignande gårdsanläggningar. Det var bl a Lorensberg, Götaberg, Kristinelund och Johanneberg. I den västra delen fanns bara några enstaka hus.

Omkring 1840 började en rad villor att byggas vid Nya Alléns östra del. Längs några småvägar i västra delen (Kallens gata och Kalvgatan) växte en grupp små enkla bostadshus av trä fram (nuvarande Vasaplatsen) och cirka 2 000 personer bodde i området 1865.

1866-1905

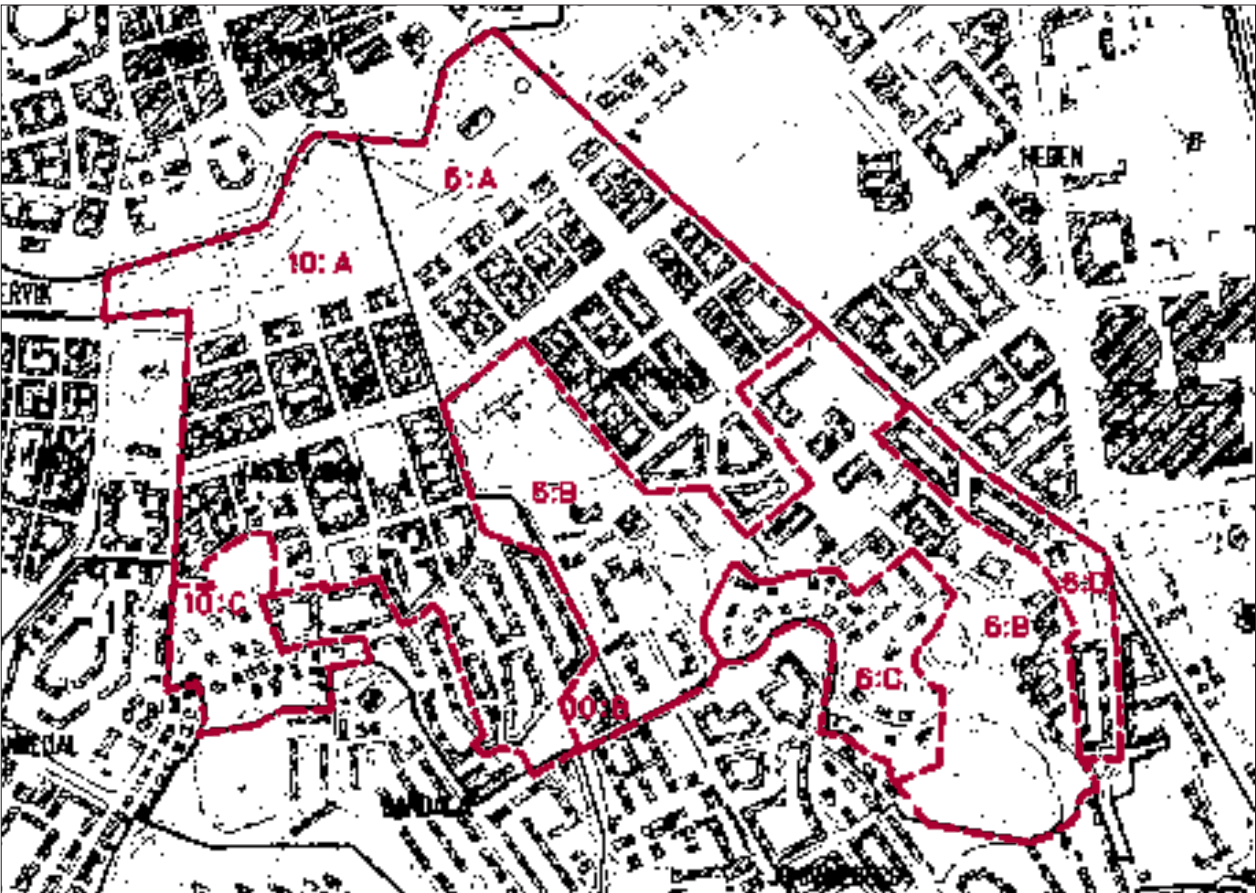
Omkring 1860 var kvarteren innanför vallgraven helt utbyggda och nya områden behövdes för den växande staden. En stadsplanetävling för Göteborgs utvidgning utlystes 1861 och 1862–66 utarbetades en plan. (Se sid 95.)

Marken söder om den gamla staden, nuvarande stadsdelarna Lorensberg och Vasastaden, var den centrala delen i planen. Den reserverades för ett förnämt bostadsområde med stora stenhus. Kungsporsavenyn, Vasagatan, Vasaplatsen och Vasaparken var planens viktigaste stråk och platser.

Planen förutsatte att all befintlig bebyggelse även de relativt nya villorna skulle rivas. Nya områden med villor föreslogs därför utanför stenhuskvarteren i söder och öster. Denna

Kungsporsavenyn på 1890-talet.

del ändrades senare och istället fastställdes 1877 en ny plan för villabebyggelse i sydväst, vid Föreningsgatan. Även andra revideringar av planen gjordes, bl a i kvarteret Enen där villor ersattes med höga stenhus.

Utbyggnaden genomfördes 1868–1905 och vid sekelskiftet hade området omkring 10 000 invånare.

"VASASTADEN", 6:A, 10:A

VASAPARKEN – GÖTAPLATSEN
– RENSTRÖMSPARKEN, 6:B, 10:B

LORENSBERGS VILLAOMRÅDE, 6:C

JOHANNEBERGSGATAN
– LUNDGRENSGATAN, 6:D

FÖRENINGSGATANS VILLAOMRÅDE, 10:C

Götaplatsen cirka 1930 med Konstmuseet och Konstballen samt provisoriska utställningsbyggnader från 1923.

1905-1935

År 1901 utlystes åter en stor allmän stadsplanetävling. Denna gång gällde det avslutningen av Kungsportsavenyn och en fortsatt utbyggnad söderut. Segrare blev de välkända arkitekterna P O Hallman och F Sundbärg. Deras projekt bearbetades sedan och en plan lades fram 1904, men den genomfördes endast delvis.

Stadsingenjören A Lilienberg tillträdde sin tjänst i Göteborg 1907 och började då genast att bearbeta 1904 års plan. I den nya planen som blev klar cirka 1910 ingick bl a Lorensbergs villaområde och Götaplatsen.

Utbyggnaden av de nya delarna pågick fram till 1935 och omfattade framför allt bostadshus av sten. Ett undantag var Erik Dahlbergsgatans södra del där landshövdingehuset uppfördes i anslutning till arbetarstadsdelen Landala. Flera påkostade allmänna byggnader tillkom också, främst inom stråket Vasaparken–Götaplatsen–Renströmsparken.

Ett viktigt årtal i områdets historia är 1923

då Göteborgs 300-årsjubileum firades med en utställning. En stor del av anläggningarna låg kring Götaplatsen och nuvarande Renströmsparken. Den första utbyggnaden av Götaplatsen genomfördes 1923 och utställningens huvudentré låg här. Götaplatsen fullbordades på 1930-talet då Stadsteatern och Konserthuset tillkom.

Förändrat - bevarat

Inom stadsdelarna Vasastaden och Lorensberg har en viss förnyelse genomförts efter 1935. Enstaka byggnader och även hela kvarter har ersatts med nya, framför allt längs Kungsportsavenyn. Området har också kompletterats med några få större nybyggnader och tillbyggnader, men miljöerna från de olika utbyggnadsepokerna är som helhet mycket välbevarade. Av den äldsta bebyggelsen återstår Johannebergs landeri och rester av parker som tillhört andra landerier.

Större delen av bebyggelsen inom stadsdelarna har ett högt kulturhistoriskt värde.

”Vasastaden”

Vasastaden 6:A, 10:A

”Vasastaden” omfattar en relativt tät stenhushusbebyggelse och parkstråket längs vallgraven. Den norra delen närmast vallgravsstråket domineras av slutna kvarter från 1870–1905. De södra partierna har en mer varierad bebyggelse uppförd cirka 1905–1915.

Området har en intressant tillkomsthistoria och rymmer ett stort antal byggnader med högt kulturhistoriskt värde. Här ges endast en kortfattad beskrivning av den innehållsrika miljön.

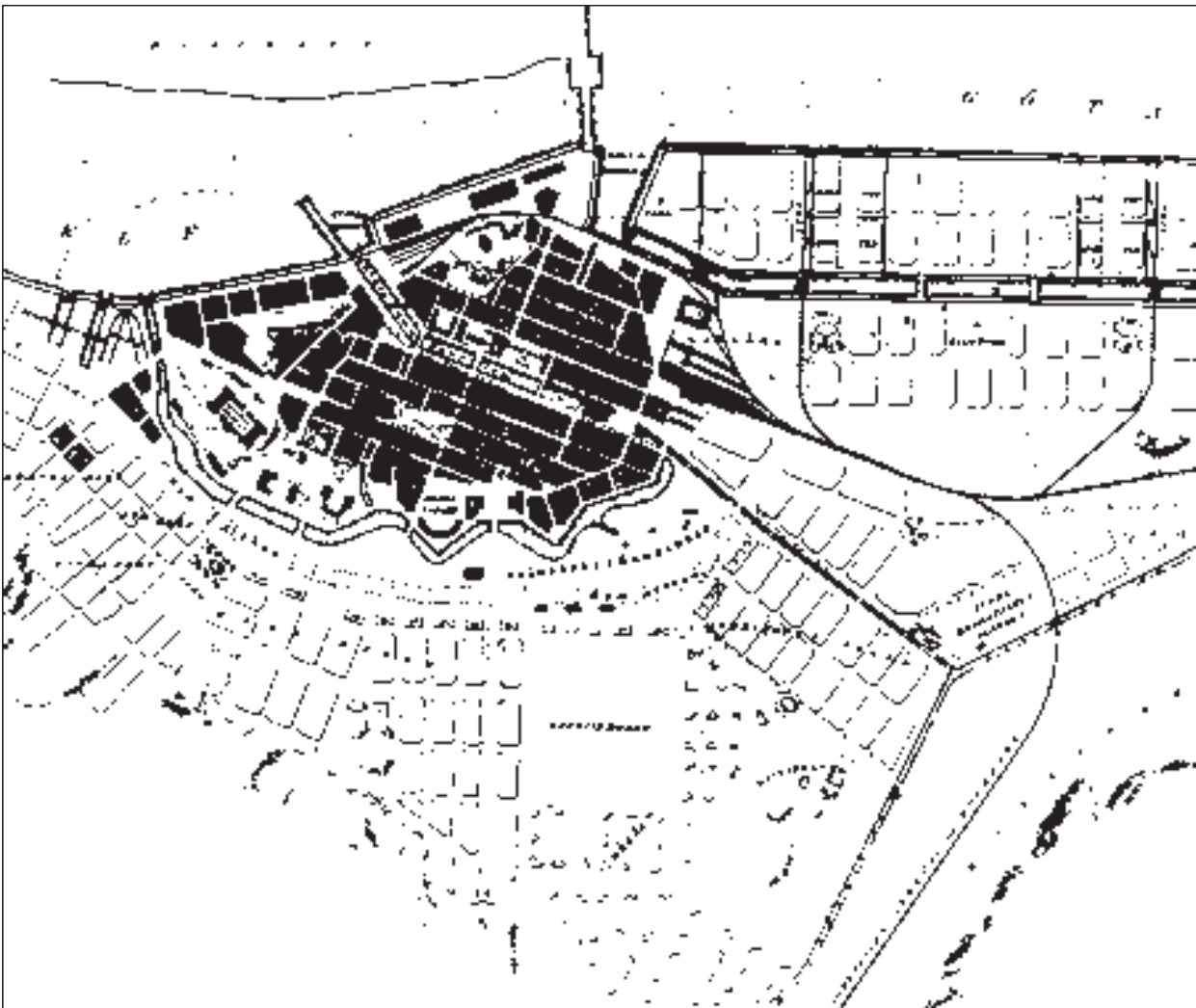
Historik

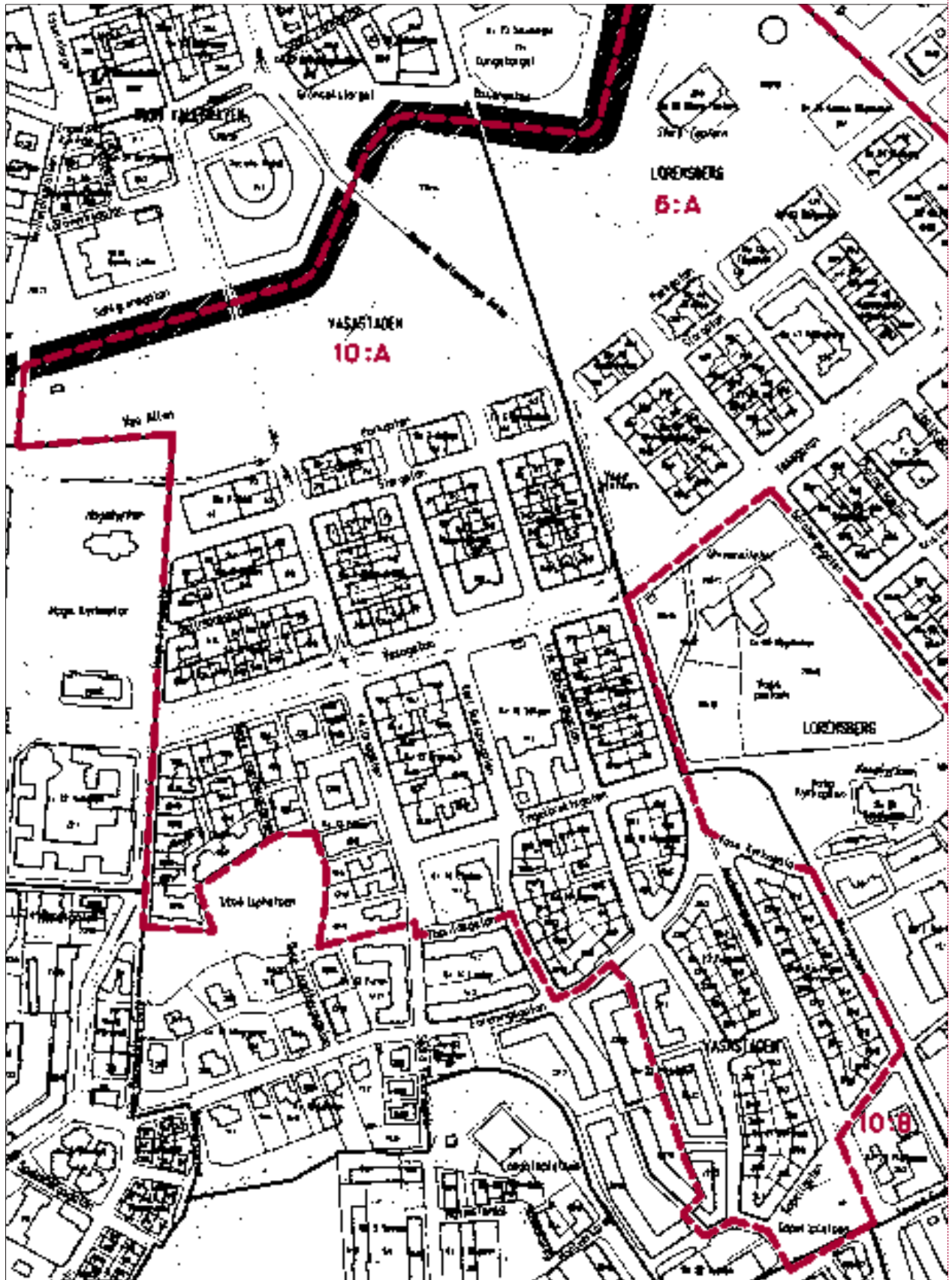
Norra delen

”Vasastaden” byggdes för att bli ett fashionabelt bostadsområde. Läget var det bästa tänkbara nära det gamla stadsområdet med sina arbetsplatser och butiker. Planförfattarna ansåg dessutom ”att ingen annan del erbjuder för uppförande av boningshus en så vacker, sund och i alla avseenden behaglig belägenhet”.

Utbyggnadsplanen fastställdes 1866. Den är typisk för tiden med i huvudsak rätvinkliga kvarter, raka gator, enstaka bredare avenyer och inslag av planteringar eller parker. Kvarteren indelades med tomter som omfattade små kringbyggda gårdar. De byggnader som uppfördes

Plan för utvidgning av Göteborg 1866. I söder redovisas ”Vasastaden” och Exercisbuden omgivna av villor. Östra delen omfattar Stampen och Gullbergsvass. I väster ansluter Haga och ett nytt torg.

Kungsporsavenyn 22, kv 53:6. Ritat av A C Peterson 1882.

Tabernaklet, kv 48:1. Ritat av J A Westerberg 1883.

KFUM:s bus, Parkgatan 9-11, kv 3. Ritat av H Hedlund år 1900.

var framför allt eleganta bostadshus men påkostade allmänna byggnader utgjorde också viktiga delar i miljön.

Områdets huvudstråk blev Kungsporsavenyn som förde in till city och senare avslutades vid Götaplatsen. "Avenyn" var ursprungligen en utpräglad bostadsgata kantad av hyreshus med stora lägenheter. Den utformades som en paradgata med bred körbana, trädrader och förträdgårdar framför de rikt utsmyckade fasaderna.

Vasagatan med sin allé var också ett viktigt stråk där flera allmänna byggnader placerades och Vasaplatsen med sin park blev områdets viktigaste öppna plats.

Utbyggnaden påbörjades omkring 1870 både i öster vid Kungsporsavenyn och i väster längs Haga Kyrkogata. De första bostadshusen var i 3 våningar och hade en återhållsam dekor. Bl a tillkom en radhuslänga i denna stil vid Kungsporsavenyn.

1875-90 bebyggdes större delen av området. Då uppfördes husen i 4-5 våningar med rikt dekorerade fasader i nyrenässansstil.

Bland arkitekterna under perioden 1870-90 var A C Peterson den dominerande. Han ritade bl a Heymanska villan vid Vasagatan 16, kv 9:9 (1874), anslutande bostadshus längs Vasagatan (1877), Kungsporsavenyn 16-22, kv 53 (1880-82) och Wernerska villan, Parkgatan 22-24, kv 42 (1885).

Andra viktiga arkitekter var J A Westerberg och A Krüger som bl a skapade radhusen Kungsporsavenyn 3-17, kv 46 samt H Hedlund som ritade Vasagatan 46, kv 48:8 (1882) och Viktoriagatan 11, kv 12:17-18 (1887).

Området färdigställdes 1890-1905 då bebyggelsen kring Vasaplatsen och vid Götabergsgatan tillkom. Här utformades husen i sekelskiftets anda med mönstermurade tegelfasader och fantasifulla takkompositioner som omfattade eleganta spetsiga kupor, torn och spiror. Liknande byggnader tillkom inom kvarteret Enen i sydväst.

I början av perioden 1890-1905 var arkitekterna A C Peterson, J A Westerberg och H Hedlund fortfarande verksamma i området. Nya namn var bl a Hj Cornilisen, arkitekt för kvarteret Ulvåsa (1897) och Vasaplatsen 4, kv 49:1 (1897) samt O G Westerberg som ritade Götabergsgatan 24-30, kv 59:8-10 (1898-1900) och Kristinelundsgatan 5, kv 58:12 (1902).

Södra delen

Cirka 1910–40 utvidgades bostadsbebyggelsen söderut. Här hade stadsplanen en mer öppen karaktär och omfattade oregelbundna storgårdskvarter.

Längs Aschebergsgatans östra sida uppfördes kvarteret 27 Rönnen där byggnaderna präglades av jugend eller nationalromantik. Det tillkom i huvudsak 1909–11 och ritades av C Hj Zetterström, D W Stenfelt m fl.

I den kuperade terrängen vid gatans andra sida byggdes en unik kombination av stenhus och landshövdingehus (kv 23–24). De flesta av byggnaderna utformades i nationalromantisk stil och flera ritades av kända arkitekter som J Jarlén och E Torulf.

Vid Kapellplatsen tillkom också ett par hus i 1920-talsklassicism. Arkitekt för dem var N Olsson.

Söder om Engelbrektsgatan vid Arkivgatan skapades tre exklusiva bostadskvarter. Kvarteren Axevall och Torpa som domineras av röda tegelhus från perioden 1915–30 ritades bl a av K S Hansson, C Hj Zetterström och A Persson. I kvarteret Torpa ingår också "Götapalatset" från 1936. (Se 6:B, 10:B.) Kvarteret 6 Aranäs uppfört 1932–39 är enhetligt bebyggt med gula tegelhus utformade av E Holmdal, D Pehrson och N Olsson.

Allmänna byggnader

I det nya bostadsområdet tillkom ett 20-tal mer eller mindre monumentala allmänna byggnader. Stora Teatern, Chalmerska Slöjdskolan, Slöjdföreningens skola, Vasa läroverk, Nya Elementarläroverket för flickor, Högskolan och Röhsska museet uppfördes alla som friliggande byggnader. (Se avsnittet "Beskrivning – karaktär".) Valand, Tabernaklet, Coldinuordens hus och flera flickskolor infogades som delar i de vanliga bostadskvarteren.

Förnyelse efter 1940

Fram till 1930-talet var byggnaderna och miljön som helhet i stort oförändrade men sedan dess har viss förnyelse skett. Mest omfattande är förändringarna längs Kungsportsavenyn där mer än hälften av byggnaderna ersatts med nya och alla förträdgårdar utom två tagits bort. Den ursprungliga bostadsgatan har förvandlats till ett butiks- och restaurangstråk.

Nya hus har också tillkommit på ett tiotal tomter i

Aschebergsgatan 33, kv 23:7. Ritat av E Torulf 1913.

Arkivgatan 6, kv 6:8. Ritat av E Holmdal 1933.

kvarteret Malmöhus och på ytterligare fem enstaka tomter. I övrigt är den ursprungliga bebyggelsen intakt.

Inom de enskilda husen gjordes fram till 1970-talet mest små ombyggnader men det var vanligt att takens dekorativa detaljer togs bort och i många trapphus övermålad den tidigare utsmyckningen. Under de senaste 10–15 åren har ett flertal byggnader grundförstärkts, byggts om och restaurerats.

Vy mot Vasaplatsen från söder. I förgrunden Vasaparken med universitetets huvudbyggnad. Mot norr ligger vallgravsstråket med Nya Allén och Kungsparken.

Motivering

Områdets ursprungliga karaktär är väl bibehållen och byggnaderna tillsammans med parker och planteringar bildar en unik bostadsmiljö från perioden 1870–1930.

Särskilt intressant är den äldre norra delen med sin tidstypiska stadsplan, sina ovanligt påkostade bostadshus med stora lägenheter och flera viktiga allmänna

byggnader. Den utgör ett utmärkt exempel på det sena 1800-talets ”högborgerliga” stadsområden och är en av landets mest välbevarade miljöer av detta slag.

Av stort kulturhistoriskt intresse är också de yngre omsorgsfullt utformade stenhuskvarteren och de delvis unika landshövdingehusen som är sammanbyggda med höga stenhus.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Värdefulla miljöer 1985.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

Kv 38 Stora Teatern, Stora Teatern

Kv 40 Rydboholm 1–2, Vasaplatsen 2

Kv 42 Fågelvik, Wernerska villan

Kv 53 Örup 3, 4 och 6 (nr 1 förslag), Kungspors-
avenyn 16–22

Kv 12 Furan 8, Viktoriagatan 15B

Kv 12 Furan 17, ”Tomtehuset”

Kv 14 Linden, f d Elementarläroverket för flickor

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

Kv 49 Nyköpingshus 1, Vasaplatsen 4

Kv 50 Örebrohus 1, Vasagatan 33

Kv 2 Almen 1–4, Parkgatan 5–7 m fl

Kv 9 Apeln 4–5, Coldinuordens hus

Kv 15 Granen 17, Engelbrektskatan 4–6

Kv 16 Sälgen 2, Schillerska gymnasiet

Beskrivning – karaktär

Den äldre bebyggelsen från perioden 1870–1900 ligger på plan mark. Här bygger stadsplanen på raka gatuperpektiv och rektangulära kvarter med små avgränsade gårdsrum till varje fastighet.

Nya Allén med den anslutande Kungsparken utgör ”Vasastadens” gräns mot city och är områdets viktigaste park. Kvarteren längs parkbältet har utformats med tanke på det öppna läget. De är mindre än övriga och vänder symmetriska, monumentala fasader mot Allén. Även mot tvärgatorna har de eleganta fasader och små förträdgårdar inramade med järnstaket.

Huvudstråken är Kungsporsavenyn och Vasagatan med sina alléer. Vasaplatsen omgiven av ståtliga husader utgör en central punkt och bildar en grön oas. Här finns en parkanläggning med en fontän och platsens norra spets markeras med en obelisk utförd av Ivar Johnsson, ”Torgny Segerstedtsmonumentet”.

De yngre södra delarna ligger delvis i kuperad terräng. Stadsplanen har krökta gator, oregelbundet formade kvarter och öppna gårdsrum utan klara avgränsningar mellan fastigheterna. Även i den yngre delen

Wernerska villan (Wijkska villan), kv 42. Uppförd 1885–89 i nyrenässansstil efter ritningar av A C Peterson. Detalj från huvudfasaden som har en fris utförd av skulptören Edvard Brambeck.

”Tomtehuset”, kv 12:17. Uppförd 1890 efter ritningar av H Hedlund och Y Rasmussen för redaktören S A Hedlund med familj. Detalj från huvudfasaden med frescomålning utförd av dekorationsmålaren Torvald Rasmussen tillsammans med arkitekterna. Tomtarna illustrerar familjemedlemmarna och deras yrken (boktryckare, fotograf, arkitekt m m).

förekommer förträdgårdar bl a längs Aschebergsgatans västra sida och vid Geijersgatan–Arkivgatan.

Byggnadernas arkitektoniska utformning varierar och ansluter till de olika epokenas stilideal.

Viktoriagatan 2/Storgatan 6, kv 2. Nyrenässans.

Storgatan 20/Götabergsgatan 1, kv 40. 1890-talsstil.

Vasagatan 8–12, kv 9:10–12. Nyrenässans.

Bostadsbus 1870–90

Nordvästra och nordöstra delen

Byggnaderna har 3–5 våningar och präglas av nyrenässansens stilideal.

Gatufasaderna är i allmänhet ljust putsade och rikt dekorerade men fasadliv av tegel och dekor av puts förekommer.

De äldsta husen är vanligen utformade med enkla flacka sadeltak. De yngre har branta, brutna plåttäckta tak med kupolformade eller rakt avslutade torn och

dekorativa järnräcken samt små dekorativa takkupor. Karaktäristiska detaljer är fönster med korsformade eller T-formade poster, entrédörrar och portar av trä med profilerade speglar och galler av järn samt balkongräcken utförda som en del av fasaden, ofta med kraftiga balusterdockor.

Gårdsfasaderna har ingen eller mycket sparsam dekor och är i allmänhet ljust slätputsade. Ursprungligen var förträdgårdarna avgränsade med staket. Några järnstaket finns kvar.

Bostadsbus 1890–1905

Vasaplatsen, Götabergsgatan m m

Byggnaderna är i 4–6 våningar och präglas av 1890-talets fantasifulla arkitektur.

Mot gatan har byggnaderna vanligen tegelfasader i olika klara färger med mönstermurning. Spritputsade fasader med dekorativa partier av slät puts förekommer också.

Taken som är brutna har spetsiga torn och små dekorativa kupor. Takbeklädnaden består av röd eller grå plåt, ibland skiffer. Karaktäristiska detaljer är fönster med T-formade poster, utanpåliggande balkonger med sirliga järnräcken samt omsorgsfullt utformade entrédörrar och portar av trä.

Gårdsfasaderna är i allmänhet putsade. Några förträdgårdar avgränsas med dekorativa järnstaket.

Aschebergsgatan 40, kv 27:12. Jugendstil.

Arkiugatan 10/Geijersgatan 3, kv 7:5. Nationalromantik.

Bostadshus cirka 1910

Molinsgatan, Aschebergsgatan m m

Husen är av sten i 5–6 våningar och präglas av jugendstilen. De har slätputsade mjukt avrundade fasader och ingen eller sparsam dekor. Taken är brutna och täckta med plåt eller tegel. Karaktäristiska detaljer är fönster delvis indelade med spröjsar, entréer med bågformade omfattningar och fasaddekor i svag relief.

Bostadshus 1915–25

Aschebergsgatan, Arkiugatan m m

Byggnaderna är i 5–6 våningar och utformade i nationalromantikens anda. Fasaderna som är av rött tegel har burspråk och ibland mönstermurning i fasadytan. Taken är branta ofta brutna sadeltak täckta med rött tegel.

Fönstren sitter långt ut i fasadlivet och är vanligen smårutsindelade. Längs några gator har tomterna förträdgårdar avgränsade med järnstaket eller murar.

Landshövdingehus 1915–20

Erik Dahlbergsgatan, kv 23–24

Landshövdingehuset präglas i huvudsak av nationalromantikens ideal. De har bottenvåningar av rött tegel, övervåningar klädda med brun eller brunröd lockpanel och branta tegeltäckta sadeltak. Burspråk av trä är viktiga fasaddetaljer.

Erik Dahlbergsgatan 44–46, kv 23:9–10.

Övrig bostadsbebyggelse

Inom området finns också enstaka bostadshus av annan karaktär, t ex ett landshövdingehus från 1880-talet vid Kapellplatsen, några stenhus från 1920-talet samt putsade stenhus från 1930-talet vid Kungssportsavenyn.

Kapellplatsen

Kapellplatsen omfattar en oregelbunden delvis planterad yta avgränsad med en stenmur. Här finns också ett "regnskydd" med ett karaktäristiskt utsvängt skiffertak.

Stora Teatern, entréfasad mot Kungssportsavenyn.

F d Chalmers, entréfasad Storgatan 43.

Röhsska museet, Vasagatan 37–39/Teatergatan.

Stora Teatern, kv 38 Stora Teatern

”Vasastadens” första stora stenhus var Stora Teatern som uppfördes 1856–59 enligt ritningar av arkitekten B C Malmberg. Det var en för sin tid funktionell byggnad i nyrenässans, en stil som då börjat bli ”modern”. Salongen fick en rik dekor utförd av bildhuggaren Carl Ahlborn.

På 1940-talet gjordes en liten tillbyggnad mot väster. I övrigt har endast små förändringar genomförts.

Byggnaden har 3 våningar och indragen takvåning. De ljusa putsfasaderna är relativt enkelt utformade med rusticerad bottenvåning. Entréfasaden betonas genom skulpturer som kröner det framskjutande partiet. Interiörens mest intressanta del är salongen med förgylld ornamentik på väggar och loger, plafondmålning och detaljer som t ex änglar och vapen.

F d Chalmerska Slöjdskolan och f d Slöjdföreningens skola, Konsthögskolan Valand, kv 47 Kronoberg

Chalmerska Slöjdskolan (från 1915 Chalmers Tekniska Institut) uppfördes 1868 mot Storgatan. Slöjdföreningens byggnad tillkom fyra år senare vid Vasagatan. Båda byggnaderna ritades av arkitekten V von Gegerfelt.

Chalmers bestod ursprungligen av tre friliggande längor och Slöjdföreningen var en friliggande trevåningsbyggnad. 1904 övertog Chalmers hela kvarteret.

Flera om- och tillbyggnader har gjorts bl a 1887 då Chalmers huvudbyggnad utökades med en våning.

Kvarteret omfattar idag ett komplex av sammanbyggda hus i 2–4 våningar. Fasaderna är av gult tegel och har putsdekor som omfattar hörnkedjor och rikt utsmyckade taklister.

Röhsska museet, kv 51 Oppensten

Röhsska konstslöjdmuseet tillkom genom donationer av W och A Röhss samt H Wijk. Det ritades av arkitekten C Westman och invigdes 1916. Museet som ursprungligen var friliggande utvidgades och sammanbyggdes med ”Slöjdföreningens skola” 1964.

Huvudbyggnaden är utformad i nationalromantisk stil med fasader av rött handslaget tegel. Den har brutet tak täckt med enkupigt tegel och smårutsindelade fönster. Interiören är till stor del bevarad.

F d Nya Elementarläroverket för flickor, kv 14 Linden
Skolan grundades 1867 och 1889 flyttade verksamheten in i denna byggnad som uppförts efter ritningar av A C Peterson. Huvudtrapphuset utsmyckades med målningen "Svenska kvinnan genom seklen" som utfördes av Carl Larsson och bekostades av Pontus Fürstenberg.

Byggnaden är i 3 våningar och har plåttäckt sadeltak. Fasaderna är av rött tegel med putsdekor samt band av ljusare tegel. Skolgården omges av järnstaket och träd.

Exteriören och interiören har i huvudsak oförändrad karaktär och trapphuset med sina väggmålningar är mycket välbevarat.

F d Vasa läroverk, Schillerska gymnasiet, kv 16 Sälgen
Huset uppfördes 1886 och påbyggdes 1911 enligt ritningar av arkitekterna H och B Hedlund. Konstnären Reinhold Callmander svarade för utsmyckningen i aulan och entrén. En inre ombyggnad genomfördes 1994–95 då bl a huvudentrén trappa förändrades.

Skolan är i 4 våningar med lägre flyglar. Fasaderna är av rödgult tegel med rik dekor i form av väggpelare, profilerade fönsteröverstycken, dekorativ taklist m m.

Skolgården omges av järnstaket och en trädrad. Den bakre gården avgränsas med kraftiga tegelmurar.

Interiören är delvis bevarad. Särskilt intressanta är den monumentala huvudentrén och aulan.

F d Slöjdföreningens skola, Högskolan för Design och Konsthantverk, kv 51 Oppensten 11

Slöjdföreningen lät 1904 uppföra en nybyggnad vid Kristinelundsgatan. Arkitekt var H Hedlund. Skolan har byggts om flera gånger. 1915 inreddes vinden och 1964 sammanfogades huset med Röhsska museet.

Byggnaden är i 3 våningar och har fasader av rött tegel med detaljer av natursten.

Mer att läsa

Vasastaden – Lorensberg. Bebyggelsehistoriska undersökningar i Västsverige 1973.

Göteborg för 100 år sedan. Göteborgs Historiska museum 1984.

Vasastaden – Lorensberg. S Sedenmalm, Göteborgs Hembygdsförbund 1998.

F d Nya Elementarläroverket för flickor.

F d Vasa läroverk.

F d Slöjdföreningens skola, entréparti av natursten.

Vasaparken – Götaplatsen – Renströmsparken

Vasastaden 6:B, 10:B

Området omfattar ett stråk med parker, platser och friliggande allmänna byggnader med varierande arkitektur och funktion.

Historik

Stråket har vuxit fram under relativt lång tid och byggts ut enligt flera olika planer.

Vasaparken

Redan i 1866 års plan var Vasaparken utlagd som ett grönområde. I utkanten, mot Vasagatan hade två större friliggande byggnader föreslagits men det blev i stället bara en byggnad, Göteborgs Högskola, som byggdes 1904.

F d Götabergs landeri – Vasakyrkan, Landsarkivet

I de nya utbyggnadsplaner som presenterades 1901–04 hade den öppna parkkaraktären behållits söder om Vasaparken, där landeriet Götabergs byggnader och trädgård då låg.

I södra delen intill Vasaparken uppfördes Vasakyrkan 1904–07. Öster om kyrkan byggdes Landsarkivet som också fick fri placering på en stor tomt. Det var ursprungligen avsett att ligga vid en gata (Götabergsgatans förlängning) men omkring 1920 lades hela området väster och söder om Landsarkivet ut som park där bl a landeriet Götabergs allé bevarades.

Fyra skolor och Studentkåren

Från 1907 arbetade stadsingenjören A Lilienberg med förändringar av planen för hela området söderut.

I sydvästra delen närmast arbetarstadsdelen Landala fanns då redan två folkskolor: Landalaskolan (1890) och Götabergsskolan (1904). På detta höjdparti slopade Lilienberg några planerade gator och ett sammanhängande område för framför allt skolor skapades. Här byggdes Hvitfeldtska läroverket 1919 och Handelsinstitutet 1916. Studentkåren tillkom 1931.

Götaplatsen

Det viktigaste området, Götaplatsen med närmaste omgivning, studerade Lilienberg ingående. Utformningen diskuterades länge och en arkitekttävling ordnades 1916–18. Därefter godkändes en plan som bl a omfattade en rektangulär plats omgiven av offentliga byggnader.

Första etappen utfördes till 1923 års utställning. Då byggdes Konstmuseet, Konsthallen samt anslutande terrasser och trappor. Götaplatsen användes som entré till utställningsområdet och provisoriska paviljonger uppfördes längs östra och västra sidan.

De nuvarande brunnskaret och Poseidon placerades på Götaplatsen 1927 respektive 1931.

Förslag till ett konserthus och en teaterbyggnad fanns med i tävlingsplanerna 1916–18 men dessa förverkligades först på 1930-talet. Stadsteatern invigdes 1934 och Konserthuset 1935.

Lorensbergsparken

Inom nuvarande Lorensbergsparken låg på 1700-talet Lorensbergs landeri och 1823 etablerades ett värdshus här. Det utvidgades under 1800-talet och var i början av 1900-talet ett populärt nöjesetablissemang med restaurang, cirkus, "folkteatern" samt Lorensbergsteatern som uppfördes 1916.

På 1910-talet planerades en ny gata genom parken men förslaget genomfördes inte och ett glest bebyggt kvarter med delar av parken behölls. Alla byggnader utom Lorensbergsteatern har senare rivits. På 1950-talet ersattes den gamla restaurangen med Hotel Park Avenue och 1967 uppfördes stadsbiblioteket som är den yngsta kulturinstitutionen vid Götaplatsen.

"Götapalatset", kv 7:15

På tomten mitt emot stadsbiblioteket uppfördes 1936 en byggnad med biograf i bottenvåningen. Även denna blev en viktig del i Götaplatsens miljö.

F d utställningsområdet – Renströmsparken

Området söder om Götaplatsen togs helt i anspråk för Göteborgs jubileumsutställning 1923. I sydost låg "stora

gården” med trappor upp till Minneshallen. Intill anlades Näckrosdammen som omgavs av Idrottspaviljongen och en ”klippträdgård”. Närmast Götaplatsen placerades en lång gård omgiven av utställningshallar.

Efter utställningen revs byggnaderna. Områdets södra del utvecklades sedan till park med institutionsbyggnader. I anslutning till Götaplatsen uppfördes Flickläroverket 1934. Längre ut i parken byggdes Hovrätten 1947 och Universitetsbiblioteket 1952.

Nybyggnader

Under de senaste 10–20 åren har en viss förtätning skett inom hela området genom tillbyggnader och även nybyggnader. Mellan Vasakyrkan och Hvitfeldtska läroverket har nybyggnader tillkommit. Landalaskolan, Landsarkivet och Studentkåren har byggts till. F d Flickläroverket och Universitetsbiblioteket har utvidgats genom stora nya komplex.

Motivering

Parkerna, platserna och de enskilda byggnaderna bildar tillsammans ett sammanhängande stråk med en värdefull och delvis unik miljö.

Av särskilt värde från arkitekturhistorisk synpunkt är Götaplatsen med sina representativa byggnader för kultur och bildning samt skolområdet i sydväst med välbevarade monumentalt utformade byggnader.

De enskilda byggnaderna har alla en tidstypisk och mycket omsorgsfullt utformad arkitektur (se beskrivning). Av intresse är också att området innehåller delar av gamla landeriparker.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975 och 1987.

Värdefulla miljöer 1985.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl FSBM. Statligt byggnadsminne:

Universitetets huvudbyggnad 706:12–13

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

Lorensbergsteatern, kv 29:2

Stadsteatern, kv 30

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen:

Vasakyrkan

Vasakyrkan sedd från Vasaparken.

Beskrivning – karaktär

Karaktäristiskt för stråkets miljö är de fritt liggande byggnaderna som alla omges av parker, trädgårdar, öppna platser eller rymliga gårdar.

De två största parkerna är Vasaparken och Renströmsparken. Vasaparken ligger delvis på en bergsknalle och är klart avgränsad mot omgivningen. ”Högskolan” har ett monumentalt läge i parkens norra del där symmetriskt anlagda uppfartsvägar för fram till byggnaden. Renströmsparken har mindre skarpa gränser och anslutande byggnader är oregelbundet placerade.

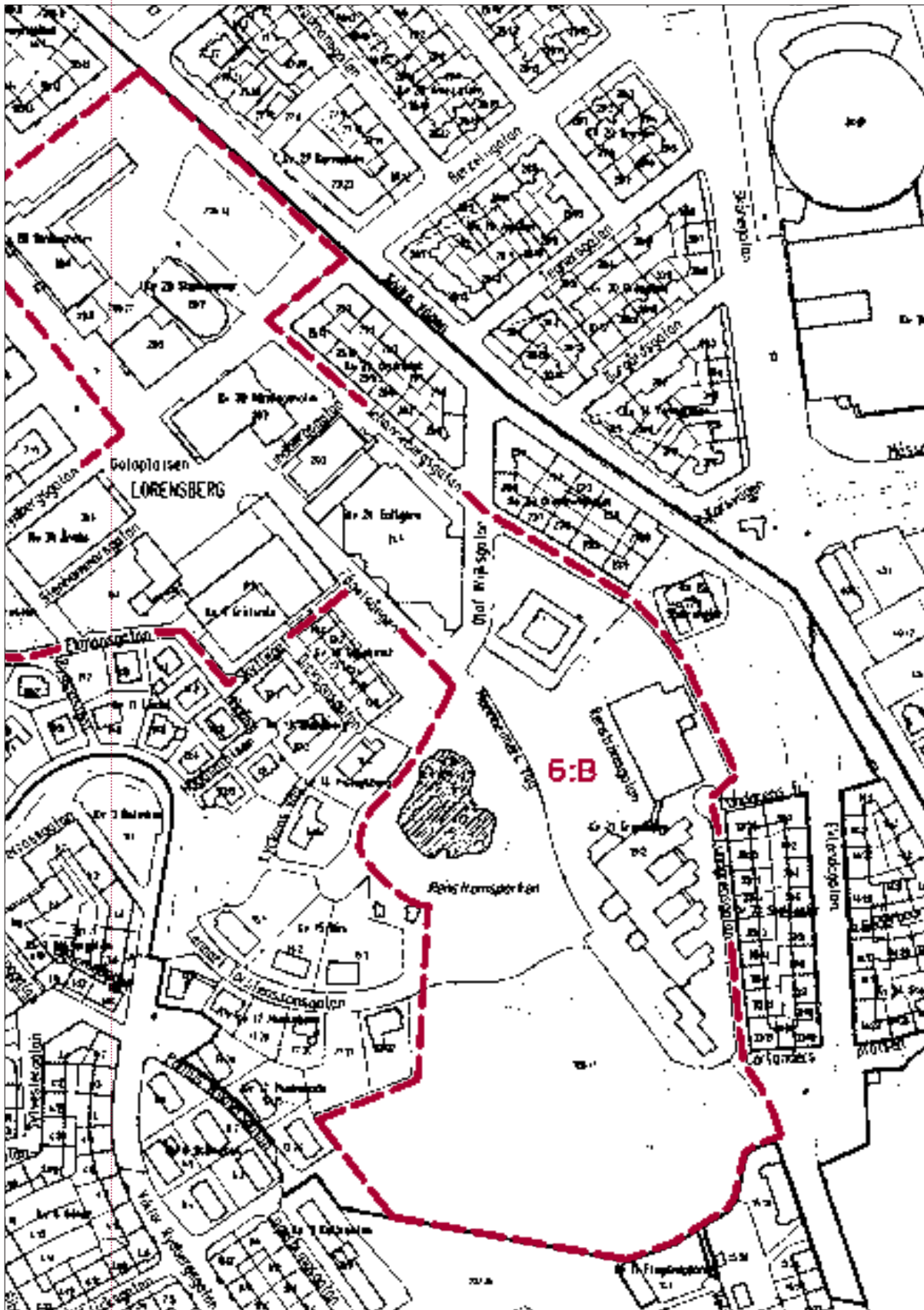
Andra viktiga parkavschnitt är den lilla platsen väster om Vasa Kyrkoplän, parken mellan Landsarkivet och skolorna samt resterna av Lorensbergsparken.

Götaplatsen är områdets tyngdpunkt och utgör också Kungssportsavenyns avslutning mot söder. Platsens övre del domineras av Konstmuseet och Konsthallen som nås via omsorgsfullt anlagda trappor och terrasser. Den nedre delen har Poseidon i centrum och omges av Stadsteaterns och Konserthusets lägre entréfasader. Miljön som helhet har en monumental prägel vilken förstärks av de symmetriska naturstensterrasserna kantade av järnpollare med stadens vapen och grova järnkedjor.

Cirka 20 enskilda byggnader som har stort kulturhistoriskt värde ingår i stråket.

Universitetets huvudbyggnad.

Universitetets huvudbyggnad, kv 60 Högsolan

Göteborgs Högskola började sin verksamhet 1891 och hade då lokaler i en äldre skolbyggnad (kv 39 Gamla Högsolan). Den nuvarande byggnaden tillkom efter en donation av konsul O Ekman och uppfördes 1904–07 enligt ritningar av arkitekterna E Hahr och E Torulf. De två stockholmskonstnärerna Filip Månsson och Nils Asplund svarade för interiörens utsmyckning. (Se även: Universitetsbyggnaden i Vasaparken. I Teffers 1991.)

Byggnaden har 2 våningar och en hög sockelvåning samt ett flackt tak omgivet av en balustrad. Fasaden är av rödbrunt tegel och detaljerna bl a pelarna vid entrén är utförda i granit. Huvudfasaden och en monumental entrétrappa flankerad av två bronslejon vänder sig mot Vasagatan och Vasaplatsen.

Universitetets huvudbyggnad är en av områdets mest påkostade byggnader och interiören är delvis unik.

Vasakyrkan, kv 61 Vasakyrkan

Vasakyrkan uppfördes 1904–09 enligt ritningar av arkitekten Y Rasmussen. Målningarna i koret utfördes av konstnären Albert Eldh.

Kyrkan har ett fritt läge och omges delvis av en park. (Se sid 107.) Byggnaden har en oregelbunden form och domineras av ett kraftfullt torn. Fasaderna är helt utförda av granit med slätthuggen sten i sockeln, hörnkedjorna och de dekorativa detaljerna samt rustik sten på

Landsarkivet.

övriga ytor. Karaktäristiska delar och detaljer är entrépartiets mosaikdekor och ett stort rosettfönster på västgaveln. Taket är klätt med kopparplåt och dörrarna är beslagna med koppar eller järn.

Vasakyrkan är ett värdefullt inslag i stadsbilden och ett intressant exempel på arkitekten Y Rasmussens arbete.

Landsarkivet, kv 4 Karlsten

Landsarkivet byggdes 1909–11. Arkitekt var G Améen. Det omfattade ursprungligen kontorslokaler, forskarsal, bokbinderi, vaktmästarbostad samt ett magasin. En större tillbyggnad av magasinet gjordes 1972.

Byggnadskomplexet är beläget i anslutning till en park och har en trädgård som omges av en tegelmur. Mot Geijersgatan ligger en entrégård med terrassmurar och trappor av granit.

Den ursprungliga byggnaden består av två delar som är sammanfogade med en gång över ett brett valv. Byggnaderna är av tegel i 3–5 våningar och har valmade brutna tak täckta med glaserat tegel. Karaktäristiska detaljer är de smårutsindelade fönstren, fasaddekor i form av putsade band samt naturstensportalen med inskriptionen "Landsarkivet".

Studentkåren (äldre delen), kv 62 Tidö

Byggnaden uppfördes 1931 som kårhus för Göteborgs Högskola efter ritningar av R O Swensson. Den bygg-

des i vinkel med en halvsluten gård som anslöt till parken i sydväst. På 1960-talet överbyggdes gården.

Byggnadens ursprungliga del har en relativt välbevarad exteriör som delvis präglas av 1920-talsklassicism. Den är i 2 våningar med hög källarvåning och har valmat sadeltak, fasader av rött tegel samt tak klätt med koppar. Karaktäristiska detaljer är huvudentréns fritrappa med smidesräcke och entréportal av natursten. Konstverk av Endre Nemes finns både i den ursprungliga och den nya samlingsalen.

"Landalaskolan", kv 26 Platanen

Byggnaden uppfördes som folkskola 1890 och ritades av A C Peterson. Den utökades mot norr på 1970-talet.

Huvudbyggnaden är i 4 våningar med valmat, plåttäckt sadeltak. Sockelvåningen har fasad av gråsvart tegel. Övriga delar av fasaden är utförda i rött tegel och har dekorband av mörkgrått tegel. Huvudentréns originaldörr är av trä med glasat övre parti. Till skolan hör en vaktmästarbostad i samma stil som huvudbyggnaden. Gården omges av järnstaket och några träd.

Landalaskolan är en mycket typisk "folkskola" från 1800-talets slut.

"Göteborgsskolan", kv 2 Kärnan

Skolan byggdes 1903–06 enligt ritningar av arkitekten A C Peterson. Det var en folkskola avsedd för cirka 1 000 elever.

Huvudbyggnaden är i 4–5 våningar och har ett valmat, plåttäckt sadeltak med tornkrönta uppbyggnader. Fasaderna är klädda med ljusgult tegel och utsmyckade med mönstermurning bl a i listverk och omfattningar kring dörrar och fönster. Entréerna inramas med kraftiga portaler av tegel och huvudingången har ursprungliga dörrar med rik dekor. Fönstren är original med korpost och smäcker spröjsindelning.

F d gymnastikhuset byggdes om på 1980-talet. Det har 2 våningar och fasader av ljusgult tegel. Skolan omges av ett järnstaket samt en trädrad.

"Göteborgsskolan" var en av Göteborgs största folkskolor. Den är ovanligt välbevarad och utgör ett värdefullt exempel på tidens monumentala och rikt utsmyckade folkskolebyggnader.

Studentkåren, naturstensdetalj vid entrén.

F d Landalaskolan, huvudentrén.

F d Göteborgsskolan, huvudentrén.

F d Handelsinstitutet, kv 3 Bobus

Byggnaden uppfördes 1913 för "Handelsinstitutet". Detta grundades 1826 och fick sin första egna byggnad 1881 vid Läroverksgatan innanför vallgraven.

Den nya byggnaden ritades av professorn C Lindholm som utformade fasaderna och arkitekten E Krüger som ansvarade för planerna. Exteriören och även interiören präglades starkt av nationalromantiska ideal. Några små förändringar har gjorts men byggnaden är i stort bevarad sedan tillkomsten.

Byggnaden ligger på ett höjdparti och omges delvis av planteringar och park. Den består av sockelvåning, 3 hela våningar och delvis inredd takvåning. Sockelvåningen är av gråsten. Fasaderna är av rött tegel med mönstermurning och detaljer av granit. Taket är högt och brant. Det är täckt med enkupigt tegel och har ett torn samt skorstenar som är klädda med koppar.

Entrégården mot Viktor Rydbergsgatan omges av en granitmur och nås via en bred granittrappa som avslutas med två lyktstolpar. Entréportalen är av granit och har skulptural utsmyckning bl a en uggla och stadens vapen. Även övriga delar av fasaden har tidstypiska och omsorgsfullt utformade detaljer t ex infällda stuprännor av koppar och en dricksfontän av granit. Fönstren är i huvudsak de ursprungliga med smårutsindelning.

F d Handelsinstitutet är ett typiskt och välbevarat exempel på nationalromantikens ideal och ett mycket viktigt inslag i stadsbilden.

Hvitfeldtska gymnasiet, kv 1 Tre Kronor

Hvitfeldtska gymnasiet som tidigare kallades Högre Latinläroverket eller Hvitfeldtska läroverket uppfördes 1915–19 som ersättning för "Gamla Latin" på Hvitfeldtsplatsen. Byggnaden ritades av arkitekten E Torulf och utformades liksom "Handelsinstitutet" i nationalromantisk stil. (Se sid 119.) En mindre tillbyggnad och några planändringar har gjorts bl a 1941.

Skolan som har ett fritt och högt läge är omgiven av park och har en skolgård avgränsad med stenmurar. Byggnadskomplexet består av flera delar med varierande höjd. Huvudbyggnaden är i 4 våningar och till denna ansluter fyra flyglar i 2–4 våningar, bl a en som innehåller aula och gymnastiksal.

F d Handelsinstitutet, entréfasaden.

Hvitfeldtska gymnasiet, huvudentrén.

Sockelvåningen är av granit och fasaderna av rött tegel. Taket är i huvudsak branta brutna sadeltak täckta med enkupigt tegel. Några har svagt utsvängd nedre del och takkupor. På huvudbyggnaden och aulan pryds taken med hörntorn som har kopparhuvar. Fönstren är smårutsindelade.

Fasadutsmyckningen är koncentrerad till entrépartiet som omfattar en portal av granit, glasat överparti och dekorativa detaljer. Östra flygelns gårdsgavel har ett burspråk krönt med balkong och den västra flygeln pryds med urtavla och "vällingklocka". Andra typiska detaljer är ankarjärnen i fasaden och kontreforeorna på östra fasaden.

Entréhallen har ursprunglig utsmyckning och aulan med Carl Larssons målning "Ute blåser sommarvind" är bevarad.

Caroline Wijks sjuksköterskehem, kv 1 Tre Kronor 8
Byggnaden tillkom genom en donation av Caroline Wijk och var avsedd som hem för 40–50 sjuksköterskor och elever. Den uppfördes 1916–19 efter ritningar av E Torulf. Han hade ett par år tidigare ritat Hvitfeldtska läroverket på granntomten och utformade sköterskehemmet i en stil som påminner om läroverkets. "Sjuksköterskehemmet" är i allt väsentligt bevarat sedan tillkomsten. Det består av ett friliggande, vinkelbyggt hus som omges av trädgård och grästensmur.

Byggnaden har en hög sockelväning, två hela våningar och inredd takvåning. Sockeln är av gråsten. Fasaderna är klädda med rött tegel och har dekorativa detaljer bl a en entré inramad med granitkolonner. Det tegeltäckta taket är brutet och har utsvängd nedre del med takkupor. Andra karaktäristiska detaljer är ett burspråk mot Molinsgatan samt en balkong och terrass mot söder. Interiören är delvis bevarad.

Lorensbergsteatern, kv 29 Stenhammar 2

Lorensbergsteatern uppfördes 1916 enligt ritningar av arkitekten K M Bengtsson. Initiativtagare var källarmästare Sophus Peterson som vid denna tid drev "Lorensberg" med restaurang, park och övriga attraktioner.

Teatern fick en för tiden helt modern utformning med vridscen och en salong som var uppdelad i endast två avdelningar. Salongen rymde cirka 980 åskådare.

1934 flyttades teaterverksamheten till den nya "Stads-teatern" och "Lorensbergsteatern" byggdes om till biograf. Bakom scenen inreddes lokaler för Teaterhistoriska museet på 1950-talet. Sedan 1987 används huset åter som teater.

Byggnaden är i 2 våningar och har ett högre scenhus mot söder. Fasaderna är putsade. Huvudfasaden med entrén har ett utpräglat klassicistiskt formspråk med fyra halvkolonner och ett triangelformat gavelparti inramat med profilerade lister. Övriga fasader och scenhuset har en mer återhållsam utsmyckning. Byggnadens mest karaktäristiska del är det höga scenhuset och den

Caroline Wijks sjuksköterskehem, Molinsgatan 2.

Lorensbergsteatern, fasad mot Berzeliigatan.

anslutande halvrunda delen i söder. Fönstren samt huvudfasadens dörrar och glaspartier har tät spröjsning med diagonala kryss. Salongens interiör och vridscenen är till stor del bevarade.

Lorensbergsteatern är ett välbevarat och mycket värdefullt exempel på svenskt teaterbyggande från 1900-talets början. Av särskilt intresse är den ursprungliga vridscenen med tillhörande utrustning. Byggnaden är en viktig del av Lorensbergsparken och ett väsentligt inslag i stadsbilden.

Se även: Lorensbergsteatern, kulturhistorisk dokumentation. Länsstyrelsen 1991.

Götaplatsen sedd från Kungssportsavenyn. Platsens byggnader bildar tillsammans med terrasserna och Poseidon ett av Göteborgs mest värdefulla stadsrum. I bildens mitt Konstmuseet. Till höger Konsthallen.

Konstmuseet, Konsthallen, kv 9 Gräfsnäs

Konstmuseet, Konsthallen samt anslutande trappor och terrasser byggdes till jubileumsutställningen 1923 och ritades av arkitektkonsortiet ARES (A Bjerke, R O Swenson, E Torulf och S Ericson).

1968 gjordes en tillbyggnad vid Konstmuseets östra sida enligt ritningar av White Arkitekter AB och vid en ombyggnad 1994–95 inreddes nya entréutrymmen och utställningsrum under terrassen.

Museet är uppfört i 3–4 våningar med fasader av gult tegel. Det är placerat på Götaplatsens översta terrass och bildar med sina sju höga välvda muröppningar en monumental avslutning på Kungssportsavenyn.

Konsthallen som är i en våning och ligger på en lägre terrass har också fasader av gult tegel. Exteriören får sin speciella prägel genom tre blindbågar utsmyckade med skulpterade bronslejon.

De två ursprungliga byggnaderna med anslutande naturstensterrasser och trappor är ett utomordentligt värdefullt inslag i Göteborgs stadsbild. Konstmuseet innehåller flera välbevarade interiörer.

Stadsteatern, kv 30 Hörningsholm

Beslut om att bygga en stadsteater vid Götaplatsen fattades redan 1917. En allmän arkitekttävling som utlystes 1923 gav inget tillfredsställande förslag och uppdraget att rita teatern gavs istället till arkitekten C Bergsten 1927.

Arbetet påbörjades 1930 och teatern invigdes 29 september 1934. Byggnadens volym är oregelbunden med 3 våningar mot Götaplatsen och ett högre scenhus mot Johannebergsgatan.

Entréfasaden har en originell utformning som delvis präglas av detaljer i 1920-talsklassicism. En rad kolonner är infogade i andra våningens stora fönsterparti och två skulpturer av Ivar Johnsson bär entréns skärmtak. Skulpturerna, kolonnerna och bottenvåningens fasad är av natursten, ådrad granit och svart labrador. Entrédörrarna av glas och stål har dekorativt rundade detaljer.

Övriga fasaddelar är klädda med gult tegel. Fönstren markeras genom svagt utskjutande omfattningar och olika former av mönstermurning förekommer på alla fasaderna. Teaterns "baksida" har en speciell karaktär genom scenhusets kantiga volym, snedställda och runda

fönster samt det breda entrépartiets välvda form.

Huvudentrén omfattar en rymlig vestibul och två trapphus med vardera två fribärande trapplopp. Foajén har ett högt fönsterparti och på en av väggarna finns en frescomålning av Tor Bjurström. Ett flackt valv förbinder foajén med första radens förrum. Salongen som är hästskoformad med parkett och två rader hade ursprungligen plats för cirka 1000 personer.

Stadsteatern är i allt väsentligt bevarad sedan tillkomsten och har med sin delvis mycket originella utformning exteriört och interiört stort värde från arkitekturhistorisk och teaterhistorisk synpunkt.

Konserthuset, kv 31 Aranäs

År 1916 donerade fru C Wijk 700 000 kronor till ett nytt konserthus. Samtidigt fattades beslut om att det skulle placeras vid Götaplatsen. Det gamla konserthuset på Heden brann 1928 och 1931 utlystes en arkitektävling om nytt konserthus. Efter en omtävling gick uppdraget till N E Eriksson. Byggnaden invigdes 4 oktober 1935.

Konserthuset är uppfört i 2 våningar och har förhöjt välvt kopparklätt tak över stora konsertsalen. Entréfasaden är klädd med ljus marmor och har en övervåning som domineras av foajéns stora fönsterparti med anslutande naturstenskolonner. Övriga delar av byggnaden har mer slutna fasader av gult tegel.

Hela interiören präglas av exklusiva material och mycket omsorgsfull utformning. Entrétrymmenas golv och huvudtrappan med anslutande väggar är belagda med natursten. Foajén har väggar utförda i stucco lustro och två konstverk: "Folkvisan" och "Melodi vid torget". Delar av originalmöblerna är bevarade.

Stora konsertsalen har väggar och tak av träskivor monterade på en specialkonstruktion. Böjda och lutande väggar med uppdelade långsidor ger salen en mycket god akustik.

I salen för kammarmusik, Stenhammarsalen, är väggarna delvis klädda med mahogny och läkta barriären har en rik utsmyckning i intarsia.

Konserthuset är ett av Göteborgs mest värdefulla byggnadsverk från denna tid. Av särskilt intresse är den unika konsertsalen och övriga mycket påkostade publika interiörer.

Konserthusets huvudfasad.

Stadsteaterns huvudfasad.

Stadsteaterns scenbus och personalentré.

Hotel Park Avenue, entrén mot Kungssportsavenyn.

F d Hovrätten.

Hotel Park Avenue, kv 28 Strömsholm

1946 utlystes en tävling om ett storhotell "av högsta internationella klass" som skulle byggas i Lorensbergsparken och uppdraget gick till arkitekten N E Eriksson som drygt 10 år tidigare ritat Konserthuset.

Hotellet som fick namnet "Park Avenue Hotel" började uppföras 1948. Hotelldelen stod klar 1950 och restaurangdelen tillkom 1958. Några mindre ombyggnader och ett par tillbyggnader har gjorts senare.

Byggnadskomplexet har en entré- och restaurangdel längs Kungssportsavenyn. Den är i 3 våningar med flackt tak och fasader av gult tegel. Bottenvåningen har stora glaspärtier i entrén och restauranglokalen. De övre våningarna är mer slutna och har en sparsam dekor bl a en murad takfot som markeras med "rullskift",

fönsteromfattningar av natursten och "franska fönster" med dekorativt utformade räcken. Hotellrumsdelen är i 12 våningar med putsade släta fasader.

Den ursprungliga interiören med exklusiv inredning i bl a entré- och restauranglokalerna är delvis bevarad.

F d Flickläroverket, Artisten, kv 24 Tullgarn 1

Flickläroverket uppfördes 1935 enligt ritningar av arkitekten R O Swensson. Det bestod av en huvudbyggnad med klassrum och en lägre flygel som innehöll aula, gymnastiksal och vaktmästarbostad. I aulan utförde konstnären Nils Nilsson freskomålningen "Dansen".

1990 genomfördes en omfattande tillbyggnad för teater- och musikutbildning. Den yttre delen av flygeln revs och hela skolgården bebyggdes.

Byggnadskomplexets äldre del är i 4 respektive 2 våningar och har flacka sadeltak. Fasaderna är av gult tegel med enstaka dekorativa detaljer. Den ursprungliga byggnadens karaktär är delvis bevarad mot norr och öster.

Universitetsbiblioteket, kv 21 Gripsholm 2

Biblioteksbyggnaden uppfördes som en ersättning för "Stadsbiblioteket" vid Haga Kyrkoplän vilket sedan 1900-talets början fungerat som vetenskapligt bibliotek för bl a Högskolan.

Redan 1939 utlystes en tävling om ett nytt bibliotek och uppdraget gick till arkitekten Å Noreen. Flera olika placeringar diskuterades de följande åren och först 1947 beslutades definitivt att biblioteket skulle ligga på sin nuvarande plats.

Bygget genomfördes 1951–54. I huvudsak följdes Noreens gamla ritningar från 1940 och biblioteket fick därför en för tiden delvis "omodern" arkitektur med klassicistiska detaljer t ex en entré inramad med höga naturstenskolonner och profilerad taklist i kombination med en tandsnittslist.

1982–85 utvidgades biblioteket och sammanbyggdes med det nya "humanisthuset". Bibliotekets ursprungliga huvudentré togs bort och istället sattes ett glasparti in.

Biblioteket ligger väl synligt på ett höjdparti. Det har 3 våningar ovanför mark och flera underjordiska magasinsvåningar. Bottenvåningen är klädd med natursten medan övriga delar har röda tegelfasader.

Renströmsparken. Vy mot Universitetsbiblioteket och f d Hovrätten.

F d Hovrätten, kv 21 Gripsholm 1

F d Hovrätten uppfördes 1948 enligt ritningar av arkitekten H Ahlberg. Byggnaden var i allt väsentligt oförändrad till 1994 då en inre ombyggnad genomfördes för Göteborgs universitet. Den innehåller nu institutionslokaler för arkeologi m m.

Byggnaden har ett fritt läge i Renströmsparken och består av fyra delar i 2–3 våningar som omger en sluten gård. Entrédelens i nordvästra hörnet markeras genom en förhöjd översta våning där den största sessionssalen var placerad.

Fasaderna är av rött tegel och taket är klätt med koppar. Huvudentrén betonas genom en rad vapensköldar. På entréfasaden finns också ett ur, en "vällingklocka" och dekorativa fönstergaller. Personalentrén och ett burspråk är av trä.

Entréhallen har ett stort glasparti mot gården och en trappa med glesa räcken. Golven är av kalksten.

F d Hovrätten är ett värdefullt exempel på 1940-talets byggande med gedigna material och sparsam utsmyckning. Den har stor betydelse för miljön i Renströmsparken.

Renströmsparken. Vy över Näckrosdammen mot Lorensbergs villaområde.

Lorensbergs villaområde

Lorensberg 6:C

Miljön omfattar villa- och radhusbebyggelse som ligger söder och väster om Götaplatsen.

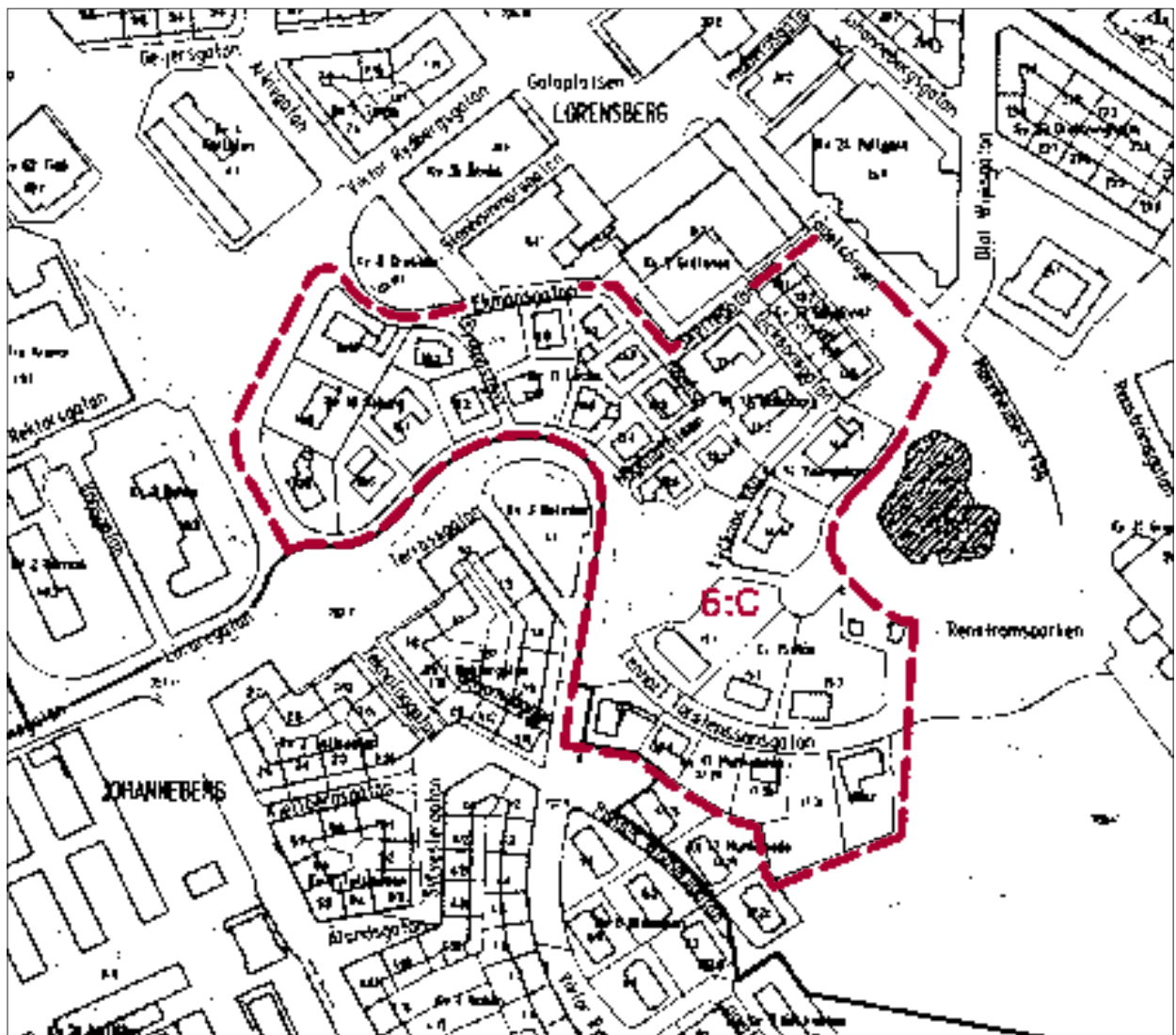
Historik

Stadsplan för området fastställdes 1913. Den utarbetades av A Lilienberg men ett förslag till en liknande villa-bebyggelse fanns redan i Hallmans och Sundbärgs vinnande förslag från 1901. Planen är tidstypiskt utformad i Camillo Sittes anda. Den har anpassats väl till

den kuperade terrängen med mjukt svängda gator och trappor i de brantaste passagerna. Mitt i området ligger ett litet torg "Högåsplatsen" och i sydost ansluter bebyggelsen till Renströmsparken.

Området var avsett för "mer burgna personer" och byggnaderna beskrevs när de var nya som "representanter för den moderna tidens patricierbostäder".

Den första utbyggnaden som genomfördes cirka 1913–25 omfattade ett 20-tal villor och en radhuslänga. Alla byggnader utom tre var av sten med tegelfasader, och samtliga innehöll stora bostäder. De uppfördes framför allt i nationalromantisk stil men även 20-talsklassicism förekom. Exteriörerna, interiörerna och

Lorensbergs villastad under utbyggnad cirka 1917. I förgrunden Viktor Rydbergsgatan 14–16, kv 10:4–5. I bakgrunden Hvitfeldtska läroverket och Vasakyrkan.

gårdsmiljöerna fick ett påkostat utförande och alla detaljer utformades med mycket stor omsorg.

Cirka 1940–55 kompletterades området med några villor och ett studenthem längs Lennart Torstenssonsgatan. De byggdes i samma anda som de äldre med gedigna tegelfasader.

De flesta av områdets byggnader ritades av arkitekten A Bjerke. Han svarade för de största och mest påkostade villorna som ägdes av några välkända göteborgare.

Till Bjerkes mest framträdande villor räknas Lyckans Väg 2 (kv 14:1) och Lyckans Väg 4 (kv 14:2) byggda 1913 för doktor Bertil Wijk respektive direktör Axel Carlander, Skyttegatan 1 (kv 12:1) uppförd 1916 för skeppsredare H Metcalf och fem år senare i skeppsredare Dan Broströms ägo samt Viktor Rydbergsgatan 16 (kv 10:4) byggd 1916 för konsul Forsberg och ägd av skeppsredare Dan-Axel Broström på 1950-talet.

Bjerke utformade också radhuslängan vid Dicksonsgatan. Han bodde själv i det största huset, Dicksonsgatan 2 (kv 13:1). Bland övriga arkitekter märks bl a R O Swensson som tidvis arbetade tillsammans med Bjerke samt E Torulf som ritade tre villor och själv bosatte sig i en av dem, Högåsplatsen 3 (kv 11:3).

Från 1950-talet har husen fått nytt innehåll bl a universitetslokaler, kontor och skolor. Vissa förändringar och mindre tillbyggnader har gjorts men de flesta av byggnaderna är ännu i huvudsak bevarade.

Motivering

Miljön som helhet är mycket väl bibehållen. Stadsplanen är ett av Göteborgs främsta exempel på 1910-talets stadsplanekonst och de enskilda byggnaderna visar tidens mest påkostade bostadsbyggnande.

Viktiga inslag som bidrar till det höga värdet är alla exklusiva detaljer. Det gäller dels byggnadernas utsmyckning t ex portaler och fasaddetaljer av natursten, mönstermurning på tegelfasader eller skorstenar, smäckra spröjsade fönster och rikt dekorerade trädörrar, dels gårdsmiljöernas och gatubildens detaljer som t ex omsorgsfullt utförda murar och eleganta smidesarbeten.

Flera av byggnaderna har också välbevarade interiörer med paneler, öppna spisar o s v.

Lorensbergs villaområde har dessutom ett stort lokalhistoriskt värde genom anknytningen till flera kända göteborgare bl a medlemmar i familjerna Broström, Carlander och Wijk.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Värdefulla miljöer 1985.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl FSBM. Statliga byggnadsminnen:

Kv 11:2, Bengt Lidnersgatan 7

Kv 11:4, Viktor Rydbergsgatan 24

Kv 13:1, Dicksonsgatan 2

Kv 13:2, Dicksonsgatan 4

Beskrivning – karaktär

Villaområdet har ett exklusivt läge i direkt anslutning till Götaplatsen och Renströmsparken. Det är placerat på ett höjdparti som nås via slingrande gator eller gångvägar med naturstenstrappor.

En rak gata och en radhuslänga med relativt små trädgårdar ligger vid den branta sluttningen i öster. Övriga tomter är oregelbundet formade och har i allmänhet större trädgårdar.

Tomter, gator och platser avgränsas med murar av granit eller tegel. Typiska exempel är Högåsplatsens gråstensmurar med eleganta smidesgrindar och den höga kompakta muren av mörkt tegel som avskärmar den monumentala villan Skyttegatan 1 från omvärlden.

Radhusen är i 2–3 våningar med inredd vind under branta tak. De har socklar utförda i granit, fasader av tegel, tak täckta med enkupigt tegel och fönster med smårutsindelning. Förträdgårdarna avgränsas mot gatan med en hög enhetligt byggd tegelmur.

Villorna är i 2–3 våningar och nästan alla har fasader av rött eller rödbrunt tegel. Undantag är Viktor Rydbergsgatan 12 (kv 10:6) med sin gula tegelfasad, Ekmansgatan 7 (kv 11:8) som har putsad fasad, Bengt Lidnersgatan 5 (kv 11:1) med en kombination av puts och träpanel samt Högåsplatsen 4 (kv 12:3) som är helt klädd med panel. Samtliga tak är täckta med tegel.

De enskilda byggnadernas detaljutformning varierar starkt men de cirka 20 villorna som tillkom i den första utbyggnadsetappen 1913–25 har alla någon form av utsmyckning i nationalromantisk stil eller 20-talsklassicism. Dekorativa detaljer av granit finns på ett 10-tal fasader bl a Lyckans Väg 2 (kv 14:1), Skyttegatan 1 (kv 12:1) samt Viktor Rydbergsgatan 8–10 och 14–16 (kv 10:4, 5, 9, 10).

Radhus vid Dicksonsgatan uppförda 1914–15 efter ritningar av A Bjerke. Hörnhuset var Bjerkes egen bostad.

Viktor Rydbergsgatan 14, kv 10:5. Uppfört 1917 för direktör Solbu. Arkitekter var A Bjerke och R O Swensson.

Mer att läsa

Lorensbergs villastad. I Hasselgréen, uppsats Göteborgs Universitet 1962.
Lorensbergs villastad. A Kruse, Göteborgs universitet 1995.
Villorna i Lorensberg. Koncept Stadsbyggnadskontoret/Stadsmuseet 1998.

Johannebergsgatan – Lundgrensgatan

Lorensberg 6:D

Miljön omfattar Johannebergs landeri och tre bostads-
kvarter mellan Berzeliigatan och Carlandersplatsen.

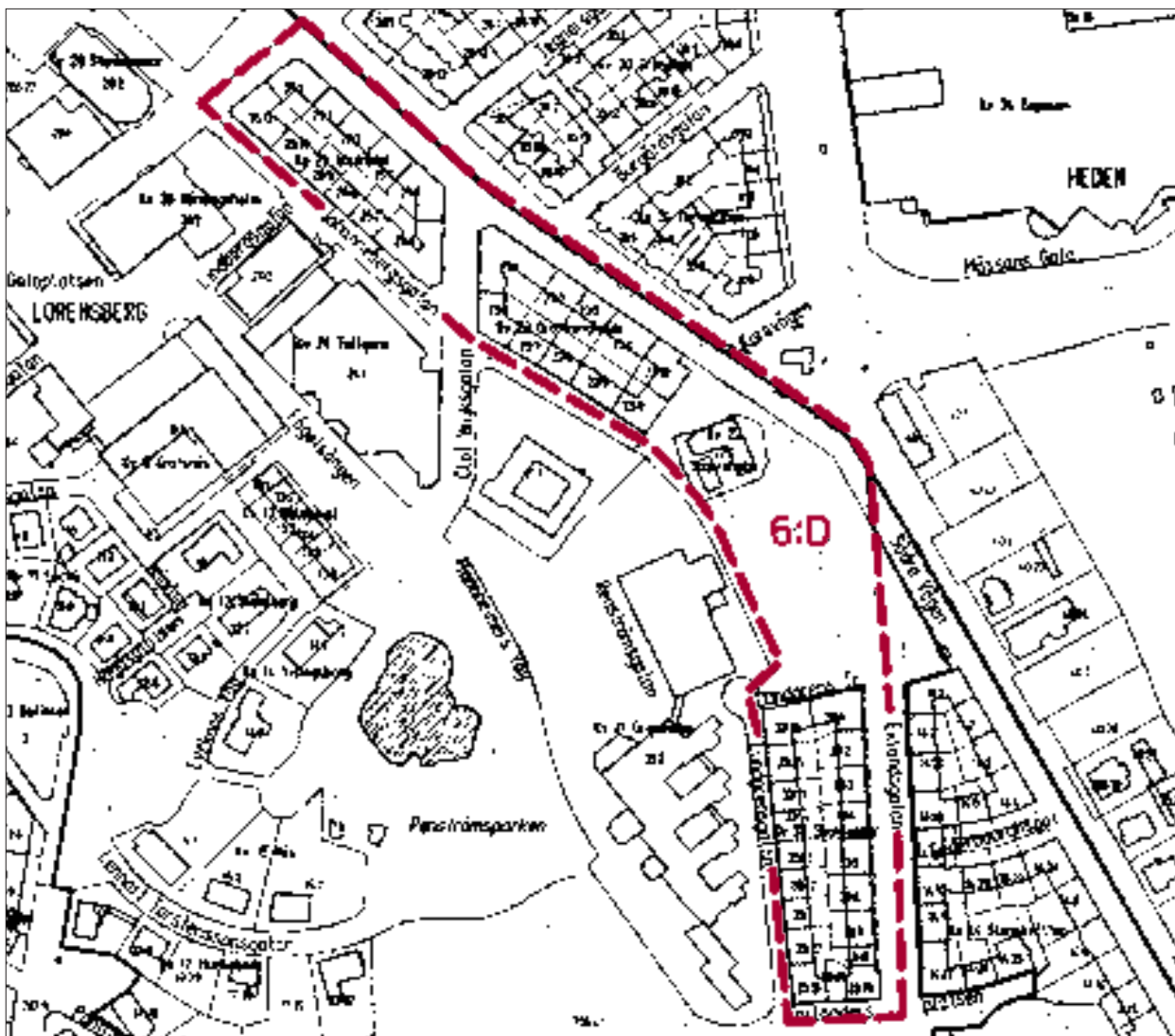
Historik

Landeriet Johannebergs ägor sträckte från landsvägen,
nuvarande Södra Vägen, västerut och omfattade bl a
området som nu är Renströmsparken. Vid sekelskiftet
1800 hade landeriet en huvudbyggnad och två flyglar
samt ekonomibyggnader. Söder om huvudbyggnaden

låg en stor trädgård.

I samband med jubileumsutställningen 1923 byggdes
två av bostadshusen om för kontor och västra flygeln
ersattes med en ny. Utställningens provisoriska viadukt
över Korsvägen placerades tätt intill byggnaderna men
trädgården i söder behölls. Lokalerna har senare an-
vänts av universitetet, föreningar o s v.

I början av 1900-talet upprättades planer för bostads-
kvarter norr och söder om landeriet längs Johanne-
bergsgatan och Lundgrensgatan–Carlandersplatsen.
Kvarteren byggdes ut 1914–27 och de enskilda husen
ritades av flera framstående arkitekter bl a E Torulf,
C Hj och T Zetterström, K M Bengtsson, Bjerke o
Swensson, N Olsson och E Holmdal.

Johannebergs landeri, huvudbyggnaden.

Kv 23:8, Olof Wijksgatan 4/Johannebergsgatan 26.

Kv 33:21, Carlandersplatsen 1.

Några av husen har byggts om med vindsinredningar m m och förträdgårdarna som ursprungligen fanns längs Södra Vägen har tagits bort.

Motivering

Johannebergs landeri med sin trädgård och anslutande planteringar är den enda bevarade landerimiljön i dessa stadsdelar där det tidigare fanns flera landerier.

Bostadskvarteren är välbevarade med tidstypiska mycket välstuderade tegelfasader och delvis bibehållna interiörer.

Landeriet är ett mycket värdefullt inslag i stadsbilden kring Korsvägen och byggnaden Carlandersplatsen 1–3 med sitt svängda tak utgör en väsentlig del av miljön vid Carlandersplatsen.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Värdefulla miljöer 1985.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintrasse.

Beskrivning – karaktär

Johannebergs landeri (kv 22) omfattar en huvudbyggnad och två flyglar. Det ligger uppe på en plåtå och omges av planteringar. Huvudbyggnaden fick sitt nuvarande utseende med ett starkt utskjutande tak och dekorativa fasaddetaljer under 1800-talets senare hälft. Den har en bred portgång som leder in till en delvis kringbyggd gård och anslutande trädgård. Byggnaderna har tegeltäckta sadeltak och fasader klädda med locklistpanel. Två karaktäristiska detaljer är glasverandan och det stora halvcirkelformade fönster som dominerar huvudbyggnadens gavelfasad mot Korsvägen. Västra flygeln har dekor i 1920-talsklassicism.

Bostadsbebyggelsen omfattar tre storgårdskvarter med påkostade stenhus utförda i nationalromantisk eller 20-talsklassicistisk stil. De är i 6 våningar med branta tegeltäckta sadeltak och fasader av rött tegel. Vanliga detaljer är rustikmurade bottenvåningar och hörnkedjor. Flera av husen har naturstensportaler eller andra dekorativa detaljer av sten och i många entréer är den ursprungliga interiören med dekormålning kvar.

Föreningsgatans villaområde

Lorensberg 10:C

Miljön omfattar ett litet område med villor, parken "Utsiktsplatsen" samt en "barnstuga".

Historik

Villabebyggelse m m

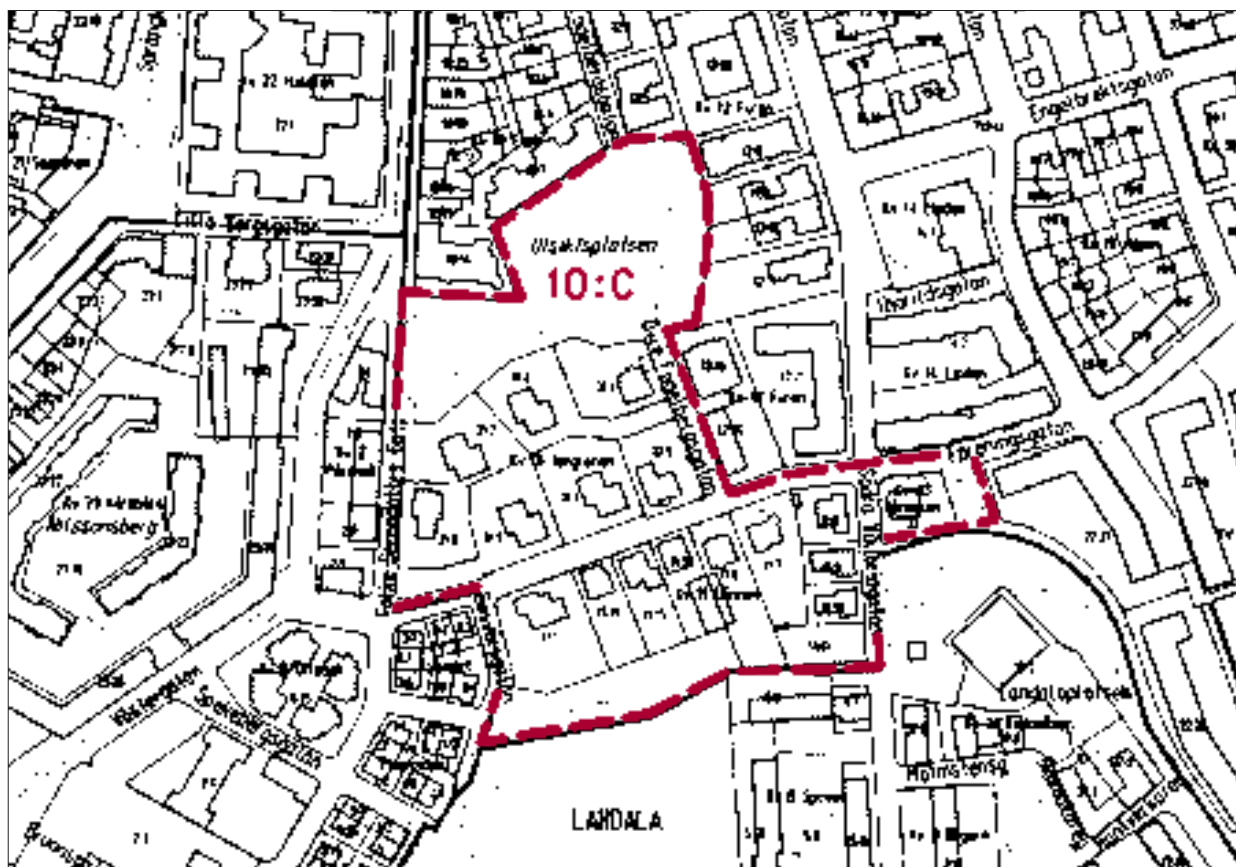
Detta starkt kuperade område fanns med i utkanten av 1866 års plan. Där var bergsknallen som nu kallas "Utsiktsplatsen" utlagd som ett grönområde omgivet av enstaka villor ner mot Vasagatan. (Se sid 95.)

Omkring 1872 utarbetades en stadsplan för en tätare villabebyggelse. En ny gata kallad Trädgårdsgränd (från 1882 Föreningsgatan) drogs fram i söder. "Utsiktsplatsen" lades ut som allmän plats och förbands genom vägar och trappor med den nya gatan och Vasagatan. I sydväst gränsade området till arbetarstadsdelen Annedal.

Planen fastställdes 1877 och året därpå inköpte "Göteborgs Tjenstemanna Byggnadsförening" större delen av tomterna söder om "Utsiktsplatsen". Medlemmarna var framför allt högre tjänstemän i staden. Stadsarkitekten V von Gegerfelt och redaktören S A Hedlund var båda medlemmar men bosatte sig inte i området.

Villaområdet byggdes ut relativt snabbt. Byggnadslov gavs för de flesta av villorna i slutet av 1878 och omkring 1880 stod området klart med drygt 20 villor. Tre var av sten och övriga av trä. I yttre kanten mot Landala uppfördes samtidigt två större villalikhande byggnader, Södra Viktoriagatan 27–29, kv 11:9–10.

De flesta av villorna uppfördes efter ritningar som signerats av arkitekterna H Hedlund och C Fahlström. Arbetet gjordes inom V von Gegerfelts kontor och villorna präglades i stor utsträckning av den fornnordiska stil som Gegerfelt utvecklat i tidigare byggda villor. Stenvillorna fick en annan karaktär. Villorna innehöll stora bostäder med en relativt påkostad inredning.

Föreningsgatan 11, kv 11:1.

”Tjänstemannastaden” blev genast en av stadens sevärdheter och trävillornas fornnordiska arkitektur väckte uppmärksamhet även internationellt.

Bland de första ägarna fanns några kända göteborgare. Konstnären Berndt Lindholm bodde i Föreningsgatan 25 (kv 33:1) och Axel Krook som var ”skriftställare” och Arbetarföreningens förste ordförande ägde Föreningsgatan 23 (kv 11:8). Kammarherre Magnus Lagerberg känd museiman lät uppföra Föreningsgatan 18 (riven) och byggherre för den stora villan Föreningsgatan 11 (kv 11:1) var redaktören C J Lindskog vid Handelstidningen.

In på 1930-talet var detta ett exklusivt bostadsområde och bland de senare ägarna märks direktören vid Götaverken Hugo Hammar (kv 11:16) och direktören H G Turitz (kv 11:6). Villan vid Övre Fogelbergsgatan 3 (kv 31:1) ägdes på 1920-talet av direktören Christoffer Carlander och övertogs 1927 av Torgny Segerstedt, redaktör vid Handelstidningen.

Redan 1906 inrättades en läkarmottagning i Föreningsgatan 12 (kv 10:9) och 1926 övertogs lokalerna av ”Samskolan” som fortfarande använder villan för sin verksamhet. Föreningsgatan 21 (kv 11:7) blev ålderdomshemmet ”Åldersro” 1942. Övriga villor var i huvudsak bostäder till 1950.

De flesta av byggnaderna genomgick mindre om- och tillbyggnader under 1900-talets första hälft. På 1950-talet började en större förnyelse av området att diskuteras och

Föreningsgatan 21, kv 11:7.

1958 fastställdes en ny stadsplan med 11-våningshus för nordvästra delen. Här ersattes tre villor med fyra höghus. 1993 revs även Segerstedtska villan (kv 31:1) och på denna tomt byggdes också ett ”punkthus”.

År 1969 upprättades en förnyelseplan för den angränsande stadsdelen Landala. I den ingick även delar av bebyggelsen vid Föreningsgatan och villorna i nordost revs då. Enligt planen skulle en bred genomfartsled mot Annedal byggas söder om Föreningsgatan. Denna del av planen genomfördes dock inte och villorna ligger fortfarande kvar här.

Totalt omfattar området nu nio villor och två bostadshus med villakarakter. Villorna används som kontor och skola. De senaste tio åren har större tillbyggnader uppförts på ett par gårdar och mellan de tre villorna Föreningsgatan 11–15 (Samskolan) har sammanbindande gångar byggts.

Småbarnsskolan, kv 31:6

En tomt väster om villorna närmast arbetarstadsdelen Annedal fick en helt annan användning. Här byggdes 1881 en ny skola för Stiftelsen Göteborgs Småbarnsskolor. Stiftelsen hade tillkommit 1839 för att ”sörja för fattiga små barns uppfostran genom fysisk vård, bespisning och ändamålsenlig undervisning”. Byggnaden som ritades av arkitekten A C Peterson fick ett kyrkliknande utseende och anslöt väl till Annedals bostadshus i tegel. Den används fortfarande för ”barnomsorg”.

Motivering

”Tjänstemannastadens” villor vid Föreningsgatan är ett av Göteborgs äldsta villaområden. Helhetsmiljön inklusive trädgårdarna med höga träd och omsorgsfullt byggda terrasser och murar är delvis välbevarade. Några av de enskilda byggnaderna har ursprunglig karaktär och utgör värdefulla exempel på den fornnordiska träarkitekturen som bl a skapades av arkitekten V von Gegerfelt. Ett par av de bevarade villorna har dessutom anknytning till välkända göteborgare.

Småbarnsskolan visar hur 1800-talets imiterande stilarkitektur användes för att ge allmänna byggnader en speciell prägel. Byggnaden har också ett högt socialhistoriskt värde.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: kv 11:1, 6–10, 14–16 samt kv 33:1, kv 10:9 m fl.

Beskrivning – karaktär

Miljön omfattar ett gatustråk med villor, ett par något större friliggande bostadshus, f d Småbarnsskolan samt ”Utsiktsplatsen” med park och ett litet ”utsiktstorn”.

Villor m m

Villorna som är i 1½–2 våningar har asymmetriska byggnadsvolymer med utbyggnader i form av verandor, burspråk o s v. Taken har varierande utförande och trähusen är klädda med omväxlande stående och liggande panel. Några av villorna har också karaktäristiska gavelrösten med dekor i fornnordisk anda.

Särskilt välbevarade fasader har Föreningsgatan 11 (kv 11:1) med en bred dekorerad gavel och långsträckt balkong, Föreningsgatan 25 (kv 33:1) som har en liknande gavel samt Föreningsgatan 12 och 23 (kv 10:9 och 11:8) med gavelrösten i mindre format.

De två bostadshusen Södra Viktoriagatan 27–29 (kv 11:9–10) är villalikhande landshövdingehus med putsad bottenvåning samt 2 trävåningar med liggande panel och dekorativt formade fönsteromfattningar.

Södra Viktoriagatan 27, kv 11:9.

F d Småbarnsskolan, kv 31:6, Folke Bernadottes Gata 24.

F d Småbarnsskolan, kv 31:6

Byggnaden har en hel våning och en inredd takvåning under ett brant sadeltak. Fasaderna är av rött tegel och utformade i nyromansk stil med rundbågade fönster och rik mönstermurning. Taket är täckt med skiffer och gavelspetsarna betonas genom små spiror. Byggnaden omges av en delvis planterad skolgård.

Mer att läsa

Föreningsgatan i Göteborg. M Kjellin, Göteborgs Hembygdsförbund 1968.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

JOHANNEBERG 7

STADSDELENS HISTORIA

Före 1920

Stadsdelen har fått sitt namn efter landeriet Johanneberg som ligger i stadsdelen Lorensberg (se område 6:D).

Johannebergs norra del ligger inom stadens ursprungliga markområde medan södra delen med bl a egendomen Gibraltar tillhörde Krokslätt före 1883.

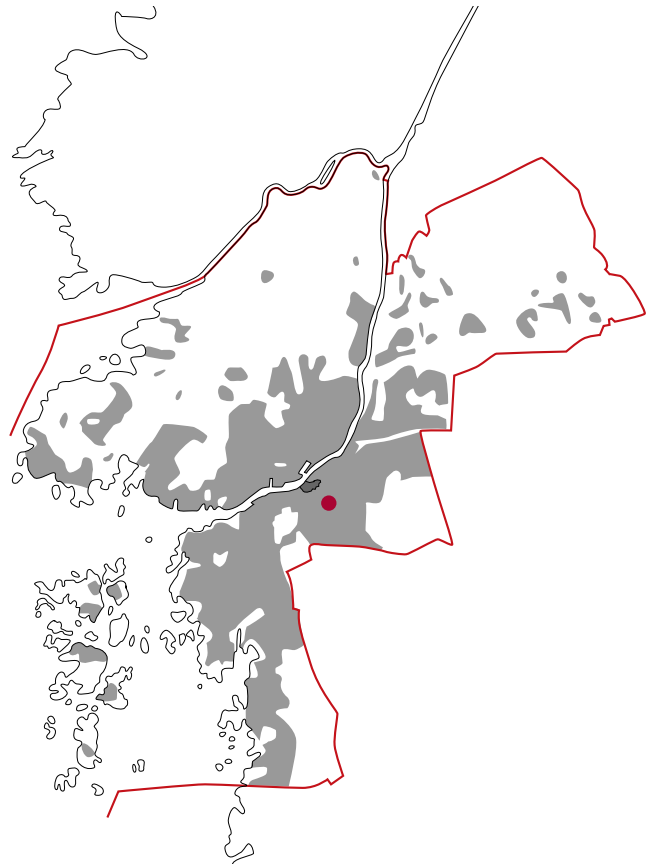
Gibraltar var en herrgårdsliknande anläggning med ett stort bostadshus uppfört cirka 1800 och yngre ekonomibygnader.

Inom egendomen Gibraltar uppfördes 1888 stadens arbets- och försörjningsanstalt, "Bracka", som nu är Vasa sjukhus. I övrigt förblev hela området lantligt och i huvudsak obebyggt fram till 1920-talet.

1920-65

På 1910-talet upprättade A Lilienberg en stadsplan för ett stort nytt bostadsområde och en första etapp, "Nedre Johanneberg", byggdes ut cirka 1925–35. Sedan Uno Åhrén omarbetat planen för södra delen tillkom "Övre Johanneberg" 1936–44. Det innehöll två områden med lamellhus i 6–8 våningar och en grupp lägre hus vid Engdahlgatan.

I Johannebergs östra del mellan Eklanda-

gatan och Södra Vägen uppfördes Carlanderiska Sjukhemmet och ett stort bostadskvarter åren 1925–35.

Området söder om "Bracka" togs i anspråk för "Chalmers Tekniska Institut". Det började byggas 1926 och har sedan successivt utvidgats till en mycket stor anläggning. Chalmers västra del användes tidigare till koloniträdgårdar. I stadsdelen har också byggts studentbostäder: "Viktor Rydberg" 1952, "Volrat Tham" 1960 och "Rotary Studenthem" 1968.

Övre Johanneberg cirka 1950.

Förändrat - bevarat

Mycket få rivningar har förekommit i Johanneberg och stadsdelen som helhet är välbevarad.

En stor del av bebyggelsen har ett högt kulturhistoriskt värde bl a Nedre och Övre Johanneberg, Carlanderska Sjukhemmet samt delar av Vasa sjukhus och Chalmers.

NEDRE JOHANNEBERG, 7:A

ÖVRE JOHANNEBERG, 7:B

CARLANDERSKA SJUKHEMMET
- EKLANDAGATAN, NORRA, 7:C

CHALMERS - VASA SJUKHUS 7:D

Nedre Johanneberg

Johanneberg 7:A

Området omfattar bostadshus av sten i 5–7 våningar samt en kyrka.

Historik

En första stadsplan för området utarbetades 1904 men denna omarbetades helt av stadsingenjören A Lilienberg och en ny plan fastställdes 1917. Typiskt för den Lilienbergska planen är "storgårdskvarteren" och de oregelbundna gatu- och gårdsrummen som anpassats till den kuperade terrängen. Området bebyggdes med tegelhus i 5–7 våningar 1924–38.

Den första utbyggnaden genomfördes 1924–28 och omfattade två kvarter vid Terrassgatan som utformades i 1920-talsklassicistisk stil. De följande tre kvarteren byggdes 1928–37 och här finns flera exempel på byggnader i funktionalistisk anda.

Kvarteret Entitan som uppfördes 1935–38 har tydlig funktionalistisk karaktär. Här har stadsplanen reviderats så att kvarterets gård är öppen mot söder.

Även för området kring Johannebergskyrkan (kv 29 Lappmesen) gjordes en stadsplaneändring och ett grönområde lades ut. För kyrkan hölls en arkitektävling 1934 och uppdraget gick sedan till Sigfrid Ericson. Kyrkan stod klar 1940.

Flera av tidens välkända arkitekter medverkade vid utbyggnaden, bl a J Jarlén, C Hj Zetterström, E Torulf och N Olsson.

Fram till 1970-talets mitt genomfördes endast mindre förändringar eller ombyggnader i bostadshusen. De senaste åren har cirka $\frac{1}{3}$ av bebyggelsen ändrats genom moderniseringar som omfattat byte av fönster och dörrar. I omkring tio hus har större ombyggnader gjorts.

Området som helhet har trots förändringarna kvar sin ursprungliga karaktär.

Motivering

Hela Nedre Johanneberg är en mycket tidstypisk och välbevarad bostadsmiljö från 1920-talet med många påkostade och omsorgsfullt utformade byggnader.

Johannebergskyrkan, västfasaden.

Särskilt värdefull är den norra delen som helt präglats av den Lilienbergska stadsplanen och har monumentalt uppbyggda terrasser. Här utgör Terrassgatan med sina symmetriskt ordnade tegelfasader ett utomordentligt viktigt inslag i stadsbilden.

Flera av de enskilda byggnaderna är väl bibehållna och har intressanta interiörer t ex trapphus med ursprungliga dörrar och dekorationsmåleri.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Värdefulla miljöer 1985.

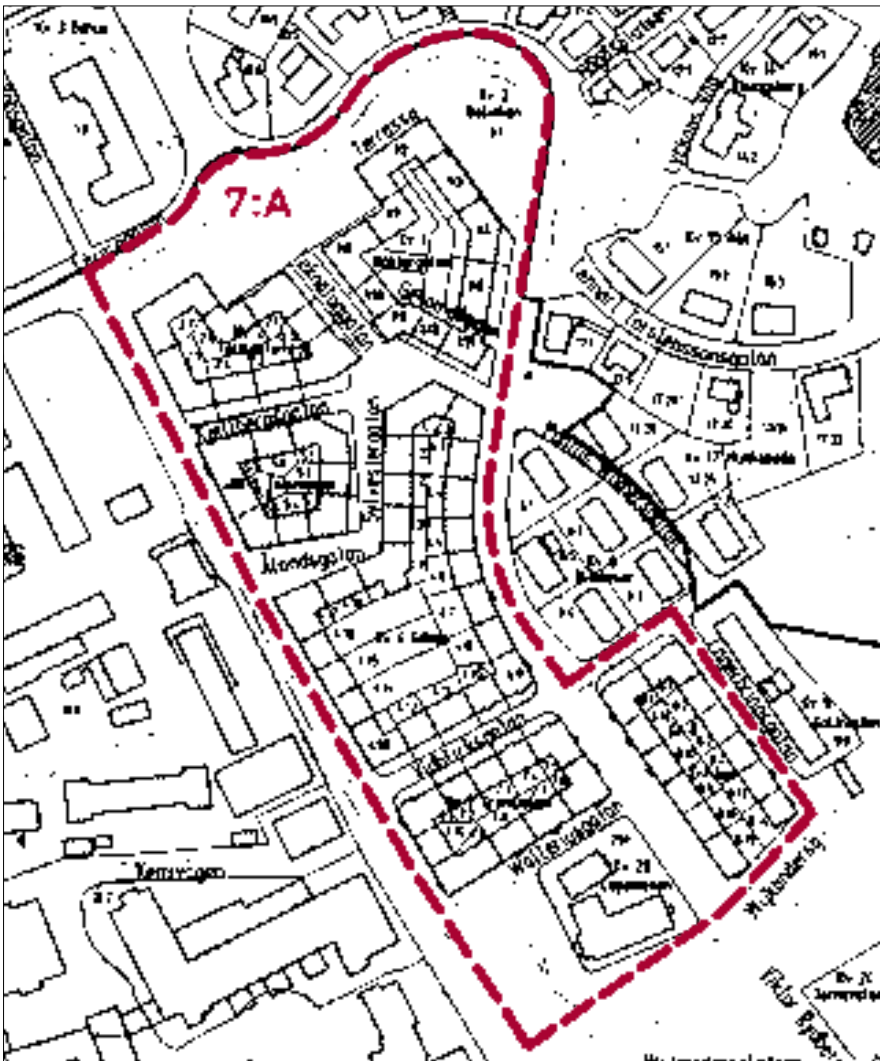
Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Johannebergskyrkan.

*Terrassgatan sedd från f d
Handelsinstitutets entréplan.*

Entré med naturstensportal, Teknologgatan.

Beskrivning – karaktär

Hela området kännetecknas av tyngd och monumentalitet.

Bebyggelsen är grupperad i oregelbundet formade storgårdskvarter som delvis anpassats till den kuperade terrängen. Viktiga inslag vid gatustråk och platser är förträdgårdar, naturstensmurar, räcken o.s.v. Särskilt omsorgsfullt anlagd är den sluttande platsen framför Terrassgatan med dubbla symmetriska uppfartsvägar, plantering och grova granitmurar med kraftiga ”lyktstolpar”.

Bostadshusen är individuellt utformade i detalj men har ett relativt enhetligt utseende med bl a följande karaktärsdrag: Gatufasader av mörkt rödbrunt handslaget tegel. Socklar och delar av bottenvåningarna av natursten (granit). Fasaddekor med klassicistiska motiv formade av svagt utskjutande tegel, granit eller puts. Sadeltak med rött enkupigt tegel, några med små dekorativa takkupor täckta med röd plåt. Sexdelade fönster (i de äldsta husen) eller fönster med mittpost utan spröjsar. Glasade entrédörrar av trä ofta med elegant utformade snickeridetaler och påkostade naturstensomfattningar.

Johannebergskyrkan har ett fritt läge och utgör ett viktigt blickfång. Den har fasader av gult tegel. Utmärkande för byggnaden är de enkla formerna och de höga, rundbågade fönstren. Till kyrkan ansluter en lägre, yngre byggnad av gult tegel.

Mer att läsa

Nedre Johanneberg – Miljöprogram för ett kulturhistoriskt värdefullt område. Göteborgs stadsbyggnadskontor 1992.

Övre Johanneberg

Johanneberg 7:B

Miljön omfattar ett stort bostadsområde i söder och ett mindre i norr samt skola, studentbostäder m m. Tre av byggnaderna i norra delen ligger inom stadsdelen Lorensberg.

Historik

A Lilienbergs stadsplan för Övre Johanneberg var ursprungligen utformad i samma anda som den för Nedre Johanneberg med slingrande gator och oregelbundna kringbyggda kvarter. Planen omarbetades helt av Uno Åhrén och en ny modern stadsplan för friliggande hus i funktionalistisk stil fastställdes 1936.

I området fanns då redan en pumpstation och Johannebergs vattentorn som uppfördes på 1920-talet. Längs Eklandagatan låg också bostadshus i funktionalistisk stil byggda 1934–35.

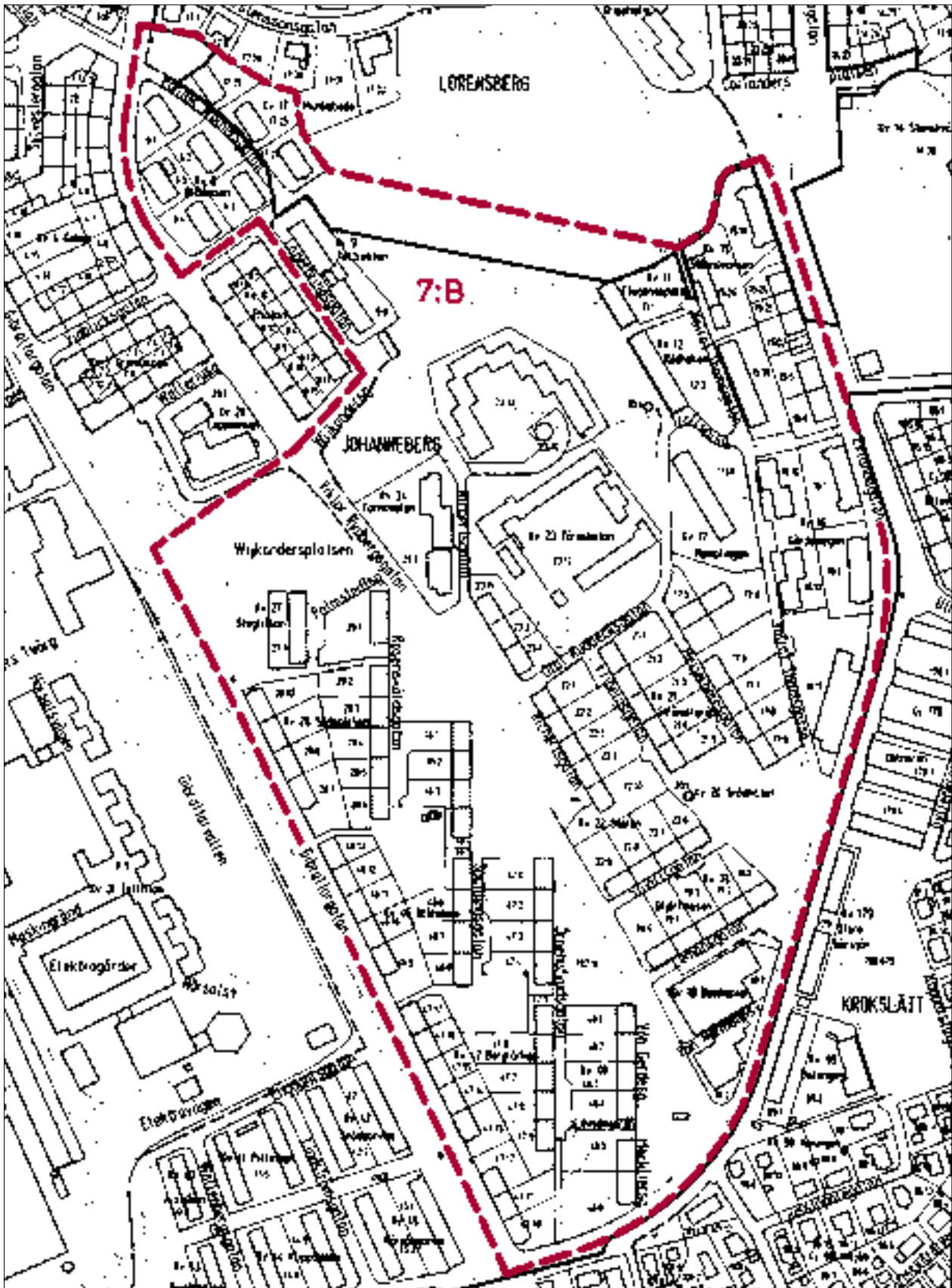
Större delen av områdets cirka 80 hus byggdes 1937–39 och ägdes den första tiden av olika bostads- eller fastighetsföreningar. Byggnaderna fick en mycket enhetlig utformning med ljusa putsade fasader och platta tak. De fyra kvarteren i nordost (kv 11, 12, 17 och 21) tillkom 1942–44 genom Riksbyggen, HSB m fl och har en något avvikande utformning med sadeltak.

Bland de arkitekter som var engagerade i utbyggnaden märks N Olsson, E Holmdahl, R Hall och R Dahlberg.

Området kompletterades med en skola på 1950-talet och en liten centrumanläggning (kv 18) som innehöll ”centralgarage” och postkontor. Byggnader med specialbostäder tillkom också. Det var studenthemmet ”Viktor Rydberg” 1952, studenthemmet Volrat Tham 1960 samt ”Brodhéns minne” med pensionärsbostäder 1948.

Bebyggelsen förblev i huvudsak oförändrad till 1970-talet. Sedan dess har större delen av bostadshusen byggts om. På de flesta av dessa har fasaderna tilläggisolerats, fönster och ytterdörrar har bytts. Av de drygt 80 bostadshusen är idag ett 20-tal välbevarade.

Studenthemmet ”Viktor Rydberg” och ”Pumpstationen” har båda delvis förändrats genom tillbyggnader omkring 1990.

Övre Johanneberg, södra delen.

Motivering

Övre Johanneberg är Göteborgs mest utpräglade "funkisområde" och det första området i staden som byggdes helt enligt funktionalismens idéer.

Miljön som helhet är välbevarad med ett strikt funktionalistiskt stadsplanemönster och ljusa putsade bostadshus omgivna av generösa grönytor.

Bostadshuset Eklandagatan 23–35 är värdefulla exempel på tidig "funkisarkitektur" i tegel.

Inom området finns också flera enskilda byggnader av stort kulturhistoriskt värde. (Se beskrivning.)

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Beskrivning – karaktär

Södra och norra delen

Området domineras av ljusa putsade bostadshus. (Se sid 127.) Södra delen ligger på ett höjdparti och utgör ett karaktäristiskt inslag i Göteborgs stadsbild.

Bebyggelsen omfattar relativt långa huskroppar uppdelade på flera fastigheter och placerade så att stora ytor med "naturmark" lämnas fria mellan byggnaderna.

Husen är i 6–8 våningar och enhetligt utformade med bl a följande karaktärsdrag: Slätputsade ljusa fasader utan dekor. Plättäckta plana tak i två avsatser med ett lodrätt mellanliggande parti. Perspektivfönster och tvåluftsfönster utan spröjsar. Entrépartier med släta uppglasade entrédörrar och omfattningar av natursten. Stora vertikala glaspartier i anslutning till trapphusen. Utanpåliggande balkonger.

Eklandagatans västra sida

Stråket bebyggdes med friliggande bostadshus 1934–35 och 1960 tillkom studenthemmet Volrat Tham.

Eklandagatan 23–25 (kv 15:18) uppfördes 1934 enligt ritningar av arkitekten E Holmdal. Huset är välbevarat med bl a ursprungliga fönster, entrédörrar och balkongräcken. Fasaderna är slätputsade och målade i ljus kulör. Entréerna har glasade fernissade trädörrar.

Eklandagatan 29 A–B (kv 15:22–25) byggdes 1935 enligt ritningar av arkitekterna A Funkqvist och F Lindström. Fasaderna som är av rött tegel har en tydlig funktionalistisk prägel med bl a långa sammanhängande fönsterband och utanpåliggande balkonger. Entréerna mot gatan har en originell högsträckt form med naturstensomfattningar.

Eklandagatan 33–35 (kv 15:5–6). Byggnaden är upp-

förd 1934 enligt ritningar av A Funkqvist. Fasaderna är av rött tegel med horisontella våningsskiljande band. Entréerna har naturstensomfattningar och vindfång med tak som är effektfullt målade i olika kulörer.

"Volrat Tham" – "Hotel Panorama"

Volrat Thams studenthem uppfördes 1960 efter ritningar från Tuvert arkitektkontor. Det omfattade ett höghus samt tre låga längor. Höghuset har byggts om till hotell.

Brodhéns minne, kv 9 Koltrasten

Brodhéns minne är ett bostadshus för pensionärer byggt 1948–49. Arkitekt var T Svanberg som skapade en särpräglad anläggning med originella och omsorgsfullt utformade detaljer. Den består av två huvudbyggnader i 2 1/2 våning och en lägre mellandel.

Byggnaderna har fasader av gult tegel och valmade sadeltak täckta med tegel. Längs huvudfasaderna löper en arkad som leder in till mellandelens lilla kringbyggda gård. Bland detaljerna märks takets triangelformade kupor, "fönstren" i arkadmuren, en liten skulptur på innergården och entrédörrarna med typisk 1940-tals dekor på glaspartiet. En stentrappa i terrassen leder upp till anläggningens mitt där en gedigen stentavla med donatorernas namn är uppsatt.

"Brodhéns minne" är ett mycket intressant exempel på den Göteborgska donationsanda som levde kvar in på 1940-talet och den "traditionella" arkitekturstil som är typisk både för donationsandan och 1940-talet.

Johannebergsskolan, kv 23:12 Törnskatan

Skolan uppfördes 1950 enligt ritningar av arkitekterna R O Swensson och L Mandelius. Den har en "traditionell" arkitektur i delvis klassicistisk anda och skiljer sig därför markant från den omgivande "funkisbebyggelsen".

Ursprungligen bestod skolan av två byggnader i 2–3 våningar, ett par korta arkader samt en vaktmästarbostad. Anläggningen har senare kompletterats med en byggnad mot öster så att en nästan kringbyggd gård har bildats.

De äldre byggnaderna har tegeltäckta sadeltak med relativt kraftigt utskjutande taksprång. Fasaderna är av gult tegel med dekorativa inslag bl a mönstermurning och nischer. Huvudbyggnadens entré markeras med ett

Brodhéns minne, fasaden mot Lagerbringsgatan. I bakgrunden kv 8 Blåmesen, norra delen.

elegant klocktorn och bred naturstenstrappa.

Skolans ursprungliga byggnader är ett viktigt exempel på den klassiskt präglade arkitektur som användes i enstaka offentliga byggnader in på 1940- och 1950-talet.

F d pumpstation, kv 15:26

Pumpstationen uppfördes 1923 enligt ritningar av arkitekten E Thorburn. 1985 byggdes den om till kontor och kompletterades med en nybyggnad i norr. F d pumpstationens exteriör är i huvudsak bevarad.

Byggnaden har en våning och högt valmat tak med takkupor. Fasaderna är av gult tegel med detaljer av granit. De har en rik utsmyckning med murning i bandrustik samt mittaxel markerad genom en kraftig frontespis och stadens vapen skulpterat i sten.

Byggnaden har arkitekturhistoriskt och teknikhistoriskt värde.

Johannebergs vattentorn, kv 23:14

Vattentornet tillkom 1924. Arkitekt var E Thorburn som också ritade pumpstationen. 1995 inreddes studentbostäder i tornet.

Sockelvåningens plan är rund och fasaden i denna våning består av en grov oregelbunden gråstensmur. Entrépartiet har en mer regelbunden murning och en tandsnittslist. Ovanför den välvda järnporten är Göteborgs stads vapen uthugget i stenen. Själva tornet har putsad fasad.

F d Vattentornet har arkitekturhistoriskt och teknikhistoriskt värde. Det utgör också ett markant inslag i stadsbilden.

Carlanderska Sjukhemmet – Eklandagatan, norra

Johanneberg 7:C

Miljön omfattar Carlanderska Sjukhemmet och ett bostadskvarter.

Historik

Stadsplan för området upprättades på 1910-talet och reviderades på 1930-talet.

På höjdpartiet mitt i området fanns tidigare stadens galgbacke. I början av 1800-talet anlades här landeriet Karlsberg som ägdes av familjen Röhss. 1925 uppfördes Carlanderska Sjukhemmet på f d landeriets mark. Arkitekt var A Bjerke och anläggningen fick sitt namn efter donatorerna A och C Carlander. (Se beskrivning.)

Norr om sjukhemmet mellan Eklandagatan och Södra Vägen byggdes ett stort bostadskvarter med tegelhus cirka 1927–35. Arkitekter var bl a E Holmdal och R O Swenson. De senaste 10–20 åren har några av husen moderniserats och Carlandersplatsen 4 har fått nya takkupor.

Motivering

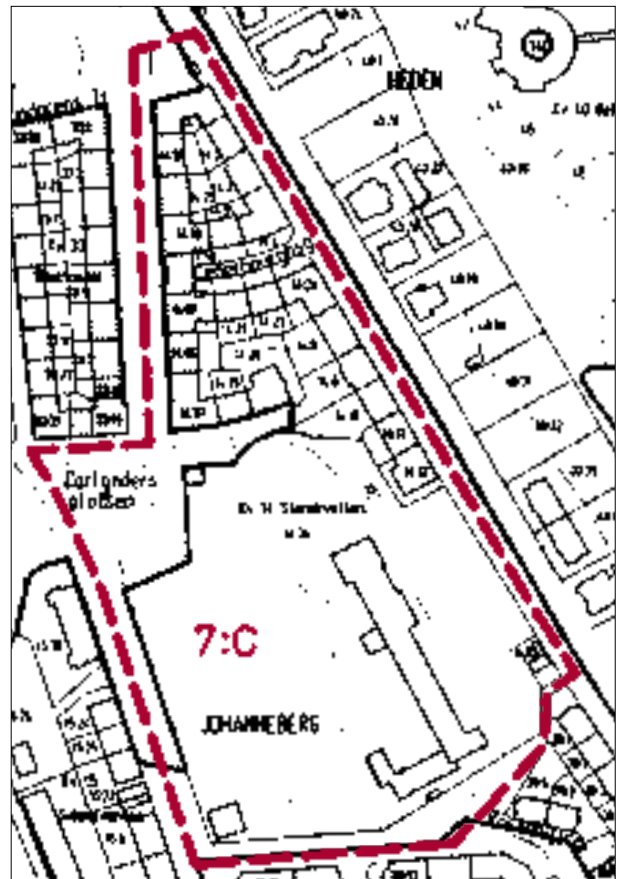
Carlanderska Sjukhemmet, Carlandersplatsen och anslutande bostadshus utgör med sin påkostade och omsorgsfullt utformade bebyggelse en värdefull miljö. (Jämför även område 6:D.)

Carlanderska Sjukhemmet med tillhörande park har ett särskilt högt värde. Byggnadernas exteriör och viktiga delar av interiörerna är trots vissa förändringar välbevarade. Anläggningen som helhet inklusive parken är ett mycket intressant exempel på tidens donationsanda och ambitionen att skapa en tekniskt väl fungerande sjukvårdsanstalt som också har en estetiskt tilltalande miljö. Det är dessutom ett viktigt verk av arkitekten A Bjerke som här kombinerat nationalromantiska ideal med inslag av 1920-talsklassicism.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Carlanderska Sjukhemmet.

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Beskrivning – karaktär

Carlanderska Sjukhemmet, kv 14:36

Sjukhemmet tillkom genom en donation av två medlemmar i familjen Carlander. År 1916 donerade de 750 000 kr till ett sjukhus som framför allt var avsett för "betalande patienter" d v s personer från relativt välbärgade familjer. Tanken var att det nya sjukhuset skulle kunna erbjuda vård i en miljö som var mer trivsamt och hemlik än den traditionella.

Stadsfullmäktige godkände projektet 1917 och upplät gratis f d landeriet Karlsberg som tomt för sjukhemmet. Uppdraget att rita anläggningen gick till arkitekterna A Bjerke och R O Swenson som gjorde ett första förslag till en storslagen anläggning. Byggstarten blev emellertid uppskjuten på grund av för höga kostnader.

A Bjerke drev i fortsättningen ensam arbetet med projektering och 1920 godkändes slutligen en något förminskad anläggning. Bygget genomfördes i huvud-

Carlanderska Sjukhemmet, 1935. Till vänster kapellet, till höger badavdelningen.

sak åren 1924–1927. En mindre tillbyggnad ritad av Bjerke tillkom 1931.

Sjukhemmets byggnader uppfördes i den gamla landeriparken och placerades så att större delen av parken med stora lövträd kunde behållas. Huvudbyggnaden med anslutande flygel i söder fick ungefär samma läge som landeriets huvudbyggnad och en befintlig allé utnyttjades som entréväg. En portvaksstuga byggdes nere vid Carlandersplatsen och i sydost på en låg terrass uppfördes ett kapell.

Byggnaderna utformades i en stil som framför allt präglades av nationalromantiska ideal men med inslag av 1920-talsklassicism. De enskilda byggnaderna och byggnadsdelarna fick ett varierande utseende men materialet var detsamma: socklar av gråsten, fasader av rött tegel med infärgade fogar, koppar på högre eller särskilt markerade tak och enkupigt tegel på enklare takformer.

Den stora asymmetriska huvudbyggnaden sammanfogades av flera byggnadskroppar med olika höjd till ett komplex som ger intrycket att vara utbyggd i olika etapper. Huvudentrén markerades genom en utskjutande öppen hall med putsade kolonner som bär taket och ”balkongen” ovanpå. Innanför placerades ett kraftigt torn som betonades genom ett högt kopparklätt utsvängt tak och lanternin.

I denna centrala del av sjukhemmet inrymdes flera av de mest omsorgsfullt komponerade interiörerna. Entrén omfattade en serie rum med påkostade detaljer bl a en hall med kolonner. Ovanför inreddes en högtidssal som sträckte sig genom två våningsplan och i källarplanet låg den kryssvälvda personalmatsalen. I entréhallens hörn placerades huvudtrappan med ett dekorativt smidesräcke. Härifrån utgick också korridorer till de olika avdelningarna.

Huvudbyggnadens norra del reserverades för opera-

Carlanderska Sjukhemmet, entréhallen huvudbyggnaden.

Kv 14 Stenskvättan, Cederbourgsgatan och valvet mot Eklandagatan.

tionsavdelningen som fick ljus genom två stora glaspartier i norrfasaden. Byggnaden uppfördes med endast 1 ½ våning men framhävdes genom ett vackert koppartak krönt med spira.

Söder om entrén byggdes en enklare del i fyra våningar som inreddes med sjuksalar och dagligrum. Längst ut mot söder placerades en tvärställd länga. I översta planet hade den en öppen "ligghall" utformad

som en loggia med höga smäckra kolonner. Den låga flygeln mot sydväst var badavdelningen med en utsökt interiör i 20-talsklassicism.

Kapellet gavs till skillnad från övriga byggnader en helt symmetrisk form. Det kopparklädda mjukt böjda taket kröntes med en lanternin som gav ljus åt kapellets centrala kupolrum.

Portvaktshuset som innehöll två bostäder fick ett enklare utseende med bl a ett traditionellt sadeltak.

När Carlanderska Sjukhemmet stod klart 1927 var det ett mycket välutrustat och elegant sjukhus. Arkitekturen var inte särskilt modern men tekniskt var anläggningen avancerad för sin tid.

En recensent skrev vid invigningen: "Både exteriör och interiör ger allt vad en modern och praktisk samt kanske något bortskämd smakriktning fordrar". I en engelsk arkitekturtidskrift beskrevs sjukhuset mycket positivt, som en god syntes av "funktion och skönhet".

Efter 1940 har flera förändringar gjorts. "Högtidssalen" har delats upp i smårum och 1987 försvann "ligghallen" som byggdes in och inreddes till kontor m m. Portvaktsstugans öppna förstukvist byggdes också in på 1970-talet. Kapellet övertogs av serbisk-ortodoxa församlingen 1985 men har i huvudsak kvar sitt ursprungliga utseende. (Takkupolens innertak har dekormålats.)

Bostadsbus, kv 14 Stenskvättan

Bostadshusen ingår i ett enda kvarter men detta delas i två hälfter av Cederbourgsgatan som leds genom ett valv i ett av husen. Längs Cederbourgsgatan finns för-gårdar som delvis har planteringar.

Byggnaderna är i 6–7 våningar och grupperade kring en sluten och en halvsluten gård. Gatufasaderna är av rödbrunt tegel. De äldre husen har 20-talsdekor medan de yngre har enklare fasader präglade av funktionalistisk stil. Gårdsfasaderna är i huvudsak putsade. Taken är täckta med tegel.

Byggnaden Carlandersplatsen 4–6 är särskilt omsorgsfullt utformad. Den har ett brant utsvängt skiffertak. Huset är också rikare utsmyckat än de övriga i kvarteret och bildar tillsammans med Carlandersplatsen 1–3 i grannkvarteret den monumentala och relativt enhetliga norrsidan av Carlandersplatsen.

Chalmers – Vasa Sjukhus

Johanneberg 7:D

Inom området finns två stora institutioner av helt olika slag: Vasa Sjukhus som ursprungligen var Gibraltar fattigvårdsanstalt och Chalmers Tekniska Högskola.

Historik

Vasa Sjukhus, kv 31:8

F d Gibraltar fattigvårdsanstalt, "Bracka"

Göteborgs Arbets- och försörjningsinrättning som anstalten officiellt hette uppfördes 1884–88 enligt ritningar av den välkände arkitekten A C Peterson. Anstalten som hade plats för drygt 1 000 personer omfattade en administrationsbyggnad, tre stora arbetshus, två barnhus, "dårhus" med särskild promenadplats samt ekonomibygnad. Mellan husen anlades planteringar.

En viktig del av verksamheten var det jordbruk som drevs på egendomen Gibraltar in på 1900-talet.

I början av 1900-talet byggdes anläggningen ut med bl a ett nytt arbetshus och en portvaksstuga ritad av arkitekten H Hedlund 1911. Då hade antalet intagna stigit till över 1 500.

1929 uppfördes ett särskilt bostadshus för de anställda och ett par år senare byggdes kapell och bårhus.

Verksamheten flyttade ut 1939 och "Bracka" blev istället Vasa Sjukhus. Därefter har en rad om- och tillbyggnader gjorts. Ekonomibygnadens skorsten togs ner på 1980-talet och 1995 revs kapellet. 1997–98 började området att tas i anspråk av Chalmers.

Chalmers Tekniska Högskola, kv 31:5–7

Chalmers Tekniska Högskola har sitt ursprung i Chalmerska Slöjdskolan som startade 1829 i nuvarande Östra Nordstaden. 1869 flyttade skolan till Storgatan. 1914 bytte den namn och blev Chalmers Tekniska Institut och på 1920-talet etablerades Chalmers slutligen på sin nuvarande plats.

År 1921 ordnades en arkitekttävling för "Nya Chalmers" på området söder om Gibraltar gård. Den vanns av arkitekterna A Fuhre, H Jahnke, C Nykvist och

Chalmers. Den ursprungliga huvudbyggnadens östfasad med stora uppgången. Foto från 1920-talets slut.

K Samuelsson. Förslaget omfattade en stor anläggning i 1920-talsklassicistisk stil.

Den första etappen med ett par byggnader för fysik och kemi färdigställdes 1926–27. De utformades av rött tegel och granit. Huvudbyggnaden fick en U-formad plan. Mot öster byggdes ett starkt framträdande entréparti och fasaderna utsmyckades med porträtt av kända fysiker och kemister. (Celsius, Ångström, Arrenius, Bergman, Scheele, Berzelius och Nobel.) Den mindre byggnaden i nordväst uppfördes med monumentala gavelpartier mot söder och norr.

De följande åren diskuterades en fortsatt utbyggnad enligt det ursprungliga förslaget men den storslagna planen fullföljdes aldrig. Nästa utbyggnadsetapp påbörjades först 1937 när staten helt tagit över ansvaret och Chalmers Tekniska Institut ombildats till Chalmers Tekniska Högskola.

En byggnadskommitté utsågs och chefsarkitekt blev M Wernstedt, professor i byggnadslära och ornamentsritning. Han svarade för områdets utformning fram till 1960-talets början. Under Wernstedts ledning tillkom ett flertal nya friliggande byggnader 1937–60,

Vasa Sjukhus, f d arbetsbus.

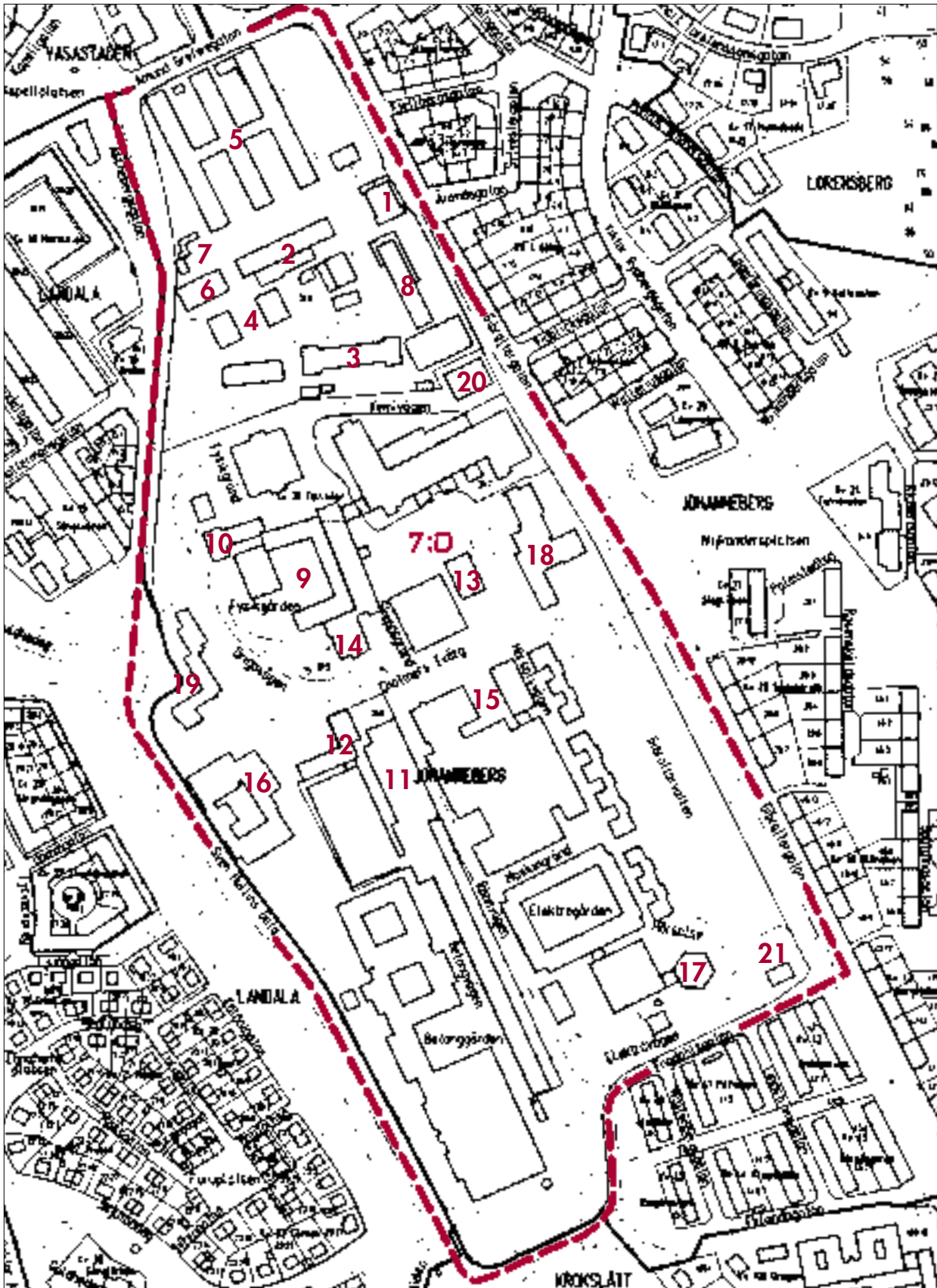
Entrébyggnader Chalmers Tekniska Högskola: administrationslokalen till vänster och Palmstedtsalen till höger.

VIKTIGA BYGGNADER INOM VASA SJUKHUS

1	F D ADMINISTRATION	1884–88
2	F D EKONOMIBYGGNAD	1884–88
3	F D "DÅRHUS"	1884–88
4	F D BARNHUS	1884–88
5	F D ARBETSHUS	1884–88
6	F D ARBETSHUS	1904
7	F D PORTVAKTSSHUS	1911
8	PERSONALBOSTÄDER	1929

VIKTIGA BYGGNADER INOM CHALMERS

9	"FYSIKGÅRDEN"	1926–27
10	SVENSKA KERAMINSTITUTET	1926–27
11	SKEPPSPROVNING	1940
12	KONTOR VID SKEPPSPROVNING	1940
13	MARINTEKNIK	1946
14	GUSTAV DAHLÉNSALEN	1949
15	MASKINTEKNIK, KRAFTCENTRAL	1949–50
16	KÅRHUSET	1952,1957
17	KOPPARBUNKER	1954
18	BIBLIOTEKET	1960
19	ADMINISTRATION, PALMSTEDTSALEN	1961
20	F D ELSTATION	1925
21	"GIBRALTAR HERRGÅRD"	CA 1800

Gustav Dahlénsalen.

bl a skeppsprovningssälen, institutionerna för skeppsbyggnad, väg- och vattenbyggnad, maskinteknik och elteknik samt "Kopparbunkern", biblioteket och kårhuset. I direkt anslutning till den ursprungliga huvudbyggnaden uppfördes en hörsal för fysikinstitutionen, "Gustav Dahlénsalen". De flesta av byggnaderna utformades med fasader av rött tegel.

En större hörsal, "Palmstedtsalen", och en ny administrationsbyggnad byggdes 1961 vid entrén i nordväst. Arkitekt var J Wallinder.

På egendomen Gibraltar som låg i Chalmersområdets östra del, revs ekonomibygnaderna i samband med den första utbyggnaden men manbyggnaden togs i anspråk av Chalmers. Den flyttades 1974 till en ny plats i söder, vid Engdahlsgatan.

Efter 1960 har Chalmers utvidgats både genom omfattande nybyggnader och storskaliga tillbyggnader. Bland tillbyggnaderna märks särskilt utbyggnaden framför den ursprungliga huvudbyggnadens östra fasad. Viktiga nybyggnader är raden av hörsalar mot öster och de nya komplexen för bl a arkitektur och väg- och vatten i väster. (Bevaringsprogrammet omfattar endast byggnader uppförda före cirka 1965.)

I öster på gränsen mellan Chalmers och "Bracka" uppfördes 1925 en byggnad som innehöll transformatorstation. Arkitekt var C Nyqvist som tidigare arbetat med Chalmers byggnader.

Motivering

Vasa Sjukhus

F d Gibraltar Arbets- och försörjningsinrättning, "Bracka", med sin relativt väl bevarade helhetsmiljö har ett betydande kulturhistoriskt värde.

Det är ett viktigt socialhistoriskt dokument som speglar fattigvårdens organisation och levnadsvillkoren för de intagna ända fram till 1930-talet. Av särskilt intresse är anläggningens disposition och de olika byggnadernas placering och utformning med hänsyn till funktion och status.

Trots ombyggnader har de flesta av husen i huvudsak bibehållit sin ursprungliga karaktär och anstalten är därför också byggnadshistoriskt värdefull. Anstaltens äldsta delar som omfattar administrationsbyggnaden, arbetshusen, "dårhuset" och barnhusen utgör tillsammans med resterande parkanläggningar är särskilt värdefulla inslag i miljön.

Chalmers Tekniska Högskola

Chalmers omfattar idag en vidsträckt anläggning som vuxit fram utan någon strikt övergripande utbyggnadsplan. Det karaktäristiska för miljön är istället den delvis mycket komplexa blandningen av gammalt och nytt som tillkommit genom olika utvidgningsetapper.

Några av byggnaderna har en speciell betydelse för miljön och bedöms som särskilt värdefulla från kulturhistorisk synpunkt. (Se karta.)

"Gibraltar Herrgård" är trots flyttning ett värdefullt kulturhistoriskt dokument från den tid då Chalmersområdet var jordbruksmark.

De två byggnaderna på höjdpåret i nordväst visar Chalmersanläggningens ursprungliga karaktär och kring "Fysikgården" är 1920-talsmiljön välbevarad.

Wernstedts tillbyggnad med Gustav Dahlénsalen är ett värdefullt exempel på 1940-talets institutionsbyggnader.

Skeppsbyggnadsinstitutionens hus och den långa provningssälen från 1940-talet liksom "Kopparbunkern" är markanta och kulturhistoriskt intressanta inslag i Chalmersområdet.

Entréanläggningen med "Palmstedtsalen" och biblioteket är viktiga byggnader i anslutning till entréerna mot väster respektive öster.

(Bedömningen och motiveringen omfattar endast de byggnader som tillkommit före cirka 1965.)

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987. (Utredningsområde. Utredning genomförd 1992.)

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: Vasa Sjukhus.

Beskrivning – karaktär

Chalmers och Vasa Sjukhus ligger inom ett stort sammanhängande kvarter avgränsat med gatustråk samt en bergsslänt i sydväst.

Vasa Sjukhus

Sjukhuset upptar kvarterets norra del. Det omfattar cirka 8 stenhus som tillkom på 1880-talet när fattigvårdsinrättningen byggdes ut. De är i 2–3 våningar och har putsade fasader med relativt enkel dekor bl a hörnkedjor och fönsteromfattningar. Byggnaderna är delvis symmetriskt grupperade kring en centralt placerad plantering. F d administrationsbyggnaden har en mer påkostad utformning och bildar ett viktigt blickfång i öster.

Inom området finns också två byggnader med gulbruna tegelfasader i sekelskiftesstil samt "portvaksstugan" i nationalromantisk stil med väggar av grov granit och "knuttimrad" överdel. Bostadshuset för personalen ligger i utkanten av området, på en terrass. Det är i 4 våningar och har slätputsade fasader i stram 1920-talsklassicism.

Chalmers

Chalmersområdets bebyggelse är uppförd i flera etapper. Arkitekturen är varierande men fasader av rött tegel är ett dominerande inslag inom stora delar av området. Fasader av gult tegel håller samman miljön i öster.

De äldsta byggnaderna från 1926 har ett monumentalt läge på höjdpartiet i nordväst medan övriga byggnader är relativt fritt grupperade inom de lägre partierna. (Se även utredning 1992.)

Övrigt – utanför programmet

Johanneberg 7

Engdahlsgatan

Stadsplan för bostadsområdet söder om Engdahlsgatan upprättades 1932 av U Åhrén. Det bebyggdes 1936–37 för Stiftelsen Solgårdarna och HSB. Arkitekt var bl a E Friberger. HSB:s hus utformades i funktionalistisk stil med rundat tak och "solterrass" längs hela översta våningens sydvästfasad. Husen har byggts om bl a på 1970-talet. De ursprungliga putsfasaderna har tilläggsisolerats och klätts med plåt eller plattor.

Trots förändringarna har området kulturhistoriskt intresse. Det upptas som värdefullt i "Underlag för energisparplanen" 1980.

Vasa Sjukhus, f d administrationsbyggnaden.

"Gibraltar Herrgård".

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

KROKSLÄTT 8

STADSDELENS HISTORIA

Före 1920

Den mark som ingår i stadsdelen tillhörde tidigare Krokslätt och inkorporerades med Göteborg 1922. Krokslätt var då ett municipalsamhälle och omfattade utöver en äldre jordbruksbygd även en relativt tät bebyggelse längs Mölndalsvägen med bostadshus, skola m m. I Buråsbergen fanns glest liggande "egnahem", Örgryte fattiggård och epidemisjukhus.

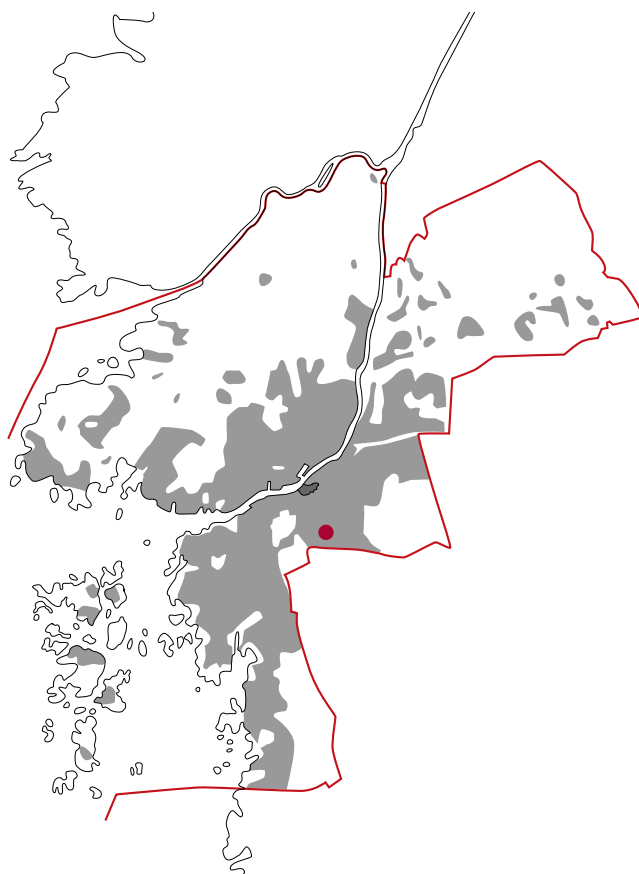
1920-50

Redan 1913 hade Göteborgs stadsingenjör A Lilienberg upprättat en stadsplan för utbyggnaden i Krokslätt. Den följdes delvis och fram till 1930-talet bebyggdes området främst med villor. Några kvarter med landshövdingehus och Buråsskolan tillkom samtidigt.

1930–50 kompletterades stadsdelen med bostadshus av sten i 3 våningar.

Förändrat - bevarat

Cirka 1970–80 revs den äldre bebyggelsen vid Mölndalsvägen och ersattes med stora moderna bostadshus och studentbostäder. Vid Glasmästaregatan uppfördes ett litet nytt bostadsområde i början av 1960-talet. I när-

heten av detta ligger stadsdelens kyrka, Buråskyrkan, byggd 1971 enligt ritningar av P A Ekholm.

Inom stadsdelen finns två områden med kulturhistoriskt värdefull miljö och några värdefulla enskilda byggnader.

Gatufasad Buråsskolan.

KRISTINEHÖJDSGATAN – EKLANDAGATAN, 8:A

KV 39 RUSKEN, 8:B

F D ÖRGRYTE EPIDEMISJUKHUS, 8:1

BURÅSSKOLAN, 8:2

LJUNGBACKEGATAN 2, 4 OCH 8, 8:3

Kristinehöjdsgatan – Eklandagatan

Krokslätt 8:A

Miljön omfattar bostadshus längs Eklandagatan och Kristinehöjdsgatan.

Historik

Stadsplan för området upprättades 1929 och ändrades delvis under 1930-talet. Ett par villor fanns då redan i södra delen.

De två storgårdskvarteren vid Kristinehöjdsgatan uppfördes 1934–46. Bland arkitekterna märks J Jarlén, R Hall och E Holmdal. Vissa ombyggnader, t ex fönsterbyten, har gjorts efter 1975.

Söderut längs Eklandagatan tillkom åtta lamellhus, uppförda 1938–39 bl a för HSB. Av dessa har fyra förändrats genom tilläggsisolering av fasaderna.

Motivering

Miljön omfattar två helt olika typer av bebyggelse som utgör intressanta exempel på 1930-talets bostadshus. De två villorna i söder är ett par av de få välbevarade "egnahemmen" i Krokslätt.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Området består av ett stråk med bostadshus längs Eklandagatan med tre bebyggelsetyper. Några byggnader vänder gavlarna mot gatan.

Kristinehöjdsgatan, kv 85–86

I norr ligger två storgårdskvarter med bostadshus i 6 våningar. Mellan kvarteren är en liten platsbildning utspärad.

Samtliga byggnader har fasader av rött tegel och tegeltäckta sadeltak. Glasade entrédörrar med omfattningar av natursten, utanpåliggande balkonger och enstaka burspråk är typiska för kvarteret. Några hus har förträdgårdar.

Kv 85, Eklandagatan 46–48.

Kv 98:6, Eklandagatan 74.

Eklandagatan 52–72, kv 178, 179 och 99:1

Områdets mellandel innehåller sju lamellhus i 4 våningar. Fasaderna är slätputsade i ljusa nyanser. Några av husen är klädda med ny puts.

Byggnaderna har sadeltak med rött tegel samt tidstypiska två- och treluftsfönster. Karaktäristiska detaljer är glasade entrédörrar med omfattningar av natursten och utanpåliggande balkonger bl a några som går runt husens hörn.

Villor, kv 98:6 och 10

Södra delen är bebyggd med två villor av trä i en våning. De har fasader klädda med liggande fasspantpanel och stående panel och sadeltak med frontespis.

Kv 39 Rusken

Krokslätt 8:B

Miljön omfattar ett bostadskvarter med tegelhus.

Historik

Stadsplan för området upprättades 1946 av T William-Olsson. Byggnaderna uppfördes och ritades av Svenska Riksbyggen 1948.

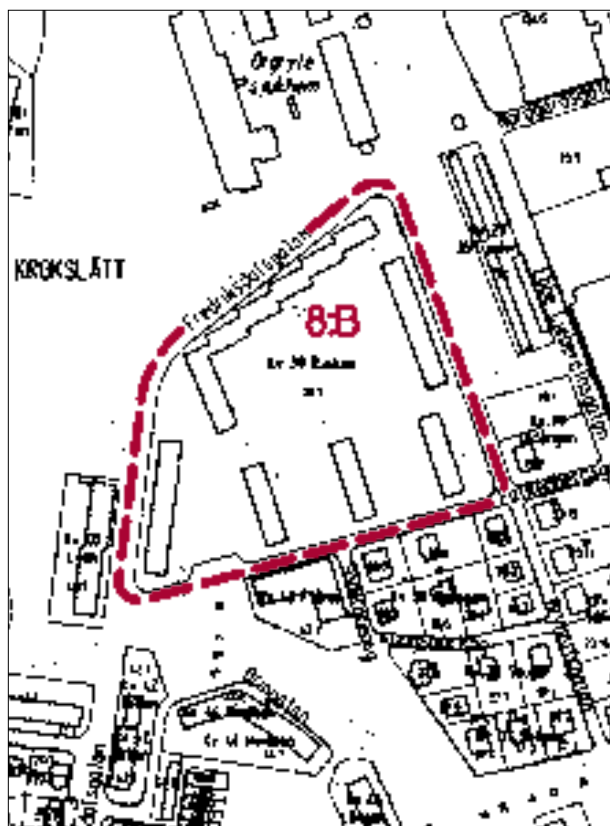
Ombyggnad med bl a fönsterbyte har genomförts under 1980-talet.

Motivering

Kvarteret är enhetligt bebyggt och har en tidstypisk tegelarkitektur med intressanta detaljer. Bebyggelsen är väl anpassad till terrängen.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Kv 39, fasad mot Fridkullagatan.

Kv 39, fasad mot gården.

Beskrivning – karaktär

Kvarteret består av en relativt lång vinklad länga samt fem lamellhus grupperade kring ett halvslutet gårdsrum. Husen är av sten i 3 våningar med gula tegelfasader. Karaktäristiska drag är valmade sadeltak täckta med enkupigt rött tegel, skorstenar av gult tegel, glasade entrédörrar med utskjutande tegelomfattningar samt utanpåliggande balkonger med täta räcken av korrugerad plåt.

Bostadsområdet har ett rikt bestånd av gamla träd vilka tagits tillvara vid områdets utformning.

F d Örgryte Epidemisjukhus

Krokslätt 8:1

F d Örgryte epidemisjukhus (708:511) uppfördes 1902 enligt ritningar av F O Peterson o Söner. Det användes för sjukvård till cirka 1940 och byggdes om för "Burås ungdomsgård" 1942.

Huset har ett fritt läge i park. Det är i 2 våningar med trapphustorn på kortsidorna. Sockeln är av gråsten med inslag av tegel. Fasaderna är klädda med stående och liggande panel och fönstren har tidstypiskt utseende med smårutsindelning i övre och nedre delen. Taket är brutet och försett med små halvrunda takfönster. Trapphustornen avslutas uppåt med kupolliknande tak.

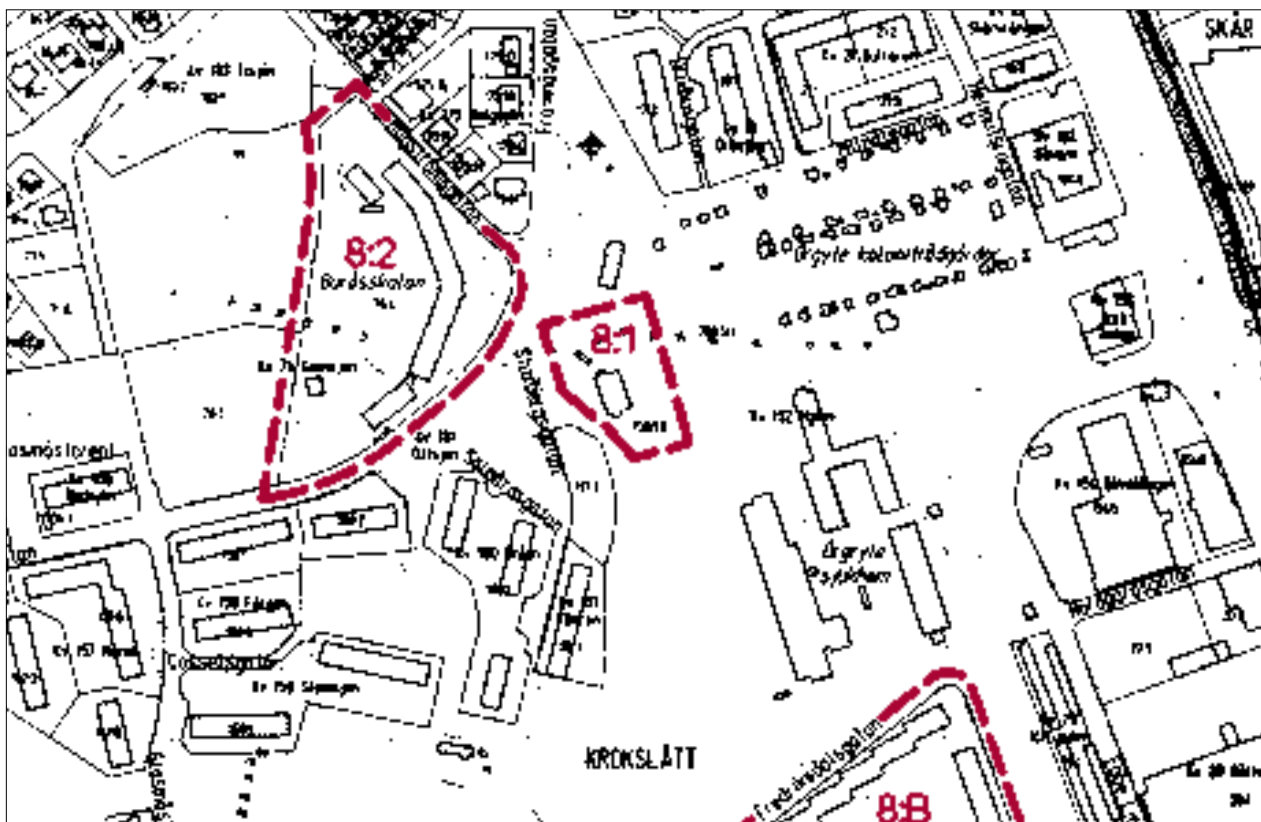
Byggnadens exteriör är i allt väsentligt bevarad. Den har genom sin funktion som epidemisjukhus och ungdomsgård socialhistoriskt värde.

F d Örgryte Epidemisjukhus, "Burås ungdomsgård".

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Buråsskolan

Krokslätt 8:2

Buråsskolan (kv 76:4) uppfördes 1925–27 enligt ritningar av A Fuhre. (Se sid 143.) Arkitekten anpassade byggnaden till den oregelbundna yttre tomtgränsen men gav den ändå en stram och nästan symmetrisk form. Mellan sydfasaden och en brant slänt skapades en omgärdad skolgård och på släntens sydvästra del anlades en terrasserad skolträdgård.

Skolan omfattar två huvudlängor i 4 våningar och har något lägre yttre flyglar. Den byggdes i gedigna material och utformades helt i 1920-talets klassicistiska anda.

Fasaderna murades av gult handslaget tegel och dekoren utfördes i tegel eller natursten. Taket täcktes med skiffer och skorstenarna kläddes med koppar. Till sockeln och utsmyckningen valdes Fjäråsgnejs. Samtliga fönster indelades med smäckra spröjsverk.

I husets mittaxel placerades huvudentrén som fram-

hävdes starkt genom en tornliknande utbyggnad krönt med gavelpartiet. Entréns gatufasad utsmyckades med kraftiga rusticerade pilastrar och reliefer av natursten medan gårdssidan utformades i tegel och betonades genom ett vindfång med anslutande balkong och trappa.

En originell detalj är det höga smala valvet som sammanbinder huvudbyggnaden med södra flygeln.

Karaktäristiskt för skolans planlösning är systemet med klassrum längs enkelsidiga väl belysta korridorer. Byggnadens mittdel är en rymlig trapphall med dekor-målning i klassicistisk stil utförd av Jerk Werkmäster.

Skolan som helhet är i allt väsentligt väl bibehållen. Den är ett av de förnämsta exemplen på monumentala påkostade skolbyggnader från denna period och utgör ett mycket viktigt inslag i Krokslätts stadsbild. Av stort värde är också skolträdgården.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Buråsskolan, naturstensdekor ovanför huvudentrén.

Ljungbackegatan 2, 4 och 8

Krokslätt 8:3

Området omfattar tre äldre bostadshus av trä: Ljungbackegatan 8 (708:561) uppfört cirka 1910, Ljungbackegatan 2 (109:1) byggt 1924 efter ritningar av E Öhrn samt Ljungbackegatan 4 (109:11) som tillkom 1932 och ritades av A Eliasson.

Ljungbackegatan 8 är i en våning med källare och omges av en relativt stor trädgård. Huset har ett sadeltak täckt med tvåkupigt tegel och fasader av liggande panel. Exteriören är mycket välbevarad med sexdelade fönster och traditionell snedställd källaringång.

Ljungbackegatan 2–4 är i 2 våningar och ligger på ett höjdparti. De har tegeltäckta sadeltak, fasader klädda med locklistpanel och detaljer i 1920-talsklassicism.

Byggnaderna är välbevarade exempel på den typ av friliggande bostadshus som varit vanliga i ytterområden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Ljungbackegatan 8.

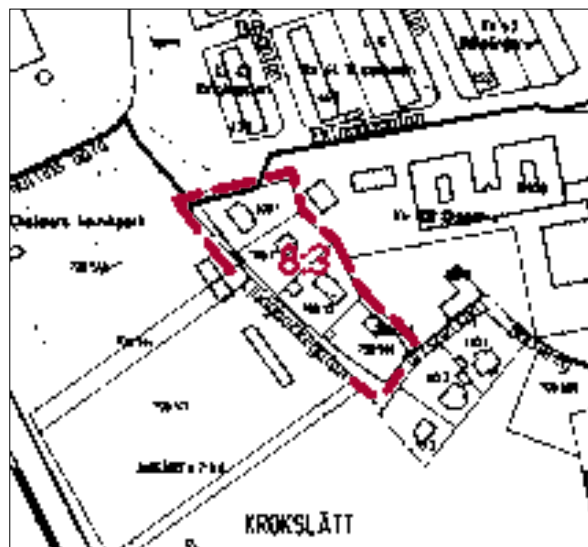
Övrigt – utanför programmet

Krokslätt 8

Örgryte koloniträdgårdar, Örgryte sjukhem
"Örgrytekolonin" (708:511) anlades på 1910-talet och omfattar en välbevarad miljö.

Sjukhemets äldre del (kv 152) som tillkom på 1920-talet är socialhistoriskt och byggnadshistoriskt intressant.

Örgryte koloniträdgårdar och Örgryte sjukhem utgör tillsammans med f d Örgryte Epidemisjukhus en värdefull kulturhistorisk miljö (se karta sid 147).

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

LANDALA 9

STADSDELENS HISTORIA

1800-talet

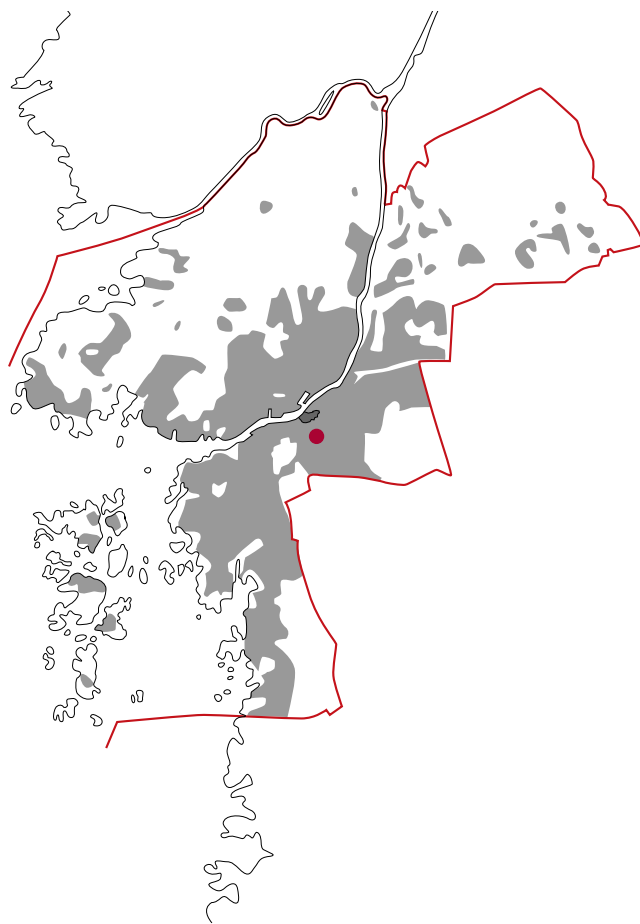
Landala som tidigare var en del av hemmanet Krokslätt Nordgården införlivades med Göteborgs stad 1883. I områdets norra del fanns då sedan 10–20 år en förstad för arbetare med små enkla friliggande bostadshus av trä. Efter införlivningen tillkom framför allt landshövdingehus och arbetarförstaden var helt utbyggd cirka 1910.

Ett kapell av trä byggdes 1885 vid nuvarande Kapellplatsen och flyttades till områdets södra del 1919.

På 1890-talet uppfördes också det Holtermanska sjukhuset och uppe på berget mot Annedal restes ett vattentorn. Båda byggnaderna ritades av arkitekten A C Peterson.

1900-talet

Ett stycke söder om arbetarstadsdelen Landala började Landala egnahem att byggas 1913. Mellan dessa mycket olika bostadsområden placerades några kvarter med landshövdingehus som uppfördes cirka 1930–35. I öster fanns också ett stort område med koloniträdgårdar som försvann på 1950-talet då Chalmers började att ta marken i anspråk för sin utbyggnad. (Se Johanneberg 7:D.)

Förändrat - bevarat

Större delen av arbetarstadsdelen Landala revs på 1970-talet och ersattes med ny bostadsbebyggelse. Landshövdingehusen i kvarteret Sångsvanen och kapellet är ännu bevarade.

”Egnahemsområdet” är välbevarat och har ett mycket stort kulturhistoriskt värde. De yngre landshövdingehusen intill utgör en värdefull miljö.

Mer att läsa

Landala, Stadsdel och livsform som försvann. N Engelbrektsson 1982.

*Landala egnahem från sydväst.
Cirka 1920.*

LANDALA EGNAHEM, 9:A

FYRVERKAREGATAN, LANDSHÖVDINGEHUS, 9:B

KV 15 SÅNGSVANEN, F D HOLTERMANSKA SJUKHUSET, 9:C

LANDALA VATTENTORN, 9:1

F D VATTENRESERVOAR M M, 9:2

Landala egnahem

Landala 9:A

Miljön består av en väl sammanhållen bebyggelse med villor och radhus.

Historik

År 1900 föreslog grosshandlaren J A Hertz att egnahem för mindre bemedlade skulle byggas i Göteborg. En särskild beredning tillsattes 1905 och två år senare utpekades bl a Landalabergen som ett lämpligt egnahemsområde.

Göteborgs nytillträdde stadsingenjör A Lilienberg gjorde 1908 en stadsplaneskiss för området och samma år lämnade de två välkända arkitekterna C Westman och S Ericson tävlingsförslag till olika hustyper: enkelhus, dubbelhus och radhus. C Westmans förslag segrade.

År 1911 fastställdes stadsplanen men redan 1917–21 gjordes revideringar för några större villor och även för att ge möjlighet att uppföra rymligare radhus.

Utbyggnaden påbörjades 1913. De första två åren uppfördes cirka 35 hus. Under kriget byggdes bara några få hus och först 1920–22 färdigställdes området.

Egnahemsbebyggelsen omfattade totalt drygt 60 enkel- och dubbelhus samt två radhuslängor. I söder placerades en rad med fem små hyreshus uppförda av Bostadsaktiebolaget Framtiden.

C Westmans typritningar användes som utgångspunkt vid utformningen av enkel- och dubbelhusen men några viktiga justeringar gjordes. Bl a ändrades de föreslagna putsfasaderna till träfasader med stående panel och överbyggda förstukvistar tillkom. Några av de större villorna ritades av J Jarlén och arkitekten för husraden i söder var B Hertzman. Alla dessa friliggande byggnader präglades av den nationalromantiska stilen. Radhuslängorna som tillkom 1921 ritades av M Erichs och är byggda i 1920-talsklassicistisk anda.

Genom stadsplanen och tomträttskontrakten reglerades utformningen av byggnadernas exteriör, förgårdsmarken, staket och murar, behandlingen av vegetation o s v. Även för husens färgtyp och kulörval fanns bestämmelser. En viss typ av laserande färg i olika bruna toner skulle användas.

Sedan tillkomsten har mindre ombyggnader eller andra förändringar gjorts i de flesta av husen, bl a har flera av de ursprungliga spröjsade fönstren bytts ut. Bebyggelsen som helhet är dock mycket välbevarad med brunmålade träpaneler och röda tegeltak som håller samman den enhetliga miljön.

År 1951 i samband med att Guldheden byggdes ut uppfördes en provisorisk småkyrka av trä i områdets sydvästra del. 1966 stod en ny kyrka klar på granntomten, Guldhedens Kyrka. Den ritades av arkitekten H Zimdahl.

Motivering

Landala egnahem har en ovanligt väl bevarad bostadsmiljö från perioden 1910–20 med tidstypisk stadsplan och olika varianter av villor i utpräglat nationalromantisk anda. Det är Göteborgs äldsta egnahemsområde och har genom sina olika hustyper även socialhistoriskt värde.

Området är ett av de bäst bevarade exemplen på sammanhållen egnahemsbebyggelse från denna tid i landet.

Guldhedens Kyrka är en av de kyrkor från tiden efter 1939 som riksantikvarieämbetet valt ut som särskilt värdefulla. Träkyrkan är en av landets första småkyrkor, uppförd med frivilligt insamlade medel.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen:

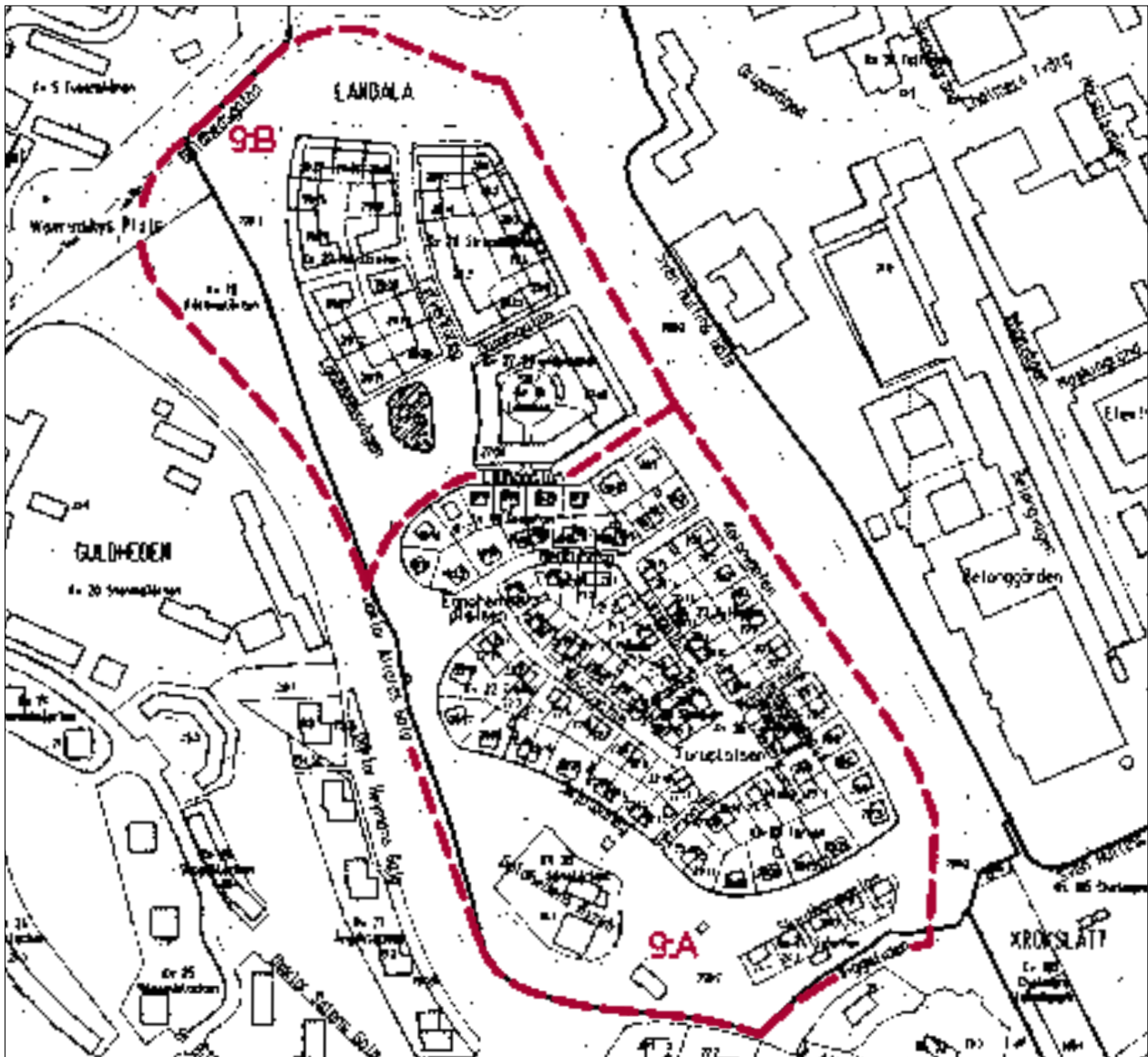
Guldhedens Kyrka.

Beskrivning – karaktär

Landala egnahem är ett trähusområde beläget på ett höjdparti. Stadsplanen och byggnaderna är väl anpassade till varandra och terrängen.

Karaktäristiskt för planen är de oregelbundet formade kvarteren, de krökta gatorna och de små platsbildningarna. Bebyggelsen hålls samman genom enhetliga exteriörmaterial och färger.

Tomterna avgränsas ofta av låga naturstensmurar med bruna trästaket eller häckar.

*Landala egnabem,
vy från väster.*

Friliggande bus (enkelbus, dubbelbus m fl)

Byggnaderna är i 1 1/2 våning med branta sadeltak. Karaktäristiskt för exteriören är fasader med brunmålad lock- eller locklistpanel, socklar av natursten, raka eller brutna takfall täckta med rött enkupigt tegel, vitmålade fönster ursprungligen med indelning i smårutor samt förstukvistar med dekorativa snickerier och tegeltak.

Radbus

Byggnaderna är i 2 våningar med sadeltak. Karaktäristiskt för exteriören är fasader klädda med brun locklistpanel, röda detaljer, valmade tak täckta med enkupigt tegel, vitmålade fönster indelade i sex rutor samt entrédörrar med 1920-talsdekor.

Guldhedens kyrka

Kyrkan ligger på ett höjdparti mellan Landala egnahem och Dr Fries Torg i Guldheden. Den är uppdelad i två volymer med motställda pulpettak som ger överljus i kyrkorummet och har ett lågt torn vid entrén. Fasaderna är klädda med vit puts och tornets sidor är täckta med träspån.

Mer att läsa

Landala egnahem, riksintressen för kulturmiljövården nr 3. Länsstyrelsen 1992.

Landala egnahem, förslag till miljöprogram. Stadsbyggnadskontoret 1998.

Fyrverkaregatan, Landshövdingehus

Landala 9:B

Miljön omfattar storgårdskvarter med landshövdingehus och en park med en damm.

Historik

Stadsplanen upprättades av A Lilienberg 1927. I området fanns då ett vattentorn som byggts på 1910-talet.

1929–35 bebyggdes den norra delen (kv 28–29) med landshövdingehus. Arkitekter var bl a J Jarlén och G Gillermo.

Den södra delen (kv 27) uppfördes i HSB:s regi. 1927 bebyggdes större delen av kvarteret med ett landshövdingehus ritat av A Fuhre. 1934 tillkom också ett stenhus i öster. Det är ett tidigt "funkishus" ritat av arkitekten E Friberger.

Efter 1975 har de flesta av husen byggts om, bl a har fasaderna tilläggsisolerats och fönstren har bytts.

Motivering

Bebyggelsen utgör ett värdefullt inslag i stadsbilden. Miljön kring den lilla dammen har särskilt värde. Några av husen i norra delen har välbevarad och tidstypisk exteriör och utgör goda exempel på landshövdingehus från perioden 1930–40.

Fyrverkaregatans landsbövdingehus från sydväst. Till höger Landala egnahem.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Beskrivning – karaktär

Området omfattar 3–4 storgårdskvarter och i anslutning till dem en damm omgiven med planteringar. Gårdsformerna är oregelbundna. Längs gatufasaderna finns förträdgårdar med terrassmurar och staket.

Kv 28–29, Landshövdingehus

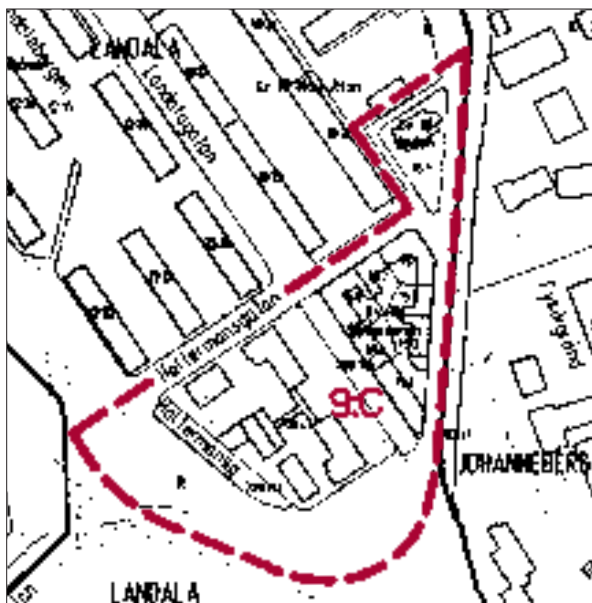
Karaktäristiskt för exteriören är fasader klädda med träpanel och slätputs, sadeltak täckta med rött tegel, två- eller treluftsfönster utan spröjsar, enkla fönsteromfattningar samt glasade portar av trä med enkel dekor.

Kv 27, Landshövdingehus och stenhus

Kvarteret består av ett stenhus i 4 våningar sammanbyggt med ett landshövdingehus så att en sluten oregelbunden gård bildats.

Stenhuset har ljusgröna putsade fasader (tilläggsisolerade). Mot Kolonigatan har fasaden karaktäristiska band med fyrluftsfönster.

Landshövdingehuset har sockel av gråsten och tilläggsisolerad fasad klädd med träpanel. Mot parken där det tidigare fanns butikslokaler upptas bottenvåningen av stora fönster.

Kv 15 Sångsvanen, f d Holtermanska sjukhuset

Landala 9:C

Området har en miljö som omfattar varierande bebyggelse; ett f d sjukhus, ett kapell och landshövdingehus.

Historik

Holtermanska sjukhuset uppfördes 1891–94 som ersättning bl a för ett äldre "Kurhus" innanför vallgraven. Arkitekt var A C Peterson. Han ritade även Gibraltar Fattigvårdsinrättning som ligger intill.

Holtermanska sjukhusets byggnader omgavs ursprungligen av murar och staket. Det omfattade administrationsbyggnad, en sjukpaviljong för kvinnor och en för män. Anläggningen har delvis ändrats genom rivning av staket och skorsten, inre ombyggnader m m.

Kv 15 Sångsvanen med sina landshövdingehus uppfördes som ett av de sista i "arbetarstadsdelen" Landala. Norra delen byggdes omkring 1900 och den södra omkring 1915. Arkitekter var bl a O M Holmén och Hj Cornilsen. Kvarteret är i huvudsak oförändrat sedan byggnadstiden.

Landalakapellet som ursprungligen stod vid Kapellplatsen ritades av C Möller 1885. År 1919 flyttades det till sin nuvarande plats.

Motivering

Byggnaderna ligger vid ett viktigt stråk och utgör ett karaktäristiskt och värdefullt inslag i stadsbilden. Landshövdingehusvarteret är det sista bevarade med bebyggelse typisk för "arbetarstadsdelen" Landala. F d Holtermanska sjukhuset har socialhistoriskt värde.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987: kv 15 Sångsvanen.
Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen:
Landalakapellet.

Beskrivning – karaktär

Området utgör en avgränsad enhet med äldre byggnader och ligger intill bebyggelse från 1970-talet.

Holtermansgatan. Kvarteret Sångsvanen och f d Holtermanska sjukhuset.

F d Holtermanska sjukhuset, 709:44

Anläggningen omfattar tre byggnader som är sammanbundna med inbyggda gångar samt en helt friliggande byggnad. De tre sammanbundna husen är i 2–3 våningar med brutna tak och gula fasader som har dekorativa inslag av rött tegel. Karaktäristiska detaljer är bl a huvudbyggnadens uppskjutande gavelpartier i takfallen och trapphusens stora runda fönster.

Byggnaderna omges delvis av planteringar och en rad höga träd.

Kv 15 Sångsvanen

Kvarteret är triangelformat och består av sju landshövdingehus byggda runt ett gemensamt gårdsutrymme med delvis markerade tomtgränser. På gården finns två stora träd och planteringar.

Norra delens hus har spritputsad bottenvåning med dekor av slätputs och tegel, övervåningar klädda med liggande panel och brutet plåttäckt tak. Fönstren är original och har omfattningar med fyllningar av stående panel och andra dekorativa detaljer.

I södra delen präglas exteriören delvis av nationalromantiska ideal. De flesta av husen har spritputsad bottenvåning med dekor av slätputs, övervåningar klädda med stående panel, branta brutna tak täckta med rött tegel, små dekorativa takkupor täckta med plåt, fönster med korspost och spröjsad nederbåge samt balkonger med räcken av trä.

Byggnaderna innehåller fortfarande många små ursprungliga lägenheter och interiörerna är välbevarade. 1998 påbörjades planering för ombyggnad till studentbostäder.

Landalakapellet, Kv 18 Anden

Kyrkobyggnaden är relativt liten men utgör med sitt torn ändå ett markant inslag i den storskaliga miljön. Fasaderna är klädda med liggande panel. Taket är täckt med tegel och tornets övre del är klätt med skiffer. Kapellet omges av buskar och höga träd.

Landala Vattentorn

Landala 9:1

Vattentornet (709:2) uppfördes 1892 enligt ritning av arkitekt A C Peterson. Tornet ingick i det nya vattenförsörjningssystem som började byggas med utgångspunkt från Alelyckan 1889.

Tornets arkitektur anknyter till medeltida försvarsanläggningar. Fasaderna är av rött tegel med bandmönster av natursten. Fönstren är rundbågade och byggnadens övre hörn markeras med miniatyrorn. Interiören omfattar ett välvt rum.

F d vattentornet är ett värdefullt exempel på 1890-talets fantasifulla tegelarkitektur och den tidens ambition att ge de tekniska anläggningarna en värdig och ofta monumental form. Det utgör också ett viktigt inslag i stadsbilden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Landala vattentorn.

F d vattenreservoar m m

Landala 9:2

Anläggningen (kv 37) består av en f d vattenreservoar byggd 1871 som en del av vattenledningssystemet från Delsjön och en f d pumpstation uppförd 1905 i samband med utbyggnaden av Alelyckans vattenverk. Vattenreservoaren byggdes om till sporthall 1972.

Vattenreservoaren är uppförd med grova gråstensmurar och påbyggnaden är av trä. F d pumpstationen är i 1 ½ våning och försedd med ett hörntorn. Fasaderna är putsade och har dekorativa fönsteromfattningar av tegel. I bottenvåningen finns stora välvda fönster med smårutsindelning.

Byggnaderna visar utvecklingen av stadens vattenförsörjningssystem och utgör med sin omgivande park ett mycket värdefullt inslag i stadsbilden.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

F d pumpstation och reservoar.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

PUSTERVIK 11

STADSDELENS HISTORIA

Pustervik är en liten stadsdel söder om Rosenlundskanalen. Den har fått sitt namn efter en vik som tidigare fanns väster ut vid älvstranden där vallgraven mynnade ut. (Se karta sid 197.)

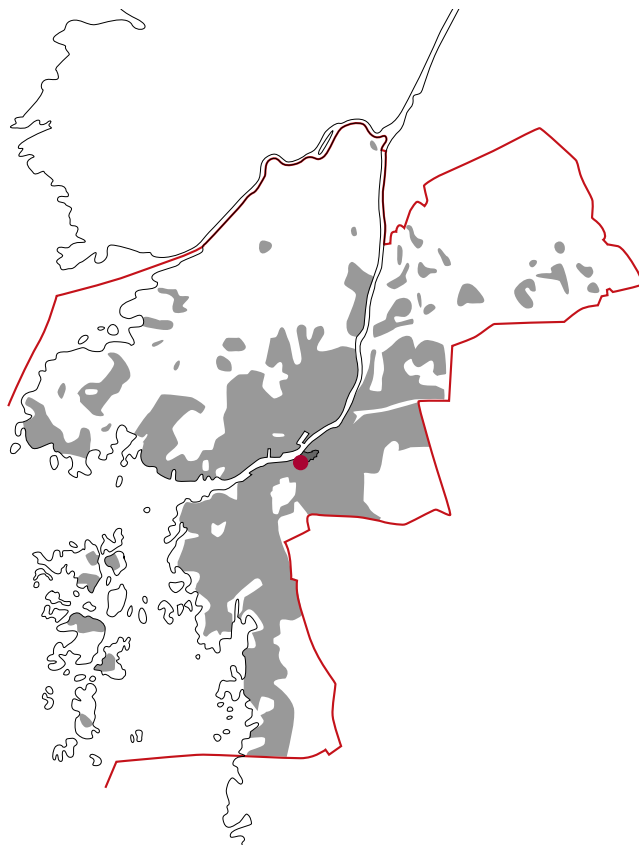
Före 1850

Området var ursprungligen en del av befästningsstråket och genomkorsades av en militär kommunikationsled, den så kallade "Kaponjärren". Murarna och vallarna revs i början av 1800-talet, vallgraven fick en ny sträckning cirka 1850 och den sista resten av Kaponjärren lades igen 1865. (Se karta sid 32.)

1850-1950

På 1850-talet upprättades en stadsplan för området. Den omfattade tre bostadskvarter som byggdes ut 1860–70. Pusterviksplatsen vilken tillkom ungefär samtidigt användes som upplag för tegelsten, sand och andra byggnadsmaterial in på 1900-talet.

I västra delen fanns sedan stadens grundläggning en väg och en bro som ledde in till Karlsporten och Kungsgatan. I östra delen byggdes Husarbron 1835. Den ersattes på 1860-talet med Rosenlundsbron som byggdes

om 1921. Dessutom fanns en mycket liten färja (Kålles färja) som gick mellan Pusterviksplatsen och Fisktorget.

Förändrat - bevarat

Ungefär hälften av den ursprungliga bostadsbebyggelsen har ersatts med nybebyggelse efter 1950 och Pusterviksplatsen har blivit parkeringsplats.

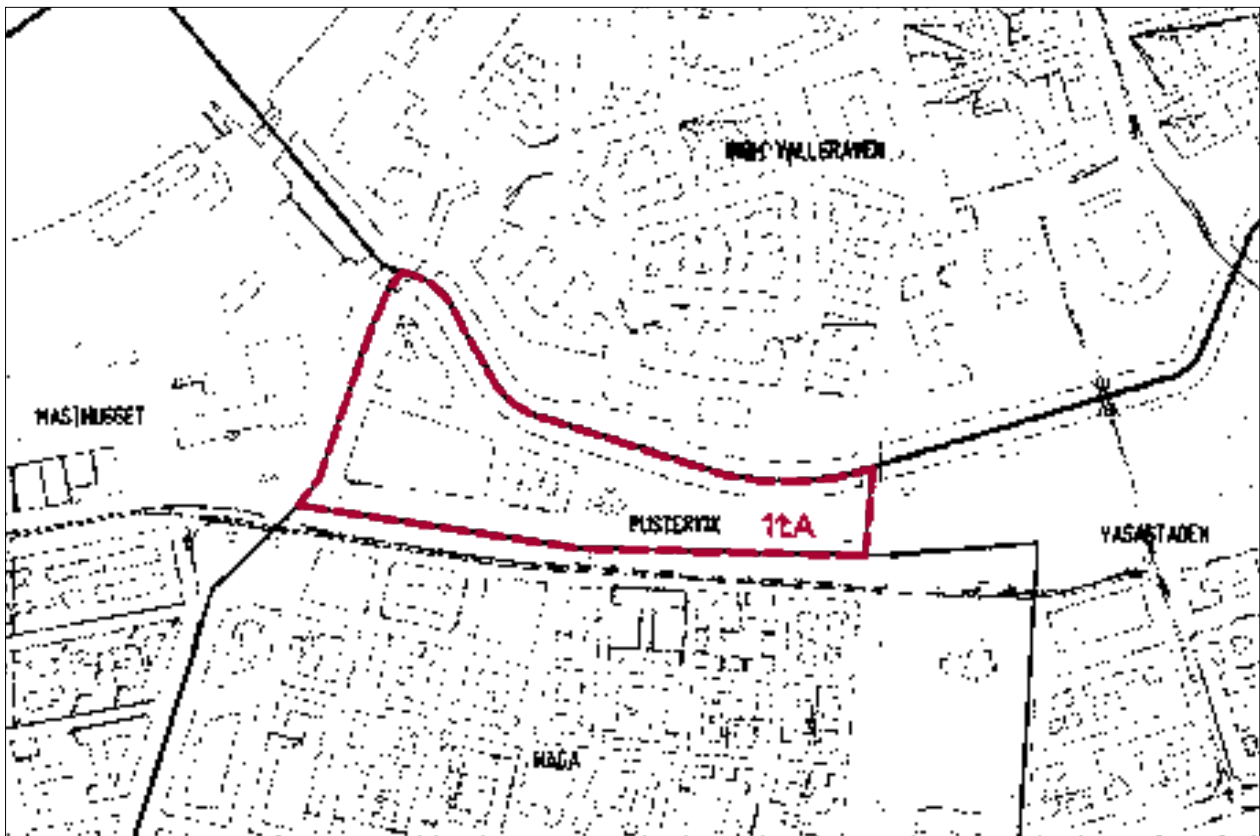
Hela stadsdelen är en värdefull miljö som ingår i vallgravsstråket.

Mer att läsa

Pustervik, Rosenlund, Järntorget. S Gulin 1974.
Pustervik och Röva i våra hjärtan. R Jonsvik 1978.

Pusterviksplatsen sedd från Fisktorget på 1890-talet.

PUSTERVIKSPLATSEN – PUSTERVIKSGATAN, 11:A

*Nybyggnadsritning 1919.
Järntorgsgatan 12–14, kv 2:12.*

Pusterviksplatsen – Pusterviksgatan

Pustervik 11:A

Miljön omfattar tre kvarter vid Pusterviksgatan och Pusterviksplatsen.

Historik

De två västra kvarteren (kv 2 Regeringen och kv 3 Röda Bryggan) som bebyggdes cirka 1860 ritades av A Krüger m fl. Byggnaderna var av sten i 2–3 våningar och innehöll bostäder. Det östra kvarteret (kv 1 Kapponieren) uppfördes cirka 1870 och blev enhetligt bebyggt med trevånings bostadshus. De innehöll mest stora lägenheter med upp till 6 rum och kök men även små lägenheter förekom.

I hörnhuset Pusterviksgatan 11 (kv 2:19) hade den välkände skeppsredaren Axel Broström bostad och kontor 1883–1905. Andra byggnader med intressanta verksamheter var Brogatan 4 (kv 3:8) där krogen Pustervikskällaren drevs från cirka 1870 till 1983 när huset revs, Brogatan 2 (kv 3:8) som i slutet av 1800-talet hade en samlingshall i övre våningen samt Pusterviksgatan 15 (kv 1:2) där ABF:s studiehjem hade lokaler från 1926.

Redan 1919 revs hörnhuset mot Järntorget (kv 2:12) och ersattes med en hög kontorsbyggnad som hade en stor biograf i bottenvåningen. Arkitekt var M Erichs.

Efter 1950 har flera av husen i de två västra kvarteren ersatts med nya, bl a Trefaldighetskyrkan (kv 2:19) som uppfördes 1966 efter ritningar av L Ågren. Kvarteret Kapponieren är i huvudsak oförändrat.

Motivering

Pusterviksplatsen och de tre kvarteren utgör en viktig del i miljöerna längs Vallgravsstråket och kring Järntorget. Området har också en nära kontakt med Haga och vyn upp mot Skansen Kronan har ett speciellt värde.

Byggnaderna representerar olika utbyggnadsepoker. Särskilt intressanta är de två bevarade 1860-talshusen Brogatan 2/Järntorgsgatan 2, kvarteret Kapponieren som är helt bibehållet med byggnader från cirka 1870 samt f d biografen vid Järntorget.

Kv 1 Kapponieren, Pusterviksgatan 15–13.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Bevaringsprogram 1987: västra delen.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: hela området.

Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: hela området.

Beskrivning – karkatär

Området begränsas av Rosenlundskanalen i norr och Södra Allégatan i söder. Kvarterssidorna mot väster utgör en del av Järntorgsmiljön.

Kv 1 Kapponieren är enhetligt bebyggt med fyra f d bostadshus från cirka 1870. De är i 3 våningar med förhöjd källarvåning och plåttäckta sadeltak. Fasaderna är putsade och utsmyckade med återhållen dekor i nyrenässans. Till varje hus hör en liten kringbyggd gård. Delar av interiören är bevarad.

Kv 2 Regeringen har en blandad bebyggelse. Hörnhuset Järntorgsgatan 12-14/Norra Allégatan (kv 2:12) stod klart 1921. Bottenvåningen innehöll ursprungligen biografen Rialto (nuvarande Pusterviksteatern). Övriga våningar var kontor. Byggnaden har 6 våningar, plåttäckt sadeltak och putsad fasad utformad i klassicistisk stil. (Se sid 159.) Dekoren som bl a omfattar höga pilastrar är utförd i granit.

Järntorgsgatan 10 som tillkom 1963 är i 5–8 våningar och har en tidstypisk gatufasad delvis klädd med härdat glas. Trefaldighetskyrkan som uppfördes tre år senare för metodistförsamlingen upptar kvarterets östra del. Den är i 4–6 våningar och har fasader av formgjutna betongelement.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

MASTHUGGET 12

STADSDELENS HISTORIA

1620-1820

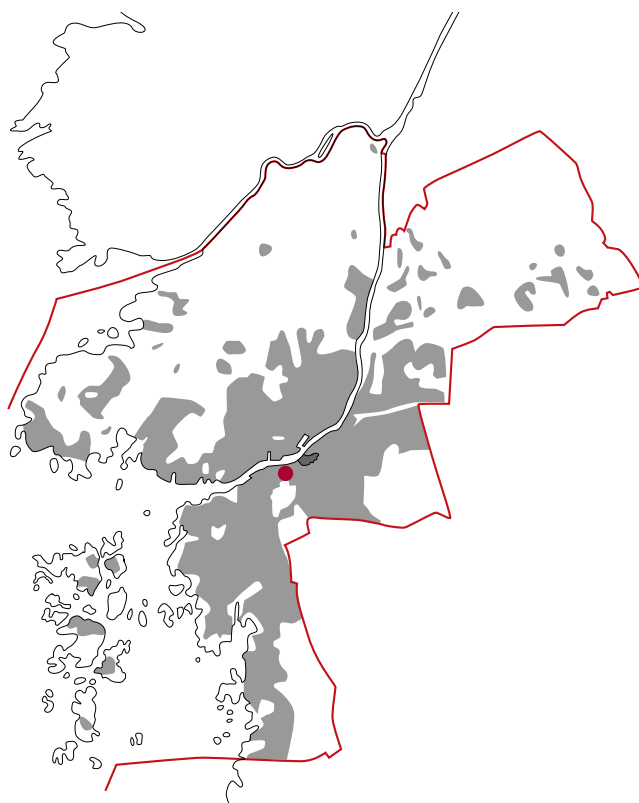
Det område som idag är stadsdelen Masthugget ingick i Göteborgs ursprungliga ägor. Stadsgränsen sträckte sig från Skanstorget till Stigbergsliden och hade ungefär samma läge som den nuvarande stadsdelsgränsen i sydväst.

Namnet har stadsdelen fått efter Masthamnarna som tidigare låg längs älvstranden. (Inom Stigberget finns också ett område som kallas Masthugget.)

Strandområdet omfattade redan på 1600-talet viktiga verksamheter som hade anknytning till älven. Delar av marken arrenderades ut till personer som drev handel med trä och tillverkade master. Området användes även till båtbyggeri, ett "tjårhof" låg längst ut mot väster och på 1780-talet flyttade stadens järnvåg till en tomt norr om nuvarande Järntorget.

Innanför "hamnen" låg dels landerier med trädgårdar, dels gles bostadsbebyggelse som framför allt fanns västerut, längs Smala Vägen, Breda Vägen och Stigbergsliden.

I öster disponerade den förmögna familjen Amija ett stort område med en påkostad trädgårdsanläggning. Här etablerades 1773 nöjesetablissementet "Wauxhall" som låg vid nuvarande Järntorget västra sida.

1820-1930

På 1820-talet upprättades en plan för Masthugget och området ingick också i 1866 års stora utbyggnads- och regleringsplan. Den ändrades senare delvis i anslutning till Linnégatan. Planerna innebar att den befintliga oregelbundna och glesa bebyggelsen ersattes med rätvinkliga kvarter längs nya raka gator (Långgatorna).

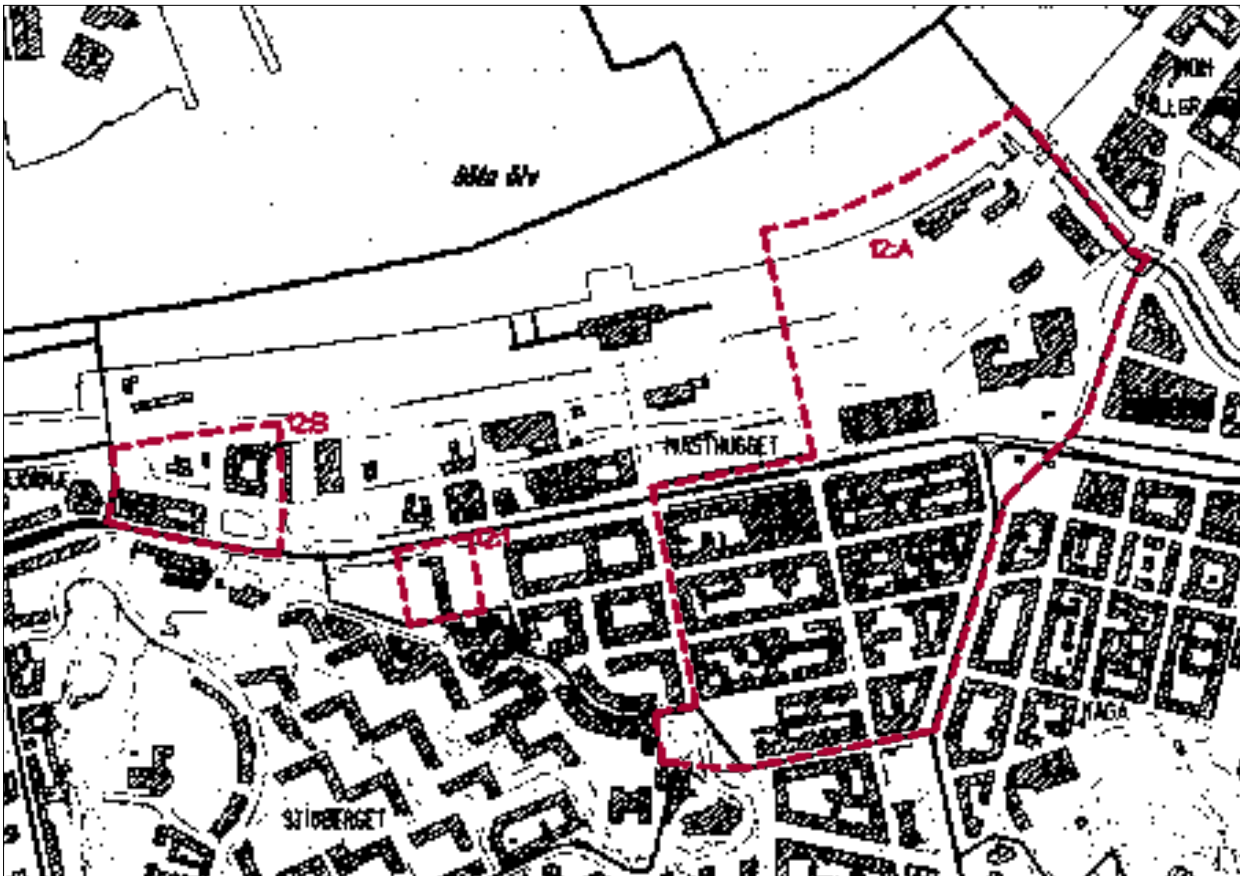
Där Masthuggstorget och Järntorget nu ligger fanns öppna platser eller torg redan på 1700-talet. Dessa utvidgades och fick en stramare form genom de nya planerna.

Utbyggnaden genomfördes under en relativt lång period cirka 1860–1930 och den nya bebyggelsens karaktär varierade.

Söder om Första Långgatan uppfördes i huvudsak stenhus. Det var bostadsbebyggel-

Masthugget cirka 1820. Till höger Haga.

se med inslag av allmänna byggnader, verkstäder osv. Masthuggstorget ställdes i ordning som salutorg 1877. Här byggdes sedan en saluhall (1887) och Sjömanshemmet (1886). Längre västerut vid gränsen till Majorna tillkom Wettergrens Konfektionsfabrik (1897).

Längs älven norr om Första Långgatan användes området för både hamnverksamhet

LINNÉGATAN – LÅNGGATORNA, 12:A

BARLASTGATAN – STIGBERGSLIDEN, 12:B

F D SJÖMANSHEMMET, 12:1

Linnégatan, vy från Järntorget. Till höger Masthugget, kv 2 Skonaren och kv 3 Briggen (Linnégatan 5–11). Till vänster Haga, kv 10 Sergeanten (Linnégatan 14 m fl). I bakgrunden stadsdelen Olivedal med Viktoriaskolan i förgrunden.

och industri till 1880-talet. Här låg bl a de två stora träförädlingsfabrikerna Bark & Warburg (från 1861) och Strömman & Larsson (från 1871). Åren 1888–1902 byggdes Masthuggskajen och den tidigare bebyggelsen ersattes sedan med låga magasin av trä. Längst ut i väster uppfördes också ett stort stenhus, det s k Amerikahuset (1919–23) och en avloppspumpstation (1911).

Österut i direkt anslutning till Rosenlundskanalen tillkom Frilagret 1918.

1930-1955

1930–55 uppfördes nya byggnader av sten i området norr och väster om Järntorget, bl a

Folkets Hus och yrkesskolorna. Under samma period tillkom ett nytt "Sjömanshem" vid Masthuggstorget.

Förändrat - bevarat

Efter 1960 har en stor del av bebyggelsen norr om Första Långgatan och kring Masthuggstorget rivits och delvis ersatts med nybebyggelse.

I östra delen finns fortfarande en väl sammanhållen bebyggelse som har kulturhistoriskt värde och längst ut i väster ligger också en liten grupp värdefulla byggnader.

Linnégatan – Långgatorna

Masthugget 12:A

Miljön omfattar åtta kringbyggda kvarter väster om Linnégatan och några friare placerade byggnader norr om Järntorget.

Historik

Till 1800-talets mitt var området glest och oregelbundet bebyggt med trähus. Från 1800-talets mitt uppfördes en tätare kvartersbebyggelse. Utbyggnaden påbörjades vid Järntorget och fortsatte sedan längs Linnégatan och Långgatorna. De första byggnaderna var i 3 våningar och höjden ökade sedan till 4–6 våningar. Omkring 1920 var större delen av området bebyggt med stenhus.

De flesta av byggnaderna var bostadshus men inom området tillkom även allmänna byggnader bl a en folkskola, en brandstation, ett polishus och Auktionsverket. Några byggnader var helt avsedda för verkstäder eller andra verksamheter. I många fastigheter blandades boende, butiker och verksamheter av varierande slag.

Eftersom utbyggnaden av denna del pågick under 60–70 år växlar arkitekturen. Många av byggnaderna utformades i någon form av nyrenässans eller fick fantasifullt komponerade tegelfasader i ”sekelskiftesstil” men det finns också exempel på yngre byggnader i nationalromantisk stil.

Sedan 1970 har cirka fem hus rivits och ett par kompletterande byggnader har tillkommit på tidigare obebbyggda tomtdelar. De flesta av fastigheterna är ombyggda men har kvar sin ursprungliga karaktär (Se beskrivning – karaktär). Området innehåller fortfarande många bostäder, flera allmänna byggnader och ett rikt varierat urval av butiker och verksamheter, även verkstäder.

Motivering

Området kring Långgatorna har en mycket karaktäristisk blandning av bostadshus, allmänna byggnader och verksamhetslokaler av skiftande slag. Här finns också stora variationer i bebyggelsens skala och utseende. Höga stenhus med eleganta bostadslägenheter och låga

enkla verkstadsbyggnader förekommer t ex inom samma kvarter. Det är den enda miljön av detta slag inom Göteborg.

Bebyggelsen som helhet är värdefull. Dessutom finns inom området ett flertal enskilda byggnader som är särskilt intressanta t ex ”Lindbergska huset” vid Järntorget, Linnégatan 3–5 och 7–9 med sina monumentala sekelskiftesfasader, det lilla f d bostadshuset Andra Långgatan 25, f d avsöndringsskolan, Auktionsverket, f d brandstationen, Första Långgatan 12 med sin unika gård omgiven av loftgångar, f d verkstadsbyggnaderna på Tredje Långgatan 11–13 samt Polishuset som är ett framstående exempel på nationalromantisk tegelarkitektur.

Byggnaderna mot öster ingår som viktiga delar i det värdefulla ”Linnégatsstråket”.

Folkets Hus och f d Yrkesskolorna är viktiga delar i miljön vid Järntorget och Frilagret ingår i miljön längs vallgraven.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Bevaringsprogram 1987: hela området med undantag av hamnpartierna.

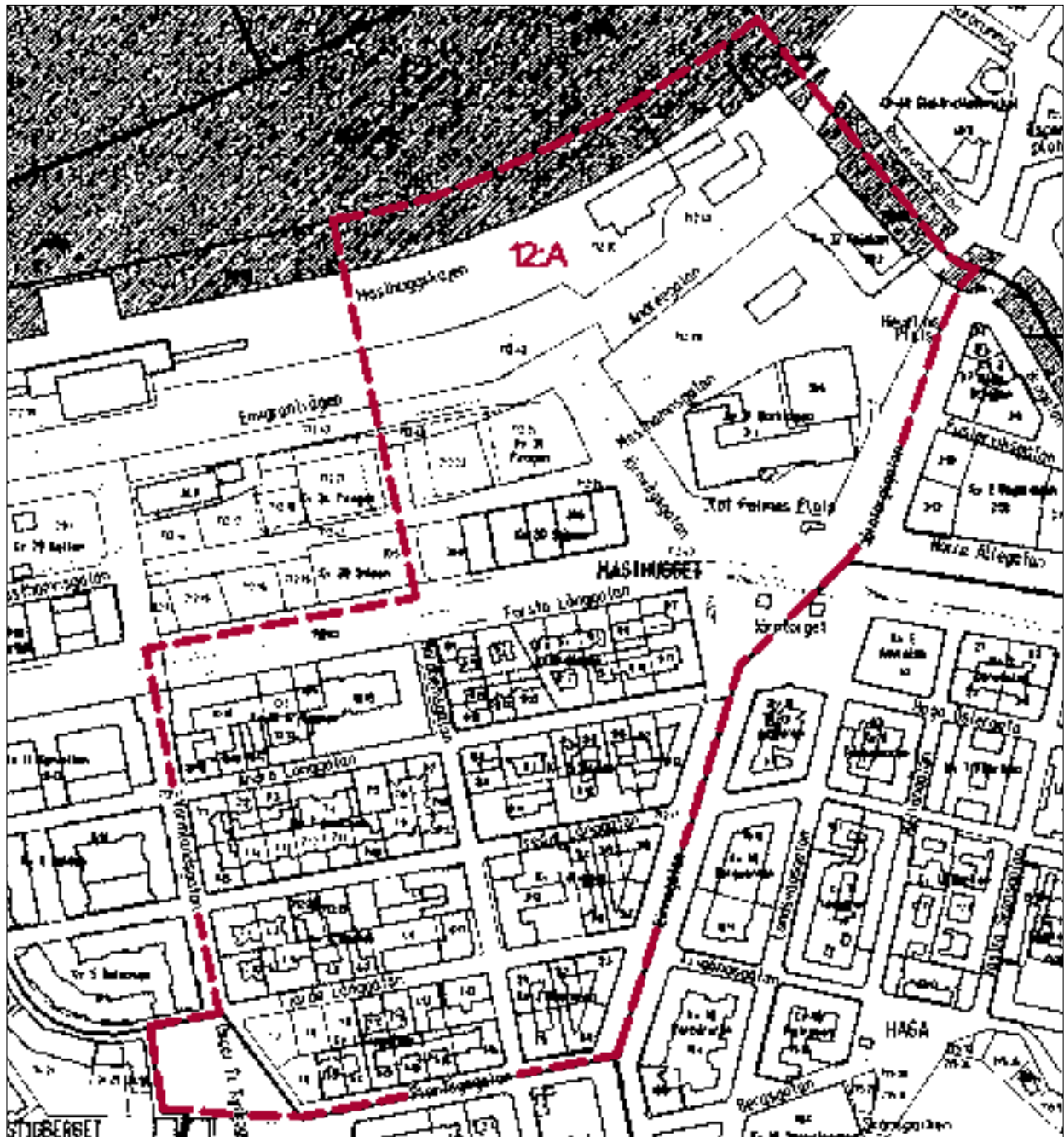
Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: kvarteren öster om Nordhemsgatan.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: kv 31 Barkassen, Biografen Draken.

Beskrivning – karaktär

I öster gränsar stadsdelen till Linnégatan. Detta livliga huvudstråk sträcker sig från Järntorget till Linnéplatsen och omges av stadsdelarna Masthugget, Haga, Olivedal och Kommendantsängen. Gatan kantas av breda trottoarer och trädrader. Gatubilden domineras av stenhus i 5–7 våningar men knutpunkten mellan de fyra stadsdelarna markeras genom två avvikande byggnader: Viktoriaskolan (se sid 188) och det villalikhande landshövdingehuset Linnégatan 32:A (se sid 220).

Linnégatan 1–11 som tillhör stadsdelen Masthugget är en husrad som i sin helhet består av byggnader från 1800-talets slut. Linnégatan 5–7 (kv 3:6–7) och Linnégatan 9–11 (kv 2:3–4) har sammanbyggda monumentala

fasader och utgör mycket viktiga inslag i gatumiljön.

Området längs Långgatorna består av kringbyggda stenhuskvarter där enstaka låga byggnader och delvis obebyggda tomter lättar upp det slutna intrycket. Här är bebyggelsen enklare än vid Linnégatan. Karaktäristiskt för gatumiljön är den varierande arkitekturen och verksamheter av olika slag som till stor del upptar bottenvåningarna längs vissa gatusträckor.

Kv 1 Fregatten

Kvarteret byggdes i huvudsak ut 1893–1905. (Fyra tomter är obebyggda.) Det domineras av hus i 4–6 våningar med mönstermurade tegelfasader t ex:

Nordhemsgatan 27/Plantagegatan 5, (kv 1:14)

Byggnadsår: 1903. Arkitekt/byggmästare: A Engström.

Linnégatan 9–11, kv 2:3–4.

Plantagegatan 7–9, (kv 1:15–16)

Byggnadsår: 1905. Arkitekt: J Andersson.

Plantagegatan 11–13, (kv 1:17,4)

Byggnadsår: 1905. Arkitekt: Ch Jacobsson.

Kv 2 Skonaren

Kvarteret byggdes ut 1895–98. (Ett hus ersattes med nybyggnad 1985). Det omfattar två väl bevarade byggnadskomplex:

Linnégatan 9–11, (kv 2:3–4)

Byggnadsår: 1898. Arkitekt: O W Nilsson.

De två fastigheterna har en gemensam monumental fasad av rött tegel med betonat mittparti och sidotorn samt rik tegeldecor.

Fjärde Långgatan 4–6, (kv 2:1–2)

Byggnadsår: 1898. Arkitekt: O W Nilsson.

Husen är i 4 våningar och har fasader av tegel med rik putsdecor samt putsad bottenvåning.

Kv 3 Briggen

Kvarteret byggdes ut 1890–94. Västra delen upptogs av

en brandstation med en öppen gård och den östra av en monumentalbyggnad mot Linnégatan. Alla byggnaderna är välbevarade. Särskilt intressanta är:

Nordhemsgatan 28, f d brandstation (kv 3:12)

Byggnadsår: 1890. Arkitekt: G Krüger.

Brandstationen byggdes om till saluhall, kontor m m 1989. Den är i 2–3 våningar med torn och har mönstermurade röda tegelfasader.

Linnégatan 5–7, (kv 3:6–7)

Byggnadsår: 1893. Arkitekt: N Villén.

De två fastigheterna har en samkomponerad fasad av gult tegel. Mittpartiet och hörnen betonas med tornuppbyggnader och på mittpartiet står namnet Linneaborg.

Kv 4 Barken

I kvarterets sydöstra hörn uppfördes ett skolhus 1871.

Från cirka 1880 till 1905 bebyggdes sedan större delen av tomterna med bostadshus och enstaka verkstäder.

Två tomter togs i anspråk för polishus och telestation.

1993 tillkom ett bostadshus på f d skolgården (kv 4:11).

Kvarteret har en ovanligt varierande bebyggelse. Följande är av särskilt värde:

Fjärde Långgatan 7, f d skola (kv 4:6)

Byggnadsår: 1871 och 1903.

Skolan ("avsöndringsskolan") var avsedd för "vanartiga" barn och byggnaden bekostades av dr Charles Dickson. Den omfattar två tegelbyggnader i 2–3 våningar.

Fjärde Långgatan 9, (kv 4:7)

Byggnadsår: 1877. Arkitekt: A Krüger.

På tomten finns en verkstadsbyggnad i 2 våningar.

Tredje Långgatan 26, (712:27)

Byggnadsår: 1904. Arkitekt: Hj Cornilsen.

Fastigheten omfattar en verkstadsbyggnad i en våning.

Fjärde Långgatan 15, (kv 4:10)

Byggnadsår: 1904. Arkitekt: O M Holmén.

Bostadshuset som har 4 våningar är uppfört med jugendinspirerade tegelfasader och markerade hörntorn.

Polishuset. Entrépartiets viktigaste detaljer är stadens vapen och en polisman utförda i granit.

Tredje Långgatan 32, (kv 4:1)

Byggnadsår: 1905. Arkitekt: J A Andersson.

Byggnaden är uppförd i 4 våningar och har välbevarade, sparsamt dekorerade tegelfasader.

Tredje Långgatan 18–22, Polishus, (kv 4:5)

Byggnadsår: 1911. Arkitekt: C Lindholm.

Polishuset är en påkostad och omsorgsfullt utformad tegelbyggnad i nationalromantisk anda med bl a rikt utsmückt entréparti och intressanta interiörer.

Kv 7 Smacken

Kvarterets första hus tillkom 1866. Övriga tomter bebyggdes i huvudsak med bostadshus 1880–1905. Alla byggnader står kvar. En stor del av fasaderna är utformade i nyrenässansens anda. Särskilt intressanta är:

Tredje Långgatan 19–27, (kv 7:10–14)

Byggnadsår: 1884–86.

Fastigheterna omfattar en rad enhetligt utformade bostadshus i 4 våningar. De putsade fasaderna är utförda i tidstypisk nyrenässans.

Tredje Långgatan 29, (kv 7:15)

Byggnadsår: 1886.

Bostadshuset som är i 4 våningar har en välbevarad putsfasad i nyrenässans och ett entréparti inramat med fyra hermer.

Tredje Långgatan 17, (kv 7:9)

Byggnadsår: 1885.

Bostadshuset är uppfört i 4 våningar med fasad av tegel och nyrenässansdekor i puts.

Kv 8 Skutan

Kvarteret bebyggdes 1879–99. Det fick en blandad bebyggelse med bostadshus, stadens auktionsverk, en större och flera mindre verkstäder. I stort sett alla byggnaderna är bevarade och auktionsverket kompletterades med en nybyggnad 1976. Följande byggnader är särskilt intressanta:

Tredje Långgatan 7–9, (kv 8:10)

Byggnadsår: 1890. Arkitekt: C Fahlström.

Auktionsverket är en tidstypisk allmän byggnad med mönstermurade röda tegelfasader och betonat mittparti som har stora fönster mot auktionshallen.

Tredje Långgatan 13–11 Nordhemsgatan 24–26, (kv 8:11)

Byggnadsår: 1899–1924. Arkitekt: C F Ebeling m fl.

Byggnadskomplexet uppfördes för firman AJG Bissmark som bl a tillverkade rör. Det består av flera hus i 1–3 våningar. Hörnhuset har en mycket karaktäristisk fasad med stora tätt sittande fönster.

Linnégatan 1/Andra Långgatan 2, (kv 8:12)

Byggnadsår: 1882.

Byggnaden är i 3 våningar och har gula tegelfasader som är symmetriskt indelade. Mittaxeln markeras genom en liten gaveluppyggnad mot Linnégatan.

Tredje Långgatan 19–27, kv 7:10–12.

Nordhemsgatan 24–26. F d AJG Bissmark (kv 8:11).

Linnégatan 3/Tredje Långgatan 5, (kv 8:12)

Byggnadsår: 1886.

Bostadshuset är uppfört i 3 våningar med tegelfasad och mycket rik putsdekor i nyrenässans.

Kv 9 Slupen

Kvarterets äldsta hus är Första Långgatan 12 som byggdes 1857. Östra delen av kvarteret (Lindbergska huset) uppfördes 1861–65 och övriga byggnader tillkom 1877–1906. Särskilt intressanta är:

Linnégatan 3, Tredje Långgatan 5, kv 8:12.

Järntorget 2–4, Lindbergska huset, kv 9:17 m fl.

Järntorget 2–4 mfl, Lindbergska huset (kv 9:17 m fl)
Byggnadsår: 1861–65. Arkitekt: A Krüger.
Komplexet består av fem fastigheter ursprungligen utformade som en sammanhållen byggnad med enhetlig arkitektur. En fasad mot Andra Långgatan är förändrad. Fasaden mot Järntorget har en symmetrisk komposition och dekor i klassicistisk stil. Byggnaderna uppfördes för C G Lindberg, far till den välkände donatorn Charles Felix Lindberg.

Första Långgatan 12, (kv 9:2)

Byggnadsår: 1857 och 1918. Arkitekt: P J Rapp (1857).
Gatuhuset har 2 våningar med välbevarad putsfasad i nyklassicistisk anda och en förhöjd takvåning från 1935. Gårdshuset som tillkom 1918 är i 4 våningar och har en ovanlig utformning med sammanhängande balkonger (loftgångar).

Andra Långgatan 7, (kv 9:12)

Byggnadsår: 1878. Arkitekt: V Adler.
Bostadshuset är i 3 våningar med ovanligt rikt dekorerad putsfasad och brant tak med kupor.

Första Långgatan 6–10, (kv 9:3–5)

Byggnadsår: 1905–06. Arkitekt: D Stenfelt.
Byggnadernas två nedre våningar är klädda med granit

Första Långgatan 6–10 och 12, kv 9:3–5 och 2.

och har stora "skyltfönster". De övre våningarna har fasader av gult tegel med tidstypisk mönstermurning.

Kv 10 Kryssaren

Större delen av kvarteret är uppfört efter 1950. Fyra äldre byggnader finns i kvarteret. Särskilt värdefullt är:

Andra Långgatan 25, (kv 10:18)

Byggnadsår: 1868. Arkitekt: J A Westerberg.
F d bostadshuset är i 3 våningar med omsorgsfullt utformad putsfasad i återhållsam nyrenässans.

Andra Långgatan 25, kv 10:18.

Folkets Hus, Olof Palmes Plats.

Kv 30 Snipan

Järntorget/Första Långgatan 1–7, (kv 30:6)

Kvarteret var tidigare bebyggt med magasin av trä. De nuvarande stenhusen som är i 6 våningar uppfördes 1938 för yrkesskolorna enligt ritningar av G Ålander. Om- och tillbyggnad genomfördes 1986.

Kv 31 Barkassen 4–5, Folkets Hus

Folkets Hus är ett stort byggnadskomplex som uppfördes 1949–55 efter ritningar av arkitekten N E Eriksson. Det placerades vid Järntorget, som sedan 1900-talets början varit arbetarrörelsens centrum i Göteborg och ersatte bl a "Arbetareföreningens Hus" vid Järntorgets östra sida. (Se sid 212.)

I komplexet inrymdes många verksamheter som fördelades mellan olika byggnadskroppar. Den låga västra delen användes för "Folkets Teater" och Restaurang Trappan. Mellandelen som fick 4 våningar utnyttjades framför allt för samlingslokaler. Den östra delen byggdes som ett höghus i 9 våningar och inreddes för kontor.

Nordöstra delen som tillkom 1955 omfattade "Biografen Draken", en stor samlingslokal m m. Denna del uppfördes med 5 våningar och knöts ihop med de övriga byggnaderna genom en låg glasad biografentré.

Byggnadernas fasader kläddes med gult tegel och kalksten i olika kombinationer. Tre viktiga och karaktäristiska exteriördetaljer var den långa utvändiga trappan till restaurangen, den svagt välvda huvudentrén och biografens utskjutande entrétak.

Interiörerna fick en omsorgsfull utformning med konstnärlig utsmyckning. Bl a utförde konstnären Nils Wedel en väggmålning i höghusets trapphall.

Exteriören och interiörerna har delvis byggts om i flera etapper och huvudentrén ändrades 1985.

Trots flera förändringar har Folkets Hus till stor del kvar sin ursprungliga karaktär och verksamhet. Det har därför ett betydande lokalhistoriskt värde och utgör ett intressant exempel på arkitekten N E Erikssons arbete. Av särskilt värde är "Biografen Draken" med sin välbevarade interiör.

Kv 32 Kajaken, "Frilagret"

Byggnaden som ligger i direkt anslutning till Rosenlunds-kajen uppfördes 1918 efter ritning av K Samuelsson. Den är helt friliggande och har ett svagt brutet tak med mittorn. Gavelentrén inramas med kolonner och några fönster är original med diagonalställda spröjsar. (Se även bild sid 161.)

F d Wettergrens kappfabrik, fasad mot Stigbergsliden.

F d Pumpstationen. I bakgrunden Amerikabuset.

Amerikabuset, huvudfasaden mot Barlastgatan. Foto 1979.

Barlastgatan – Stigbergsliden

Masthugget 12:B

Miljön omfattar f d Wettergrens kappfabrik, en f d pumpstation och Amerikahuset.

Historik

Under 1700-talet och början av 1800-talet användes detta område till "tjärnhof" och hamn. Tomten mot Stigbergsliden bebyggdes med ett stort fabrikskomplex på 1890-talet och de övriga byggnaderna tillkom 1910–25 sedan Masthuggskajen anlagts. (Se beskrivning – karaktär).

Motivering

Byggnaderna har stor betydelse för stadsbilden. De har även ett högt kulturhistoriskt värde som enskilda byggnader. (Se beskrivning – karaktär.)

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Beskrivning – karaktär

Byggnaderna ligger vid det stora trafikstråket längs älven och ansluter till den branta Stigbergsliden som också omges av annan värdefull bebyggelse.

F d Wettergrens, kv 13:5, Stigbergsliden 3–5

"Wettergrens" uppfördes 1897. Kring sekelskiftet var detta Nordens största kappfabrik med över 1000 anställda och rörelsen utvidgades sedan fram till 1950-talet.

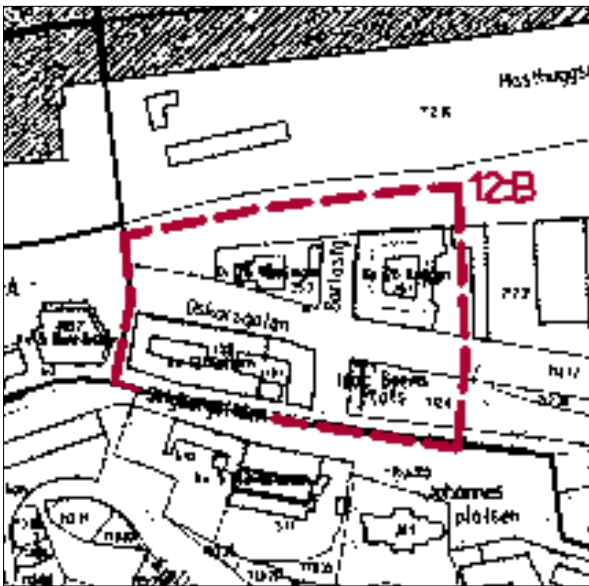
Fabriken ritades av L Enders. Fasaderna utfördes i gult "Skrombergategel" och försågs med tätt sittande höga fönster som gav god belysning i de stora arbetssalarna. I början av 1900-talet och på 1930-talet gjordes tillbyggnader.

"Wettergrens kappfabrik" har i huvudsak kvar sitt ursprungliga yttre utseende och även delar av interiören i trapphusen är bevarad. Det är en från industrihistorisk och arkitekturhistorisk synpunkt värdefull anläggning.

F d Pumpstation, kv 25:3, Barlastgatan

Byggnaden uppfördes 1911 som pumpstation enligt rit-

ningar av arkitekterna H och B Hedlund. De utformade byggnaden i tidstypisk nationalromantisk stil med fasader av rödbrunt handslaget tegel och smårutsindelade fönster. En mindre tillbyggnad gjordes 1938 och 1980 genomfördes en inre ombyggnad.

Pumpstationen belyser utvecklingen inom den tidiga avloppstekniken och tidens höga ambitioner att ge alla tekniska anläggningar en omsorgsfullt utformad arkitektur.

"Amerikahuset", kv 26:1, Barlastgatan 2

"Amerikahuset" har uppförts i två etapper. De första ritningarna utformades av A Bjerke 1919 för Svenska Lloyd. Bygget påbörjades men avbröts. 1923 upprättades nya ritningar av F O Peterson (S Steen och O Sellman) för Svenska Amerikalinjen som övertagit fastigheten. Byggnaden stod klar 1925 och innehöll då kontor, bostäder, lager och en tvättinrättning för rederiet.

Amerikahuset präglas av 1920-talsklassicism. Det har insvängt plåtklätt tak med dekorativa detaljer, bl a "vaser" på hörnen och en huvudfasad med åtta höga pilastrar som bär en triangelformad gavel. Skulpterade naturstenspartier utförda av Johan Axel Wetterlund finns över entrén. Entréhallen och trapphusen har välbevarade detaljer i samma stil som exteriören.

Denna påkostade byggnad är ett exempel på 1920-talets monumentalbyggen och påminner också om rederinäringens roll i Göteborg.

F d Sjömanshemmet

Masthugget 12:1

Sjömanshemmet (kv 12:4) uppfördes 1942 som ersättning för ett äldre sjömanshem på samma tomt vid Masthuggstorget. Arkitekt var R O Swensson. I högtidssalen utfördes väggmålningen "Till sjömännen – havets arbetare" av Torsten Billman 1944. Den bekostades av Sveriges Redareförening, Västra kretsen. F d Sjömanshemmet används idag som "Kostern ålderdomshem".

Byggnaden är ett intressant exempel på tidens sociala ambitioner och 1940-talets arkitektur. Högtidssalens välbevarade interiör med väggmålningar ger byggnaden ett särskilt värde. Fasaden är ett viktigt inslag vid Masthuggstorget.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

F d Sjömanshemmet. Till höger skimtar skulpturen "Master" utförd av Erling Torkelsen. I bakgrunden på motsatta älvstranden syns Lindbolmen.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

STIGBERGET 13

STADSDELENS HISTORIA

Före 1850

Stadsdelen Stigberget ligger intill f d stadsgränsen och ansluter direkt till stadsdelen Masthugget. Delar av Stigberget kallas ibland också Masthugget.

Stigbergets sluttningar från nuvarande Fjällgatan ner mot älven och hamnområdet bebyggdes under 1700-talet med glest liggande bostadshus av trä längs slingrande vägar. Mot Stigbergsliden var bebyggelsen tätare.

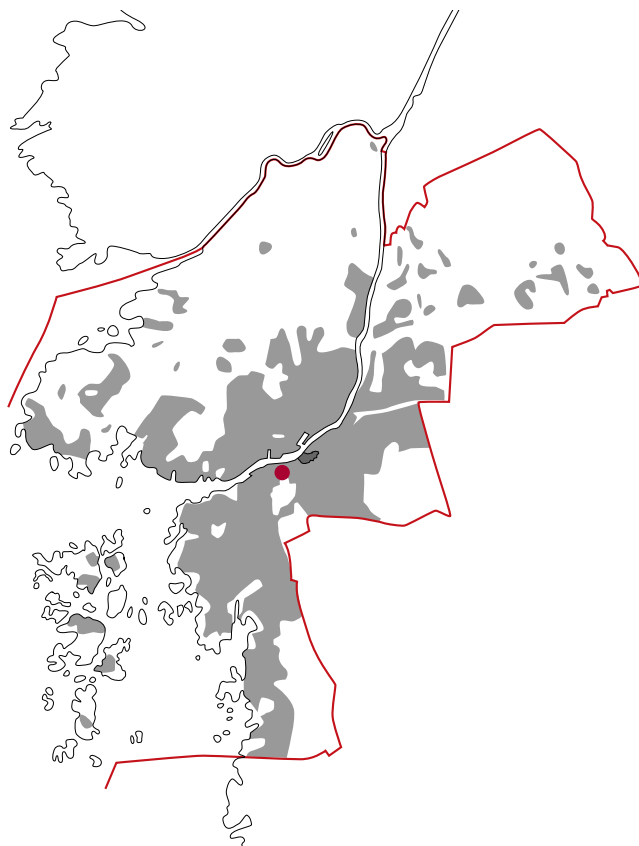
1850-1950

Från 1800-talets mitt till 1930-talet utvidgades stadsdelen med bl a landshövdingehus och området fick en ovanligt variationsrik bebyggelse.

Vid gränsen mot Majorna anlades Bangatan på 1870-talet och den östra sidan längs "Stigbergsåsen" bebyggdes sedan med trähus och landshövdingehus.

Söder om Fjällgatan fanns bara några få byggnader före sekelskiftet bl a en pumpstation och Fjällskolan som båda uppfördes omkring 1890. På 1930-talet bebyggdes bergspartierna här upp med landshövdingehus i funktionalistisk stil t ex längs Bäckegatan.

1866 fick området sin första kyrka,

S:t Johannes kyrka. 1908 bildades Masthuggets församling som omfattade nuvarande stadsdelen Stigberget samt delar av Majorna och på 1910-talet byggdes slutligen en stor församlingskyrka, Masthuggskyrkan.

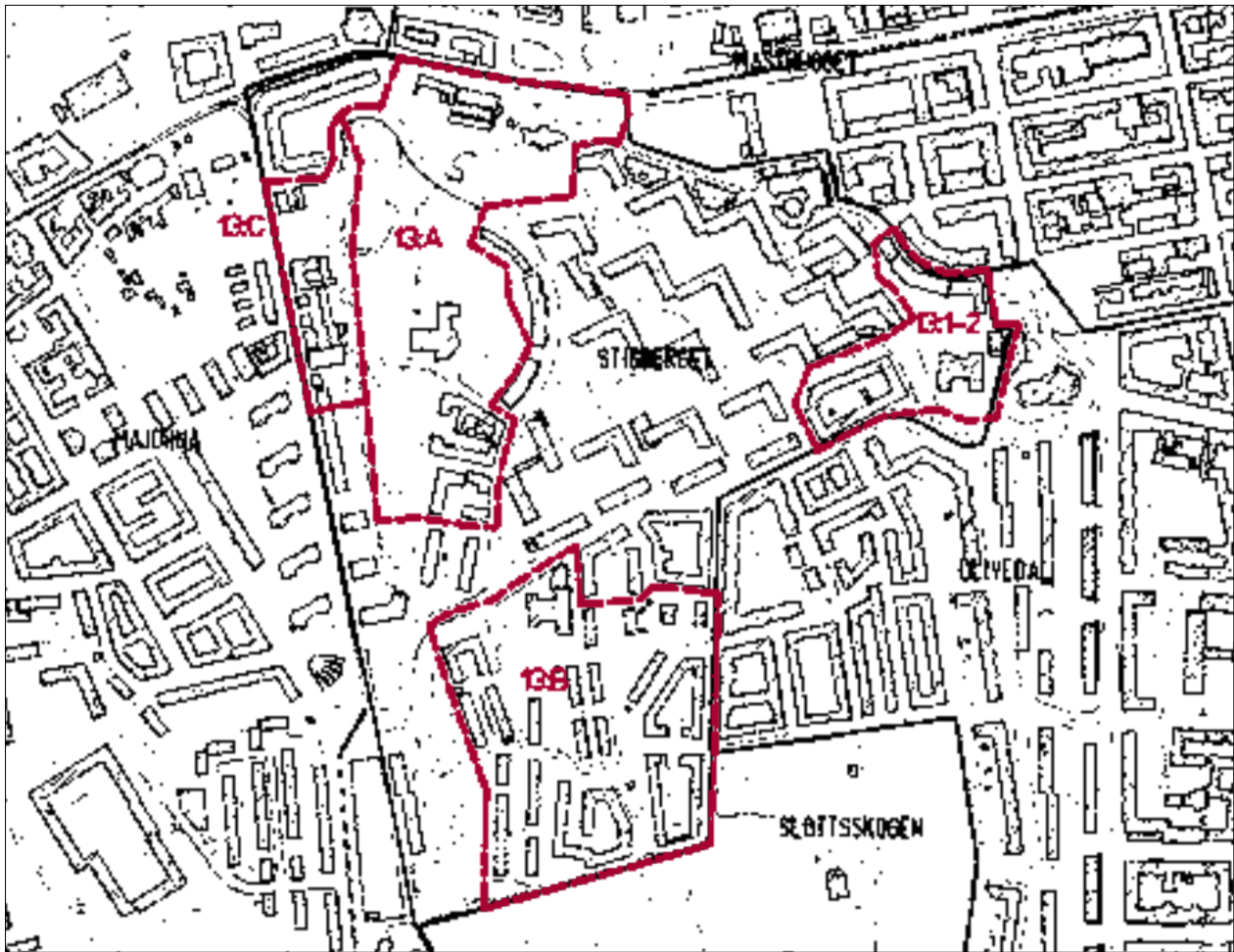
Inom den tätt befolkade stadsdelen Stigberget tillkom också flera andra allmänna byggnader t ex "Församlingshyddan" och Oscar Fredriksskolan.

Förändrat - bevarat

Under 1960-talet revs större delen av den oregelbundna bebyggelsen på bergsslutningen norr om Fjällgatan och ersattes med enhetligt utformade bostadshus i 4-6 våningar. Detta var den första mer omfattande "totalsaneringen"

Masthuggskyrkan och Stigbergets äldre bostadsbebyggelse. Foto cirka 1940.

som genomfördes i Göteborg. Ny- och ombyggnader har också gjorts i andra delar av Stigberget.

Idag innehåller stadsdelen tre värdefulla miljöer samt några enskilda byggnader som har ett särskilt kulturhistoriskt värde.

MASTHUGGSKYRKAN M M, 13:A

BÄCKEGATAN M M, 13:B

BANGATAN, 13:C

OSCAR FREDRIKSSKOLAN, 13:1

BOSTADSHUS FJÄLLGATAN M M, 13:2

Masthuggskyrkan m m

Stigberget 13:A

Miljön omfattar bergsplatån med Masthuggskyrkan, avslutande bostadshus i kvarteret Skogen, församlingshemmet samt norra sluttningen med "Sjömanshuset" och S:t Johannes kyrka.

Historik

Före 1860-talet var området glest bebyggt med friliggande hus längs en slingrande gata (ungefär motsvarande Kjellmansgatan). En rad med något större hus låg vid Stigbergsliden bl a "Sjömanshuset", ett stenhus uppfört 1831. Bergspartiets övre del var obebyggt.

Under 1800-talets senare del ersattes den låga bebyggelsen med större bostadshus. Landshövdingehusen vid Storebackegatan 10–12 i kvarteret Skogen uppfördes vid sekelskiftet och det angränsande stenhuset i väster (kv 33:5) tillkom på 1940-talet.

S:t Johannes kyrka vid Stigbergsliden byggdes 1866. Den fick en både "skön och anspråkslös" utformning i "engelsk-götisk" stil och kyrkan kom att spela en viktig roll i stadsdelens sociala och kyrkliga liv. Masthuggskyrkan och församlingshemmet (kv 2:35) tillkom 1911–1914.

I samband med Stigbergets förnyelse på 1960-talet ändrades Kjellmansgatans dragning och ny bostadsbebyggelse uppfördes längs gatan. Kvarteret 33 Skogen kompletterades med moderna bostadshus på 1980-talet och landshövdingehusen har renoverats.

Motivering

Miljön är den sista bevarade delen av det "gamla Stigberget" som var en stadsdel för sjöfolk och arbetare. F d "Sjömanshuset" samt S:t Johannes kyrka som bl a använts som sjömanskyrka påminner om den nära kontakten med hamnlivet. Landshövdingehusen och även det yngre stenhuset är värdefulla exempel på de bostadshus som tidigare fanns i området.

Masthuggskyrkan är ett av den välkände arkitekten S Ericsons främsta verk och ett av Göteborgs mest framträdande "landmärken". Församlingshemmet utfört i samma stil som kyrkan är en del av kyrkomiljön.

Masthuggskyrkan och Storebackegatan.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: Församlingshemmet, Storebackegatan 10–14 och "Sjömanshuset" vid Stigbergsliden (enstaka objekt).

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Masthuggskyrkan och S:t Johannes kyrka.

Beskrivning – karaktär

Området är glest bebyggt och ligger delvis på en brant sluttning mot norr. Masthuggskyrkan uppe på bergsplatån dominerar miljön men även S:t Johannes kyrka är ett viktigt inslag i stadsbilden.

Masthuggskyrkan, 713:94

Kyrkobygget föregicks av en tävling där arkitekterna S Ericson, Y Rasmussen, E Thorburn och E Torulf deltog. S Ericson fick uppdraget och kyrkan uppfördes 1911–14. Den nya församlingkyrkan som hade plats för 1050 personer fick ett mycket positivt mottagande och redan vid invigningen talades om kyrkan som ett viktigt "landmärke" uppe på berget.

Stilen är utpräglad nationalromantisk med omsorgsfullt utfört hantverksarbete och särskilt utvalda material.

Masthuggskyrkan, entrégården.

Repslagaregatan 1/Storebackegatan 10.

Församlingshemmet, Repslagaregatan 5/Signalgatan 2.

Masthuggskyrkan är en oregelbundet formad anläggning med en entrégård som omges av murar. Byggnadens mest karaktäristiska del är ett monumentalt fyrkantigt torn med en hög kopparklädd huv. Omgivande lägre delar har branta tak täckta med munk- och nunnetegel. Materialet i gårdsmuren, sockeln och delar av väggarna är gråsten ("kullersten") och fasaderna är murade med handslaget rött tegel i stort format. Exteriören är sparsamt dekorerad med putsade vita blinde-ringar på gavlna, formtegel och enstaka granitreliefer.

Kyrkorummet har ljusa putsade väggar och tak utfört med liggtimmer. Inredningen är i samma robusta stil: smidda lampkronor, trästolpar med skuren dekor, träskulpturer, granitreliefer och en orgel inklädd med timmer. Altartavlan och triumfkrucifixet är skulpterade av Ninnan Santesson. Dekoren på orgelns stockvägg är snidad av H Nilsson.

Storebackegatan 10–14, kv 33:2 och 5

Vid Storebackegatan som leder upp till kyrkan ligger två landshövdingehus. Den äldre delen mot Repslagaregatan som byggdes 1881 har lågt sadeltak medan de yngre delarna från 1904 har tidstypiska brutna plåttak med hörntorn och en gaveluppbyggnad över en entré. Fasaderna är utformade i nyrenässansens anda med bl a triangelformade gavelpartier över fönstren. Gården är kringbyggd på traditionellt sätt.

Storebackegatan 14 är ett putsat trevåningshus i funktionalistisk stil uppfört 1942.

Församlingshemmet, kv 2:35

Församlingshemmet uppfördes 1914. Det ritades av arkitekten I Burman och utfördes i nationalromantisk stil med material typiska för denna stil. Det har brant valmat tak täckt med enkupigt tegel. Sockeln är av natursten och fasadbeklädnaden består av mörkbrun lockpanel. Andra tidstypiska detaljer är fönstrens smårutsindelning och ytterdörrarnas diagonalställda panelbrädor.

S:t Johannes kyrka, kv 34:1

1862 startades en insamling till en kyrka för den "talrika arbetarbefolkningen" och "sjöfolk" som fanns i denna

F d Sjömanshuset, Stigbergsliden 10.

stadsdel. Stora bidrag kom bl a från familjerna Dickson och Carnegie.

Kyrkan byggdes 1866 efter ritningar av arkitekten J A Westerberg och under ledning av byggmästare A Krüger. Den innehöll 900 platser och saknade "bänkuthyrningssystem" som var vanligt i andra kyrkor. Fram till 1878 var det en helt privat och fristående kyrka där bl a den välkände domprosten Peter Wieselgren brukade predika. 1878 fick kyrkan en egen präst och började också användas som "sjömanskyrka".

Kyrkobyggnaden ligger på en plåtå i slutningen mot Stigbergsliden och när den uppfördes var den ett viktigt blickfång från älven. Den är uppförd av rött tegel i nygotisk stil och har ett torn i nordväst. Korfönstrens glasmålningar som tillkom 1967 är utförda av Joel Mila. Kyrkan omges av trädplantering.

F d Sjömanshuset, kv 5:10, Stigbergsliden 10

Byggnadens östra del uppfördes 1831 som ett friliggande envåningshus med brutet tak och frontespis mot gatan. Senare tillkom ett stenhus mot väster.

1854 när fastigheten ägdes av grosshandlare O P Dahlin köptes den av "Göteborgs Sjömanshus". Det var en institution som varit verksam sedan 1748 och hade till uppgift

att övervaka sjöfolkets arbetsvillkor, dela ut bidrag o s v.

1916 gjordes en större ombyggnad för Sjömanshuset. De två husen byggdes ihop och över den nya porten uppfördes ett lågt torn. På gården gjordes taköverbyggnader.

Sjömanshusets verksamhet pågick till 1961. Gårdsöverbyggnaden har sedan rivits och 1996 byggdes huset om till vandrarhem. Exteriören är välbevarad sedan 1900-talets början och till byggnaden hör en gammal trädgård, terrasserad upp mot berget.

S:t Johannes kyrka och Stigbergsliden. Teckning av J A Westerberg 1864.

Bäckegatan m m

Stigberget 13:B

Miljön omfattar en grupp landshövdingehus samt Fjällskolan och en f d vattenreservoar.

Historik

I slutet av 1800-talet sträckte sig Stigbergets bostadsbebyggelse fram till Fjällgatan. Söder om denna fanns då endast ett bostadskvarter och Fjällskolan som byggts 1888 efter ritningar av H Hedlund. Längre upp på bergsslutningen låg också en pumpstation uppförd 1897 och ritad av A C Peterson.

År 1930 upprättade H Janke en plan för bostadshus längs nuvarande Bäckegatan m m. Den utformades med både halvslutna kvarter och friliggande hus.

Området bebyggdes med landshövdingehus i funktionalistisk stil 1931–37. Några av byggnaderna har klätts med plattor eller tegel under de senaste 40 åren.

Motivering

Bostadsområdet som helhet är ett intressant exempel på övergången från 1920-talets slutna eller halvslutna kvarter till 1930-talets fritt placerade "lamellhus". Byggnaderna längs Bäckegatan utgör välbevarade exempel på landshövdingehus påverkade av funktionalismens ideal.

Fjällskolan och f d vattenreservoaren är två tidstypiska allmänna byggnader från 1800-talets slut och exempel på två välkända arkitekters arbete.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: f d pumpstationen (kv 24:2).

Bevaringsprogram 1987: Fjällskolan (kv 25:1).

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen ligger på den branta sluttningen mellan Fjällgatan och Slottsskogen. Den omfattar i huvudsak landshövdingehus med släta fasader och tegeltäckta sadeltak.

I västra delen har fasaderna till stor del ny beklädnad bl a av tegel. Här ligger kv 29:1–2 som tillkom 1935 och

Bäckegatan, kv 25:2.

var HSB:s pionjärbygge för tvårummsstandard.

Kv 28 Bethel uppfördes 1931 för HSB. Det består av landshövdingehus byggda kring två nästan helt slutna planterade gårdsutrymmen. Övervåningarnas träfasader är klädda med plattor men kvarteret som helhet har i övrigt ursprunglig karaktär.

Landshövdingehusen längs Bäckegatan, kv 24 Masthuggsberget m m, byggdes 1932 för Göteborgs stad. Arkitekt var A Funkqvist. Byggnaderna är helt friliggande med öppna gårdsutrymmen. De har slätputsade bottenvåningar, övervåningar som i huvudsak är klädda med liggande panel och spröjsade sexdelade fönster av den typ som var vanlig på 1920-talet.

Inom kvarteret Masthuggsberget vid Vattugatan ligger också en f d pumpstation (kv 24:2). Den tillkom 1893–97 i samband med att Alelyckans vattenverk byggdes ut och Slottsskogens vattentorn uppfördes. Anläggningen består av två byggnader av rött tegel med tidstypisk 1890-talsdekor t ex en kraftigt utskjutande mönstermurad taklist och kalkstensdetaljer.

Fjällskolan (kv 25:1) uppfördes 1888 och tillbyggdes 1903. Det var ursprungligen en folkskola för cirka 600 elever. Byggnaden som har en T-formad plan ligger tätt

Fjällskolan, trapphuset.

F d pumpstation, norra byggnaden.

intill Fjällgatan. Den är uppförd i 3 våningar och har ett flackt plåttäckt tak. Fasaderna är av rött tegel med sparsam mönstermurning i svart tegel längs takfoten. Interiören är delvis välbevarad. Trapphuset och anslutande hallar har gjutjärnskolonner med rik dekor, bl a korintiska kapitäl.

Bangatan

Stigberget 13:C

Miljön omfattar bebyggelsen längs Bangatans östra sida norra delen.

Historik

Från 1718 till cirka 1870 låg här ett repslageri eller en "reparbana" som Bangatan fått sitt namn efter (se även Majorna 20:B).

När repslageriet rivits anlades gatan och en rad små friliggande trähus byggdes längs östra sidan omkring 1875. De följande 20 åren bebyggdes tre av tomterna med större trähus och ett landshövdingehus. Samtidigt uppfördes landshövdingehus innanför de små trähusen på några av tomterna. 1900–1906 ersattes två av de små trähusen med stenhus i 4–5 våningar och 1934 tillkom ytterligare ett femvåningshus av sten.

1996 revs de tre husen Bangatan 8/Åsgatan 11 för att ersättas med nya byggnader.

Motivering

Denna del av Bangatan är en av de sista genuina miljöerna i västra stadsdelarna sedan stora delar av den äldre bebyggelsen i Stigberget och Majorna rivits. Det som ger miljön ett speciellt värde är blandningen av olika hustyper. Väsentligt är också närheten till Stigbergsåsens branta bergsida och kontakten upp mot Masthuggskyrkan. Bland de enskilda byggnaderna finns flera som har ett högt kulturhistoriskt värde.

Särskilt värdefulla är de tre små friliggande trähusen Bangatan 12, 14 och 20 som är de enda bevarade av denna typ, de två landshövdingehusen inne på gårdarna (Bangatan 12 och 14) som också saknar motsvarighet, Bangatan 10 med sin välbevarade gårdsmiljö samt de små "bodarna" mot gatan. Bangatan 6 där Frälsningsarmén har lokaler sedan 80 år är värdefullt från socialhistorisk synpunkt.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987. (Utredningsområde. Utredning genomförd 1991–92.)

Bangatan 6–12. Foto från 1995 då de ursprungliga husen på Bangatan 8 stod kvar.

Beskrivning – karaktär

Gatustråket består av ett 10-tal byggnader belägna på tomter som ligger nära en brant bergssluttning. Hushöjden varierar starkt och många olika hustyper förekommer.

Bangatan 6 (kv 3:2) består av ett landshövdingehus byggt 1889 och gårdshus från 1877. Exteriören är förändrad genom putsning, nya fönster m m. Frälsningsarmén driver sin verksamhet här sedan 1914.

Bangatan 8/Åsgatan 10 (kv 3:1) var ursprungligen ett byggnadskomplex som omfattade tre hus. Dessa revs 1996 och nya byggnader med liknande utseende uppfördes.

Bangatan 10 (kv 2:17) uppfördes år 1900 efter ritningar av O W Nilson. Det är ett stenhus i 4 våningar med putsad fasad och dekorativa detaljer av rött tegel mot gatan. Gården är mycket välbevarad med bl a ”dass” och trapphuset har ursprunglig karaktär.

Bangatan 12 (kv 2:16) har två byggnader. Gatuhuset från 1876 är ett trähus i 2 våningar. Det är friliggande och har en ovanlig placering med gavelfasaden vänd mot gatan. Gårdshuset är ett landshövdingehus byggt 1887.

Bangatan 14 (kv 2:15) omfattar också två byggnader. Gatuhuset som byggdes 1874 är i en våning med frontespis uppbyggd mot gatan. Mot gården har det en originell veranda med rundbågade spröjsade fönster och ”snickarglädje”. Gårdshuset är ett landshövdingehus från 1892.

Bangatan 16 (kv 2:14) består av två tegelhus uppförda 1906 enligt ritningar av G O Johansson. Mot gatan är

Bangatan 20–22.

fasaden av tegel och har två rader balkonger med smäckra och dekorativt utformade räcken.

Bangatan 18 (kv 2:13) är ett tvåvånings trähus som fick sitt nuvarande utseende efter en ombyggnad 1983.

Bangatan 20 (kv 2:12) är bebyggt med ett tvåvånings trähus från 1876 och en liten salubod uppförd 1901. Tvåvåningshuset har en originell fasaddekor som betonar gatufasadens mittparti.

Bangatan 22 (kv 2:11) byggdes 1934 efter ritningar av N Olsson. Det är utformat i funktionalistisk stil med släta fasader av tegel och puts samt ett stort genomgående fönsterparti i anslutning till trapphuset.

Oscar Fredriksskolan

Stigberget 13:1

Skolan (kv 34:5) uppfördes 1896–97 efter ritningar av arkitekten A C Peterson av byggmästarfirman J Dähn. Det var ursprungligen en folkskola för cirka 1000 elever. Den ligger på en plåt i direkt anslutning till Oscar Fredrikskyrkan, som tillhör stadsdelen Olivedal.

Huvudbyggnadens utsmyckning är i 1890-talsstil med medeltidsinspirerade detaljer. Huvudentrén omfattar en portal med krenelerat krön och ett brett glasparti med rundbågad spröjsning. Bottenvåningens fasader består i huvudsak av svart tegel medan de övre är av rött tegel med rik dekor bl a mönstermurning med gult tegel i ”blindfönstren”. Välbevarade delar av interiören är två trapphus med gjutjärnsdetaljer och panel av pärlspont. Skolgården omges av murar och i nordöst står en envånings tegelbyggnad som innehåller gymnastiksal.

Oscar Fredriksskolan är en tidstypisk institutionsbyggnad. Tillsammans med Oscar Fredriks kyrka utgör den ett värdefullt exempel på 1890-talets fantasifulla tegelarkitektur.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987.

Oscar Fredriksskolan, södra fasaden.

Bostadshus Fjällgatan m m

Stigberget 13:2

Fjällgatan 3–9, kv 34:6–7, f d kv 21 Nybygget

Detta storgårdskvarter började uppföras 1930 och ritades av Ingrid Wallberg och A Roth, båda kända företrädare för den tidiga funktionalismen i Göteborg. Byggnaden utformades som ett landshövdingehus med slät panel nerdragen över bottenvåningens stenkonstruktion.

På 1980-talet förändrades exteriören genom tilläggsisolering av fasaderna och nya fönster men ”kvarteret” har trots det ett stort byggnadshistoriskt intresse.

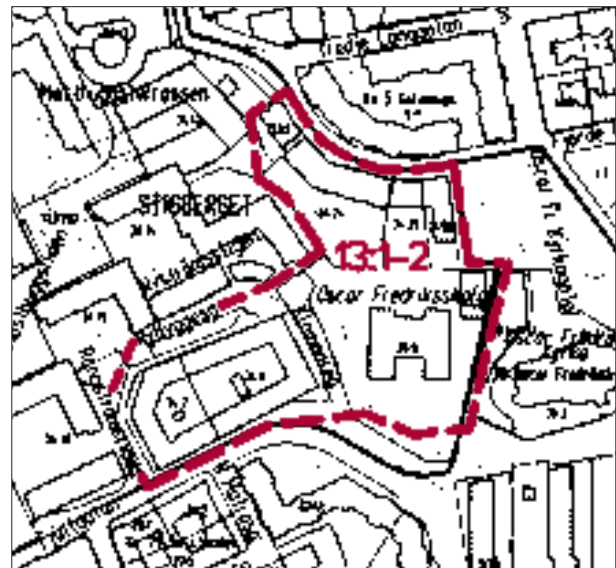
Fjärde Långgatan 18–20 och 28

I husraden Fjärde Långgatan 18–28 ingår tre äldre bostadshus. Fjärde Långgatan 28 (kv 34:26) uppfördes 1909 efter ritningar av D Stenfelt och utformades med putsfasader i jugendstil. Fjärde Långgatan 20 och 28 (kv 34:25 och 713:1) ritades av arkitekten N Olsson 1929.

De har båda fasader av gult tegel med dekorativa detaljer i 1920-talsklassicism. Byggnaderna är tidstypiska och utgör värdefulla inslag i stadsbilden.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: hela området 13:1–2.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

OLIVEDAL 14

STADSDELENS HISTORIA

Före 1870

Stadsdelen Olivedal sträcker sig från Linnégatan upp till höjdpartierna mellan Stigberget och Slottsskogen. Denna mark tillhörde ursprungligen Älvsborgs Kungsladugård men redan på 1700-talet avyttrades ett stycke mark, som senare blev egendomen Olivedal.

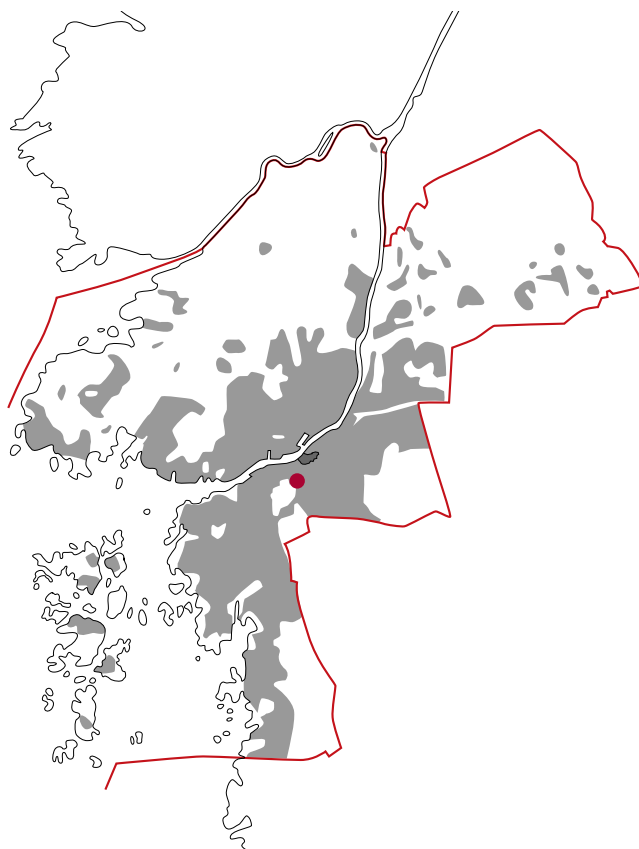
En gles bostadsbebyggelse växte också fram på "Kråkstadsberget" och Nordhemshöjderna under 1800-talet. Mot öster där Linnégatan nu går fram begränsades området av Djupedalsbäcken.

1870-1920

1877 gjordes en första plan för dessa delar av staden. Den innebar att bäcken skulle läggas i kulvert och över den, i ungefär samma läge, skulle en ny "aveny" (Linnégatan) dras fram och avslutas med en cirkelformad plats (Linnéplatsen). På båda sidor om "avenyn" i de två stadsdelarna Kommendantsängen och Olivedal placerades bostadskvarter.

I Olivedal började utbyggnaden vid Vegagatan där långsträckta kvarter med landshövdingehus tillkom cirka 1880-90.

Linnégatan började dras fram 1882 och en definitiv plan för utbyggnaden fastställdes

1893. Tomterna bebyggdes med höga stenhus, framför byggnaderna anlades förträdgårdar och längs trottoarerna planterades träd.

Utbyggnaden som genomfördes cirka 1895-1930 omfattade i huvudsak bostadshus men här uppfördes också några allmänna byggnader bl a skola, kyrka och ett ålderdomshem intill Slottsskogen.

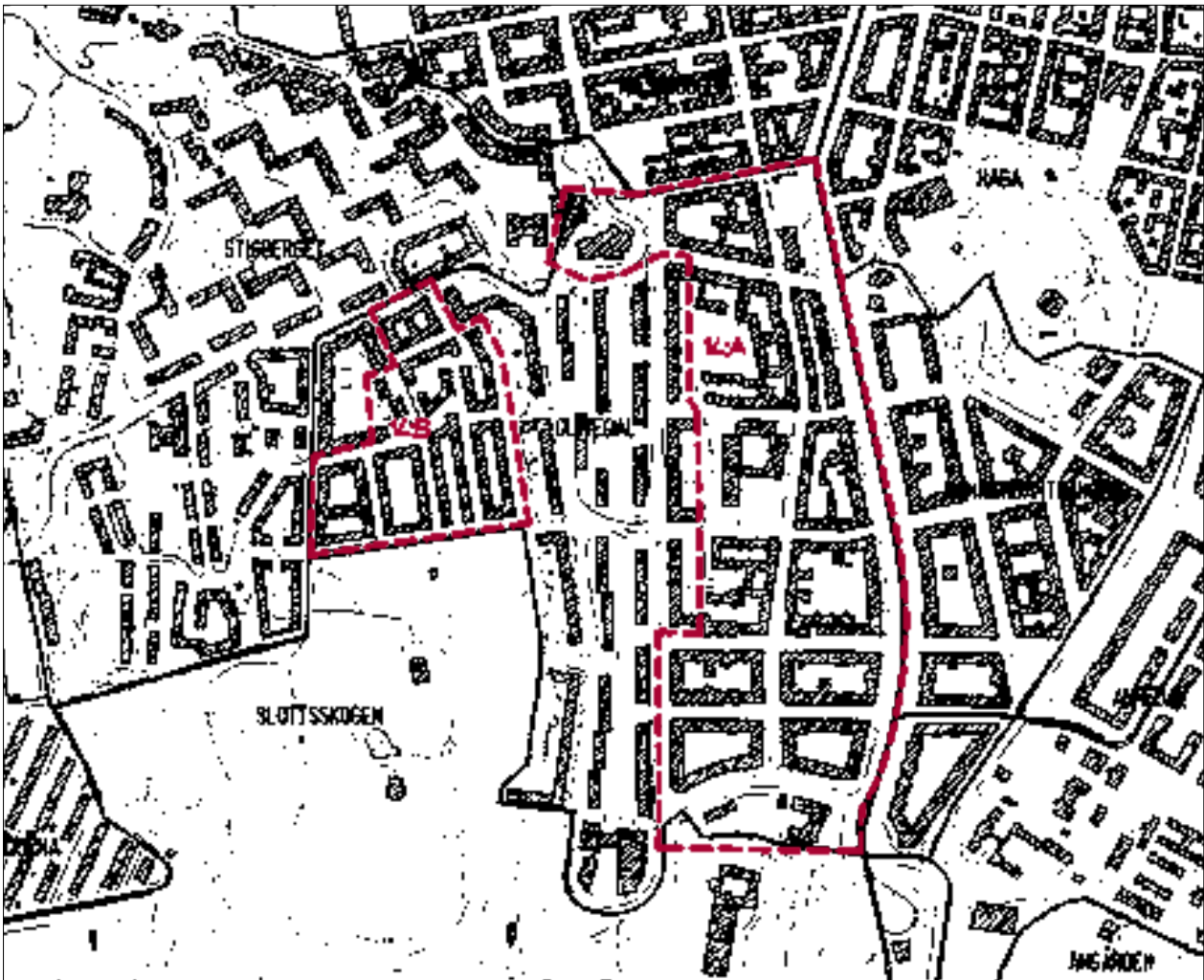
För de västra högt belägna delarna upprättades planer 1903 och 1914. Där byggdes sedan landshövdingehus och ett helt kvarter togs i anspråk för Sjömannasällskapets hus (kvarteret Lustgården).

Förändrat - bevarat

Bebyggelsen kring Vegagatan ersattes på 1960-talet med nybyggnader. Även ålderdomshemmet och flera hus längs Linnégatan har rivits de senaste 10-20 åren.

Nordhemsskolan cirka 1917.

En stor andel av den bevarade bebyggelsen har kulturhistoriskt värde. I bevaringsprogrammet ingår kvarteren längs Linnégatan och Nordhemsgatan–Alvhemsgatan samt landshövdingehusen i väster.

OLIVEDAL, ÖSTRA DELEN
LINNÉGATAN M M, 14:A

OLIVEDAL, VÄSTRA DELEN
SJÖMANSGATAN M M, 14:B

Olivedal, östra delen

Linnégatan m m

Olivedal 14:A

Miljön omfattar kvarteren längs Linnégatan och Nordhemsgatan–Alvhemsgatan samt Oscar Fredriks kyrka.

Historik

Olivedals första stenhus var Viktoriaskolan som byggdes 1875 och Oscar Fredriks kyrka från 1890-talet. De uppfördes båda i norra delen som anknöt till de redan bebyggda bostadsområdena i Masthugget och Haga.

Bostadskvarteren tillkom i huvudsak 1900–1910. I söder låg Olivedals gård kvar till 1920-talet och denna del bebyggdes därför först 1925–30. Nordhemsskolan som stod klar 1917 var en av de få byggnader som uppfördes under 1910-talet.

Åren 1970–90 revs ett 20-tal hus och ersattes med nybyggnader. Det var bl a flera av byggnaderna längs Linnégatan som hade svåra grundskador. Under samma period har de flesta av de kvarstående bostadshusen byggts om. (Se beskrivning – karaktär).

Motivering

Området som helhet är en välbevarad "stenstadsmiljö" från 1900-talets början. De äldre byggnaderna längs Linnégatan–Linnéplatsen utgör viktiga inslag i denna ursprungligen ganska exklusiva bostadsmiljö. Den branta Nordhemsgatan som i stort sett är bevarad sedan 1900-talets början utgör ett intressant exempel på en något enklare bostadsbebyggelse med gårdar i olika nivåer. Kvarteren vid Rosengatan har en ovanligt enhetlig tegelarkitektur i 1920-talsklassicism.

Inom området finns flera enskilda byggnader som är särskilt värdefulla från arkitekturhistorisk synpunkt bl a Oscar Fredriks kyrka och Nordhemsskolan. Oscar Fredriks kyrka är en typisk representant för den nygotiska stil som den välkände arkitekten H Zetterwall företrädde. Nordhemsskolan är en av Göteborgs mest värdefulla byggnader i nationalromantisk stil och ett viktigt verk av arkitektparet Bjerke & Swensson. Kyrkan och skolan är också markanta blickfång i stadsbilden.

Linnégatan 33–23, kv 15:8, 5–1.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Bevaringsprogram 1987.

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: kv 10:4–5 (Linnéplatsen 1–2) och Nordhemsskolan. Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Oscar Fredriks kyrka.

Beskrivning – karaktär

Området har stora höjdskillnader och sträcker sig från den lågt liggande Linnégatan upp till bergsplatån med den monumentala Nordhemsskolan. Bebyggelsen består i huvudsak av bostadshus som är 5–6 våningar höga.

Vid Linnégatan, Rosengatan och en del av Alvhemsgatan är de äldre byggnaderna i 6 våningar. Här har både gamla och nya byggnader förgårdsmark som till stor del är planterad.

Nordhemsgatan med sina mycket starka lutningar upp mot Nordhemsskolan har något lägre hus och utblickar mot andra stadsdelar genom Majorsgatan och Djupedalsgatan. Den svängda Rosengatan har på södra sidan en mer öppen karaktär och kontakt mot Slottsskogen.

Oscar Fredriks kyrka

Kyrkan byggdes för Masthuggets församling och rymde ursprungligen cirka 1800 personer.

Bygget utfördes 1889–93 efter ritningar av H Zetterwall som var en av landets ledande kyrkoarkitekter. Kyrkan placerades i ett fritt och öppet läge ”varigenom de fina linjerna i den götiska arkitekturen med sina spetsbågefönster, sina smäckra tornspiror och talrika utbyggen från huvuddelen komma till sin rätt”. Interiören som också utformades i nygotisk stil fick en rik dekor med bl a glasmålningar av den välkände Reinhold Callmander.

1915 reparerades exteriören och under perioden 1914–30 förändrades korets interiör genom ny dekor-målning och nya glasmålningar av Albert Eldh. 1940 gjordes en större ombyggnad av interiören då sidoskeppens läktare revs, väggdekoren målades över och fönstrens äldre glasmålningar ersattes med ”bränt antikglas”. Vid en restaurering 1974–78 har delar av den äldre dekoren återställts.

Kyrkan som helhet präglas ännu helt av den nygotiska stilen. Den har fasader av rött tegel med band av svart tegel och detaljer av cement, branta takfall täckta med mönsterlagd skiffer samt tornspiror och små spetsiga takkupor som är belagda med koppar. Kyrkans huvudtorn har en ovanlig placering i nordost där det ansluter till huvudentrén och en monumental granittrappa. Interiörens inredning är delvis från 1893 bl a bänkarna och predikstolen.

Kv 1 Plantaget

Kvarteret upptas av f d Viktoriaskolan, en folkskola som byggdes 1875 efter ritningar av arkitekten V Adler. Den användes som vanlig folkskola till 1920 och blev sedan ”fortsättningsskola”. Inre ombyggnader har gjorts, bl a 1981 för biografen ”Folkets bio” – Hagabion.

Byggnadens mittdel är i 2 våningar och de två tvärställda sidopartierna är något högre. Sockelvåningen är av gråsten och fasaderna i huvudsak av rött tegel med listverk och andra detaljer av gult tegel. Skolgården sträckte sig ursprungligen fram till Plantagegatan och omgavs av både staket och trädrader. Idag är staketet borta och södra delen används för parkering.

Prinsgatan och Oscar Fredriks kyrka som avgränsar gaturummet i väster. Till höger kv 2 Dablins äng och en del av Viktoriaskolan.

Kv 2 Dablins äng

Kvarterets västra hälft består av stenhus uppförda 1984 som ersättning för landshövdingehus från 1800-talet.

Östra delen byggdes 1907–08. Husen är i 4–6 våningar och har tegelfasader med mönstermurning. Av särskilt intresse är följande:

Nordhemsgatan 31–35/Prinsgatan 3–7 (kv 2:8–12)

Byggnadsår: 1907. Arkitekt: O Stenfelt

Byggnaderna har fasader av ljusgult tegel och varierande dekor bl a en kalkstensportal som ramar in entrén till Prinsgatan 3 (kv 2:11). Hörnhuset är försett med torn och Nordhemsgatan 31 (kv 2:9) som är en relativt låg byggnad har ett omsorgsfullt utformat tak med halvrunda takkupor och smårutsindelade fönster.

Kv 3 Hejderidaren, Nordbemsskolan (fd kv 4)

I kvarterets sydöstra del på den översta platån ligger Nordhemsskolan (kv 3:27) som en mäktig borg omgiven

Nordhemsskolans södra gård och arkad.

av murar. Den byggdes 1914–17 för cirka 2 500 elever och omtalades vid tillkomsten som ett av Nordens främsta skolhusbyggen. Arkitekter var A Bjerke och R O Swensson vilka fick uppdraget efter en tävling 1912.

Skolan utformades som ett komplex i nationalromantisk stil och omfattade flera byggnadskroppar förbundna med varandra och omgivande gator genom ett sinnrikt system av arkader, gångar eller trappor.

Den byggdes med robusta material och ett mycket omsorgsfullt utfört hantverk. I de kraftiga terrassmurarna, socklarna och delar av väggarna användes sprängsten från skoltomten.

Fasaderna murades med handslaget rödbrunt tegel och avfärgade fogar. Gavelpartierna dekorerades med blinderingar, de branta taken täcktes med enkupigt tegel och fönstren fick en tidstypisk smårutsindelning.

Arkaderna vid den inre gården och även skolans korridorer utfördes med valv av olika slag och delar av valven dekorerades med kalkmålningar.

Några mindre ombyggnader har gjorts i skolan men anläggningen som helhet är välbevarad.

Arkadens västra del med dekormålade valv i yttre trappan.

Nordhemsgatan–Alvhemsgatan. I förgrunden kv 7–8.

Kv 3 Hejderidaren, bostadshus

Kvarterets lägre västra del längs Vegagatan omfattar bostadshus från 1960-talet. Övrig bebyggelse består av bostadshus, i huvudsak uppförda 1901–11. Till varje hus hör en liten gård delvis omsluten av gårdsflyglar. Inne i kvarteret finns dessutom en större gemensam "grön" gård som är öppen mot väster. Det innebär att många av kvarterets gårdshus har fönster åt två håll, vilket är ovanligt i denna typ av bebyggelse.

Byggnaderna mot Prinsgatan är i 6 våningar och har relativt påkostade gatufasader av tegel. Längs Övre Djupedalsgatan och Nordhemsgatan har byggnaderna i huvudsak 4 våningar och enklare gatufasader med många olika kombinationer av tegel, slätputs och spritputs. Särskilt intressanta är följande:

Prinsgatan 6–8 (kv 3:2–3)

Byggnadsår: 1909. Arkitekt: O Stenfelt.

Gatufasaderna är av ljusgult tegel och har rik mönstermurning. Mittaxeln markeras genom ett mjukt avrundat

gavelparti i takvåningen och ett burspråk omgivet av balkonger med smäckra järnräcken. Prinsgatan 8 har fönster med ursprunglig smårutsindelning.

Övre Djupedalsgatan 7–11 (kv 3:12, 26)

Byggnadsår: 1905. Arkitekt: G Elliot.

Fastigheterna ligger uppe på bergsplatån och har en liten förträdgård mot en öppen plats vid gatans slut. Gatufasaderna har två helt olika kombinationer av puts och tegel.

Kv 7 Smugglaren

Kvarteret är beläget på bergspartiets sydsluttning och den västra nedre delen är bebyggd med bostadshus från 1960-talet.

De övriga byggnaderna tillkom 1902–1910 och har tidstypisk utformning med kringbyggda relativt små gårdar, gatufasader av tegel och puts samt varierande dekorativa effekter. Särskilt intressant är hörnhuset kv 7:8.

Nordenskiöldsgatan 21/Nordhemsgatan 71 (kv 7:8)

Byggnadsår: 1902. Arkitekt: K Hansson.

Detta hörnhus är något högre och mer påkostat än övriga hus. Fasadmaterialet är gult tegel och slätputs. Putspartierna över entréerna och under fönsterraden i tredje våningen har reliefdekor bl a blomsterbårder. Hörnet framhävs genom ett torn och en rad balkonger.

Kv 8 Vega

I kvarteret finns två relativt nya hus, Olivedalsgatan 25–27, uppförda 1985. Resten av byggnaderna är från perioden 1905–11. Gatufasaderna är i huvudsak av tegel, två är putsade. Särskilt intressanta är följande:

Nordenskiöldsgatan 22–24/Alvhemsgatan 1–3/
Olivedalsgatan 21 (kv 8:4–6)

Byggnadsår: 1906–08. Arkitekt: O M Holmén.

De tre byggnaderna har tidstypiska fasader av gult tegel med sparsam mönstermurning. Hörnhusen har en rikare utformning med burspråk och uppskjutande gavelpartier i takvåningen. Det ena (Olivedalsgatan 21/Alvhemsgatan 3) är utformat med rundat hörn, skiffertak och sockelvåning klädd med täljsten.

Portal Alvhemsgatan 7 (kv 9:5). Relief av R Sörensen.

Linnégatan 1–2, kv 10 Malmgården.

Olivedalsgatan 29/Vegagatan 52 (kv 8:10)

Byggnadsår: 1908. Arkitekt: H Jyllin.

Byggnadens hörn är avrundat och takvåningen har gavelpartier med ovala vindsfönster. Sockelvåningen är klädd med granit och entrén markeras genom en skulpterad portal av täljsten.

Olivedalsgatan 23 (kv 8:7)

Byggnadsår: 1911. Arkitekt: D Stenfelt Arkitektbyrå.

Gatufasaden präglas delvis av den nationalromantiska stilen. Materialet är rödbrunt tegel och den sparsamma dekoren består av mönstermurning i fasadytan. Bottenvåningens fönster och entréer omges av breda "granitramar". Balkongerna har smäckra järnräcken och en ovanlig planform med ett utskjutande rundat hörn.

Kv 9 Alvhem

Husen uppfördes 1928–30 i en enhetlig 1920-talsklassicistisk stil. Rosengatan 13–15 och Rosengatan 7 (kv 9:8 och kv 9:7) ritades av E Holmdal respektive J Jarlén. Arkitekt för de övriga åtta husen var N Olsson. Ombyggnad har genomförts i några av husen efter 1975.

Längs Rosengatan och Alvhemsgatan kantas kvarteret av förgårdar som till stor del är planterade och byggnaderna ligger runt en stor gård med planteringar.

Gatufasaderna är av gult tegel med enstaka detaljer av puts eller granit. Samtliga fasader har någon form av klassicistisk dekor skapad genom indragning eller utkrågning i tegelmuren bl a runt fönster och dörrar.

Det förekommer också mer bearbetad dekor som taklister med tandsnitt, medaljonger och girlanger. Naturstensportaler ramar in entréerna till Vegagatan/Olivedalsgatan (kv 9:1) och Alvhemsgatan/Rosengatan (kv 9:5). Den senare har även en relief med tre ryttare.

I byggnadernas entréhallar och trapphus präglas interiörerna starkt av 1920-talsklassicismens ideal. Flera av entréhallarnas putsväggar är utsmyckade med vägg- och takmålningar med klassicistiska motiv t ex meanderbårder. I Rosengatan 15 (kv 9:8) har entréhallen en mer lekfull målning av Oskaria Kjellberg.

Kv 10 Malmgården

Kvarteret som ligger i direkt anslutning till Slotsskogen har en öppen bebyggelse som endast omfattar två hus.

I öster mot Linnéplatsen finns en monumental tegelbyggnad som följer platsens runda form. Den uppfördes 1913 efter ritningar av arkitekterna C Hj Zetterström och O W Nilsson.

Mindre ombyggnader genomfördes på 1920-talet och på 1980-talet ombyggdes bl a takvåningen som fick nya takkupor. Trots förändringarna är huset ett mycket intressant exempel på den nationalromantiska stilen. Det har fasader av rödbrunt tegel, branta tegeltäckta takfall och smårutsindelade fönster. Med sina torn och burspråk påminner det om ett medeltida fästningsbygge.

Kvarterets andra byggnad är en "barnstuga" som uppfördes 1955 efter ritningar av P Mårtensson. Den har 1–2 våningar, gula tegelfasader och tegeltäckt sadeltak.

Rosengatan sedd från Linnégatan. Till höger kv 11 Bäckebrom och kv 9 Alvhem, till vänster kv 10 Malmgården. Foto från cirka 1930.

Kv 11 Bäckebrom

Kvarteret är liksom grannkvarteret i väster ett enhetligt bebyggt "storgårdskvarter" med tegelhus i 1920-talsklassicism. Det uppfördes 1924–29 efter ritningar av arkitekterna J Jarlén (fastigheterna nr 1, 4 och 6), N Olsson (fastigheterna nr 2–3), E Holmdahl (fastigheten nr 7) och M Erichs (fastigheten nr 5).

Ombyggnader har genomförts i några av husen på 1980-talet, bl a har fönster bytts ut.

Den stora gemensamma gården omges av putsade fasader. Mot gatan har kvarteret förträdgårdar på tre sidor. Gatufasaderna är av gult tegel och dekoren har samma karaktär som i kv Alvhem. Det avskurna hörnet mot Linnéplatsen är särskilt betonat genom fyra höga "pilastrar" och ett uppskjutande parti med medaljonger i takvåningen. Ingången till Rosengatan 5 (kv 11:7) omges av granitkolonner och Olivedalsgatan 14 (kv 11:2) har en entré med bred profilerad granitomfattning.

Rosengatan 3, kv 11:6.

Trapphusen har delvis bevarade interiörer från 1920-talet med enstaka dekormålningar.

Kv 12 Landeriet

Kvarterets östra del består av bostadshus byggda 1973–79. Den övriga bebyggelsen tillkom i huvudsak 1906–13.

Särskilt välbevarat och intressant är hörnhuset Alvhemsgatan 2/Nordenskiöldsgatan 20 (kv 12:1). Det uppfördes 1913 enligt ritningar av arkitekten R O Swensson. Byggnaden är utförd i nationalromantisk stil. Mot gatan har det branta tegeltäckta takfall, flera burspråk och ett fritt utformat hörn med en rundad nedre del och balkonger i övre planen. Gatufasaderna är putsade vilket är ovanligt i Göteborg under denna period.

Kv 13 Bergfästet

Kvarterets östra sida med sin långa enhetligt utformade fasad längs Linnégatan byggdes 1981. De två husen mot Nordenskiöldsgatan har tillkommit 1956 och 1971.

Övriga byggnader tillhör kvarterets ursprungliga bebyggelse uppförd 1903–04. De är alla i 4 våningar och har relativt enkla fasader utförda med olika kombinationer av tegel, spritputs och slätputs.

Kv 14 Bergslänten

Liksom de omgivande kvarteren ligger "Bergslänten" på en starkt sluttande bergsida och har markanta nivåskillnader inom sina gränser. Det sydöstra hörnet nybyggdes 1982. Övriga hus tillkom åren 1899–1904.

Mot Linnégatan är bostadshusen i 6 våningar och har fasader av tegel med detaljer av puts eller natursten. Längs övriga gator är husen lägre och har putsfasader med inslag av tegel.

Särskilt intressant är Linnékyrkan på hörntomten i norr (kv 14:2). Den byggdes 1902 som frikyrka för baptisterna efter ritningar av arkitekten G Elliot. Byggnaden har ovanligt omsorgsfullt utformad exteriör med huggen natursten i hela bottenvåningen och ett smäckert torn med skiffertäckt tak. Byggnadens exteriör är väl bevarad och kyrksalen är bibehållen.

Kv 15 Djupedalen

Typiskt för detta långsmala kvarter är att flera tomter är "genomgående" med ett påkostat bostadshus mot paradstråket Linnégatan och enklare lägre hus mot Nordhemsgatan. På en tomt (kv 15:2) byggdes två nya

Nordenskiöldsgatan 20/Alvhemsgatan 2, kv 12:1.

Linnékyrkan, Linnégatan 35/Övre Djupedalsgatan 2, kv 14:2. I bakgrunden skymtar Nordhemsskolans gavel.

hus 1986 och granntomtens hus mot Nordhemsgatan (kv 15:3, 9) ersattes med ett nytt 1998. Övriga uppfördes åren 1899–1902 och har en tidstypisk utformning med varierande fasadmaterial: tegel, puts och natursten.

Mot Linnégatan har de tre mellersta tomterna rikt

Linnégatan 27, kv 15:3. Efter renovering 1998.

utsmyckade fasader. (Se sid 186.) Mittpartierna är framdragna och krönta med fantasifullt dekorerade gaveluppbyggnader. Arkitekter för dessa var G Elliot (kv 15:3), E Krüger (kv 15:4) och I Burman (kv 15:5).

Hörnhusens fasader är formade i samma anda. Det södra (kv 15:8) som är ovanligt välbevarat ritades av E Krüger. Det har en gedigen bottenvåning av natursten och huggen portal. Det norra hörnhuset som har en överdådigt utsmyckad fasad också mot Prinsgatan är ett viktigt blickfång i stadsbilden.

Mer att läsa

Om planering i Olivedal, Marstrand och andra samhällen. Chalmers Tekniska Högskola 1976.

Olivedal, västra delen Sjömansgatan m m

Olivedal 14:B

Miljön omfattar sex bostadskvarter kring Sjömansgatan/Kompassgatan samt ett par hus som tillhört "Sjömannasällskapet".

Historik

Stadsplan för detta högt belägna område upprättades 1903 men planen kompletterades sedan av stadsingenjören A Lilienberg 1914.

Den första utbyggnaden gjordes 1899–1908 då "Sjömannasällskapets Stiftelse" började uppföra bostadshus för pensionerade sjökaptener, stymän och sjömän i det nuvarande kvarteret 32 Lustgården. Anläggningen ritades av arkitekten R Steen och omfattade en planterad gård omgiven av ett stenhus och fyra trähus.

Övriga kvarter bebyggdes med landshövdingehus under perioden 1905–30. De första grupperades kring relativt små slutna gårdar medan de yngre placerades vid större gårdsutrymmen.

Större delen av "Sjömannasällskapets" hus revs på 1970-talet. Två trähus, Sjömansgatan 5–7, bevarades och byggdes om. Även övriga byggnader i området har byggts om och moderniserats under 1970-talet, bl a har tilläggsisoleringar av fasader gjorts.

Motivering

Området har en väl sammanhållen miljö med landshövdingehus från olika epoker och ansluter direkt till Slottsskogen. Bebyggelsen är väl synlig från öster.

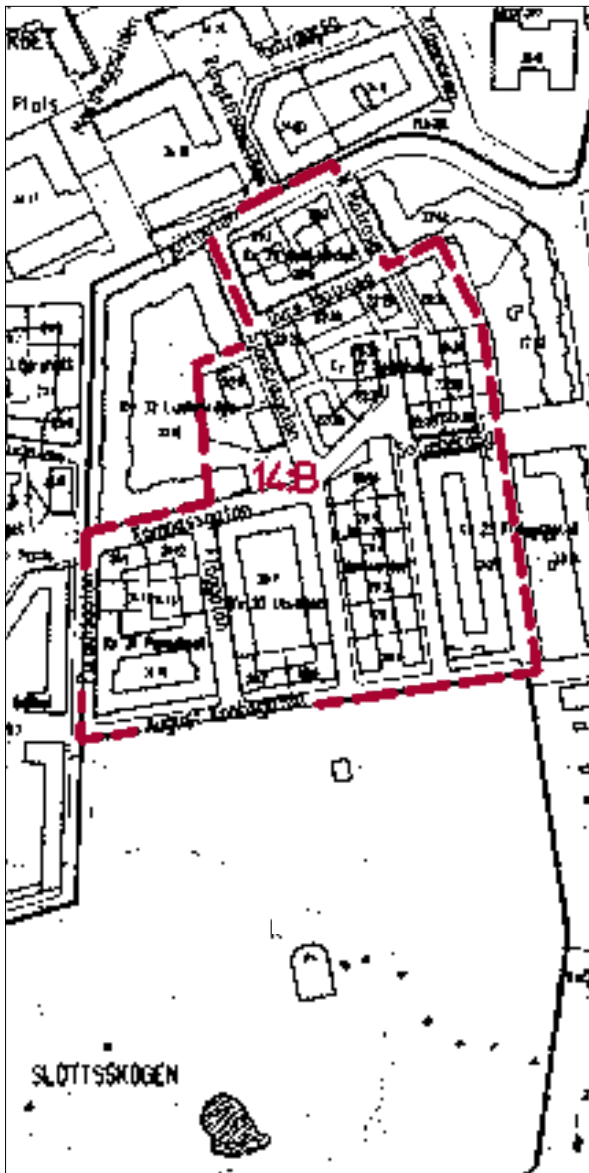
F d "Sjömannasällskapets" två hus är ett värdefullt exempel på de rikt utsmyckade trähus som förekom vid sekelskiftet. De har också ett stort socialhistoriskt värde med stark lokal anknytning.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985.

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: "Sjömannasällskapets" hus, kv 32, Sjömansgatan 5–7.

"Sjömannasällskapets" hus. Sjömansgatan 7, kv 32.

Fjällgatan 24–22, kv 29:1–2.

August Kobbsgatan 17–21, kv 31:16.

Beskrivning – karaktär

Området som domineras av landshövdingehus ligger på en sluttning och ansluter till Slottsskogens parkområde i söder. De äldsta husen har dekorerade gatufasader i nyrenässansens anda. Övriga har varierande utformning bl a i 1920-talsklassicistisk stil. Framför några av husen finns förgårdar med planteringar.

"Sjömannasällskapets" två bevarade byggnader är friliggande bostadshus av trä i två våningar. Fasaderna och takets starkt utskjutande gavelpartier har en ovanligt rik utformning.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

HAGA 15

STADSDELENS HISTORIA

1648-1800

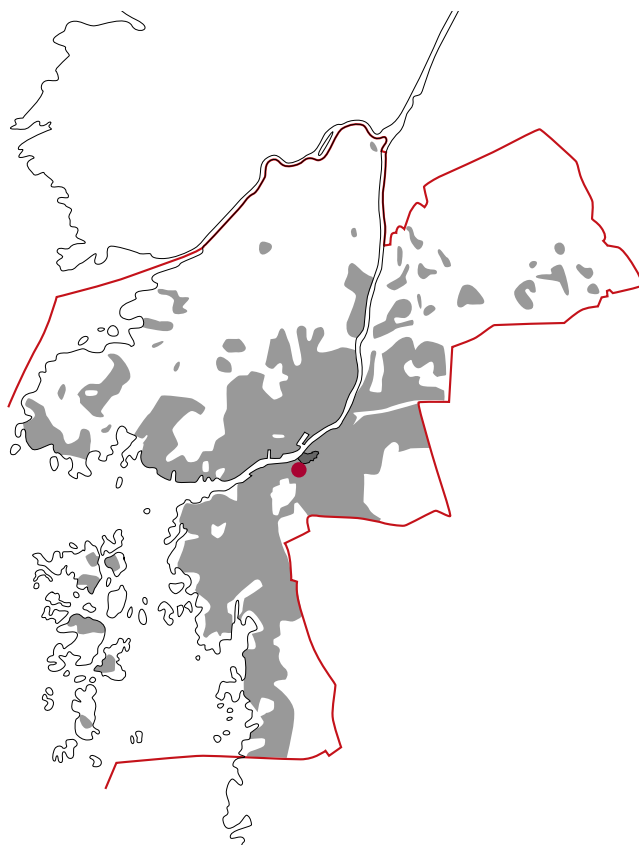
Det område som idag utgör stadsdelen Haga var de första 25 åren efter stadens grundläggning obebyggd mark mellan stadens murar och Skansberget där Rysås Skans byggdes 1639. I väster begränsades området av en slingrande bäck (nuvarande Linnégatan) och i öster av en bergsknalle (nuvarande Haga Kyrkoplan–Sprängkullsgatan).

1648 började Göteborgs första förstad att byggas här ute och en stadsplan fastställdes 1660. De som bosatte sig i Haga var framför allt personer med yrken som hade anknytning till älven eller hamnen och annat "arbetsfolk". Omkring 200 invånare var skrivna i området.

På tomterna fanns små enkla bostadshus av trä, uthus och trädgårdar. Bebyggelsen var begränsad till området söder om nuvarande Haga Nygata.

1687 ersattes Rysås Skans med ett större försvarsverk, Skansen Kronan. Tio år senare revs några hus mitt i Haga för att ge plats åt en militär kommunikationslinje mellan Skansen Kronan och befästningarna runt staden. "Kaponjären" som anläggningen kallades bestod av en gång omgiven av vattengravar.

Under 1700-talet minskade de militära kra-

ven och bebyggelsen blev mer permanent. Nya familjer bosatte sig i Haga, bl a flyttade många järnbärare hit på 1780-talet då stadens järnväg placerades vid nuvarande Järntorget's norra sida.

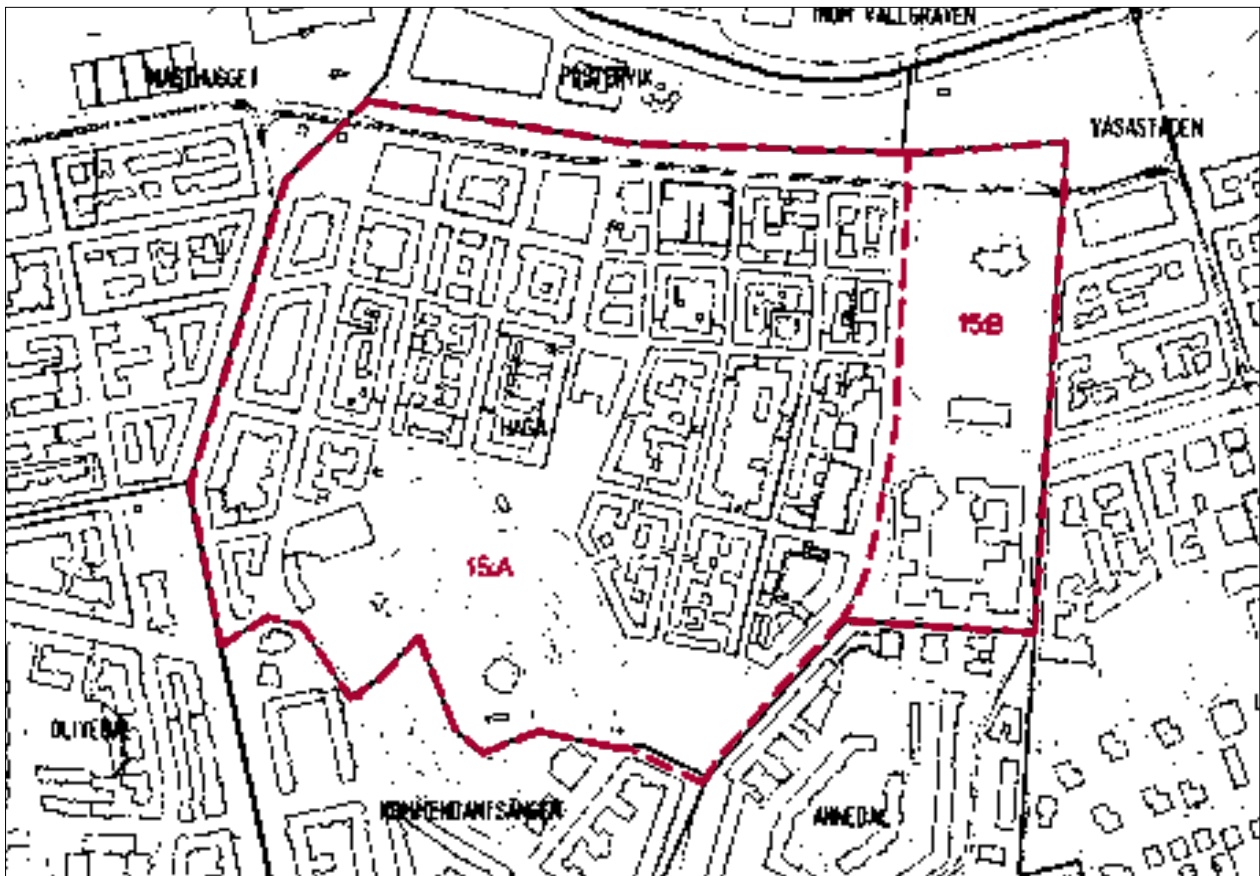
1800-40

1806 beslutades att befästningarna runt Göteborg skulle raseras. För Haga innebar det att "Kaponjären" revs. Haga kunde nu utvidgas och 1812 började nordöstra delen, "Nya Haga", att byggas. Samtidigt uppfördes fler och större hus i de gamla kvarteren.

Befolkningen ökade och bland invånarna fanns många som var fattiga. För att förbättra

Haga på 1790-talet. Till vänster vid älven ligger järnvägen.

förhållandena öppnades flera sociala anstalter bl a tillkom en fattigvårdsinrättning, ett sopp-hus och en sjukstuga. Willinska fattigriskolan lät 1817 bygga ett annex vid Skolgatan (nuvarande Östra Hagaskolan) och 1827 uppfördes kasern och stall för "husarerna" som skulle övervaka ordningen i förstaden.

HAGA - SKANSBERGET, 15:A

HAGA KYRKOPLAN M M, 15:B

Skanstorgets norra sida med tvåvåningshus uppförda på 1860-talet (kv 20). Foto 1900-talets början.

1840-75

Omkring 1850 började några av Göteborgs första stora industrier att etableras. Många inflyttade arbetare bosatte sig i Haga och här växte antalet invånare från 3 000 till 10 000 under cirka 30 år.

Stadsdelens bebyggelse utvidgades nu snabbt. De nya bostadshusen var i allmänhet av trä i 2 våningar. Enstaka trähus i 3 våningar uppfördes före 1855 då de förbjöds på grund av brandfaran. Cirka tio privata bostadshus var av sten.

En särskild grupp bostadshus var de s k arbetarbostäderna som uppfördes av Göteborgs stad och Robert Dicksons Stiftelse.

Under denna intensiva utbyggnadsperiod kompletterades stadsdelen med en rad viktiga allmänna byggnader och välgörenhetsinrättningar. 1859 fick hagaborna en egen kyr-

Dicksonska Stiftelsen, kv 7 Fänriken. Akvarell av arkitekten A W Edelsvärd 1859.

ka, Östra Hagaskolan utvidgades i flera etapper och Västra Hagaskolan uppfördes 1863. Senare tillkom bl a Barnsjukhuset, Arbetareföreningens hus samt Renströmska Bad- och Tvättanstalten. I Haga öppnades också flera frikyrkor från 1860-talet.

Landsvägsgatans norra del med landshövdingehus från 1800-talets slut. Foto 1900-talets början. Till höger kv 11 och 8.

1875–1930

Under 1800-talets senare del ökade Hagas befolkning ytterligare och vid sekelskiftet hade stadsdelen 13 000–14 000 invånare. Samtidigt utvidgades och förtätades bebyggelsen.

Det viktigaste bostadstillskottet var cirka 100 landshövdingehus som byggdes under perioden 1876–95. På 1890-talet uppfördes dessutom några stenhus inne i Haga bl a Dicksonska Stiftelsens nya hus och kvarteret Kaptenen.

Kring sekelskiftet byggdes en rad höga stenhus mot Linnégatan och flera nya allmänna byggnader t ex Dicksonska Folkbiblioteket, Arbetareföreningens tillbyggnad samt Stadsbiblioteket i Hagas östra utkant.

Under denna period utvecklades också Haga Nygata, Landsvägsgatan och Husargatan till mycket livliga stråk med butiker

Renströmska Bad- och Tvättanstalten. I bakgrunden Dicksonska Folkbiblioteket. Foto 1900-talets början.

eller andra verksamheter i nästan alla botten- våningar och Skanstorget ställdes i ordning som torg med saluhall på 1890-talet. Järntorget blev centrum för arbetarrörelsen i början av 1900-talet och fick sin nuvarande utformning på 1920-talet.

Västra Skansgatan 13–9 (kv 12) efter ombyggnad. Husen innehåller enbart bostäder.

Haga Nygata 16–12 (kv 26) efter ombyggnad. I bottenvåningarna är butiker och verksamhetslokaler bevarade.

1930-60

På 1930-talet började Hagas framtid att diskuteras och flera saneringsplaner som innebar total förnyelse av stadsdelen presenterades. De följande 20–30 åren gjordes nya planförslag men inget blev genomfört.

Eftersom framtiden för Haga var osäker utfördes bara få moderniseringar och i slutet av 1950-talet såg stadsdelen ut ungefär som vid sekelskiftet. Befolkningen hade minskat till cirka 6 000 men många butiker och verksamheter fanns kvar.

1960-95

1962 upprättades ett saneringsprogram för Haga. Omkring 1965 påbörjades sedan evakuering och rivning av husen och vid ungefär samma tidpunkt startade en livlig debatt om hur förnyelsen skulle genomföras.

1984 antogs slutligen ett program vilket innebar att cirka 60 hus skulle bevaras som "byggnadsminnen" och byggas om med

speciella statliga lån eller bidrag.

Ombyggnadsarbetet började 1978 i Dicksonska Stiftelsens kvarter Fänriken och avslutades 1997 med restaureringen av Renströmska badet. Det har omfattat de cirka 60 husen som ingår i "byggnadsminnesprogrammet" och ytterligare cirka 25 hus. (Se karta.)

Nybebyggelsen som uppförts på de avröjda tomterna består i huvudsak av bostadshus. Andra nya byggnader är "stadsdelshuset" (Västra Hagaskolan), parkeringshus vid Landsvägsgatan och Södra Allégatan, ett stort byggnadskomplex för Universitetet mellan Husargatan och Sprängkullsgatan samt nya Handelshögskolan i Hagas östra utkant.

Förändrat - bevarat

Vid förnyelsen har Hagas stadsplanemönster med gatunätet och de yttre kvartersformerna i huvudsak bevarats. I några kvarter eller kvartersdelar finns den ursprungliga indelningen med små separata kringbyggda gårdar

kvart ex i kvarteret Furiren.

Många av de bevarade husen ligger vid Haga Nygata och Västra Skansgatan som har särskilt välbibehållna gatumiljöer.

Hela stadsdelen Haga är en värdefull kulturhistorisk miljö. Den består av två delar med olika karaktär: den västra som domineras av bostadskvarter (15:A) samt den östra med allmänna byggnader (15:B).

Mer att läsa

Haga i Göteborg. M Kjellin 1971.

Haga – Bebyggelsehistorisk utredning. Göteborgs museer 1972.

Haga – Göteborgs första förstad och arbetare-stadsdel. Göteborgs museer 1990.

Diverse rapporter, Göteborgs museer m fl 1972–97.

Mörkt grå ton visar hus som ingår i länsstyrelsens "byggnadsminnesprogram" samt övriga bevarade hus byggda före cirka 1920.

Haga – Skansberget

Haga 15:A

Området omfattar ett 30-tal kvarter med bostäder samt Skansberget-Skanstorget och Järntorget. Det utgör en väl avgränsad enhet som omges av Linnégatan, Södra Allégatan och Sprängkullsgatan.

Historik

Bebyggelsen växte fram successivt från 1640-talet till 1920-talet och genomgick en omfattande förnyelse 1965–97. (Se Stadsdelens historia och Beskrivning – karaktär.)

Motivering

Haga som är Göteborgs första förstad och arbetarstadsdel utgör en unik kulturhistorisk miljö. Stadsplanen och den bevarade bebyggelsen speglar stadsdelens historia från 1600-talets mitt till 1900-talets början.

Stadsplanens olika delar visar hur stadsdelen byggts ut i etapper. Av särskilt värde är de äldsta delarna med 1600-talskvarter och delvis bevarad tomtindelning (bl a kvarteret Furiren). Haga Nygata och Västra Skansgatan är viktiga miljöer som påminner om liv och verksamheter i arbetarstadsdelen vid sekelskiftet.

Skansberget med Skansen Kronan intar en särställning i den kulturhistoriskt värdefulla miljön. Skansen är Hagas äldsta byggnad och den har ett stort värde från arkitekturhistorisk, militärhistorisk och socialhistorisk synpunkt.

De bevarade bostadshusen visar ett urval av de hus typer som varit vanliga i arbetarstadsdelen under olika epoker. Många av de ombyggda husen har välbevarade trapphus och bostadsinteriorer. Det finns också restaurerade lägenheter och rum som har helt bevarad karaktär från 1800-talet och 1700-talet.

Östra Hagaskolan (f d Willinska Fattigfriskolan), Dicksonska Stiftelsens byggnader, Renströmska Bad- och Tvättanstalten, Husarkasernen och Frälsningsarméns hus är viktiga socialhistoriska minnen. Flera av dessa allmänna byggnader är dessutom ritade av välkända arkitekter och har ett stort intresse från arkitekturhistorisk synpunkt.

Längs Linnégatan finns exempel på de mer påkostade stenhus som förekommit i Hagas utkant. Dessa har välbevarad sekelskifteskaraktär och ingår som mycket viktiga inslag i miljön vid Linnégatan och Järntorget.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975.

Värdefulla miljöer 1985.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse.

Skydd enl KML 2 kap. Fornminnen: norra delen och f d området för "Kaponjären".

Skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen:

Kv 3 Översten, "Renströmska badet"

Kv 8:3 Fanjunkaren (2 hus)

Kv 13:15 Korpralen (6 hus)

Kv 20:20 Grenadieren (5 hus)

Kv 25:18 Landsknekten (3 hus)

Ytterligare cirka 45 hus ingår i länsstyrelsens program för byggnadsminnesförklaringar.

Skydd genom Q-markering i detaljplan: de flesta av byggnaderna som är byggnadsminnen eller ingår i programmet för byggnadsminnesförklaring.

Skydd enl FSBM. Statligt byggnadsminne: Skansen Kronan med omgivning.

Beskrivning – karaktär

Hagas bebyggelse har ett mycket karaktäristiskt läge mellan Skansberget med Skansen Kronan och det forna befästningsområdet längs vallgraven.

Stadsplanen är i huvudsak en strikt rutnätsplan men det finns flera avvikelser bl a mitt i Haga där "Kaponjären" låg och längs Skansberget.

De flesta av kvarteren är kringbyggda och helt slutna. Undantag är bl a två av Dicksonska Stiftelsens kvarter. I kvartersdelar med bevarad bebyggelse finns i allmänhet små avgränsade gårdsutrymmen till varje enskilt hus. Övriga delar har en öppnare gårdsbebyggelse.

Haga Nygata och Västra Skansgatan har de bäst bevarade gatumiljöerna med ett stort antal hus från tiden före 1900. Haga Nygata är liksom tidigare stadsdelens huvudgata med många butiker och den har på traditionellt sätt portar som leder in till bostadsgårdar. Västra Skansgatan är en lugnare bostadsgata vilket den

Vy HAGA Nygata. Till vänster f d frikyrkan HAGA Nygata 25 (kv 24) och bostadshuset HAGA Nygata 23–19 (kv 25). I bakgrunden "HAGA Livs", HAGA Nygata 15 (kv 13).

också var före förnyelsen. Bebyggelsen mot Linnégatan som helt består av stenhus har en karaktär som skiljer sig från övriga HAGA.

Ett 90-tal hus är uppförda före 1920. Det är 27 trähus i huvudsak byggda 1800–1875, 29 landshövdingehus från åren 1876–1890, åtta stenhus byggda före 1890 och knappt 30 stenhus från perioden 1890–1920.

Sex kvarter har enbart nya byggnader, sex kvarter består helt av äldre byggnader uppförda före 1920. Övriga har en blandad bebyggelse. (Se karta och kvarterbeskrivningar.)

Kv 1 Amiralen, "Ny Tids Hus"

Kvarteret är bebyggt med ett kontorshus. Det uppfördes 1957–59 efter ritningar av arkitekterna E Uppling och E Fylking. (Se även Järntorget sid 212.)

Mot Järntorget och Södra Allégatan har huset 7 våningar och en indragen takvåning. Bottenvåningarna är klädda med mörka naturstensplattor och de övre våningarna har en lättare karaktär med fasadbeklädnad av ljusa plattor. Mot HAGA är huset lägre och har fasader av rött tegel och skiffer. Karaktäristiskt för hela byggnadskomplexet är de långa fönsterbanden.

Kv 2 Generalen

Kvarteret består av fyra bostadshus uppförda 1910 enligt ritningar av arkitekterna I Tengbom och E Torulf.

Byggnaderna som är av sten har 4–6 våningar. Exteriören är i tidstypisk nationalromantisk stil med branta tegeltak och fasader av tegel med detaljer av natursten. De ursprungliga fönstren är ersatta med nya av modern typ. I nordvästra delen ligger f d biografen Biorama.

Renströmska badet, den restaurerade simhallen.

Renströmska badet, f d andra klass mot Haga Östergata.

Kv 3 Översten, Renströmska badet (Hagabadet)

Kvarteret upptas helt av badhuset som består av tre delar: f d första klass mot Södra Allégatan, f d andra klass mot Haga Östergata och en mellandel med bl a stora simhallen.

Renströmska Bad- och Tvättanstalten uppfördes 1875–76 efter ritningar av P J Rapp, C Curman m fl. (Se bild sid 199.) 1903 brann hela mittpartiet ner. En större om- och nybyggnad genomfördes 1905–06 efter ritningar av W Kleming då bl a simhallen tillkom. En inre ombyggnad gjordes 1919 och 1931 påbyggdes sidopartierna mot Södra Allégatan.

Badet stängdes 1956 och användes sedan för många olika verksamheter bl a teater. 1995–97 genomfördes ombyggnad för bad- och hälsovård. Samtidigt restaurerades exteriören och delar av interiören.

Byggnaden har fasader av gult tegel och putsade detaljer. Huvudfasaderna är symmetriskt komponerade med eleganta rundbågade fönster och starkt betonade entrépartier. Värdefulla restaurerade interiörer med dekormålning finns i Simhallen, Romerska badet samt de två entréhallarna. I f d herr- och damavdelningarna är de små bassängerna bevarade.

Kv 4 Majoren, f d Dicksonska Folkbiblioteket m m

Kvarteret består av f d Dicksonska Folkbiblioteket och Dicksonska Stiftelsens bostadshus. De två husen är fri-

F d Dicksonska Folkbiblioteket.

liggande med en liten, delvis öppen gård och ett sirligt järnstaket mot gatan.

Folkbiblioteket började sin verksamhet 1861 efter en donation av James Dickson. Det låg först i en lägenhet inom bostadskvarteret Fänriken och 1896–97 uppfördes denna mycket påkostade biblioteksbyggnad med entré mot Södra Allégatan. Arkitekt var H Hedlund. Biblioteket drevs här till 1967 och lokalerna används nu bl a för pensionärsverksamhet (Allégården).

Byggnaden är i 2–3 våningar och har fasader av gulbrunt tegel med dekorativa detaljer av kalksten bl a i

den stora välvda entréportalen. Utformningen är oregelbunden med fantasifulla detaljer.

Bostadshuset uppfördes av Dicksonska Stiftelsen 1898 och även detta ritades av H Hedlund. Byggnaden är i 3 våningar och har fasader av rött tegel med mönstermurning i gult tegel. Karaktäristiska detaljer är gatufasadernas förhöjda gavelpartier och en lägre del med terrass som vänder sig mot gården.

Kv 5 Kaptenen

Kvarteret består av nio bostadshus som omger två kringbyggda gårdar. Husen uppfördes 1898 av byggmästaren O A Burman efter ritningar av arkitekten I Burman. En ombyggnad som omfattade fönsterbyte, tilläggsisolering m m genomfördes på 1980-talet.

Byggnaderna är av sten i 4–5 våningar med gatufasader av tegel i något varierande färger.

Kv 6 Löjtmanten, Dicksonska Stiftelsen

Kvarteret är bebyggt med ett enda bostadshus som består av fyra längor runt en helt sluten gård. Byggnaden uppfördes 1892 för Dicksonska Stiftelsen efter ritningar av H Hedlund. Taket var ursprungligen utformat som en terrass men ändrades till ett sadeltak 1927. Ombyggnad med bl a fönsterbyte genomfördes 1979.

Byggnaden är i 3 våningar med förhöjda hörnpartier. Fasaderna mot gatan är av rött tegel med mönstermurning och dekorativa inslag av spritputs. Mot gården dominerar putsen och de dekorativa detaljerna är av tegel. Längs Haga Nygata och Västra Skansgatan finns förträdgårdar avgränsade med smäckra järnstaket.

Kv 7 Fänriken, Dicksonska Stiftelsen

Kvarteret omfattar fyra friliggande bostadshus kring en gård och ett f d brygghus mitt på. Byggnaderna uppfördes 1859–60 för Dicksonska Stiftelsen enligt ritningar av arkitekten A W Edelsvärd. (Se bild sid 198.) I två av lägenheterna låg "Dicksonska Folkbiblioteket" 1861–1897. Ombyggnader genomfördes 1939 och 1978.

Bostadshusen är i 2 våningar med sadeltak. Fasaderna är av rött tegel med detaljer av gult tegel. På gården finns planteringar bl a syrener av äldre typ. Gården avgränsas med enkla järnstaket.

Kvarteren 7, 6 och 5. Fasader mot Haga Östergata.

Kv 8, Landsväggsgatan 4. Trähus från 1849.

Kv 8 Fanjunkaren

Kvarteret om- och nybyggdes 1992–93. Det omfattar två äldre bostadshus, ett trähus och ett landshövdingehus.

Trähuset uppfördes 1849. Det är i 3 våningar och har locklistpanel med ovanlig profil samt en rad runda vindsfönster. Landshövdingehuset tillkom 1881. Stora skyltfönster togs upp i båda husen på 1920-talet.

Kv 9 Styckjunkaren

Kvarteret om- och nybyggdes 1992–93. Norra delen omfattar tre ombyggda bostadshus av sten i 5 våningar.

Den stora tomten mot Järntorget bebyggdes 1890 efter ritningar av arkitekten F L Enders. Huset har en monumental utformning med hörntorn och ett mittorn som är krönta med lökformade kupoler. Fasaderna är av rött tegel med mönstermurning och dekorativa putsade detaljer. (Se Järntorget sid 212.) De två husen mot Linnégatan uppfördes 1893 för byggmästare O A Burman. Fasaderna är av ljusgult tegel och dekoren består bl a av fält med keramiska plattor i olika färger.

Kv 10 Sergeanten

Kvarteret om- och nybyggdes 1986. Södra delen omfattar fyra ombyggda bostadshus av sten i 5 våningar.

De två husen mot Linnégatan uppfördes 1892–94 av byggmästare J Olsson. Hörnhuset som ritades av Hj Cornilsen har en rik utformning i sekelskiftesstil med fasader av tegel och två kupolprydda runda torn. (Se bild sid 164.) Byggnaderna mot Landsväggsgatan uppfördes 1910 för Byggnadsföreningen Frideborg. De är något lägre och har enkla fasader av gulbrunt tegel.

Kv 11 Kadetten

Kvarteret om- och nybyggdes 1989–90. Det omfattar sex äldre bostadshus och i norra delen är två ursprungliga gårdsmiljöer delvis bevarade.

På tomterna Mellangatan 11–13 står två landshövdingehus uppförda 1876 respektive 1879. Mellangatan 11 byggdes ett år efter de första landshövdingehusen i Annedal och är idag det äldsta som står kvar.

Tomten Mellangatan 9 omfattar ett putsat stenhus i 3 våningar. Det uppfördes 1864 som bostadshus. Åren 1901–78 var det ungarlshotellet "Labor". Hörnhuset Haga Nygata 3 tillkom 1885 och är ett för den tiden mycket typiskt landshövdingehus med rik fasaddekor och elegant burspråk på hörnet. (Se bild sid 12.)

Det låga stenhuset Landsväggsgatan 6 byggdes 1858. Vid en ombyggnad 1891 tillkom fasadens nuvarande putsdekor, dekormålning i trapphuset m m. Grannhuset, Landsväggsgatan 8, är ett landshövdingehus uppfört 1883 med lokal för bageri i bottenvåningen.

Kv 11, Mellangatan 13–9. Mitthuset är det äldsta bevarade landshövdingehuset. Till höger f d "Labor".

Kv 12, Västra Skansgatan 13–15. De två landshövdingehusen byggdes 1891. Uthuset är nytt.

Kv 12 Furiren

Kvarteret om- och nybyggdes 1986–90. Det omfattar i huvudsak ombyggda bostadshus och ovanligt många välbevarade gårdsmiljöer. Hörntomten Haga Nygata 7–9 har genomgått en särskilt varsam ombyggnad. Här är de ursprungliga fönstren bevarade och husen innehåller också museum med tre restaurerade bostäder.

Kvarterets bevarade bebyggelse består av fem trähus i 2 våningar och sju landshövdingehus. Ett "landshövdingehus" (Mellangatan 10) är rekonstruerat.

Den äldsta byggnaden är Haga Nygata 7 som har en låg bottenvåning i huvudsak från 1700-talet och en tillbyggd övervåning från 1852. En karaktäristisk detalj är gatufasadens indelning med inbyggda timmerknutar.

Haga Nygata 5 är av trä i 2 våningar. Huset fick sin nuvarande storlek efter en ombyggnad 1858 och innehåller äldre delar i bottenvåningen.

Haga Nygata 9/Västra Skansgatan 7–11 som byggdes 1871 är tre trähus med sparsam dekor. De har 2 våningar med fasadbeklädnad av locklistpanel eller liggande panel och förhöjd källarvåning av gult tegel.

Övriga äldre gatuhus är landshövdingehus uppförda 1884–91 med rik dekor i nyrenässans. Ett enklare landshövdingehus byggt 1894 ligger på gården innanför ett tvåvåningshus (Västra Skansgatan 11).

Kv 13 Korpralen

Kvarteret om- och nybyggdes 1983–84. Det omfattar sex ombyggda bostadshus.

Fyra av de bevarade husen är trähus från 1850-talet. De har alla fasader klädda med locklistpanel. Det äldsta, Haga Nygata 11, är ett trevåningshus byggt 1854 året innan denna hustyp förbjöds. Haga Nygata 13 som uppfördes 1855 är i 2 våningar. Här fanns bageri cirka 100 år. Haga Nygata 15 tillkom 1858–62. Gatuhuset tillsammans med ett litet tvåvånings bostadshus, ett uthus med loftgång och ett plank med en bred port bildar en unik gårdsmiljö. Butikslokalen på hörnet har funnits här sedan 1860-talet. Västra Skansgatan 10 från 1858 har ovanligt rikt utformade snickeridetaljer.

De två landshövdingehusen Västra Skansgatan 8–10 uppfördes 1884 respektive 1892 och har båda en tids-typisk fasaddekor i nyrenässans.

Kv 12–13, Haga Nygata 7–11. Bottenvåningen Haga Nygata 7 innehåller en gammal portgång med kullersten och flera 1700-talsrum.

Kv 13, Haga Nygata 11/Västra Skansgatan 6. Vy från gården mot kv 12.

Kv 20, Skolgatan 36. Gärd med bevarat stall och dass.

Kv 21, Husargatan 44–46. Gärdsentréerna.

Kv 14 Soldaten (Västra Hagaskolan)

Kvarteret bebyggdes med ett nytt stadsdelshus 1988. Idag används det bl a som skola.

Kv 15 Matrosen

Kvarteret nybyggdes helt på 1980-talet.

Kv 16 Fanbäraren

Kvarteret förnyades 1985. I kvarteret ingår ett ombyggt bostadshus, uppfört 1906 efter ritningar av arkitekten Hj Cornilsen. Det är i 5 våningar med fasader av tegel och kupolprytt hörntorn.

Kv 17 Hornblåsaren

Kvarteret nybyggdes helt 1983.

Kv 18 Trumslagaren

Kvarteret ligger längs Skansbergets nordvästra sluttning. Bebyggelsen omfattar ett parkeringshus, två ombyggda bostadshus av sten och ett litet friliggande trähus Frigångsgatan 19 (f d Bergsgatan 19).

Trähuset uppfördes troligen på 1780-talet och är Hagas sista bevarade bostadshus i en våning. De två stenhusen, Risåsgatan 23–25, byggdes 1935 respektive 1909.

Kv 20, Skanstorget 14–16.

Kv 19 Artilleristen

Kvarteret nybyggdes helt 1982.

Kv 20 Grenadieren

Kvarteret om- och nybyggdes 1984–85. Det omfattar fem ombyggda bostadshus i södra delen mot Skanstorget.

Längs torget ligger fyra tvåvånings trähus. Det östra med gavel och plank mot torget uppfördes 1859 och de övriga byggdes alla 1867. (Se bild sid 198.) Samtliga hus

har en enkel enhetlig utformning med tegeltäckta sadeltak och fasader klädda med locklistpanel. På tomten Skolgatan 36 ligger ett landshövdingehus byggt 1879 och en stallänga som är tio år äldre. Landshövdingehuset har sparsam dekor och tegeltäckt sadeltak. Gården som omges av uthus och stall utgör en unik miljö.

Kv 21 Sappören

Kvarteret om- och nybyggdes för universitetet 1991–95. Det innehåller två ombyggda hus som är av trä i 2 våningar och klädda med locklistpanel. Husargatan 46 uppfördes som värdshus och bostadshus 1858 och hade ursprungligen en stor trädgård. Byggnaden är ett ovanligt stort tvåvåningshus med en bred gavel mot söder. Husargatan 44 byggdes som bostadshus 1859 och kompletterades med ett magasin 1874. De är i 2 våningar och avgränsar en långsmal gård.

Kv 22 Husaren

Se 15:B.

Kv 23 Dragonen

Kvarteret om- och nybyggdes 1987–88 och innehåller lokaler för universitetet i östra delen. I norr mot Haga Nygata ligger två ombyggda bostadshus.

De bevarade byggnaderna är två landshövdingehus uppförda 1880. Båda är exempel på tidiga landshövdingehus med sadeltak och återhållsam dekor.

Kv 24 Infanteristen, Östra Hagaskolan m m

Kvarteret om- och nybyggdes 1985–89. Det omfattar åtta ombyggda hus av olika slag.

Östra Hagaskolan var ursprungligen Willinska Fattigfriskolans annex. Skolan etablerades 1817 på en stor tomt i kvarteret och byggdes ut i flera etapper under 1800-talet. Två av de gamla skolbyggnaderna finns kvar. Det är ett tvåvånings trähus uppfört 1827 och påbyggt 1872 samt ett tegelhus i 3 våningar byggt 1896 då detta var en folkskola. I den äldsta delen finns en stor skolsal från 1820-talet. Skolan är i bruk och omfattar även nya lokaler från 1980-talet.

Kakelugnsmakaren A Ringnér ägde flera tomter i kvarteret kring 1800-talets mitt och lät bl a uppföra de

Kv 24, Östra Hagaskolans äldsta del. Till vänster bostadshuset Skolgatan 20.

fyra trähusen Husargatan 19–21 och Skolgatan 18–20. Han bodde själv i Husargatan 21. Det byggdes redan 1847 och är ett tvåvåningshus med frontespis. Övriga hus tillkom på 1860-talet. Husargatan 19 inrymde i början av 1900-talet det då välkända "Kafe Verdandi".

Landshövdingehuset Haga Nygata 29 från 1877 byggdes också för Ringnér.

Hörnhuset Haga Nygata 25/Skolgatan 16 uppfördes som bostadshus på 1860-talet och ombyggdes till frikyrkolokal för Evangeliskt Lutherska Missionskretsen 1907. Det används nu av Domkyrkans Gosskör.

Kv 25 Landsknekten

Kvarteret om- och nybyggdes 1985–86. De tre byggnaderna längs Haga Nygata är ombyggda bostadshus.

Trähuset på hörnet mot Östra Skansgatan uppfördes 1859. Byggnaden är i 2 våningar och har en ovanlig gatufasad i nyklassicistisk anda med bl a omsorgsfullt utformade pilastrar. De två övriga är landshövdingehus från 1880–81 och har en för tiden typisk enkel dekor.

(Se sid 203.)

Kv 28, Sprängkullsgatan 13/Haga Nygata. Till vänster kv 23.

Kv 29, hörnet Sprängkullsgatan/Södra Allégatan.

Kv 26 Kanonen

Kvarteret om- och nybyggdes 1985–86. Det innehåller tre ombyggda bostadshus, Haga Nygata 12–16.

Hörnhuset mot Skolgatan består av två trähus sammanbyggda över porten på originellt sätt. Den äldsta delen från 1854 har 3 våningar. Den yngre som tillkom 1858 är i 2 våningar men med inredd vind mot gården. Båda byggnaderna har enkla panelfasader med sparsam dekor. (Se bild sid 200.) Hörnhuset mot Östra Skansgatan är ett landshövdingehus från 1892. Det har hörntorn med kupol och en rikt dekorerad gatufasad. Mellanhuset som uppfördes 1887 är ett putsat stenhus i 3 våningar med dekor i nyrenässans.

Kv 27 Geväret

Kvarteret om- och nybyggdes 1986–87. Det sydöstra hörnet består av två ombyggda bostadshus.

De bevarade byggnaderna är båda landshövdingehus men med olika karaktär. Hörnhuset från 1881 är byggt med sadeltak och sparsam fasaddekor. Det yngre (Husargatan 13) från 1890 har en rikare utformning. Taket är brant och pryds med runda takkupor. Fasaden har ett brett burspråk och ovanligt omfattande dekor vid takfoten.

Kv 28 Sabeln

Kvarteret om- och nybyggdes 1988–89. Det innehåller fem ombyggda bostadshus.

Kv 30, Frälsningsarmén och f d Husarkasernen.

Sprängkullsgatan 7–13 är en rad enhetligt utformade landshövdingehus i nyrenässansstil med rikt dekorerade fasader och brutna tak som har vindskupor och hörntorn. De två närmast Haga Nygata uppfördes 1886 av byggmästare J H Jacobsson. De andra byggdes 1889 och har övervåningar som rekonstruerades efter en brand vid ombyggnaden 1988. Hörnet Haga Nygata/Husargatan som tillkom 1892 är ett rikt utsmyckat stenhus med ett starkt markerat hörntorn.

Kv 29 Bajonetten

Kvarteret om- och nybyggdes i huvudsak 1990–91. Det innehåller fyra ombyggda hus.

Det äldsta är Sprängkullsgatan 5 som omfattar ett gatuhus och ett gårdshus uppförda 1858–60. Husen är av trä i 2 våningar med fasadbeklädnad av locklistpanel. Den delvis kringbyggda gården har kvar sin ursprungliga karaktär. Stenhuset på hörnet Sprängkullsgatan/Haga Östergata byggdes 1864 som ett relativt påkostat bostadshus. Sedan 1920 används det av Haga församling men innehåller också bostäder. Fasaderna är putsade och har rikt utformade fönsteromfattningar.

Hörntomterna mot Södra Allégatan är bebyggda med två landshövdingehus. På huset i nordväst som uppfördes 1888 betonas hörnet med ett elegant burspråk som har etsade fönster. Hörnhuset mot Sprängkullsgatan byggdes 1894. Det har flera originella exteriördetaljer bl a mönstermurad bottenvåning. Hörnet framhävs genom ett burspråk krönt med en kupol.

Kv 30 Laddstaken, Frälsningsarmén, f d Husarkasernen
Kvarteret omfattar nya bostadshus från 1992 samt Frälsningsarméns hus som om- och nybyggdes 1983–84.

På hörntomten Husargatan/Södra Allégatan ligger två trähus uppförda 1828 som kasern och stall för "Husarerna". Husen innehöll polisstation 1888–1914, användes sedan som föreningslokaler, butiker m m och övertogs av Frälsningsarmén 1981. Byggnaderna sammanbinds genom ett högt plank längs gatan. "Kasernen" är i 2 våningar med enkla panelklädda fasader och tegeltäckt sadeltak. "Stallet" har endast en våning och ett brant brutet tak som ger byggnaden en speciell karaktär.

Grannhuset Södra Allégatan 9 byggdes 1880 som varietélokalen "Concert du Boulevard". 1895 inköptes det av Frälsningsarmén som har sitt högkvarter här sedan dess. Gatuhuset har brant tak med uppbyggt mittparti och sidotorn. Fasaden är av gult tegel med mönstermurning och domineras av en rad höga välvda fönster. Husets inre del nybyggdes 1983–84.

Kv 31 Kruthornet

Kvarteret nybyggdes helt 1992. Det innehåller parkeringshus och kontor.

Skansberget med Skansen Kronan och Hagas trähusbebyggelse. Teckning av Erik Dahlbergh, cirka 1700.

Skansberget – Skanstorget

Skansberget befästes på 1630-talet och 1687 byggdes Skansen Kronan efter ritningar av E Dahlbergh. Sedan dess har Skansen utgjort ett viktigt blickfång i Göteborgs stadsbild. (Se sid 220.)

På 1850-talet användes skansen som fängelse och på 1870-talet var den nödbostad. Bergets sydsida bebyggdes på 1890-talet. (Se Kommendantsängen.)

Skansen Kronan med omgivning rustades upp i början av 1900-talet. Byggnaden inreddes som militärmuseum 1904, ett bostadshus för vaktan uppfördes 1901 och ett äldre soldattorp flyttades hit.

Skansen Kronan är ett åttkantigt torn uppfört med tjocka gråstensmurar. Den omges delvis av yttre försvarsmurar som har två portaler. Soldattorpet är ett litet trähus i en våning och "vaktstugan" har fasader helt klädda med granit.

På 1860-talet fick Skanstorgets norra sida en enhetlig trähusbebyggelse. Själva torget anlades först omkring 1890 och samtidigt byggdes en rund saluhall mitt på platsen. 1915 tillkom stenmuren och planteringarna mellan Skanstorget och Skansberget. Saluhallen revs på 1940-talet.

Skanstorget används nu i huvudsak som parkeringsplats och har en rund plantering där saluhallen en gång låg. Torget domineras av Skansbergets dramatiska sluttning och Skansen Kronan med sin kraftfulla arkitektur. Raden med tvåvåningshus begränsar torget mot norr och utgör samtidigt entrén till Haga från detta håll. (Se bild sid 208.)

Järntorget, vy mot Tore Strindbergs springbrunn och kv 9 Styckjunkaren.

Järntorget – Olof Palmes Plats

Det område som idag upptas av Järntorget var redan på 1700-talet en knutpunkt för vägar in till staden. Det omgavs av järnvågen i nordväst och Hagas bostadskvarter i söder. På 1860-talet blev det en mer välordnad plats och den fick då namnet Järntorget. Åren 1876–1902 användes den till försäljning av trävaror och kallades därför också Trätorget.

Den nuvarande bebyggelsen runt torget har vuxit fram successivt. 1861 uppfördes det s k Lindbergska huset längs västra sidan och 1874 byggdes Arbetareföreningens hus vid den östra.

Kring sekelskiftet ersattes ett trähus i söder med det nuvarande monumentala stenhuset och Arbetareföreningen utökades med en stor "tegelborg" som dominerade denna torgsida. Arbetareföreningens hus var en viktig social träffpunkt med möteslokaler, tidningsredaktioner för Ny Tid, föreläsningssalar, flera teatrar, biograf och restaurang. Det fungerade som Folkets Hus och Järntorget blev arbetarrörelsens centrum. På 1920-talet förskönades torget med nya kiosker ritade av H Jahnke och en brunn skapad av Tore Strinberg.

Under 1950-talet ändrades torgets karaktär igen. Då byggdes det nuvarande Folkets Hus och Arbetareföreningens hus ersattes med ett kontorshus för "Ny Tid".

Järntorget och den anslutande Olof Palmes Plats är idag ett stort "stadsrum" där tre stadsdelar och flera trafikstråk möts. Den omges av relativt stora byggnader som representerar olika perioder och stilar: ett fantasifullt sekelskifteshus av rött tegel i söder, det "Lindbergska huset" med strama klassicistiska putsfasader i väster (se sid 170), mot norr Folkets Hus som har gula tegelfasader i 1940-talets anda (se sid 171), i nordost en biograf i typisk 1920-talsklassicism (se sid 159) och mot öster "Ny Tids" 1950-talshus.

Själva torgytan är belagd med gatsten. Den inre delen avgränsas med en trädrad och mönsterlagda band av ljusare gatsten. Springbrunnen har kvinnofigurer som symboliserar de fem världsdelarna och en sturna med stämplor från olika svenska järnbruk. Symbolen för järn är också inlagd i gatstensmönstret. På Järntorget och Olof Palmes Plats finns flera mindre skulpturer med anknytning till områdets verksamheter bl a "Järnbärare" och "Hjalmar Branting".

Haga Kyrkoplan m m

Haga 15:B

Miljön omfattar Haga Kyrkoplan med sin parkanläggning samt tre allmänna byggnader. Området utgör en tydlig gräns mellan den arbetarstadsdelen Haga och "Vasastaden" med sina mer påkostade hus.

Historik

Denna del låg utanför den ursprungliga bebyggelsen i Haga och var ett lantligt, nästan helt obebyggt område till 1800-talets mitt. De första byggnaderna var två trähus med arbetarebostäder som staden lät uppföra 1848, i nordvästra delen. På ett lågt bergsparti intill byggdes Hagakyrkan 1856–59.

Området ingick i 1866 års stora utbyggnadsplan (se sid 95) och en omdaning genomfördes 1875–1900. De två stora stråken Vasagatan och Sprängkullsgatan drogs då fram. I ett nytt kvarter söder om Vasagatan (kv 22 Husaren) byggdes 1874–76 fyra sociala inrättningar: Barnbördshuset, Sjukhemmet för obotligt sjuka, Praktiska Hushållsskolan och Lindströmska Stiftelsens bostadshus. I 1866 års plan hade ett stort torg "Haga Torg", föreslagits norr om Vasagatan men här uppfördes i stället Stadsbiblioteket år 1900.

Lindströmska Stiftelsens hus ersattes 1951 med en byggnad för Handelshögskolan och 1992–93 revs övriga byggnader i kvarteret för att ge plats åt Handelshögskolans utvidgning. (Se även Beskrivning – karaktär.)

Motivering

Haga Kyrkoplan är en av de platsbildningar som ingår i 1866 års plan. Den utgör ett värdefullt "grönt" inslag i planen och markerar gränsen mellan Vasastaden och Haga.

Hagakyrkan och Gamla Stadsbiblioteket är båda omsorgsfullt utformade monumentalbyggnader som utgör mycket viktiga delar av miljön. De har också ett stort byggnadshistoriskt värde och är intressanta representanter för A W Edelsvärds och H Hedlunds arbete.

Handelshögskolans äldre del är ett exempel på 1950-talets allmänna byggnader. Särskilt intressant är kombinationen med ett höghus och ett låghus.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Gamla Stadsbiblioteket (Haga 715:15).

Bevaringsprogram 1987: kv 22 Husaren, nordöstra delen.

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

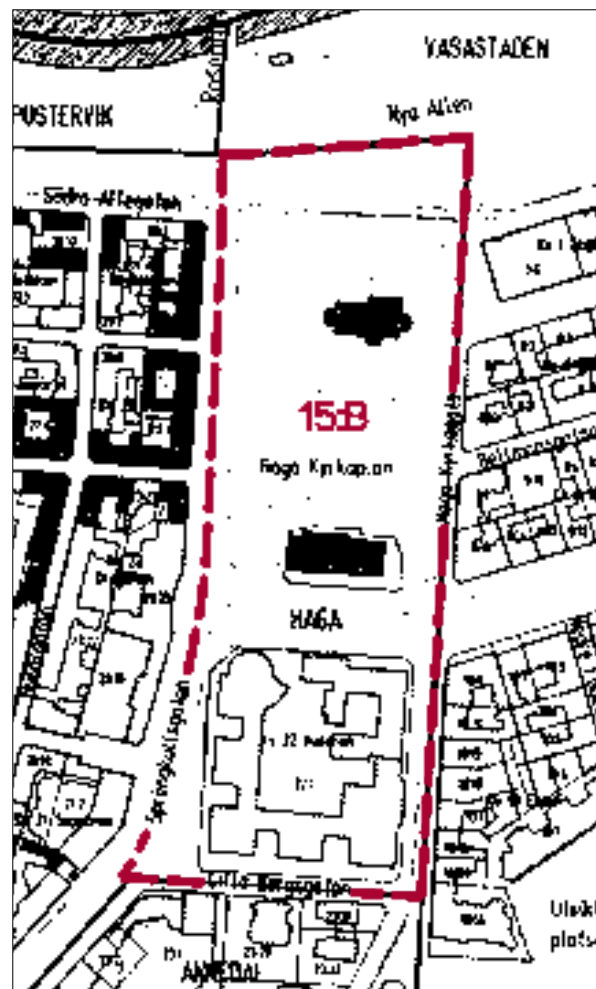
Skydd enl NRL 2 kap. Riksintrasse: hela området.

Skydd enl KML 4 kap. Kyrkliga kulturminnen: Hagakyrkan.

Beskrivning – karaktär

Haga Kyrkoplan är ett delvis planterat område som an knyter till vallgravsstråkets parker. Det omges av Vasastadens stenhus i öster och Hagas bebyggelse med bl a landshövdingehus i väster.

Två stora offentliga byggnader dominerar platsen. Hagakyrkan som framför allt ansluter till Haga ligger i norra delen. Gamla Stadsbiblioteket på motsatta sidan

Hagakyrkan omkring 1860.

Hagakyrkan, södra fasaden.

vänder sig mot Vasastaden och Vasagatan. Mellan byggnaderna finns en grusplan, planteringar och en liten damm med en enkel fontän.

Kvarteret Husaren söder om Vasagatan är helt kringbyggt och upptas av högskolebyggnader.

Hagakyrkan

Kyrkan tillkom efter en insamling där grosshandlaren David Carnegie d y bidrog med en större summa. Ritningar i nygotisk stil utarbetades av A W Edelsvärd. Han

använde engelska förebilder och hade redan ritat ett kapell i samma stil för Carnegiebrukets arbetare i Klippan.

Byggnadsarbetet påbörjades 1857 och 1859 invigdes kyrkan. Den har genomgått flera ombyggnader bl a ersattes takets ursprungliga skifferbeläggning med kopparplåt 1912 och 1956 byggdes en ny sakristia.

Exteriören präglas av nygotikens spetsiga former. Fasaderna är klädda med gult tegel och har mönstermurad dekor bl a i anslutning till taklisterna. Fönstren och portalerna är utförda i sandsten från Skottland.

Interiören har i huvudsak kvar den ursprungliga nygotiska karaktären. Yngre inslag är bl a fönstrens glasmålningar som utfördes 1924–35 av Albert Eldh.

Gamla Stadsbiblioteket, 715:32

Stadsbiblioteket bildades 1891 då biblioteket vid Göteborgs museum slogs ihop med biblioteket som tillhörde den nyöppnade Göteborgs Högskola. Det var således framför allt ett vetenskapligt bibliotek och hade en helt annan inriktning än Dicksonska Folkbiblioteket som också låg i Haga.

Biblioteket började sin verksamhet i museets lokaler och andra hyrda utrymmen men 1897–1900 uppfördes en särskild biblioteksbyggnad. Medel ur Renströmska fonden ställdes till förfogande och biblioteket fick ett påkostat utförande. Arkitekt var H Hedlund som ett par år tidigare hade ritat Dicksonska Folkbiblioteket.

Byggnaden uppfördes med en sockelvåning och ovanpå denna en huvudvåning med expedition, stora läsesalen m m. De övre våningsplanen var lägre och avsedda som magasin. Ursprungligen var huset helt symmetriskt med starkt markerad huvudentré. Fasaden utfördes av gulbrunt Siegersdorfertegel med inslag av kalksten från Yxhult. Kalksten användes bl a till en rikt utsmyckad takbarriär. Entrépartiet utfördes i marmor med elegant jugenddekor. En viktig del i arkitekturen blev de välvda smårutsindelade fönstren i huvudvåningen.

Interiören i huvudvåningen utformades med särskild omsorg. Väggar och valv i entrén och den stora läsesalen utsmyckades med tidstypisk dekormålning. På läsesalens fondvägg placerades Carl Wilhelmssons målning "Bildningen besöker de små i samhället" som bekostades av P Fürstenberg.

Gamla Stadsbiblioteket, entréfasaden mot Vasagatan.

1924 utvidgades biblioteket genom en tillbyggnad i öster. Den utfördes i samma material och stil som den äldre delen. Arkitekt var B Hedlund.

Biblioteket flyttade till nya lokaler 1954 och byggnaden utnyttjades sedan av Samskolan, Stadsarkivet och Göteborgs museer. I samband med detta gjordes inre förändringar bl a flyttades läsesalens målning.

1994–95 genomfördes en upprustning och byggnaden används nu åter för biblioteksverksamhet. Läsesalen har i huvudsak återfått sitt tidigare utseende och målningen sitter på ursprunglig plats. Entréhallen och exteriören inklusive takbarriären har restaurerats.

Handelshögskolan, Kv 22 Husaren

Handelshögskolan som upptar hela kvarteret består av en del från 1951 och en nybyggd del.

Ursprungligen var kvarteret bebyggt med flera friliggande institutionsbyggnader i 1–2 våningar. 1951 avröjdes det västra hörnet och här uppfördes en byggnad för Handelshögskolan efter ritningar av arkitekten C Nyrén. 1993 revs övriga byggnader och ersattes med "Handels" nya komplex.

Handelshögskolans 1950-talsentré.

Handelshögskolans äldre byggnad omfattar två delar med olika karaktär. Den västra är ett höghus i 8 våningar uppfört med fasadbeklädnad av Ekebergsmarmor och fönsterbröstningar av grönt opalglas. Den östra har tvåvåningslängor som omger en nästan helt sluten gård. Här är gatufasaderna av tegel med relativt små fönster. Gårdsfasaderna har en mer öppen karaktär och två av dem består helt av glasparterier.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

KOMMENDANTSÄNGEN 16

STADSDELENS HISTORIA

Före 1890

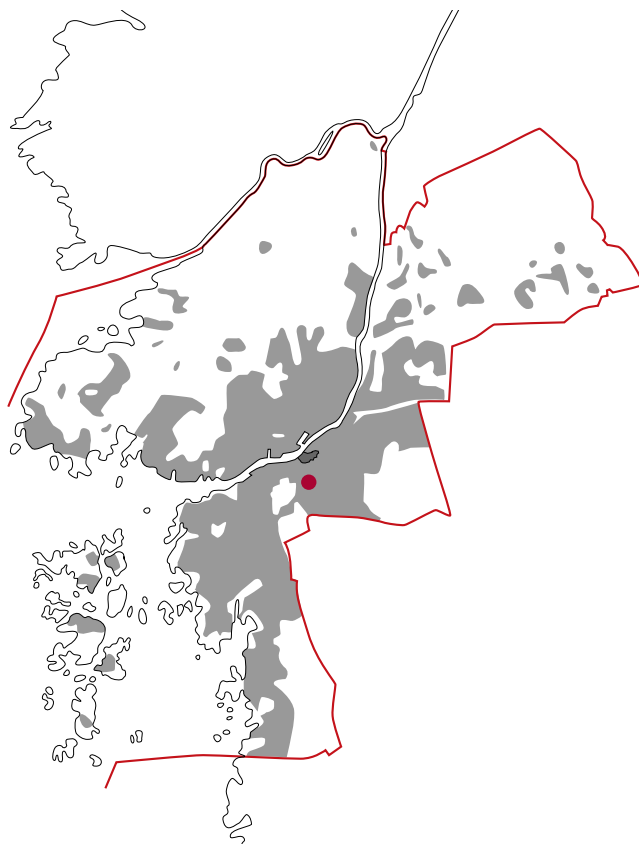
Till 1868 var Kommendantsängen en del av Älvsborgs Kungsladugård och lydde under kommandanten på Älvsborg. Området användes bl a till betesmark för officerarnas hästar.

Omkring 1890 var det ännu i huvudsak obebyggt. Vid Övre Husargatan låg en kolerakyrkogård och en liten grupp trähus som anslöt till Annedals bostadskvarter. Tvärs igenom området gick Kommendantsvägen, ungefär nuvarande Sveagatan.

1890-1930

1877 och 1893 upprättades en stadsplan som omfattade både Kommendantsängen och östra delen av Olivedal. Planens centrala del var en ny bred "aveny", Linnégatan, och på båda sidor placerades bostadskvarter. (Se även Olivedal och Masthugget.)

Kommendantsängen byggdes ut cirka 1895–1930. Här blev Sveagatan som avslutades med Sveaplan ett viktigt stråk. Norra delen längs Skansberget och ut mot en del av Linnégatan utnyttjades för friliggande landshövdingehus. Resten av stadsdelen bebyggdes med slutna stenshuskvarter.

Förändrat - bevarat

Under perioden 1965–80 revs större delen av bebyggelsen i norr mot Skansberget och de två södra kvarteren som bl a gränsar till Linnéplatsen och Sveaplan ersattes i huvudsak med nybebyggelse.

Idag innehåller stadsdelen sex relativt välbevarade stenshuskvarter och några enstaka äldre byggnader av kulturhistoriskt värde.

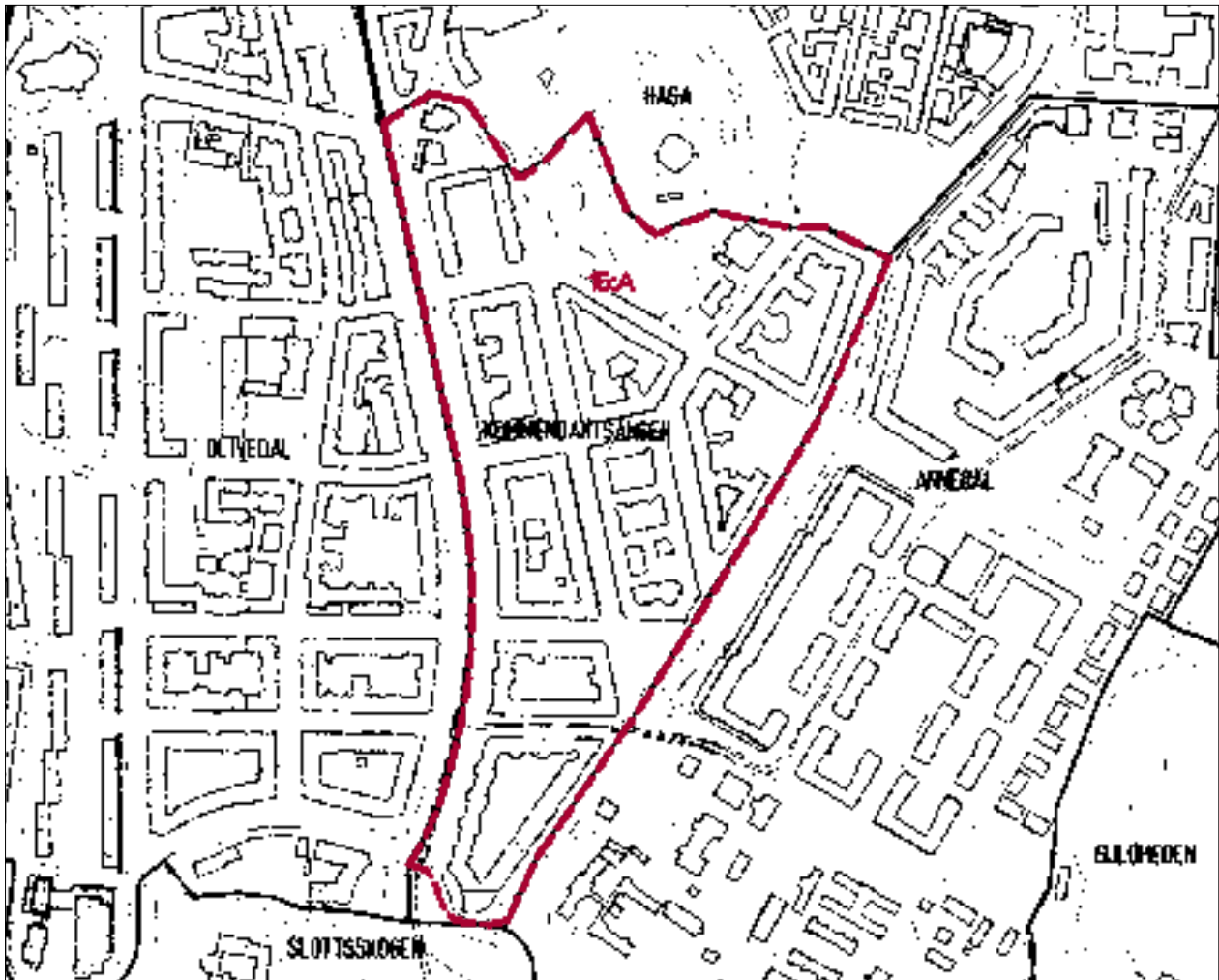
Mer att läsa

Vad händer med Kommendantsängen.
J Göransson, 1976.

Landsbövdungehus på Skansbergets sluttning 1902.

KOMMENDANTSÄNGEN, 16:A

Kommendantsängen

Kommendantsängen 16:A

Miljön begränsas av Linnégatan, Linnéplatsen, Övre Husargatan och Skansbergets södra sluttning.

Historik

Den första utbyggnaden 1895–1900 omfattade en grupp med omkring 20 landshövdingehus som uppfördes på terrasserade tomter på och intill Skansbergets södra sluttning. Till denna epok hör också ett par industribyggnader, Korsettfabriken (kv 8:8) och Olof Asklungs Ångbageri (kv 6:12).

Större delen av bostadskvarteren bebyggdes sedan med stenhus i 4–6 våningar åren 1900–1930. Under 1930-talet tillkom några hus i nordost mot Skanstorget och Övre Husargatan, på tomter som tidigare omfattade låga trähus.

När landshövdingehusen revs på 1960-talet lämnades tomterna på Skansbergets sluttning obebyggda medan de sex husen mot Linnégatan ersattes med ett stort stenkomples. Ett friliggande landshövdingehus, Linnégatan 32 A, fick stå kvar.

Större delen av kvarteren Bäckén och Slotsskogsledet består av bostadshus uppförda 1983–85 och ytterligare 5–10 hus inom de övriga kvarteren har ersatts med nybebyggelse.

Ombyggnader har genomförts i de flesta av de äldre husen under de senaste 20 åren.

Motivering

Kommendantsängen utgör en välbevarad ”stenstadsmiljö” med värdefulla exempel på tidstypisk arkitektur från perioden 1900–1935. Byggnaderna längs Linnégatan med sina förträdgårdar har en mycket stor betydelse för helhetsmiljön längs detta stråk.

De två ”fabriksbyggnaderna” visar den blandning av bostäder och större arbetsplatser som fortfarande var vanlig i början av 1900-talet.

Terrasserna på Skansbergets sluttning påminner om sekelskiftets delvis mycket intensiva utnyttjande av marken för bostäder.

Till höger Linnégatan 50, kv 2:10. Till vänster Linnégatan 48, kv 2:11 med hel fasad av kalksten.

Program – skydd

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Bevaringsprogram 1987: delen norr om Nordenskiöldsgatan.

Skydd enl NRL 2 kap. Riksintresse: området på och intill Skansberget och kv 7 Batteriet ingår i riksintresset ”Göteborgs innerstad”.

Skydd enl FSBM. Statligt byggnadsminne: Skansen Kronan med omgivning. (Se stadsdelen Haga.)

Förslag till skydd enl KML 3 kap. Byggnadsminnen: Linnégatan 32 A, 716:10 (f d kv 1:9).

Beskrivning – karaktär

Miljön domineras av kringbyggda kvarter med stenhus i 5–6 våningar. På tomterna mot Linnégatan ligger de mest påkostade husen som har omsorgsfullt utsmyckade fasader och förträdgårdar. Inom området finns flera intressanta byggnader från sekelskiftet med fasader av tegel. Några har detaljer av natursten och på ett är hela fasaden av natursten. Det förekommer också hus i nationalromantisk stil, 1920-talsklassicism och ”funkis”.

I norr där stadsdelen möter Haga ligger Skansberget. Sluttningen längs Risåsgatan har terrasser och murar som sträcker sig upp mot Skansen Kronan med omgivande murar från 1600-talet. (Se Haga).

Risåsgatan 28 och Linnégatan 32 A ligger intill Skansberget som tidigare kallades Rysåsen eller Risåsen.

Kv 1 Rysåsen m m

Kvarteret omfattar en stor tegelbyggnad uppförd 1968. Norr om denna ligger två äldre bostadshus, Linnégatan 32 A och Risåsgatan 28.

Linnégatan 32 A (716:10) är ett friliggande landshövdingehus med villakarakter. Det uppfördes 1897 enligt ritningar av arkitekten O W Nilsson. På tomten fanns ursprungligen en liten trädgård och mot Linnégatan avgränsades fastigheten med en naturstensmur. Byggnaden fick en oregelbunden form, dekorativt utformade balkonger, varierande fönsteromfattningar och torn eller gavelpartier krönta med spiror.

1931 uppfördes en butikslänga mot Linnégatan och ny terrass ordnades framför byggnaden. En balkong har rivits. I övrigt är exteriören välbevarad. En ombyggnad för restaurang m m gjordes 1997.

Detta friliggande landshövdingehus är det sista bevarade av denna typ. Det är ett värdefullt byggnadshistoriskt dokument som visar landshövdingehusens utveck-

ling och det utgör ett mycket karaktäristiskt inslag i miljön längs Linnégatan.

Risåsgatan 28 (716:8) byggdes 1930 efter ritningar av E M Frykblom. Det omfattar ett bostadshus i 4 våningar och mot gatan en utskjutande butikslänga med terrass ovanpå. Fasaderna är i huvudsak putsade och präglas delvis av 1920-talsklassicism.

Kv 2 Murbräckan

Kvarterets östra sida mot Sveagatan består av bostadshus i 7–8 våningar uppförda 1976–80. Längs Linnégatan och Djupedalsgatan är det helt bebyggt med bostadshus i 6 våningar från perioden 1902–12.

Mot Linnégatan ligger hus med påkostade exteriörer och förträddgårdar. De två hörnhusen från 1902 har fasader med rik dekor och torn som betonar kvartershörnen. Av de övriga är Linnégatan 44 och 48 särskilt intressanta och välbevarade.

Linnégatan 48 (kv 2:11) byggdes 1904 enligt ritningar

av I Burman. Det fick en ovanligt gedigen exteriör mot gatan. Hela fasaden kläddes med kalksten och en varierande behandling användes för att uppnå mönstereffekter eller betona vissa delar. Karaktäristiska detaljer är valvmurningen över fönstren och entréporten. (Originalfönstren har bytts ut.) Detta är ett av de få exemplen på hela naturstensfasader inom Göteborg.

Linnégatan 44 (kv 2:13) är uppfört 1912 efter ritningar av J Jarlén. Byggnaden utfördes med fasader av rött tegel och brant brutet tegeltak. Exteriören har en rad tidstypiska detaljer bl a mönstermurning i fasadytan, burspråk, ett kraftigt gavelparti i takvåningen och smårutsindelade fönster. En kraftig pardörr klädd med diagonalställda brädor leder till portgången och dekormålning på puts finns i både portgången och trapphusentrén. Linnégatan 44 är ett mycket tidstypiskt och ovanligt välbevarat stenhus i nationalromantisk stil.

Grannhusen Linnégatan 42 och 46 uppfördes också 1912 efter ritningar av samme arkitekt men har delvis förändrats genom ombyggnader.

Kv 3 Vaktposten

Utbyggnaden av detta nästan triangelformade kvarter genomfördes 1899–1934. På tomten 3:11 ersattes de ursprungliga husen med ett stort tegelhus 1972. Övriga tomter är bebyggda med bostadshus i 4–6 våningar. Särskilt väl utformade är kvartershörnen i nordväst (kv 3:1) och sydväst (kv 3:8).

Sveagatan 2–Risåsgatan 18 (kv 3:1) uppfördes 1903 efter ritningar av Hansson & Löfmark. Det är byggt i jugendstilens anda och har ett mjukt format burspråk. Det avskurna hörnet med entrén är starkt betonat genom två ”torn” och har en nyckelhålsformad portal i natursten.

Sveagatan 10/Majorsgatan 5 (kv 3:8) uppfördes 1899 för ”SJS Änke- och pupillkassa” efter ritningar av arkitekten H Hedlund (jmf. Olskrokgatan 28, område 43:B). Exteriören mot gatan fick en mycket omsorgsfull utformning med gedigna material som tegel och natursten. Fasaderna mönstermurades och i takvåningen på båda sidor om det avrundade hörnet placerades gavelpartier med schackrutsmönster. Entréerna framhövdes genom överdelar av skulpterad natursten. Exteriören

Linnégatan 44, kv 2:13 med förträdgård och tegelmur.

Sveagatan 10/Majorsgatan 5, kv 3:8.

och även interiören är ovanligt välbevarad. Byggnaden har ett socialhistoriskt värde och är ett intressant exempel på arkitekten H Hedlunds arbete.

Linnégatan 52–56, kv 4:1 och kv 4:13–14.

Kv 4 Karl XII

Kvarterets nordvästra hörn (kv 4:1–2) omfattar två tegelhus med mönstermurning uppförda 1905–07 efter ritningar av I Burman. Nordöstra hörnet (kv 4:3) tillkom 1964.

Övriga byggnader uppfördes 1925–31 och präglas av återhållsam 20-talsklassicism. De är i 6–7 våningar och placerade vid en stor öppen gård. De flesta har slätputsad bottenvåning med välvda fönster eller entréer. I de övre våningarna är fasaderna av gult tegel och takanslutningen markeras genom en bred putslist.

Tomterna mitt i kvarteret (kv 4:4–8 och 11–14) som bebyggdes 1925–27 efter ritningar av K M Bengtsson har en enhetlig utformning och husraden Linnégatan 54–60 är ett viktigt inslag i gatumiljön. Några av trapphusen har dekormålning. 1992 ändrades bottenvåningarnas garage till butiker m m.

Kv 5 Utanverket

Kvarteret byggdes ut under perioden 1899–1924 och samtliga hus står kvar. Inom kvarteret finns många relativt enkla bostadshus med ljusst fasadtegel, olika varianter

Sveagatan 22–12, kv 5:12–10.

Kastellgatan 21, kv 5:8.

Kastellgatan 16, kv 6:11. Detalj från hörnpartiet.

av mönstermurning och balkonger med smäckra järnräcken. Flera av dem är ritade av arkitekten O M Holmén 1905–1910.

Hörnhuset i nordväst (kv 5:1) och garaget Kastellgatan 21 (kv 5:8) är exempel på nationalromantisk stil respektive 20-talsklassicism.

Sveagatan 12/Majorsgatan 6 (kv 5:1) uppfördes 1913 efter ritningar av arkitekten O M Holmén. Byggnaden är i 6 våningar och har fasader av rött tegel. Under två burspråk och över entrén på hörnet finns putsade "skulpterade" partier. Fönstren har smårutsindelade överbågar och balkongräckena är av järn med enkla dekorativa detaljer.

Kastellgatan 21 (kv 5:8) uppfördes som garage 1925 och har ägts av Olof Asklunds Ångbageri AB. För ritningarna svarade firman F O Peterson. Det har putsad fasad med detaljer av granit. Utformningen är i tidstypisk 1920-talsstil med tre välvda portar och klassicistiska detaljer t ex taklist med tandsnitt och medaljonger.

Garagebyggnaden utgör med sin låga fasad ett karaktäristiskt inslag i stadsbilden. Den är också lokalhistoriskt värdefull och utgör ett intressant exempel på

de byggnader för bilar som tillkom på 1920-talet, under bilismens första tid.

Kv 6 Kastellanen

Större delen av kvarteret består av bostadshus uppförda 1905–07. De flesta är i 6 våningar och har tegelfasader med sparsam dekor t ex byggnaderna kv 6:6–7 och 9–10 som alla ritades av O M Holmén. Kastellgatan 16 (kv 6:11) har en rikare utformning med torn, gavelpartier och stora balkonger som betonar hörnet. Det byggdes 1906 efter ritningar av I Burman.

Övre Husargatan 13/Risåsgatan 4 (kv 6:12) är bebyggt med f d Olof Asklunds Ångbageri som var Göteborgs största bageri i början av 1900-talet. Bageriet startade sin verksamhet på Landsvägsgatan i Haga 1874, flyttade till nya lokaler vid Albogatan i Annedal 1879 och år 1900 lät företaget uppföra detta nya, för tiden mycket moderna ångbageri.

Arkitekt var G Elliot. Han utformade gatufasaderna med rik naturstensdekor. Anläggningen utvidgades senare genom om- och tillbyggnader bl a tillkom en vindsvåning 1928. En tillbyggnad med garage gjordes 1958.

Olof Asklunds Ångbageri vid sekelskiftet.

Bageriet var kvar i dessa lokaler till 1960-talet. En genomgripande om- och nybyggnad för Stiftelsen Göteborgs Studentbostäder genomfördes 1996–97.

F d Olof Asklunds Ångbageri är ett mycket välkänt Göteborgsföretag. Byggnaden är därför värdefull från både socialhistorisk och industrihistorisk synpunkt. Den utgör också med sin rikt dekorerade fasad ett viktigt blickfång vid Övre Husargatan.

Kv 7 Batteriet

Kvarterets västra del består av putsade bostadshus från perioden 1898–1905.

Den nordöstra delen som är bebyggd med fyra stenhus tillkom 1936. De ritades av arkitekterna G Jacobsson (kv 7:17) och D Persson (kv 7:18–20) och uppfördes som bostadshus med butiker i de nedre våningarna.

Naturstensdekor med Olof Asklunds initialer. Detalj från entrén mot Övre Husargatan, kv 6:12.

Exteriören utformades i funktionalismens anda med släta fasader och "perspektivfönster". Bottenvåningarnas fasader utfördes i natursten och övriga fasader i rött tegel.

Byggnaderna är goda exempel på den tegelarkitektur i funktionalistisk stil som var vanlig i Göteborg under 1930-talet.

Hörnhuset mot Skanstorget (kv 7:17) är ett särskilt viktigt inslag i stadsbilden. Det har också en f d biograflokal i bottenvåningen ("Biografen Skansen") som nu används för dansteater.

Kv 8 Skansen

Kvarteret som ligger på Skansbergets sluttning bebyggdes med landshövdingehus på 1890-talet. Dessa revs 1965–67 och nu finns endast terrasser och trappor kvar.

Mot Kastellgatan ligger f d Korsettfabriken som används för kontor och har lokaler för "Dansforum". På granntomten i söder intill de terrasserade delarna har en modern barnstuga placerats.

Fabrikstomten (kv 8:8, Kastellgatan 1) var ursprungligen avsedd för ett landshövdingehus men 1898 uppfördes istället denna industribyggnad för Göteborgs Korsettfabrik. Den ritades av ägarens bror, G Wickman som var en välkänd arkitekt i Sverige vid denna tid.

Fabriken som fick 4 våningar placerades på en terrass. Terrassmuren, trappor o s v byggdes i granit. Fasaderna utfördes i rött och gult tegel med rik mönstermurning särskilt på den fönsterlösa översta våningen.

F d Korsettfabriken är exempel på en mycket omsorgsfullt utformad fabriksbyggnad från sekelskiftet.

Kv 9 Bäckén

Kvarteret nybyggdes helt 1983.

Kv 10 Slottskogsledet

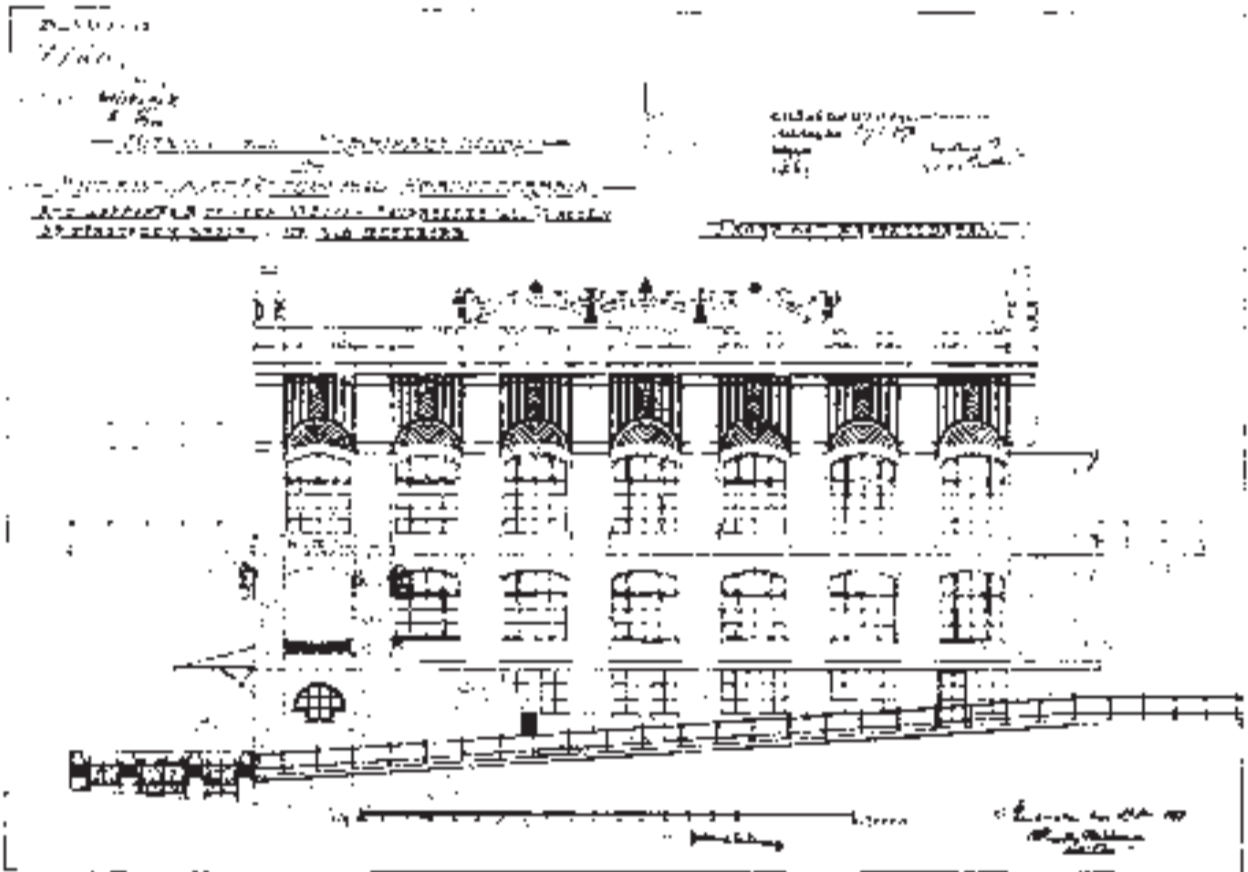
Större delen av kvarteret består av bostadshus uppförda 1983–85 men här finns också två äldre byggnader, Övre Husargatan 25–27 (kv 10:4–5). De byggdes 1904 och har tidstypiska välbevarade tegelfasader. Byggnaderna är ett värdefullt inslag i stadsbilden.

F d Korsettfabriken, kv 8:8.

Nybyggnadsritning signerad av Gustaf Wickman 1898.

Detta kapitel är ett utdrag ur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE I GÖTEBORG

ETT PROGRAM FÖR BEVARANDE

DEL I

Redaktör

Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Projektgrupp

Hans Ander, Stadsbyggnadskontoret
Maria Lundgren, Stadsbyggnadskontoret
Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Kartor

Lillemor Bankel, Stadsbyggnadskontoret

Foto före 1965

Stadsmuseets arkiv

Foto 1965–98

Arkivfoto, Staffan Westergren, Stadsmuseet
Övrigt, Guðrun Lönnroth, Stadsmuseet

Flygfoto

Stadsbebyggelse, Gösta Rydwall, Stadsbyggnadskontoret
Landsbygd, Lars Nord, Stadsmuseet

Utskrifter

Kristina Carlefred, Stadsbyggnadskontoret

Grafisk form och produktion Joe Brig Art AB, Göteborg
Textoriginalen är satta med Caslon 540 och ITC Garamond.

ANNEDAL 17

STADSDELENS HISTORIA

1875-90

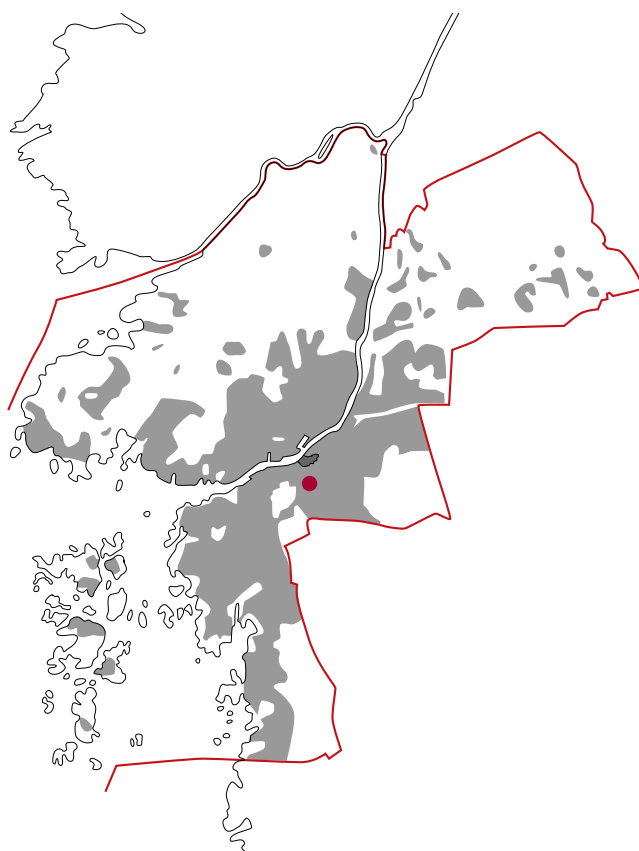
Omkring 1870 inköpte Göteborgs stad en del av Krokslätt Nordgården samt egendomen Ryet för att anlägga en ny förstad för arbetare. En liten grupp med bostadshus, Albostaden, fanns då redan vid nuvarande Övre Husargatan. Den nya stadsdelen fick sitt namn efter "lägenheten" Annedal.

Stadsplan upprättades 1872 av H W Brandel och stadsdelen byggdes ut cirka 1874-90. Huvuddelen bebyggdes med bostäder och tanken var att Annedal skulle bli en mönsterstadsdel för arbetare. Här prövades många nya bostadssociala idéer och varierande hus typer användes.

De mest kända var Göteborgs första landshövdingehus i kvarteret Ananasen som tillkom 1875-76 genom "Arbetarnas Byggnadsförening". De följdes senare av flera landshövdingehus.

Dicksonska Stiftelsen, Göteborgs Arbetarebostads AB och Göteborgs Sparbanks byggnadsfond för arbetarebostäder lät uppföra friliggande tegelhus i 2 våningar. Områdets enklaste hus var en grupp låga trähus som "Bostadsaktiebolaget" byggde.

Till arbetarstadsdelen hörde också två

folkskolebyggnader samt en småbarnsskola som placerades i områdets norra utkant (se Vasastaden sid 124).

Platån i söder togs i anspråk för stadens epidemisjukhus 1884. Intill låg Folkskoleseminariet som tillkom redan 1876.

1890-1940

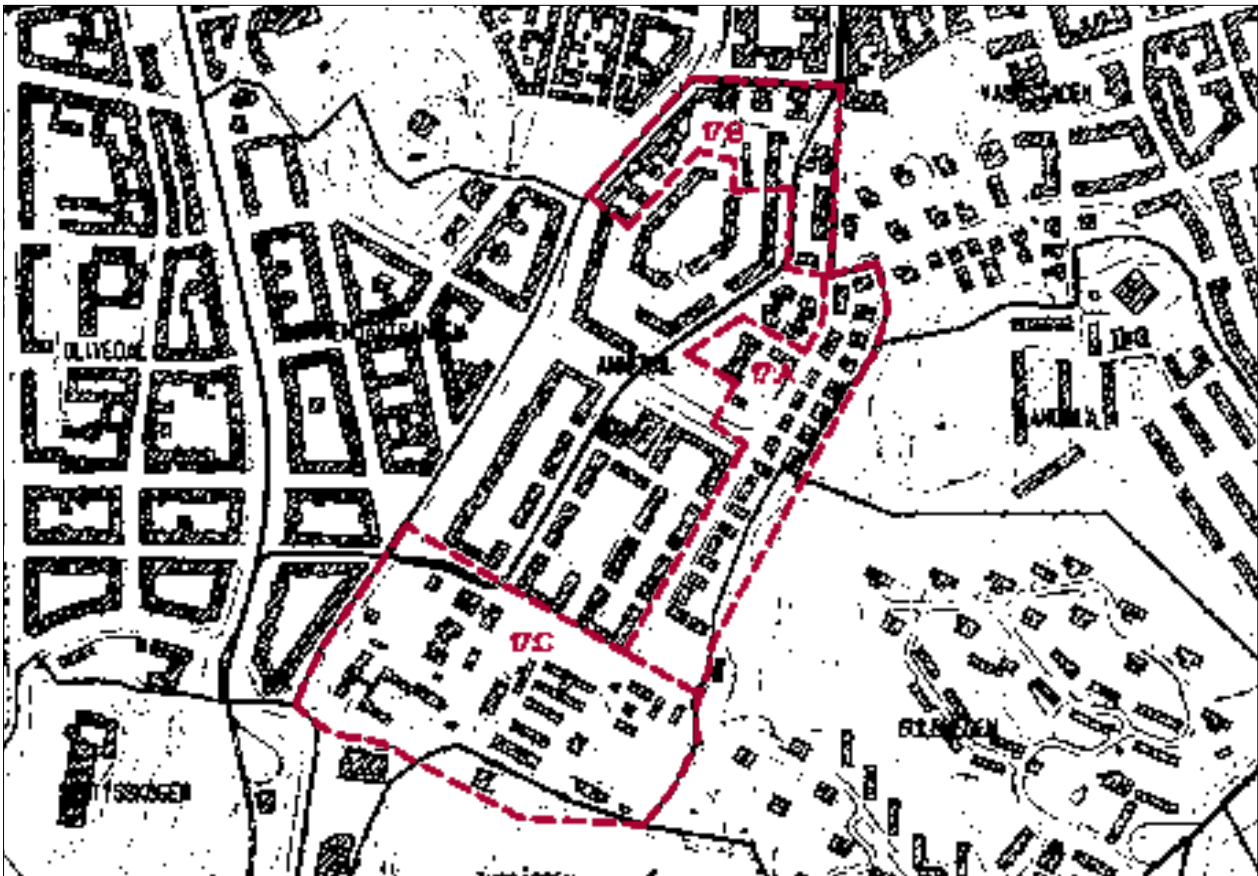
Delar av den låga och relativt glesa bostadsbebyggelsen ersattes med större hus kring sekelskiftet. Då byggdes också nya Barnbördshuset samt Annedalskyrkan som ligger i stadsdelen Änggården. Norrut i anslutning till Vasastaden tillkom några höga stenhus.

Förändrat - bevarat

På 1970-talet revs alla byggnader i stadsdelens centrala område och ersattes med större

*Epidemijukhuset och
Seminariet cirka 1900.*

bostadshus. Stadsplanen förändrades delvis, bl a breddades Brunnsgatan. Denna skulle enligt planerna byggas ut till en genomfartsled upp mot Landala men projektet genomfördes inte.

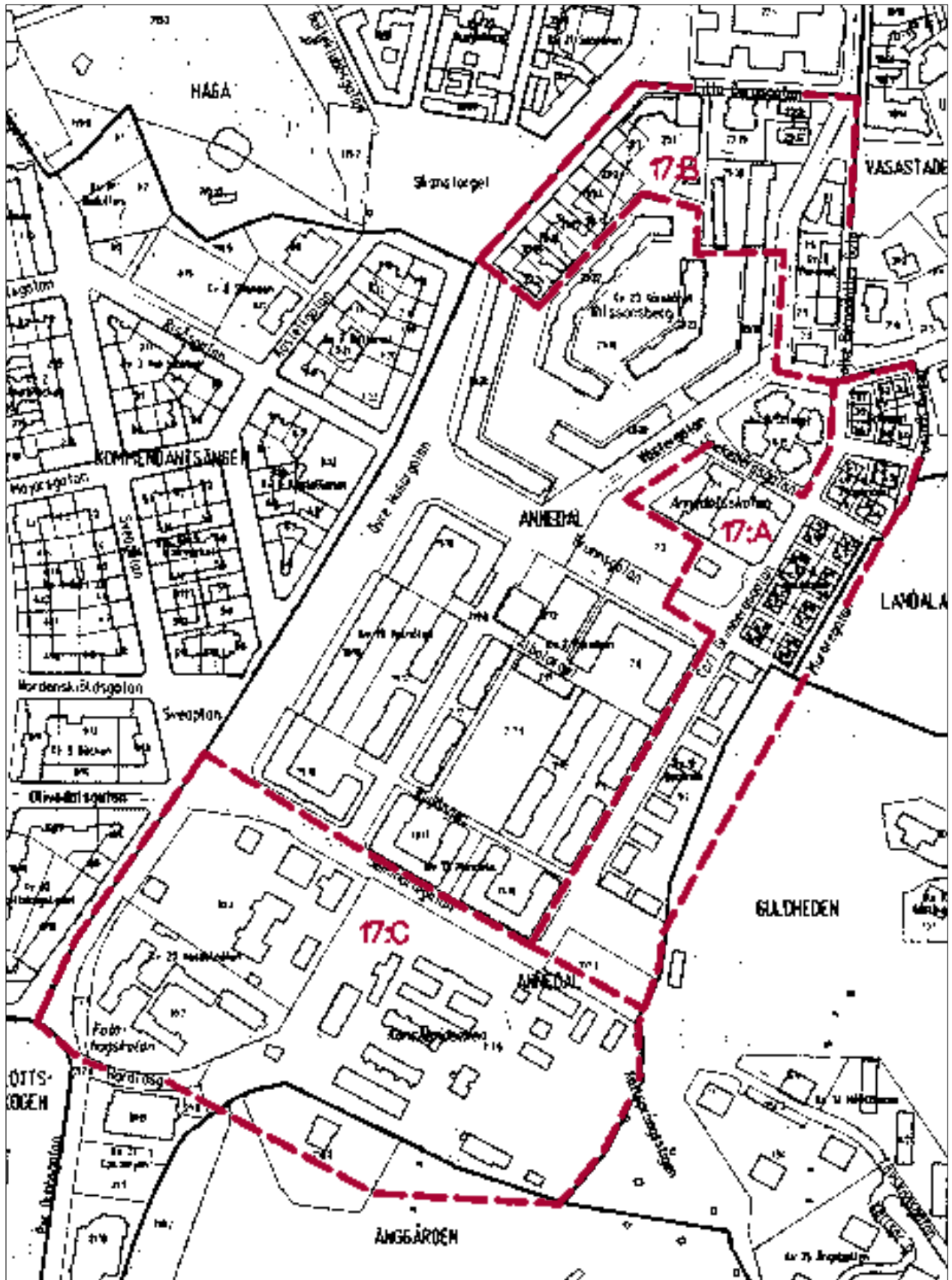
Östra delen med tegelhus längs Carl Grimbergsgatan är fortfarande välbevarad liksom södra delen med f d Epidemijukhuset, Barnbördshuset och Folkskoleseminariet.

CARL GRIMBERGSGATAN, 17:A

VÄSTERGATAN – SKANSTORGET, 17:B

SÖDRA ANNEDAL, 17:C

Carl Grimbergsgatan

Annedal 17:A

Miljön omfattar bostadshusen öster om Carl Grimbergsgatan samt Annedalsskolan och Gamla Annedalspojkar-
nas hus väster om gatan.

Historik

I områdets södra del lät Dicksonska Stiftelsen uppföra 10 friliggande hyreshus 1875–78. Ritningarna upprättades av byggmästare P J Rapp och byggnaderna fick i huvudsak samma utseende som stiftelsens hus i Haga vilka ritades av A W Edelsvärd 1859. På 1970-talet bytte husen ägare och byggdes om. 1996 återgick husen i stiftelsens ägo.

Norra delen bebyggdes av Göteborgs Arbetarebostads AB 1880–86 efter ritningar av V Adler. Lägenheterna hyrdes ut men kunde också köpas in av hyresgästerna. Samtliga hus är moderniserade och delvis ombyggda.

Det enstaka huset på Brunnsgratan 14 från 1876 byggdes också av Göteborgs Arbetarebostads AB. Här inryms nu föreningslokal för Gamla Annedalspojkar och bostadslägenheter inredda som museum.

Annedalsskolans huvudbyggnad uppfördes 1883 efter ritningar av C Fahlström. En påbyggnad gjordes för småskoleseminariet 1893 och 1899 tillkom ytterligare en byggnad.

Motivering

Bostadshusen är värdefulla exempel på de mer påkostade arbetarebostäder som byggdes i filantropisk anda under 1800-talets andra hälft. Tillsammans med skolan utgör de också en ovanligt väl sammanhållen miljö med tegelhus från 1800-talet. Det enstaka huset (Brunnsgratan 14) med sina välbevarade interiörer och museilägenheter är ett kulturhistoriskt dokument som visar tidigare bostadsförhållanden i Annedal.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: byggnaderna öster om Carl Grimbergsgatan.

Bevaringsprogram 1987: Annedalsskolan (Kv 7:1) och

"Göteborgs Arbetarebostads AB", kv 5:11–12

Robert Dicksons Stiftelse, kv 9:4.

Brunnsgratan 14 (Kv 7:3).

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Skydd enl NRL 2 kap Riksintresse: hela området.

Beskrivning – karaktär

Hela stråket består av friliggande tegelbyggnader med förträddgårdar mot gatan. Läget längs en brant bergssluttning ger miljön en unik karaktär.

Södra delen, Robert Dicksons Stiftelse, kv 9:4

Bebyggelsen består av tegellängor i 2 våningar grupperade kring halvöppna gårdsutrymmen. Byggnaderna har fasader av rött tegel med breda lister av gult tegel.

Entréerna som ligger mot gården har verandor av trä.

Gamla Annedalspojkaras hus och Annedalsskolan. Vy från Carl Grimbergsgatan.

Norra delen, f d Göteborgs Arbetarebostads AB

I denna del är husen något mindre och har delvis villakaraktär. De är i 2 våningar med inredd takvåning och karaktäristiska gavelpartier. Fasaderna är av rött tegel och husraden Carl Grimbergsgatan 16–28 präglas av en rik mönstermurning med inslag av gult tegel. Övriga hus har enklare fasader.

Brunnsgatan 14, Gamla Annedalspojkar, kv 7:3

Byggnaden är ett fritt liggande "parhus" som tidigare ingick i ett bostadskvarter med liknande hus. Det är i 2 våningar med sadeltak. Fasaderna är av rött tegel och har detaljer av gult tegel. Byggnaden innehåller museilägenheter.

Annedalsskolan, kv 7:1

Skolan består av två byggnader i 3 våningar med fasader av rött tegel. Huvudbyggnaden är rikt dekorerad med väggpelare och friser av gult tegel. Sidobyggnaden har en sparsam dekor och ett avrundat hörn mot gatan. Skolgården omges av trädrader.

Västergatan – Skanstorget

Annedal 17:B

Miljön omfattar ett stråk byggnader längs kanten av Nilssons Berg.

Historik

Stråket hade till 1800-talets slut en gles bebyggelse med bl a trävillor omgivna av trädgårdar. 1890–1940 bebyggdes området successivt med större stenhus. (Se beskrivning–karaktär.)

Motivering

Området innehåller flera enskilda byggnader av stort kulturhistoriskt värde t ex Föreningsgatan 2 (kv 2:5) som är ett av Göteborgs mest intressanta exempel på jugendstil. Husen i väster har stor betydelse för miljön kring Skanstorget.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1975: Föreningsgatan 2 (kv 2:5).

Bevaringsprogram 1987: norra delen.

Värdefulla miljöer 1985: hela området.

Skydd enl NRL 2 kap Riksintresse: norra delen.

Skydd enl KML 3 kap Byggnadsminnen: Föreningsgatan 2 (kv 2:5).

Beskrivning – karaktär

Bebyggelsen har ett varierande utseende och innehåller flera tidstypiska byggnader från olika epoker.

Kv 23:31–32, Västergatan 1

Byggnaden är en tvåfamiljvilla uppförd 1878. Den är av trä i 2 våningar med rik dekor och har ungefär samma karaktär som villorna i området vid Föreningsgatan.

Kv 2:1, Västergatan 2

Byggnaden som ligger vid gränsen mot Vasastaden uppfördes 1889 efter ritningar av A Hellqvist. Det är ett bostadshus av sten med dekor i nyrenässans. Den omsorgsfullt utformade entréfasaden med anslutande terrass utgör ett viktigt blickfång från söder.

Kv 2:5, Föreningsgatan 2/Västergatan 6

Huset byggdes 1901 efter ritningar av arkitekten L Enders. Det är av sten i 6 våningar och innehåller bostäder. Exteriören och även interiören är utformad i typisk jugendstil och har många omsorgsfullt utformade detaljer bl a en rikt utsmyckad entréportal och trapphusfönster med färgat glas.

Kv 2:6, Västergatan 4

Byggnaden uppfördes 1942 efter ritningar av N E Eriksson. Det är ett friliggande bostadshus med fasader av gult tegel.

Kv 23:1, Lilla Bergsgatan 1/Övre Husargatan

Byggnaden som består av två delar tillkom 1940 och utformades av F O Peterson genom arkitekterna V Mattson och S Steen. Den låga delen mot Övre Husargatan uppfördes som bank. Den har en karaktäristiskt avrundad naturstensfasad och terrasser som ansluter till det brant sluttande bergspartiet. Mot Lilla Bergsgatan består byggnaden av ett bostadshus i 4 våningar med tegelfasader. Hela komplexet har en tidstypisk funktionalistisk arkitektur.

Föreningsgatan 2, kv 2:5.

Västergatan 2, kv 2:1.

Kv 23:2-4 och 23:24-28, Skanstorget-Sprängkullsgatan
Husraden omfattar bostadshus av sten i 5-6 våningar med butiker och andra verksamheter i bottenvåningen.

Det äldsta är Skanstorget 4 (kv 23:27) som tillkom 1887 och har putsade fasader i nyrenässansstil.

Skanstorget 3 och 5-7 (kv 23:28 och kv 23:25-26) uppfördes av byggmästare G Nihlmark. Skanstorget 5-7 som byggdes 1904-05 har enkla tegelfasader medan Skanstorget 3 från 1907 har putsad fasad med dekor i låg relief.

Skanstorget 1-2 och Sprängkullsgatan 10 B (kv 23:2-4) är från 1940-talets början och har fasader av tidstypiskt gult tegel. De ritades av arkitekterna N Olsson respektive Å Wahlberg. Skanstorget 1 byggt 1941 med biograf i bottenvåningen är ett intressant exempel på de hus med biograflokaler som skapades av N Olsson. Här drivs fortfarande "Bio Capitol".

Södra Annedal

Annedal 17:C

Miljön omfattar tre anläggningar med institutionsbyggnader: f d Epidemisjukhuset (Konstepidemin), f d Folkskoleseminariet (Annedals Vuxengymnasium) och f d Barnbördshuset (Fotohögskolan).

Historik

F d Folkskoleseminariet, kv 20:3

”Folkskolelärareseminariet” började sin verksamhet 1842 och 1876 uppfördes denna byggnad ritad av arkitekten P V Stenhammar. Ursprungligen var den i 2–3 våningar och omgavs med en stor trädgård. Cirka 1900 tillkom en gymnastikbyggnad.

1912 genomfördes om- och nybyggnad efter ritning av arkitekten G Hermansson. Huvudbyggnaden höjdes till 4–5 våningar och i trädgården tillkom en rektorsbostad och en vaktmästarbostad. 1975 byggdes anläggningen om till vårdskola och den används nu av ”Annedals Vuxengymnasium”.

F d Epidemisjukhuset, 717:5

Under 1800-talets första del användes flera mer eller mindre provisoriska lokaler för vård av smittsamma sjukdomar vid större epidemier bl a det Möllerska plantaget väster om nuvarande Järntorget.

1884–86 uppfördes ett nytt och modernt epidemisjukhus på bergsplatån i södra Annedal. Arkitekt var A C Peterson. Anläggningen omfattade kontor, två sjukhuspaviljonger, en isoleringspaviljong, tvättstuga, stall och bårhus som alla var av tegel. Vid entrén byggdes en portvaksstuga av trä. Delar av ett par träpaviljonger från Möllerska plantaget flyttades också hit och placerades i utkanten mot norr.

1896 utvidgades sjukhuset med en observationspaviljong av sten. År 1906 tillkom två träpaviljonger ritade av arkitekten O Dymling och 1917 en observationspaviljong. Slutligen byggdes 1920 ett landshövdingehus med personalbostäder nedanför platån.

Epidemisjukhuset drevs till 1970 då lokalerna togs över av kliniken för Barn- och ungdomspsykiatri. Idag

kallas anläggningen ”Konstepidemin” och används till konstnärateljéer, utställningar m m.

F d Barnbördshuset, kv 20:2

Göteborgs första separata barnbördshus byggdes 1874–75 vid Sprängkullsgatan–Vasagatan. När detta blivit för trångt uppfördes en större byggnad i Annedal 1896–1900. Arkitekt var A Kumlien som ungefär samtidigt ritade Sahlgrenska sjukhuset.

1906 utvidgades barnbördshuset med en tillbyggnad ritad av O Dymling och 1921 tillkom ett elevhem.

Efter en om- och nybyggnad 1994 används anläggningen som fotohögskola.

Motivering

Hela området är en ovanligt välbevarad institutionsmiljö från 1800-talet och början av 1900-talet med intressanta exempel på allmänna byggnader av olika slag.

F d Epidemisjukhuset är en komplett sjukhusmiljö som består av många enskilda byggnader med speciella funktioner. Det utgör ett värdefullt medicinhistoriskt minnesmärke.

F d Folkskoleseminariet omfattar också en välbevarad helhetsmiljö. De omsorgsfullt utformade byggnaderna tillsammans med den välordnade skolträdgården bildar en värdefull enhet som är intressant bl a från skolhistorisk synpunkt.

Program – skydd

Bevaringsprogram 1987: f d Folkskoleseminariet.

Bevaringsprogram 1987: utredningsområde, f d Epidemisjukhuset och f d Barnbördshuset. Utredning genomförd 1992.

Beskrivning – karaktär

Institutionsbyggnaderna ligger på och intill ett höjdparti i anslutning till ett grönområde.

Konstepidemin, 717:5

F d Epidemisjukhuset består av ett 20-tal byggnader. De ligger till stor del på höjdpartiet omgivna av grönska. De ursprungliga sjukhusbyggnaderna har fasader av gult tegel med sparsam dekor, bl a fönsteromfattningar.

Den centrala delen har en symmetrisk komposition som omfattar fyra byggnader och regelbundet placerade planteringar. Huvudbyggnaden är i 2–3 våningar medan de övriga har 1–2 våningar. Karaktäristiskt för f d paviljongerna är raden med utskjutande förstugor som tidigare var entréer till separata rum.

De yngre paviljongerna från 1906 är av trä i en våning. Det är två längor med en rad separata entréer och en tvärgående mellandel.

Vid anläggningens entré i sydväst finns den ursprungliga f d portvaxstugan kvar. Den är av trä i en våning med tidstypisk fasaddekor. Intill den nedre entrén mot Annedals bostadsområde ligger f d personalbostäderna. De är inrymda i ett friliggande landshövdingehus som har valmat sadeltak och träfasader i 1920-talsklassicism.

Annedals Vuxengymnasium, kv 20:3

F d Folkskolelärareseminariet ligger på en sluttning med en monumental huvudbyggnad i 4–5 våningar på övre delen. Nedanför ligger f d rektorsbostaden och f d vaktmästarbostaden som har 1–2 våningar.

Byggnaderna är utformade i enhetlig stil präglad av nationalromantiska ideal. Taken är branta, brutna "säteritak" täckta med rött enkupigt tegel. Fasaderna är spritputsade och fönstren har en karaktäristisk smårutsindelning. Trädgården med symmetriskt anlagda planteringar och ett par ekonomibyggnader av trä utgör en mycket viktig del av miljön. Gymnastikbyggnaden är ett friliggande hus med fasader av rött tegel.

Fotohögskolan, kv 20:2

F d Barnbörds huset ligger i huvudsak nedanför höjdpartiet. Det består av en huvudbyggnad i 3 våningar och en U-formad sidobyggnad i 2 våningar. Dessa är sammankopplade genom en gång som bärs upp av höga kolonner. Fasaderna är av rött tegel med dekorativa inslag av brunsvart glaserat tegel i översta våningen. F d elevhemmet har 2 våningar, brutet tak och fasader av rödbrunt tegel.

Mer att läsa

Konstepidemin i Göteborg. S Henriksson m fl, 1985.

F d Epidemisjukhusets paviljonger.

F d Folkskoleseminariet med "skolträdgården".

F d Barnbörds huset, huvudbyggnaden.